

О.В. Дзюблюк, Л.М. Прийдун

**КРЕДИТНИЙ РИЗИК І ЕФЕКТИВНІСТЬ
ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ**

Монографія

ТЕРНОПІЛЬ – 2015

УДК 336.7
ББК 65.262.101-09
Д 43

Автори:
О.В. Дзюблюк, Л.М. Прийдун

Рецензенти:

- А.М. Мороз* – д.е.н., професор, завідувач кафедри банківської справи ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»
- С.В. Науменкова* – д.е.н., професор, завідувач кафедри банківської справи Київського національного університету ім. Тараса Шевченка
- Н.П. Шульга* – д.е.н., професор, завідувач кафедри банківської справи Київського національного торговельно-економічного університету

Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного економічного університету (протокол №3 від 25.11.2015 р.)

Дзюблюк О.В., Прийдун Л.М.

Д 43 Кредитний ризик і ефективність діяльності банку: монографія / О.В. Дзюблюк, Л.М. Прийдун. – Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2015. – 295 с.

ISBN 978-617-7331-17-8

У монографії розглядаються основні проблеми та перспективні напрями управління кредитним ризиком банку, аналізуються особливості здійснення кредитного ризик-менеджменту в Україні та закордоном. Досліджуються практичні аспекти застосування вітчизняними банківськими установами інструментів управління кредитним ризиком й оцінюється регулятивний вплив інструментів Національного банку України на банківські кредитні операції та рівень їх ризику. Крім того, висвітлено особливості та базові аспекти удосконалення інструментів управління кредитним ризиком як основи активізації взаємодії банків із реальним сектором і підвищення ефективності банківської діяльності.

Розраховано на фахівців економіки та фінансів, науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів, студентів, аспірантів і практичних працівників банківських та фінансових установ.

УДК 336.7
ББК 65.262.101-09

Усі права захищені.

ISBN 978-617-7331-17-8

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА НА РИНКУ	
1.1. Основні аспекти функціонування банківських установ у ринковій економіці.....	7
1.2. Кредитні операції банків як основний вид їх діяльності на фінансовому ринку.....	21
1.3. Суть кредитного ризику та необхідність управління ним як основи ефективного функціонування банків.....	39
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ	
2.1. Поняття і характеристика складових елементів організаційно-економічного механізму управління кредитним ризиком банку	74
2.2. Оцінка та методи управління кредитним ризиком індивідуальних позичальників.....	84
2.3. Напрями зниження рівня кредитного ризику у взаємовідносинах банків із корпоративними клієнтами.....	97
2.4. Механізм управління ризиком кредитного портфеля банку та його вплив на ефективність банківської діяльності.....	114
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ	
3.1. Концептуальні основи управління кредитним ризиком банку у контексті закономірностей ринкової трансформації економіки України.....	136
3.2. Оптимізація регулятивного впливу інструментів Національного банку України на банківські кредитні операції та рівень їхнього ризику.....	156
3.3. Напрями удосконалення інструментів управління кредитним ризиком як основа активізації взаємодії банків із реальним сектором і підвищення ефективності банківської діяльності.....	180
ДОДАТКИ	195
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	271

ВСТУП

Посилення глобалізаційних процесів, необхідність адаптації української банківської системи до умов сучасних економічних реалій, недосконалість інформаційного середовища загострюють проблему удосконалення механізму управління кредитним ризиком банків у загальній системі забезпечення ефективності їх функціонування.

Сьогодні кредитний ризик-менеджмент стає ключовим чинником регулювання співвідношення позичкового та промислового капіталів, значною мірою визначає якість використання кредитних ресурсів у перерозподільних процесах і реальному секторі економіки. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження теоретичних підходів та практичних засад до управління кредитним ризиком з метою реалізації стратегічних і тактичних цілей функціонування банків. Тому визначення напрямів управління кредитним ризиком є одним із основних завдань у системі заходів щодо підвищення ефективності банківської діяльності, забезпечення якої особливо актуальне з урахуванням посткризового розвитку економіки України й утримання стійкої конкурентної позиції в умовах експансії іноземного капіталу, а також активізації банківського кредитування для відновлення роботи реального сектору.

Вивченню питань кредиту та управління кредитним ризиком присвячено значну кількість праць українських і зарубіжних науковців. Проте в більшості із них розглядаються окремі аспекти управління кредитним ризиком або ж окремі інструменти його оптимізації, тоді як на сьогодні особливого значення набуває аналіз концептуальних основ та розроблення механізму зниження кредитного ризику саме в контексті його впливу на ефективність діяльності банків. Зазначене зумовлює об'єктивну потребу у ґрунтовних теоретичних та практичних дослідженнях у цьому напрямку.

Метою даного монографічного дослідження є обґрунтування теоретичних засад організації кредитної діяльності банківських установ, визначення напрямів управління кредитним ризиком для підвищення ефективності функціонування банків. Відповідно до визначеної мети визначено сукупність основних завдань, спрямованих на її досягнення:

- уточнення сутності кредиту як економічної категорії;
- з'ясування та обґрунтування поняття кредитного ризику;
- аналіз визначення індивідуального кредитного ризику і ризику кредитного портфеля та формулювання мети управління ними;
- визначення на концептуальному рівні порядку дій банківських працівників у процесі управління кредитним ризиком;

- обґрунтування поняття ефективності банківської діяльності як окремої дефініції та аналіз впливу кредитного ризику на неї;
- з'ясування сутності організаційно-економічного механізму управління кредитним ризиком банку та характеристика його складових;
- удосконалити класифікацію основних факторів, що впливають на виникнення кредитного ризику банку;
- аналіз регулятивного впливу НБУ на кредитну діяльність банків та рівень її ризиковості;
- обґрунтування перспективних напрямів мінімізації кредитного ризику банку у процесі кредитної взаємодії із реальним сектором економіки з метою підвищення ефективності банківської діяльності.

Перший розділ роботи присвячено розгляду теоретичних аспектів організації кредитної діяльності банків, дослідженню економічної сутності кредитних операцій та кредитного ризику, управління яким є основою ефективного функціонування банківських установ.

У даному розділі здійснено аналіз існуючих підходів до визначення сутності банків та умов їх функціонування. Особливу увагу приділено категоріальному аналізу сутності кредиту і дослідженню його впливу на економічний розвиток країни, що виступає базою для наукового обґрунтування сукупності пропозицій, спрямованих на проведення банками виваженої кредитної політики й зниження рівня її ризиковості в контексті забезпечення ефективності банківської діяльності. Обґрунтовано мету та визначено особливості управління кредитним ризиком банку на індивідуальному та портфельному рівнях.

Розглянуто поняття ефективності банківської діяльності загалом та ефективності кредитної діяльності зокрема, виокремлено цілі, завдання, елементи та критерії їх досягнення. Визначено та прокласифіковано зовнішні і внутрішні фактори кредитного ризику та виокремлено в межах останніх стратегічні і тактичні з метою спрощення ідентифікації кредитного ризику вибору найбільш оптимальних інструментів управління ним.

Другий розділ монографії присвячений характеристиці основних засад функціонування механізму управління кредитним ризиком банку, аналізу практичних аспектів його реалізації та обґрунтуванню ключових напрямів вдосконалення банківського кредитування та підвищення ефективності діяльності банків. У роботі обґрунтований організаційно-економічний механізм управління кредитним ризиком банку та охарактеризовані його складові елементи.

У роботі проаналізована вітчизняна практика управління індивідуальним кредитним ризиком та розглянуті методи управління ним. Особлива увага приділена аналізу методики НБУ щодо регламентації управління кредитним ризиком та виокремлені основні її елементи, що потребують вдосконалення. Здійснена оцінка впливу фінансової кризи на показники діяльності вітчизняних банків та виявлені основні чинники погіршення ефективності їх функціонування. Запропоновано економіко-математичну модель оптимізації структури кредитного портфеля в умовах невизначеності соціально-економічного та інвестиційного середовища. Проаналізовані попередній, основний і заключний етапи управління ризиком кредитного портфеля, в межах яких виокремлено відповідні елементи такого управління.

Предметом розгляду *третього розділу* монографії є обґрунтування концептуальних засад та шляхів удосконалення інструментів управління кредитним ризиком банку, оцінка впливу НБУ на банківські кредитні операції та рівень їх ризиковості в контексті забезпечення ефективності банківської діяльності.

Розроблена концепція управління кредитним ризиком, що виступає основним документом, який регламентує дії банківського менеджменту й працівників у процесі прийняття кредитного ризику. Проаналізовано регулятивний вплив НБУ на банківські кредитні операції і рівень їх ризик через такі інструменти, як: політика рефінансування, облікова ставка, норма обов'язкових резервів, операції на відкритому ринку, валютна політика, а також встановлення нормативів діяльності та вимог щодо формування резервів для покриття можливих втрат за кредитними операціями.

Обґрунтовано напрями удосконалення регулятивної політики центрального банку і запропоновано ряд рекомендацій для підвищення ефективності впливу регулятора на банківське кредитування. Визначено ряд заходів, спрямованих на зниження рівня ризиковості банківської кредитної діяльності.

На основі аналізу зарубіжного досвіду застосування інструментів управління кредитним ризиком запропоновані методи їх удосконалення.

Результатом вирішення комплексу завдань, поставлених у монографії, є розробка комплексного механізму управління кредитним ризиком банку та окреслення перспективних напрямів вдосконалення інструментів управління ним в контексті підвищення ефективності банківської діяльності, що, на думку авторів, можуть бути використані як на рівні центрального банку так і на рівні банківських установ.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА НА РИНКУ

1.1. Основні аспекти функціонування банківських установ у ринковій економіці

Ринкові умови господарювання зумовлюють об'єктивну необхідність у перегляді ролі банківських установ на вплив економічного розвитку країни. А з переходом до грошово-кредитної системи, основою якої є кредитні взаємовідносини не лише між господарюючими суб'єктами, а й між державами, гостро постала потреба у розумінні суті банків та особливостей їх діяльності в нових економічних умовах, що дозволить забезпечити їх ефективне функціонування.

Загалом в ринковій економіці значення банків в економіці та суспільстві значно підвищується, адже перед ними постають нові завдання, пов'язані із удосконаленням кредитного механізму, методів регулювання грошового обороту, прискоренням розрахунків тощо. У зв'язку з цим, суттєво змінюються погляди і на суть функціонування банківських установ, що обумовлено їх провідною роллю у відновленні економічної ситуації країни та забезпеченні її структурних перетворень. Виступаючи основними посередниками на фінансовому ринку, банки здійснюють регулювання товарно-грошових потоків між господарюючими суб'єктами, забезпечуючи тим самим мобілізацію фінансових ресурсів і спрямовують їх в пріоритетні галузі господарства, що сприяє надійності, стабільності та безперервності економічних процесів. Крім того, в умовах становлення й розвитку ринкової економіки, в них почав зосереджуватись практично весь наявний капітал, який поступово проник в усі фази виробництва.

Так, на стадії виробництва банки фінансують придбання суб'єктами господарювання факторів виробництва; на стадії розподілу забезпечують підвищення прибутковості підприємств, адже спрямовують грошові потоки до найбільш рентабельних сфер діяльності. Кредитуючи позичальників, банки стимулюють їх ефективніше використовувати ресурси, що призводить до зростання прибутків як кожного окремого клієнта, так і держави загалом. На стадії обміну банки забезпечують безперервність виробничого процесу завдяки емісійній діяльності та здійсненню розрахункових операцій; на стадії споживання – дають змогу споживачам благ зберігати невикористані на їх придбання кошти у формі заощаджень з виплатою відповідного доходу. Із цього очевидно, що саме від ефективної банківської діяльності залежить не лише

безперебійне функціонування суб'єктів ринку, а й економічний розвиток держави, оскільки банки виступають основними суб'єктами грошового ринку країни та регулюють ринкові процеси шляхом перерозподілу грошових ресурсів.

Визначальною рисою діяльності банківських установ, на відміну від підприємств, діяльність яких зорієнтована на виробництво, є їх орієнтація саме на грошові відносини, тобто на купівлю-продаж та перепродаж грошей на певний термін і на відповідних умовах. Займаючись таким видом посередництва, банки зменшують витрати та ризики діяльності господарюючих суб'єктів, яким не потрібно затрачати часові ресурси на пошук та роботу із великою кількістю дрібних кредиторів і позичальників й оцінювати кредитоспроможність останніх.

Отже, вірна інтерпретація сутності банків, обґрунтування функцій, принципів та умов їх функціонування дозволить визначити ключове місце, яке вони займають в системі фінансового посередництва та виявити основні завдання в ринковій економіці. Втім значимість такого трактування повинне виявлятися саме в практичному, а не теоретичному аспекті, оскільки неоднозначність у сприйнятті суті банку може спричинити використання функціональних переваг банківської діяльності у комерційних цілях іншими установами та уникнення їх законодавчого обмеження [296, с. 86].

Слід відмітити, що в сучасній науковій думці відсутні однозначні трактування сутності банку. Так, можна знайти підходи до його визначення в правовому аспекті, основою якого виступає дозвіл чи заборона на здійснення окремих операцій банками та обмеження на виконання деяких з них небанківськими фінансово-кредитними установами. З такої позиції банк трактується через перелічення здійснюваних ним операцій. Зокрема, в Законі України «Про банки і банківську діяльність» банками вважаються юридичні особи, які на підставі банківської ліцензії мають виключне право надавати банківські послуги, відомості про яких внесені до Державного реєстру банків. В ст. 47 даного Закону прописано, що до банківських послуг належать: залучення у вклади коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб; відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах; розміщення залучених у вклади у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик [234]. В даному трактуванні позитивним моментом виступає закріплення правових основ діяльності банку, тобто можливості надання послуг лише після процедури ліцензування та реєстрації.

Дещо схоже визначення зустрічаємо і в підручнику «Ринок фінансових послуг» під редакцією В. Унінець - Ходаківської [242, с. 48]: «Банк – юридична

особа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати фінансові послуги». Автори в даному підручнику також розглядають банківські установи з позиції інформаційних процесорів, фірм, що надають фінансові послуги, покупців та продавців вільних грошових коштів, таким чином акцентуючи увагу на ролі банків в економіці у відповідності до різних аспектів їх діяльності. Згідно підходу С. Арбузова [8, с. 36-37] та Н. Версаль [265, с. 105] банком є юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку залучати у вклади грошові кошти фізичних і юридичних осіб та розміщувати їх від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, а також відкривати та вести рахунки. У «Фінансово-інвестиційному словнику» [292, с. 20] банк розглядається як установа, створена для залучення і розміщення грошових коштів, їх використання шляхом виконання розрахунків, надання кредитів тощо. У «Банківській енциклопедії» під редакцією А. Мороза [12, с. 21] зазначається, що банками є установи, що акумулюють грошові кошти і нагромадження, надають кредити, здійснюють грошові розрахунки, облік векселів, емісію грошей та цінних паперів, операції з золотом, іноземною валютою та інші функції. О. Петрук [179, с. 10] вважає банком установу, яка акумулює грошові кошти і заощадження, здійснює кредитування та інші операції. М. Денисенко [122, с. 423] стверджує, що банк – це установа, яка здійснює банківську діяльність і має статус юридичної особи. М. Каджаєва [22, с. 7] визначає банк як кредитну організацію, яка має виключне право здійснювати всі банківські операції.

Проте, такі трактування носять досить загальний, поверхневий характер, не зрозумілим залишається які саме операції можуть здійснювати банки – чи всі вищезазначені одночасно чи окремі із них. Крім того, не цілком погоджуючись з таким підходом, відмітимо, що еволюція та розвиток банківських систем різних країн суттєво відрізнялись, різним є й набір банківських послуг, пріоритетність у спеціалізації чи універсалізації банківської справи, переважання чи практична відсутність державного сектору у діяльності банків, традиції ведення банківського бізнесу. Відповідно стає очевидно, що даний підхід має суттєві недоліки, які не дозволяють в повній мірі розкрити сутність банківських установ і визначити їх місце та роль в економіці. Тому ми вважаємо, що трактування банку саме в економічному аспекті дасть можливість найповніше розкрити його сутнісну основу.

Аналіз економічної сутності банку слід розпочати із визначення його базових понять – «фінансова установа» та «фінансовий посередник», адже на ринку фінансових послуг банківські установи виступають не єдиними суб'єктами, котрі обслуговують оборот коштів і переміщення капіталу.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», фінансова установа – юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, – інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг [233].

Отже, важливим моментом виступає визначення особливостей банків та виокремлення специфічних функцій, які б дали змогу ідентифікувати їх від інших учасників фінансового ринку.

Т. Косова та О. Циганова [20, с. 5] визначають банки як установи, основною функцією яких є кредитування суб'єктів господарської діяльності й громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій та інших кредитних ресурсів; касове і розрахункове обслуговування народного господарства; виконання валютних й інших, передбачених законом, банківських операцій. За твердженням І. Алексєєва [67, с. 126] та А. Щетиніна [69, с. 377] банк – це установа, створена для залучення грошових коштів і розміщення їх від свого імені на умовах поверненості, платності й строковості. Ряд таких вчених, як Г. Белоглазова [27, с. 17], К. Тагірбеков [158, с. 55], Г. Кравцова [79, с. 303], М. Романовський, О. Врублевська [283, с. 365], А. Ковальова [281, с. 389-390], О. Жарковська [25, с. 104], Ж. Голодова [288, с. 232] інтерпретують сутність банку як кредитну організацію, яка має виключне право залучати на вклади грошові кошти фізичних та юридичних осіб, розміщувати їх від свого імені та за свій рахунок на умовах платності, терміновості, зворотності, а також відкривати та вести банківські рахунки юридичних та фізичних осіб, що свідчить про практично однакові підходи до понятійного апарату російських та білоруських науковців.

Однак, на наш погляд, такі трактування занадто «звужують» сутність банку виконанням ним лише акумуляції та розміщення залучених коштів, а також акцентують увагу на іманентних принципах кредиту, а не власне банку.

В. Капран [21, с. 10] визначає банк як багатопрофільну кредитну установу, що здійснює операції у різних секторах ринку позичкових капіталів, обслуговуючи підприємства всіх галузей економіки та населення. Р. Міллер та Д. Ван - Хауз [144, с. 126] трактують банки як депозитні установи, відносно не

обмежені в можливостях надання комерційних позик та які мають законне право створювати чекові депозити. Б. Карпінський, Т. Шира [102, с. 48] визначають банк як кредитно-фінансову установу, що зосереджує тимчасово вільні кошти (грошові вклади), надає їх у строкове користування у формі кредитів (позик), стає посередником у взаємних виплатах і розрахунках між підприємствами, установами чи окремими особами, регулює грошовий обіг у країні, включаючи випуск (емісію) нових грошей, здійснює операції з золотом, чужоземною валютою та інші функції.

В. Сенчагов та А. Архіпов [284, с. 482] розглядають банк як фінансову організацію, установу, яка здійснює різні види операцій з грошима та цінними паперами та надає фінансові послуги уряду, підприємствам, громадянам та іншим банкам. У «Великій економічній енциклопедії» [36, с. 40] банк визначено як грошово-кредитну установу, яка здійснює регулювання платіжного обороту в готівковій та безготівковій формах, тобто яка здійснює різні види операцій з грошима, цінними паперами і надає фінансові послуги уряду, підприємствам, громадянам та один одному. В Енциклопедії банківської справи за редакцією В. Стельмаха [89, с. 45] банк трактується як особлива грошово-кредитна установа, економічна інституція, яка діє на фінансовому ринку, акумулює тимчасово вільні грошові кошти і заощадження, надає кредити, здійснює грошово-кредитні розрахунки, операції з векселями, іноземною валютою, золотом, коштовним камінням, випускає в обіг гроші та цінні папери, надає різноманітні послуги фінансово-економічного характеру. С. Ходакевич [296, с. 89] вважає банком фінансово-кредитну установу, яка на підставі ліцензії НБУ здійснює депозитні, кредитні та розрахункові операції на комерційних засадах. О. Качан [15, с. 48] розглядає банк як комерційну організацію, яка здійснює в сукупності депозитні, кредитні та розрахунково-касові операції. В. Вітлінський [121, с. 12] вважає банк комерційною установою, котра залучає грошові кошти юридичних та фізичних осіб і від свого імені розміщує їх на умовах платності, забезпечення й терміновості, а також здійснює розрахункові, комісійно-посередницькі та інші операції.

Розглянуті вище визначення банку дають змогу виявити певні недоліки. Зокрема, некоректне у відповідності до сучасних умов трактування банку як фінансової чи кредитно-фінансової організації чи установи, адже під дане поняття попадають і небанківські інститути. Крім того, аналіз суті банку саме з такої позиції зосереджує увагу на його місці на фінансовому ринку, а не в економіці загалом. Трактуючи банк через поняття «організації», суть якої зводиться до сукупності людей, діяльність яких свідомо координується для досягнення загальної цілі чи цілей, є занадто широким та «розмитим» для

визначення його сутності [2, с. 11-12].

Недоцільно розглядати банки і як кредитні чи депозитні установи, оскільки в такому випадку аналіз їх сутності зводиться до оцінки структури активів чи пасивів та акцентується увага на кредитному чи депозитному типі посередництва на фінансовому ринку. Такий підхід більш поширений в зарубіжній банківській практиці, зокрема в США, де банки поділяються на депозитні та інвестиційні установи. В законодавстві даної країни банк трактується як будь-яка установа, застрахована Федеральною корпорацією страхування вкладів або виконує одну з двох операцій: приймає вклади чи переказні рахунки або надає комерційні кредити [169], що свідчить про формально-правовий підхід. В німецькому банківському законодавстві визначається, що банком є будь-який фінансовий посередник, який виконує кілька (чи одну) операцій, віднесених до банківських [222]. В англійському банківському законодавстві банком є установа, яка має дозвіл вести регульовану діяльність щодо прийому депозитів [176]. Проте з огляду на значні зміни та завдання, які поставили перед банком ринкові трансформації економіки й зумовили універсалізацію банківської діяльності і виконання ними фактично всіх операції фінансового посередника, недоцільно прив'язувати суть банку до певного виду посередництва, адже такі трактування звужують його сутнісне розуміння до відображення лише одного із аспектів діяльності, а саме – як одного із суб'єктів кредитної операції, в якій він може виступати або кредитором або позичальником.

В економічній літературі також зустрічаються визначення банку з позиції підприємства, що, на нашу думку, більш наближене до виконуваних ним функцій. Так, в Економічному тлумачному словнику під редакцією Л. Алексеєнко [88, с. 68] банк визначається як фінансове підприємство (економічна інституція), що зосереджує (акумулює) тимчасово вільні грошові кошти (вклади, депозити), надає їх у тимчасове користування у вигляді кредитів (позик, позичок), виступає посередником при взаємних платежах і розрахунках між фізичними та юридичними особами, регулює грошовий обіг, випускає цінні папери тощо. Практично таке ж трактування відображене у словнику під редакцією О. Азріліяна [37], однак до вказаних вище операцій доповнюється ще й емісія нових грошей. О. Васюренко [19, с. 14-16] визначає банк як універсальне фінансове підприємство, що здійснює професійне управління ресурсами суспільства в їх грошовому виразі й виконує відповідні специфічні функції в економіці на законній підставі та під юрисдикцією державних органів, що забезпечують регулювання та контроль банківської діяльності. У праці О. Маркова [114, с. 23] банком є підприємство особливого

виду, яке організовує і здійснює рух позичкового капіталу, забезпечуючи отримання прибутку власникам банку. В. Леонтьєв [285, с. 319] визначає банки як підприємства, які здійснюють підприємницьку діяльність, пов'язану із виробництвом специфічного продукту в сфері обміну. Як вважає А. Мещеряков [289] банк – це підприємство, що забезпечує перерозподіл грошових коштів в економіці, організацію системи розрахунків, а також реалізовує специфічні послуги, що породжені сферою грошового обігу ринку.

Аналізуючи підприємницький підхід до визначення банку, ми в цілому погоджуємось, що його завданням є задоволення потреб клієнтів в певних послугах, а метою діяльності – отримання прибутку. Як і підприємство він діє на основі статуту та здійснює різні види операцій, що прописані в законодавстві, тому таке трактування відповідає сутності даного визначення. Водночас, варто відмітити, що банк – специфічне підприємство, діяльність якого пов'язана із формуванням та використанням капіталу. Крім того, функціонування в сфері обігу зумовлює унікальність банківського бізнесу та створюваних ним продуктів, адже за банком історично закладена роль посередника, котрий опосередковував рух грошових ресурсів між тими, хто мав їх надлишок до тих, хто їх потребував. Відтак, постає об'єктивна необхідність в аналізі трактувань банку через посередницький підхід.

Загалом фінансове посередництво трактується як специфічний вид діяльності на грошовому ринку, що полягає в акумуляції його суб'єктами в обмін на свої зобов'язання вільних грошових капіталів і розміщення їх від свого імені у дохідні активи [65, с. 472]. О. Геєць [156] вважає, що банк як посередник бере участь у взаємодії продавців та споживачів фінансових ресурсів і при цьому діє двома різними способами: залучає кошти від продавців і надає їх на визначених умовах споживачам (позичальникам), що відображається в його балансовому звіті, тобто банк сприяє встановленню прямого контакту між продавцями і покупцями фінансових ресурсів.

На думку О. Колодізева [65, с. 503], банк слід розглядати у вузькому (фінансовий посередник грошового ринку, який виконує комплекс базових банківських операцій та має на меті отримання максимального прибутку) та у широкому (юридична особа, яка функціонує на другому рівні банківської системи) розумінні. Як основного фінансового посередника в ринковій економіці розглядає банк і Г. Сейткасимов [82, с. 301], наголошуючи на тому, що основою його діяльності є створення нових вимог та зобов'язань, які стають товаром на грошовому ринку. Вчений пропонує розглядати банки як підприємства кредитної сфери, з огляду на те, що банки є творцями кредиту, виконуючи емісійну функцію, що відрізняє їх від небанківських установ, які

можуть розмістити в активи лише ті кошти, які вони акумулювали.

З. Васильченко [47, с. 23] вважає банком грошово-кредитного посередника, що найбільшою мірою пристосований до концентрації та збереження грошових ресурсів і примноження капіталів, для якого прибуток втрачає своє особливе значення як єдина цільова величина, а стратегія розвитку та функціонування загалом визначається самодостатньою конкурентною поведінкою як самостійного інституту в економіці держави. О. Вовченко [51, с. 85] визначає банк як суб'єкт господарювання, який в ролі фінансового посередника постійно реагує на зміни зовнішнього середовища, і в той же час, виконуючи свої функції, здійснює ключову роль в регулюванні макроекономічного середовища. На наш погляд дані трактування є занадто «широкими» та розмивають сутнісну основу банку.

В деяких вищезазначених визначеннях чітко простежується тенденція до акцентування на комерційному аспекті банківської діяльності – тобто на отриманні прибутку. В цілому, ми частково погоджуємось із цим, адже банки покликані забезпечити ефективність власного функціонування з метою виконання своїх функцій для забезпечення суспільної ролі в економіці. В зв'язку із зазначеним аспектом, з переходом до ринкової економіки, за якої ключову роль почала відігравати приватна власність, в економічній літературі набув свого розвитку інституційний підхід до трактування банків, відповідно до якого вони наділяються певними суспільними функціями, через які проявляється їх призначення та роль в економічному житті країни.

Так, А. Загородній та Г. Вознюк [92, с. 100] визначають банки як економічні інститути, функціями яких є трансформація грошових потоків, що здійснюється через акумуляцію та розміщення коштів і посередництва в платежах, а також емісія платіжних засобів, що у своїй сукупності через забезпечення безперебійності та розширеного характеру суспільного відтворення, сприяє економічному зростанню суспільства. Проте в такому трактуванні сутність банку розглядається через ототожнення з його функціями. За твердженням М. Савлука [70, с. 439] саме інститути, які в сукупності здійснюють три базові операції – депозитні, кредитні та розрахункові, і є банківськими інститутами в економічному розумінні, адже саме виконання зазначеної діяльності визначає провідне місце банку у фінансовому посередництві та слугує ключовою рисою, що відображає його роль на грошовому ринку. Варто погодитись з таким твердженням в контексті того, що ще з давніх часів в банку зберігали кошти, він обслуговував розрахунки та надавав кредити. Саме ці операції лягли в основу його діяльності як юридичного та економічного інституту.

Т. Костеріна [24, с. 9] визначає банк як особливий кредитний інститут, який спеціалізується на акумулюванні грошових коштів і розміщенні їх від свого імені з метою отримання прибутку. О. Лаврушин [26, с. 13], розглядаючи банк як грошово-кредитний інститут, основний акцент ставить на його діяльності в сфері регулювання платіжного обороту в готівковій та безготівковій формах. О. Свірідов [80], М. Владимірова [81, с. 108], Є. Жуков [78, с.230], А. Нешиной [282, с. 485] визначають банк як інститут кредитно-банківської системи, який здійснює організацію руху позичкового капіталу із ціллю отримання прибутку. Як багатопрофільні кредитні інститути, що здійснюють фінансові операції та послуги, пов'язані із обслуговуванням клієнтів у всіх секторах економіки, трактує банк Д. Коваленко [71, с. 278].

Отже, проведений нами аналіз свідчить, що проблема визначення сутності банку носить досить дискусійний характер – одні вчені вважають банк інститутом, юридичною особою, інші – фінансовою, грошово-кредитною, кредитною, депозитною установою, ще інші – фінансовим підприємством, організацією, посередником. Деякі з науковців дають визначення банку шляхом перечислення операцій та послуг, які він виконує. Така різноманітність трактувань пов'язана із тим, що банкам, в умовах динамічності розвитку економіко-соціальних умов, присвоювалася відповідні роль та завдання, які в подальшому відобразились на розумінні їх сутності. Крім того, недостатні теоретичні напрацювання вітчизняних науковців, пов'язані із порівняно недавнім становленням банківської системи України, а також окремих її елементів на фоні переходу до ринкової економіки. Відтак виокремимо певні аспекти в трактуванні банків, які, на наш погляд, мають найбільш дискусійний характер.

По-перше, банки, виступаючи посередниками між кредиторами і позичальниками, здійснюють розподіл та перерозподіл капіталу по відповідних галузях, забезпечуючи тим самим розвиток і структурну перебудову економіки країни відповідно до потреб виробництва, що є одним із їх основних завдань. Проте функцію посередництва можуть виконувати й інші установи, а відтак її слід сприймати як одну з аспектів діяльності банку власне на грошовому ринку, на якому він може виступати як кредитором, надаючи на певних умовах свої ресурси, так і позичальником, залучаючи кошти. Тому з економічної точки зору, банк не доцільно розглядати як кредитора, позичальника чи посередника, оскільки дане трактування буде відображати лише певний аспект його діяльності у відповідний момент часу, а саме на фінансовому ринку.

По-друге, в деяких визначеннях можемо простежити чітку тенденцію в трактуваннях сутності банку через перелік мінімуму операцій, без яких не можлива банківська діяльність. Втім, такий підхід не є достатнім для його

характеристики як особливого ринкового інституту, від ефективної діяльності якого в значній мірі залежить економічне зростання країни, адже розкриває в основному правові аспекти функціонування банку. Більше того, на різних етапах розвитку держави змінюється зміст і кількість виконуваних ним операцій, адже для ефективного функціонування банківської системи та з метою забезпечення всіх потреб клієнтів, банки постійно видозмінюють і здійснюють нехарактерну для них діяльність, що дає змогу їм конкурувати на фінансовому ринку та удосконалювати свою роботу. Водночас, не всі банки надають повний перелік послуг, деякі з них спеціалізуються лише на окремих їх видах.

З огляду на вищезазначене та з метою виявлення ознак, що вирізнятимуть банки від інших суб'єктів фінансового ринку, вважаємо за доцільне розглянути функції їх діяльності, виокремлення яких дозволить ґрунтовніше дослідити сутнісну основу функціонування банків.

Аналіз поглядів науковців щодо функцій, притаманних банку (додаток А), дав змогу виявити відсутність єдиного підходу до їх кількості та значення, що, в більшій мірі, спричинене ототожненням функцій з видами банківської діяльності або окремими операціями (видача кредитів, випуск цінних паперів, валютні операції) або окремих процесів (акумуляція ресурсів для подальшого кредитування).

Загалом, під функцією розуміють спеціальну взаємодію банку із зовнішнім середовищем, що спрямована на його збереження як цілісної структури, має бути притаманною лише банківській діяльності і відображати взаємозв'язки із іншими учасниками економічних відносин [22, с. 370; 81, с. 110]. Це властивість банку, що не залежить від спектру послуг та операцій, які він надає в певний момент часу. З метою уникнення ототожнення функцій з іншими категоріями, пропонуємо проаналізувати ієрархічну залежність наступних понять: функція, операція, продукт, адже саме неточності у їх визначенні дають підставу деяким вченим взаємопідмінювати їх сутності. Так, функція характеризує окремі види діяльності банку, які визначаються здійснюваними ним операціями. Власне операцію можна визначити як діяльність, спрямовану на досягнення результату, яким виступає банківський продукт.

Отже, визначення функцій банку надасть нам можливість не лише виявити іманентні риси банківської діяльності, а й в подальшому дослідити за яких умов така діяльність буде успішною. Із врахуванням вищезазначеного та абстрагуючись від позицій, котрі, на наш погляд, дублюють окремі операції чи процеси банку, проаналізуємо найпоширеніші в економічній літературі трактування функцій. Так, часто виділяють таку функцію як посередництво в платежах, здійснюючи яку банки впливають на швидкість та можливість

здійснення акту обміну, який побудований на грошовій основі. Оскільки більшість розрахунків в Україні здійснюються в безготівковому порядку і всі господарюючі суб'єкти зобов'язані мати рахунки в банках та обслуговуватись в них, то тут їх роль беззаперечна. Однак в здійсненні даної функції вони не є монополістами, адже такі операції притаманні й іншим фінансовим установам, в тому числі й поштовому зв'язку.

Тісно пов'язана із функцією посередництва в платежах функція випуску кредитних грошей (емісійна). Її реалізація цілком і повністю залежить від можливості банків одночасно здійснювати кредитні, депозитні та розрахунково-касові операції, що дозволяють їм виконувати безготівкові розрахунки (платежі), та в результаті ефекту мультиплікації здійснювати вторинну емісію грошей й таким чином впливати на обсяги грошової маси країни. Тому здійснення даної функції вирізняє банки від інших фінансових посередників.

Передумовою здійснення банком кредитних операцій є реалізація ними функції акумуляції коштів. Проте вона притаманна й іншим установам, оскільки перш ніж профінансувати свою діяльність, будь-який суб'єкт господарювання повинен спершу здійснити накопичення грошових ресурсів. Водночас, якщо розглядати суть акумуляції коштів саме в специфіці її здійснення банками, то можна виявити певні особливості. Так, вони залучають та використовують в своїй діяльності не так свої, як чужі грошові ресурси, право власності на які залишається в кредитора (клієнта) [22, с. 371]. Крім того, та на таку діяльність необхідний відповідний дозвіл.

Ефективна реалізація даної функції особливо важлива в умовах ринкової трансформації економіки, оскільки саме рівень капіталізації банківської системи визначає передумови, що стають підґрунтям до якісних економічних змін в країні. Так, банківський капітал виступає основним джерелом розвитку ринкових інституцій – приватного підприємництва, окремих фінансових ринків, в значній мірі впливає на можливості економічного зростання країни через спрямування нагромаджених ресурсів в інвестиції, що забезпечує функціонування реальної економіки. А в зв'язку із тим, що ефективність процесу нагромадження капіталу в суспільстві залежить від рівня заощаджень, то саме від ефективної діяльності банків залежатиме й відновлення економічної ситуації країни.

Тісно пов'язана із акумуляційною трансформаційна функція, адже кредитні можливості банків залежать здебільшого від залучених коштів, перерозподіл яких забезпечує якісне перетворення грошових потоків. Таким чином, банки забезпечують наступні трансформації: регіональну (встановлюється відповідність попиту та пропозиції на додаткові фінансові ресурси за регіонами шляхом вилучення ресурсів із тих, де є їх надлишок та спрямування в регіони з їх

нестачею); валютну (забезпечується конверсією грошових коштів, залучених в одній валюті та їх розміщенням в іншій); сум (залучаючи та накопичуючи кошти великої кількості невеликих вкладників, банк має змогу видавати великі кредити); термінів (узгоджуються короткострокові зобов'язання та довгострокові вимоги); ризиків (через використання банками різних методів обмеження та диверсифікації активів зменшуються ризики власників коштів).

На нашу думку, дана функція притаманна саме банкам через те, що, на відміну від інших фінансових установ, вони можуть забезпечити всі види перелічених трансформацій одночасно, що тісно пов'язане із можливістю здійснення базових банківських операцій. Її реалізація дозволяє банкам стимулювати виробництво через заохочення клієнтів ефективніше використовувати надані їм ресурси, що супроводжується впровадженням інновацій та сучасних технологій, прискорює оборот капіталу, збільшує обсяги суспільного виробництва і в підсумку впливає на економічний розвиток країни.

Аналіз змісту даних функцій дав змогу відмітити акцентування на пасивній ролі банків в організації вищевказаних процесів. Втім саме від банківських установ залежать умови, які здатні стимулювати чи обмежити залучення ресурсів в економіку, вони організовують, зосереджують та концентрують дані процеси, що дозволяє нагромадити капітал для здійснення широкомасштабних кредитних операцій. Адже залучивши відповідні ресурси, банки, виходячи із цілей власної діяльності (отримання прибутку, зниження ризику, збільшення вартості акцій банку), здійснюють їх розміщення. Проте виклики сьогодення змушують не просто вкладати кошти, а вкладати їх ефективно, з найменшим ризиком та найвищою прибутковістю. Тому банки повинні організувати таку діяльність, яка б забезпечила не лише власну прибутковість, а й прибутковість їх клієнтів. В даному контексті ми цілком підтримуємо позицію Ю. Бугель [40, с. 236], яка обґрунтовує та пропонує замінити функції посередництва в кредиті чи фінансового посередництва функцією організації кредитних відносин.

З власної позиції вважаємо, що в дану функцію слід включити ще й трансформаційну та акумуляційну функції, адже без відповідного залучення і накопичення ресурсів, а також їх трансформації у відповідності до потреб клієнтів й з врахуванням вимог щодо власної ліквідності, ризиковості та прибутковості, виконання базової операції банку – кредитної, на якій власне й побудована банківська діяльність – не можливе. Відтак, акумуляційна та трансформаційна функції спрямовані на здійснення основного процесу банку, який забезпечує йому найбільшу частку прибутку – кредитування.

Отже банки вирізняються від інших фінансових інститутів тим, що мають

змогу організувати кредитні відносини та впливати на рівень і динаміку грошової маси країни. Від ефективності виконуваних ними функції значною мірою залежатимуть якісні трансформаційні перетворення в економіці країни. Разом з тим, реалізація функцій без дотримання базових принципів діяльності може призвести до порушення функціонування банку та втрати довіри як до нього так і до банківської системи в цілому. Це обумовлює необхідність в їх аналізі, адже серед економістів досі не сформульовано єдиної позиції щодо їх переліку та змістовного наповнення.

Аналіз даних додатку Б, в якому згруповані теоретичні позиції вчених щодо визначення принципів функціонування банківських установ, дав змогу встановити, що найчастіше науковці виокремлюють такий принцип як робота в межах наявних ресурсів, що означає забезпечення банком кількісних та якісних відповідностей між залученими і вкладеними коштами. Тобто для недопущення загрози своїй ліквідності й забезпечення ефективного функціонування, банкам необхідно уникати ситуації, коли за допомогою короткострокових ресурсів надаються довгострокові кредити. Така залежність активів від пасивів має обов'язково враховуватись при здійсненні банківської діяльності, сприяти ефективному використанню залучених коштів через диверсифікацію активів, управління ризиками та якіснішому обслуговуванню клієнтів.

Принцип економічної самостійності прописаний в ст. 5 Закону України «Про банки і банківську діяльність»: «банки мають право самостійно володіти, користуватися та розпоряджатися майном, що перебуває у їхній власності». Це означає свободу в розпорядженні власними та залученими ресурсами, фондами; вільний вибір клієнтів, вкладників; визначення та встановлення термінів та умов здійснюваних кредитних операцій, процентів, вільне використання прибутку, прийняття ризику від своєї діяльності [234]. Даний принцип закладає основу для наступного принципу – ринкових відносин з клієнтами, який означає, що банки в своїй діяльності окрім врахування потреб клієнтів, повинні зважати й на ринкові принципи прибутковості, ліквідності та ризику, оскільки орієнтуючись лише на загальнодержавні інтереси, які подекуди не сумісні з комерційною основою банківської діяльності, вони можуть втратити власну платоспроможність. Водночас функціонування банків не може бути безконтрольним, воно повинно чітко регламентуватись, проте в ринкових умовах роль наглядових органів має бути мінімальною. Так, держава має виступати в ролі «нічного сторожа», що означає встановлення певних рекомендації для банків, на основі яких вони самостійно розробляють та реалізують свою кредитну, інвестиційну, депозитну політику. Тому принцип економічних методів регулювання є надзвичайно важливим на сьогоднішній

час, адже його реалізація на практиці дозволить задовольнити потреби різних сфер економіки в кредитних ресурсах шляхом здійснення безготівкових розрахунків та забезпечити безперебійне функціонування господарюючих суб'єктів. Разом з тим, будучи самостійними в своїй діяльності, банки повинні зважати і на вимоги ринку, адже вони несуть відповідальність перед акціонерами та вкладниками.

Дотримання вищезазначених принципів надасть змогу банкам більш ефективно функціонувати та оптимально збалансовувати інтереси усіх зацікавлених сторін без втрати ліквідності та конкурентоспроможності.

Отже, на основі проведеного нами аналізу можемо виокремити ключові сутнісні ознаки банку.

По-перше, банком може вважатися саме інститут як один із основних суб'єктів ринкової економіки, який функціонує у фінансовій сфері та покликаний реалізувати суспільне призначення, що на мікрорівні проявляється в задоволенні інтересів та потреб клієнтів в розрахунках, збереженні капіталу, ресурсах, платежах, тобто спрямовані на примноження їх прибутковості, а через них – і своєї. На макрорівні – це забезпечення безперервності виробництва, що є головним фінансовим джерелом розвитку економіки.

По-друге, іманентною рисою банку є можливість здійснювати в сукупності три базові операції – відкриття рахунків клієнтів, здійснення їх розрахунково-касового обслуговування; залучення та розміщення коштів. Саме набір даних операцій дає змогу ідентифікувати банк (як комерційний, так і центральний) з-поміж інших суб'єктів фінансового ринку. Адже саме банки мають змогу концентрувати на рахунках кошти клієнтів й видавати їх на потреби господарюючим суб'єктам для здійснення ними платежів та інвестицій. Жодна інша фінансова установа не в змозі виконувати дані операції в зв'язку із неможливістю відкриття рахунків.

По-третє, хоча історично за банком закріплена функція посередництва, ми вважаємо, що така позиція не відповідає сучасним реаліям. Банки в ринковій економіці виступають активними учасниками економічних і соціальних процесів, є базовими інституціями, від функціонування яких залежить ефективна діяльність не лише господарюючих суб'єктів, а й країни загалом. Вони забезпечують накопичення капіталу в державі та, будучи творцями кредиту, спрямовують кредитні ресурси в найбільш прибуткові проекти.

По-четверте, базовими функціями банку, що вирізняють його від інших подібних утворень, є змога організовувати кредитні відносини, створювати кредитні гроші та, таким чином, впливати на грошову пропозицію.

По-п'яте, банківська діяльність строго регулюється, регламентується та

має бути ліцензованою.

Отже, на нашу думку, банк – це фінансовий інститут, що проводить ризикову діяльність, спрямовану на задоволення потреб клієнтів у кредитно-розрахункових послугах та який має забезпечувати належний рівень ефективності відповідно до інтересів власників та акціонерів.

На відміну від наявних трактувань банку, зазначене визначення дозволяє визначити його роль в економіці, зацентрувати увагу на ризику як притаманній рисі банківського функціонування та необхідності в забезпеченні ефективності діяльності як ключовій основі його довгострокової роботи. Займаючи провідне місце на фінансовому ринку, банки слід розглядати саме як інститути, що виконують надзвичайно широкий набір фінансових послуг для максимального задоволення потреб клієнтів. Їх особлива роль також проявляється в тому, що на відміну від небанківських фінансово-кредитних установ, які є чистими посередниками в результаті здійснення своєї діяльності в межах наявних ресурсів, банки організують та створюють передумови для кредитних взаємовідносин, виступають творцями кредитних грошей. Тому розуміння суті банку буде неповним без розуміння сутності та змісту його основної діяльності – кредитної, здійснення якої може забезпечити як значну частку прибутку, так і спричинити значні втрати для нього.

1.2. Кредитні операції банків як основний вид їх діяльності на фінансовому ринку

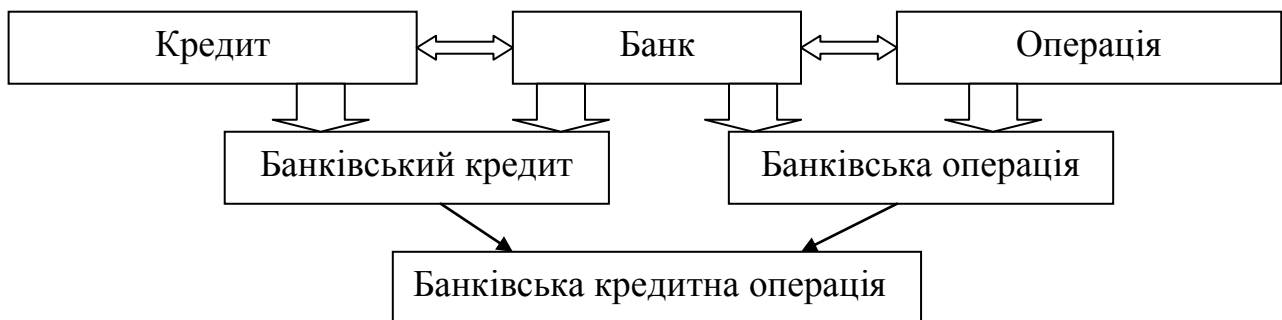
Ще на стадії, коли обмін перестав бути випадковим явищем, взаємне задоволення потреб суб'єктів кредитних відносин могло відбутися лише при відповідності збігу їх інтересів. А з поступовим збільшенням масштабів кредитування, підвищувалась й потреба в їх організації та концентрації в межах окремої установи, що зумовило появу посередника – особливого інституту, в якому би зосередилися такі операції, як акумулювання тимчасово вільних коштів і розміщення їх відповідно до потреб позичальників. Таким посередником, безумовно, став банк, адже кредитування не може існувати окремо від таких банківських операцій як розрахункові та залучення коштів, більше того, історично саме він був місцем концентрації багатства країни в грошовому вираженні.

На сьогоднішній час банки на фінансову ринку є основними учасниками, оскільки володіють більшим обсягом інформації щодо діяльності господарюючих суб'єктів, що забезпечує їм певні конкурентні переваги, адже в силу більшої інформаційної обізнаності, вони здатні спрямувати залучені кошти за допомогою кредиту у продуктивні сектори, стимулюючи тим самим розвиток

економіки. Особливу роль банки почали виконувати в умовах функціонування контрагентів в середовищі невизначеності, адже кредитору та позичальнику важко безпосередньо вступити в кредитні взаємовідносини, коли вони не впевнені в діяльності один одного.

Більше того, банківські установи виступають головними постачальниками кредитних ресурсів, створюють їх пропозицію на фінансовому ринку, виконуючи дуже важливу функцію в економіці та суспільстві. Адже в сучасних умовах істотно зростає значення кредитних відносин, що обумовлено фундаментальними змінами основ функціонування і розвитку кредиту у процесі системної трансформації економіки, а також тим, що дані відносини визначають процес руху суспільного капіталу, глибоко проникають у всі фази відтворення, в систему виробництва і споживання, охоплюють всі рівні економіки.

Не зважаючи на таке важливе значення банківських кредитних операцій, роль кредиту в економіці носить дискусійний характер, оскільки на сьогодні склалися різні теоретичні школи, дослідження проводилися в окремі історичні та соціально-економічні періоди, що відповідним чином вплинуло на погляди економістів у процесі визначення його сутності. Крім того, категорія «кредит» не є статичною, уявлення про неї трансформується в залежності від ступеня розвитку товарно-грошових відносин, тому, незважаючи на численність робіт, присвячених дослідженню кредиту, досі економісти не можуть дійти до єдиного висновку щодо визначення його сутності, що не дозволяє ефективно розвиватися практичним відносинам у кредитній сфері. Для наочності логічного аналізу теоретичної сутності банківських кредитних операцій, пропонуємо його здійснювати наступним чином: кредит, банківський кредит, операція, банківська операція, банківська кредитна операція (рис.1.1).

Рис. 1.1. Структурно-логічна схема визначення теоретичної сутності банківської кредитної операції

Загалом, виникнення кредиту є об'єктивним процесом, який зумовлений розвитком товарно-грошових відносин, що сприяли відокремленню суб'єктів

економічної діяльності і створили сприятливі умови для індивідуальних кругообігів капіталів підприємств, функціонування яких здійснюється з різною циклічністю. Це означає, що коли в одних суб'єктів спостерігається тимчасовий надлишок коштів, то у інших – їх нестача. Таким чином, кредитна діяльність є об'єктивною необхідністю, що обумовлена потребами в забезпеченні безперервності процесу виробництва і безперебійності кругообігу фондів. Отже, економічною основою виникнення кредиту можна вважати циклічний рух капіталу підприємств і організацій різних форм власності та сфер діяльності.

Як вказувалося вище, існує багато визначень суті кредиту. Це пов'язано, насамперед, з тим, що він за всю свою історію виникнення і розвитку зазнавав значних трансформацій, оскільки розширювались його види і форми, що обумовило неоднозначну думку вчених щодо трактування його сутності. Здійснивши аналіз поняття «кредит» вченими й економістами, відмітимо, що в трактуваннях даного значення можемо знайти ототожнення його з позикою, позичкою, кредитною діяльністю тощо. Проте така підміна понять при визначенні кредиту позначаються й на сприйнятті банківських кредитних операцій, які безпосередньо впливають на розвиток банківської системи країни. Саме тому розглядаючи сутність кредиту важливо визначити особливі риси, що властиві виключно конкретним відносинам, які закладені в його основу та не залежать від специфіки його прояву.

Так, в економічній літературі сформувались декілька підходів до трактування кредиту, які, відповідно до часу та умов в яких він розглядався, в тій чи іншій мірі відображають різні сторони його сутності. Водночас, деякі з трактувань носять дискусійний характер. До прикладу, ототожнення кредиту з довірою суб'єктів кредитних відносин один до одного (В. Лексіс «Довіра, якою користується особа, яка взяла на себе зобов'язання майбутнього платежу з боку особи, яка має право на цей платіж» [119, с. 5]). Звичайно, якщо виходити з першооснови значення кредиту, то кредитні відносини базувалися саме на довірі кредитора до позичальника. Проте в сучасних умовах факт довіри не відображає специфіки кредиту, оскільки кредитні взаємини побудовані на принципах, що характеризують в більшій мірі недовіру суб'єктів кредитування (вимога відповідних гарантій повернення коштів, наявність забезпечення). Саме тому такий підхід, на наш погляд, не може в повній мірі відобразити економічну сутність кредиту.

Досить часто зустрічається й визначення кредиту як сукупності суспільних чи економічних відносин. Так, І. Прокопенко вважає, що сутність кредиту виражається в такому трактуванні: «Економічні відносини між кредитором і позичальником з приводу поворотного руху позичкової вартості

на умовах платності» [155, с. 149]. О. Мороз зазначає, що це «Економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу одержання останнім позички в грошовій або товарній формі на умовах повернення в певний строк і, звичайно із сплатою відсотку. Існують три форми кредиту — комерційний, банківський і державний» [12, с. 147]. В свою чергу О. Васюренко та Н. Валенцева визначають кредит як: «Сукупність відповідних економічних відносин між кредитором та позичальником з приводу поворотного руху вартості» [19, с. 18; 23, с. 2-9]. Як економічні відносини між суб'єктами ринку з приводу перерозподілу вартості на засадах поверненості, строковості та платності трактує кредит І. Алексєєв [67, с.109]. На думку Ж. Голодової та Г. Кравцової кредитом є сукупність економічних відносин, які виникають між кредитором та позичальником в процесі руху грошових коштів на умовах поворотності [288, с. 156; 79, с. 181]. «Сукупність економічних відносин, що виникають між кредитором і позичальником із приводу передачі вартості (майна або грошей) у позичку на умовах повернення, терміновості й платності» [69, с. 267], - таке визначення зустрічаємо у А. Щетиніна. Т. Ковалева вважає, що кредитом є сукупність економічних відносин, які складаються між кредитором та позичальником на рахунок руху позичкового капіталу [280, с. 92], тоді як А. Демківський і Д. Коваленко його визначають як суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передачею один одному в тимчасове користування вільних коштів (вартості) на засадах зворотності, платності, добровільності [66, с. 285; 71, с. 202]. Як економічні відносини з приводу передачі грошових коштів у тимчасове користування за плату і на основі повернення трактує кредит О. Вовчак [120, с. 11].

Загалом погоджуючись із такою позицію вказаних учених, хочемо, однак, уточнити, що з огляду на те, що кредит є економічною категорією, то відносини, які виникають в результаті його реалізації, слід розглядати саме як економічні та ті, що відображають рух вартості на всіх етапах відтворювального процесу – від виробництва до споживання. Здійснення аналізу з такої позиції дозволяє акцентувати увагу на провідній ролі кредиту як основної стимулюючої складової розширеного відтворення і каталізатора економічного розвитку. Така позиція, на нашу думку, дозволяє ґрунтовніше дослідити закономірності руху позичкової вартості та економічні фактори їх існування.

Досить поширений підхід, що відображає кредит через рух або форму руху позичкового капіталу. Зокрема такої позиції дотримуються К. Тагірбеков – «позиковий капітал, сукупність грошових коштів, які передаються на поворотній основі юридичним та фізичним особам на тимчасове користування за плату у вигляді проценту» [158, с. 218]; Г. Кравцова – «рух позикового капіталу

(грошового) капіталу, який віддається в позику і який приносить дохід у вигляді процента» [79, с. 188-189]; А. Нешиной – «рух позикового капіталу, який включає в себе мобілізацію вільних грошових ресурсів народного господарства і населення та їх перерозподіл на умовах поверненості, терміновості, платності в цілях розширеного відтворення трактує кредит» [282, с. 446]; Л. Білецька – «форма руху позичкового капіталу, система економічних відносин, які виникають в економічному обороті тимчасово вільних грошових коштів, з одного боку, і як нагальна потреба додаткових грошових засобів — з іншого, для розпорядження та використання на певний строк на умовах повернення з відсотком; продаж товарів з відстрочкою платежу» [85, с. 189]; Н. Версаль – «форма руху позичкового капіталу, що базується на довірі з відповідним юридичним оформленням» [265 с. 17]; В. Челноков – «позичковий капітал держави, призначений для авансування відтворювального процесу за допомогою емісії нових і перерозподілу старих грошових коштів на основі терміновості, зворотності, платності та інших родових ознак цієї категорії» [10, с. 75].

Водночас, розглядаючи кредит як форму руху позичкового або грошового капіталу, аналіз зміщується до виявлення причин його виникнення, а не сутності. Крім того, підміна суті кредиту позиковим капіталом не має в сучасних умовах достатньої підстави, оскільки позиковий капітал є, по суті, грошовим капіталом. Але кредит може існувати не лише в грошовій, але й у товарній формі. Деякі вчені трактують кредит як позику, позичку чи надання грошей і товарів. Проте, незважаючи на простоту і доступність таких позицій, вони носять в деякій мірі поверхневий погляд на сутність кредиту, в яких не враховуються його внутрішні прояви.

Ототожнення кредиту з позичкою неправомірне ще й тому, що відповідно до ст. 827 Цивільного кодексу (ЦК) України [298] за договором позички одна сторона зобов'язується передати або передає річ у безоплатне тимчасове користування іншій стороні, а остання зобов'язується повернути ту ж річ у тому ж стані, в якому вона її отримала, з урахуванням зносу, або у стані, обумовленому договором. Отже, в такому трактуванні не враховано, що: кредит надається на платній основі, оскільки саме можливість отримання додаткового прибутку від ефективного вкладення позикових ресурсів для позичальника і можливість доходу у вигляді відсотка для кредитора є стимулюючою основою при здійсненні кредитних операцій; об'єктом кредиту виступають крім товарів й грошові кошти. Також особливістю кредиту є те, що кредитор не залишається власником ресурсів, передаючи лише право власності на користування ними. Крім того, кредит виступає ширшим поняттям ніж позика, адже передбачає не лише сам факт його надання, а й відносини між контрагентами щодо його погашення.

За аналогією проаналізуємо значення договору позики: «За договором позики одна сторона передає у власність другій стороні гроші або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошей (суму позики) або рівну кількість інших отриманих речей того ж роду і якості (ст.1046 ЦК України [298]). Звернемо увагу на те, що в даному визначенні нічого не вказано щодо відповідної винагороди за такий акт передачі. Отже, ототожнення сутності кредиту з позикою також не має належної ні економічної, ні юридичної підстави.

Інша група вчених розглядає кредит з позиції надання товарів, грошей або ж матеріальних цінностей. Зокрема Т. Косова [20, с. 128] вважає, що кредит – це надання грошей і товарів в борг зі сплатою відсотків; вартісна економічна категорія, невід'ємний елемент товарно-грошових відносин. І. Балабанов [11, с. 124] визначає дану категорію як: «надання банком або кредитною організацією грошових коштів позичальникові у розмірі та на умовах, передбачених кредитним договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та виплатити відсотки». На думку Б. Карпінського [102, с. 315], це кошти та матеріальні цінності, які надаються резидентами або нерезидентами у користування юридичним і фізичним особам на визначений строк та під процент. Тоді як А. Загородній [91] вважає, що кредитом є позичка в грошовій або товарній формі на умовах повернення, що надається банками чи юридичними (фізичними) особами кредитором, іншій особі – позичальнику.

Однак, на нашу думку, у таких підходах до визначення кредиту, залишається незрозумілим чи розглядається сам факт надання і повернення грошей, товарів, матеріальних цінностей чи сукупність відповідних процедур, пов'язаних з даними процесами.

Існує підхід окремих науковців до трактування кредиту з позиції визначення його як економічної угоди. Так, до прикладу, В. Сенчагов [284, с. 465], М. Пессель [77, с. 21] вважають, що кредитом є різновид економічної угоди, договір між юридичними та фізичними особами на рахунок позики або позички. При чому один із партнерів (кредитор) надає іншому (позичальнику) гроші (в деяких випадках майно) на визначений термін з умовою повернення еквівалентної суми, як правило із виплатою цієї послуги у вигляді процента. Г. Поляк [286, с. 478-479] розглядає кредит як економічну угоду, за якою один із партнерів надає іншому грошові кошти чи майно на умовах платності, строковості, поворотності. Це певний вид суспільних відносин, пов'язаних із рухом цінності – вартості і грошовій формі.

Проте, при такому трактуванні кредиту акцентується увага на юридичній, а не економічній позиції, що відображає договірну практику кредитних

відносин, яка є лише одним з аспектів його сутності. З такої позиції сутність кредиту справедливо розглядати через кредитний договір, який є підтвердженням угоди між суб'єктами кредитних відносин. Тим не менше, процес укладення кредитного договору виступає наслідком здійснення кредитної операції, а не власне операцією. Тому ми частково згодні (в частині, що кредит повинен бути відповідним чином задокументованим) із вченими, які розглядають кредит саме в такому контексті.

Інші учені пропонують такі визначення сутності кредиту, як: економічна категорія, яка виражає відносини між суб'єктами з приводу надання в позику певної суми капіталу в грошах або товарах на умовах повернення, платності, строковості [68, с. 336]; економічна категорія, що характеризує відносини між кредитором та позичальником із приводу акумуляції ресурсів і передачі їх у тимчасове користування в грошовій чи товарній формі на певних умовах [122, с. 253]; економічна категорія, яка є вираженням відносин між суб'єктами господарювання щодо надання й отримання позики в грошовій чи товарній формі на умовах повернення, строковості й платності [65, с. 360; 89, с.306]; економічна категорія, відбиває систему відносин між суб'єктами господарювання з надання та одержання позики в грошовій або товарній формі на умовах повернення, терміновості і платності [8, с. 235-236].

Спільним в таких трактуваннях є розгляд сутності кредиту як економічної категорії, що характеризує відносини між суб'єктами кредитування. Проте такий підхід зумовлює «розмитість» об'єкта дослідження та потребує уточнення його сутності. Залишається незрозумілим, які саме відносини розглядаються, а також як вони аналізуються – на певному конкретному етапі кредитування чи протягом всього кредитного процесу.

Також можна зустріти й такі визначення кредиту, як: «форма продажу грошей як товару з участю банку-кредитора в доході позичальника – підприємця – від ефективного капітального застосування позичених грошей» [279, с. 46]; «здатність купити з обіцянкою заплатити чи здатність отримати право на товари та отримати товари в даний час, а оплатити їх в майбутньому. Тобто фактична передача та надання товарів в обмін на обіцянку заплатити в майбутньому» [56, с. 689]; можливість вступити в право власності і отримати якісь речі зараз, тоді як плата за ці речі відкладається до певного терміну в майбутньому» [144, с. 82]; «передача кредитором боргової вартості позичальнику для використання на принципах зворотності і в інтересах суспільних потреб. Це особлива форма руху грошей на умовах повернення, терміновості, платності, в інтересах суспільних потреб» [81, с. 72-73]. Однак, на нашу думку, такі трактування теж не в повній мірі розкривають багатогранність

категорії кредиту, а лише окремі аспекти його сутнісної основи.

Отже, кожен з підходів до визначення суті кредиту характеризується значною своєрідністю. Проте, акцентування уваги на тій чи іншій специфіці є недостатньою умовою для визначення його змісту як цілісного явища. Сутність кредиту як економічної категорії може бути виражена лише характеристикою і ґрунтовним аналізом всіх його елементів в єдності – принципів, функцій і форм реалізації. Недооцінка значення такого підходу може призвести до негативних наслідків на практиці, так як абсолютизація одного з елементів кредиту тягне за собою спотворення цілей і обґрунтованості кредитної політики держави.

Розпочнемо наше дослідження теоретичної сутності кредиту з аналізу принципів кредитування, які можна сформулювати як сукупність правил поведінки кредитора і позичальника в процесі кредитних відносин [8, с. 439]. Аналіз економічної та наукової літератури дозволяє стверджувати, що даному питанню приділена належна увага, проте відсутня в достатній мірі їх систематизація (табл. 1.1). Узагальнення наявних підходів дозволило нам виділити наступні найбільш поширені принципи кредитування – платність, зворотність, строковість, забезпечення, цільове використання, диференційованість.

Слід зазначити, що зворотність кредиту в найповнішій мірі відображає його сутність, оскільки являє собою основу кредитних відносин так як дотримання цього принципу базується на акумуляції і перерозподілі позичкової вартості, процес повернення якої, як і акт передачі від позичальника до кредитора, є стадією руху кредиту. Це положення знаходить своє підтвердження в тому, що, по-перше, при передачі вартості позичальнику кредитор не передає права власності на неї, по-друге, як вивільнення грошових коштів у кредитора, так і потреба в додаткових коштах у позичальника носять тимчасовий характер.

Принцип платності виник практично в ті ж часи, коли з'явився і сам кредит. Він виконує важливу функцію, адже ще Дж. М. Кейнс [150] вважав, що це плата за відмову від ліквідності. Виконання принципу платності дозволяє застрахуватися від можливості неповернення коштів та відшкодувати витрати щодо їх мобілізації. Також відсоток за кредит виступає стимулом для позичальника вигідно вкласти позичені ресурси для отримання прибутку, який в ринкових умовах виступає першоджерелом погашення кредиту і процентних платежів. Розглянуті вище принципи є взаємопов'язаними, адже лише в сукупності дають можливість реалізації кредиту, вирізняючи його від категорії «фінанси», в основі якої лежить однобічний, безповоротний, нееквівалентний рух вартості.

Принцип диференційованості проявляється в необхідності банками здійснювати різносторонній підхід до позичальника при кредитуванні (згідно його кредитоспроможності, об'єктів кредиту, забезпечення тощо).

Класифікація принципів організації кредитних відносин

Принцип Автор	Платності	Поверненості	Терміновості	Забезпеченості	Цільового використання	Диференційованості	Добровільності	Якості	Ціленаправленості
О. Лаврушин [26, с. 441]									
І. Балабанов [11, с. 243]									
М. Романовський [283, с. 399]									
Г. Сейткасимов [82, с. 280]									
І. Алексеєв [67, с. 109]									
М. Владимірова [81, с. 73]									
А. Нешиной [282, с. 446]									
С. Ільїн [68, с. 336]									
А. Щетинін [69, с. 272]									
Ж. Голодова [288, с.156]									
В. Леонтьєв [285, с. 331]									
В. Шелудько [291, с. 421-422]									
Н. Версаль [265, с. 16]									
О. Васюренко [19, с. 18]									
В. Унінець-Ходаківська [240, с. 125-126]									
М. Пессель [77, с. 31-32]									
В. Вітлінський [121, с. 37-39]									
О. Кириченко [18, с. 677]									
В. Сенчагов [284, с. 470]									
Є. Жарковська [25, с. 201]									
О. Казакова [99, с. 4]									
Г. Поляк [286, с. 482-483]									
А. Демківський [66, с. 285-288]									
А. Тавасієв [28, с. 17]									
О. Колодізєв [65, с. 393-394]									
Д. Коваленко [71, с. 295]									
М. Денисенко [122, с. 269]									
С. Арбузов [8, с. 236]									

Примітка: угруповано та складено авторами самостійно

Дійсно, функціонування економіки в посткризовий період ставить перед банками нові завдання щодо забезпечення ефективності власної діяльності, основою якої виступає індивідуальний підхід до кожного клієнта, врахування особливостей, умов і середовища його функціонування. Водночас, даний принцип притаманний саме кредитору, який, у відповідності до цілей і специфіки здійснення кредитної політики, особливостей взаємовідносин з клієнтами, розробляє індивідуальні кредитні продукти та вимоги до позичальників, а не власне кредиту.

Отже, аналіз принципів кредитування свідчить про те, що невід’ємною складовою внутрішньої сутності кредиту є саме принципи зворотності і платності. Щодо інших поширених принципів – строковості, забезпеченості, цільового використання, то, на наш погляд, вони є похідними від принципів платності та зворотності й спрямовані на створення умов їх виконання. Разом з тим, складність і багатогранність соціально-економічної природи кредиту зумовлює необхідність аналізу функцій, що повинні виражати його взаємодію із зовнішнім середовищем, відображати результати реалізації кредитних відносин і специфіку прояву у всіх притаманних йому формах та видах. При цьому, питання функцій кредиту викликає не менше дискусій ніж визначення його сутності, що обумовлено відсутністю єдиного методологічного підходу щодо виявлення їх змісту і кількості. Перелік підходів щодо функцій кредиту розглянуті в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Позицій науковців щодо переліку функцій кредиту

Функція Автор	Акумуляція коштів	Перерозподільна	Емісійна	Контролююча	Заміщення	Концентрації і централізації капіталу	Регулююча і стимулююча	Економія витрат обігу	Капіталізації вільних грошових доходів	Утворення додаткової купівельної спроможності	Поповнення грошового обігу засобами	Створення кредитних документів
Т. Ковалева [280, с. 92]												
О. Колодізев [65, с. 398]												
М. Пессель [77, с. 30]												
Д. Коваленко [71, с. 208]												
І. Алексеєв [67, с. 116]												
В. Сенчагов [284, с. 469]												
С. Арбузов [8, с. 236]												
Г. Кравцова [79, с. 191-195]												
О. Казакова [99, с. 4]												
О. Васюренко [19, с. 134]												
Ж. Голодова [288, с. 157-158]												
М. Владимірова [81, с. 73]												
І. Балабанов [11, с. 115]												
С. Ільїн [68, с.340]												
Г. Поляк [286, с. 484-485]												
А. Демківський [66, с. 294-296]												
А. Щетинін [69, с. 275-277]												
Н. Версаль [265, с. 20]												
В. Стельмах [89, с. 307]												

Примітка: угруповано та складено авторами самостійно

Так, більшість авторів виділяють перерозподільну, емісійну, контрольну функції та функцію заміщення. Проте, аналіз змісту емісійної та контрольної функцій кредиту дозволяє стверджувати, що їх суть підміняється окремими аспектами діяльності кредиторів (особливо банків). До прикладу, саме видача кредиту служить основою для контролю за цільовим використанням наданих ресурсів, яким займається кредитор, але це аж ніяк не виступає функцією кредиту. Така функція як створення додаткової купівельної спроможності відображає роль кредиту в розвитку економіки, що є результатом кредитних відносин, а не процесом кредитування. Як щодо стимулюючої функції, то хоча завдяки кредиту й прискорюється науково-технічний прогрес, підвищуються можливості позичальників розширити власну діяльність, однак саме конкурентна боротьба змушує їх оновлювати техніку і технологію та збільшувати власний дохід. Саме ці передумови спонукають підприємця скористатись кредитним продуктом – тобто спочатку виникає потреба в кредиті, а вже потім процес його надання.

Тому ми вважаємо, що сутність кредиту як економічної категорії проявляється в перерозподільній і відтворювальній функціях, розкриття теоретичного значення яких дає можливість встановити зв'язок даної категорії з системою економічних відносин. Перерозподільна функція набуває особливого значення саме в ринкових відносинах, адже в результаті її прояву формується ефективна структура економіки через надання кредитів підприємствам, діяльність яких є прибутковою, а продукція користується попитом на ринку. Вона акцентує увагу на зв'язку операцій із залучення коштів та їх розміщення, адже ресурси, які були розподілені та надані у власність кредитора, завдяки кредиту перерозподіляються і спрямовуються до інших суб'єктів без зміни первинного права власності на них. Специфікою даної функції є перерозподіл в основному тимчасово вільних коштів.

В сучасних умовах не варто недооцінювати й роль відтворювальної функції кредиту, адже її реалізація дозволяє уникнути невідповідностей у русі індивідуальних капіталів та забезпечити їх безперервний кругообіг. Вона дозволяє зацентувати увагу на особливому значенні кредиту в активізації прогресивних структурних зрушень, підвищенні конкурентоспроможності товаровиробників, інноваційному оновленні реального сектора та забезпеченні збалансованого соціально-економічного розвитку держави. Цього неможливо досягнути без безперервних грошових і товарних потоків на всіх етапах відтворювального процесу, які обумовлюються кредитом. Таким чином, відтворювальна функція дозволяє визначити роль кредиту на макроекономічному рівні.

Дослідження сутності кредиту не може бути повним без аналізу його форм, чітке розуміння різновидів яких є суттєвим для аналізу й інших економічних категорій, в тому числі і тих, які пов'язані з визначенням сутності кредитних операцій. Проте, в економічній літературі питання форм кредиту є також досить дискусійним, що може негативно вплинути на організацію кредитних відносин, зокрема при розробці нормативно-правової бази. Аналіз підходів вчених до кількості форм кредиту (табл. 1.3) дозволив нам прослідкувати чітку підміну форм кредиту його видами.

Таблиця 1.3

Теоретичні позиції науковців та вчених щодо класифікації форм кредиту

Форма \ Автор	Банківська	Комерційна	Бланкова	Іпотечна	Лізингова	Консорціумна	Споживча	Товарна	Грошова	Товарно-грошова	Державна	Міжнародна	Міжбанківська	Фірмова	Гарантії
В. Унінець-Ходаківська [242, с. 125-126]															
Г. Сейткасимов [82, с. 280]															
І. Алексєєв [67, с. 111]															
Г. Кравцова [79, с. 200-201]															
С. Ільїн [68, с.333]															
М. Владимірова [81, с. 78]															
Ж. Голодова [288, с. 160]															
А. Нешиной [282, с 449]															
Г. Поляк [286, с. 491]															
Т. Ковалева [280, с. 95-100]															
А. Демківський [66, с. 285-297]															
Н. Версаль [265, с.24]															
О. Колодізєв [65, с. 402]															
Д. Коваленко [71, с. 209]															
В. Стельмах [89, с. 307]															
А. Мороз [12, с. 147]															
С. Арбузов [8, с. 236]															

Примітка: угруповано та складено авторами самостійно

Тому досліджуючи історію виникнення кредиту та його сутнісних проявів, ми згідні з групою вчених [66; 67; 68; 71; 82; 89], які визначають товарну і грошову форми, що виступають проявом єдиної вартісної форми, яка є найбільш загальним виразом кредиту та представляє його внутрішню сутність, адже відображає передачу товарно-матеріальних цінностей та грошових ресурсів від кредитора до позичальника. Всі інші класифікації –

банківський, комерційний, споживчий тощо, виступають відображенням тієї чи іншої форми, тобто в основі мають або грошові або товарні відносини.

Аналізуючи вплив кредитних операцій на економіку країни, вчені досі не дійшли до однозначного висновку про роль кредиту в її розвитку. В економічній літературі присутні два діаметрально протилежні погляди про вплив кредиту на розширене відтворення (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Теоретичні течії впливу кредиту на економічний розвиток країни

Течія	Представники	Характеристика
Натуралістична (класична та історична школа) теорія	А. Сміт, Д. Рікардо, Ж-Б. Сей, Ж.-К. Сімонді, Ф. Бастіа, Д. Мак-Куллох	Пасивна роль кредиту і банків – заперечувалась можливість створення банками як посередниками капіталу за допомогою нових грошей, кредит розглядався як інструмент перерозподілу існуючих матеріальних благ в натуральній формі. Кредит не впливає на економіку, являючись лише технічною категорією, не враховувалась здатність створення грошей
Капіталотворча теорія	Дж. Ло, Р. Гоутрі, Г. Маклеод, А. Ган, Й. Шумпетер, Дж. Кейнс, Ш. Коклен, В. Лексіс, А. Цешковський	Активна роль кредиту, який приносить прибуток і тому є виробничим капіталом, його ототожнення з грошима, вирішальна роль в розвитку економіки, банки – «фабрики» тобто творці кредиту й капіталу.
Перерозподільна теорія	М. Мордвінов, В. Геращенко, Н. Сичов, К.Маркс, В.Лаврова	Кредит лише перерозподіляє тимчасово вільні кошти.
Кейнсіанство	Дж. Кейнс, Л. Лернер, П. Самуельсон, Е. Хансен, С.Харріс	Кредит-основа економічного розвитку, а позиковий капітал виступає у формі грошей, та залежить від їх кількості.
Монетаризм	М.Фрідмен, Р.Роз, А.Бернс, Ж.Рюефф, О.Файт	Інструментами регулювання економіки є зміна кількості грошей і проценту, що забезпечують кредитну експансію і рестрикцію.
Кризова теорія	М. Кері, А. Галлатин, Дж. С. Міль, Дж. Мільс, А. Маршал	Кредит провокує кризові явища, банкрутства, спекуляції. Підкреслювався зв'язок надмірного розширення кредиту і негативних процесів в економіці.

Примітка: угруповано та складено авторами на основі [45; 100; 252; 265]

Одні вчені згідні з класиками і вважають, що кредит лише сприяє переміщенню вартості капіталу від одного суб'єкта господарювання до іншого (Д. Рікардо, К. Маркс, Дж. Міль та ін.). У такому трактуванні економісти звертають увагу на те, що кредит залежить від виробництва, проте не розкривають й іншої сторони – кредит також і впливає на нього.

Інші економісти (А. Ган, І. Фішер, Дж. Кейнс та ін.) вважають, що кредит

наділений додатковою капіталотворчою властивістю. Слід зазначити, що кожна з позицій має право на існування. Не варто перебільшувати виробничі властивості кредиту, оскільки капітал створюється саме в процесі виробництва, а кредит забезпечує його мобільність. Разом з тим, не потрібно і применшувати роль кредиту у відтворювальному процесі, адже з його допомогою вирішуються диспропорції в кругообігу товарної і грошової мас.

В умовах обмеження пропозиції кредиту, досягаються найбільш продуктивні цілі, оскільки ретельніше відбираються позичальники, які своєю діяльністю забезпечать повернення не лише кредитних ресурсів, а й відсотків. Регулюючи доступ позичальників на ринок позикових капіталів, надаючи урядові гарантії та пільги, держава орієнтує банки на переважне кредитування тих підприємств і галузей, діяльність яких відповідає завданням загальнонаціональних програм соціально-економічного розвитку. Завдяки цьому на макрорівні за допомогою кредиту підтримуються певні пропорції між товарною та грошовою масами, здійснюється вплив на інфляційні процеси і регулюється грошовий обіг. На мікрорівні кредит виступає джерелом формування основних та обігових капіталів підприємств, каталізатором прискорення виробничого процесу.

Таким чином, аналіз та узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності кредиту, характеристика його форм, функцій і принципів, зумовили необхідність розглядати його на мікро- і макрорівнях. Ми підтримуємо думку професора О. Дзюблюка [83, с. 14], який доводить, що кредитом на макрорівні є система економічних відносин, що забезпечують перерозподіл коштів на основі зворотності і платності, створюючи умови безперервності всіх стадій суспільного відтворення. У цьому визначенні підкреслюється ключова роль кредиту у відтворювальному процесі завдяки його активній участі на всіх стадіях суспільного відтворення.

Водночас, досліджені нами підходи і принципи, що стосуються особливостей організації кредитних відносин, дають можливість комплексно охарактеризувати сутність кредиту на мікрорівні як сукупності економічних відносин, що виникають між кредитором та позичальником на добровільній основі з приводу зворотної і платної передачі права на користування тимчасово вільною вартістю на умовах й за термінами, закріпленими у договорі. У даному визначенні враховані такі ключові моменти: сутнісні ознаки кредиту (платність, зворотність); необхідність юридичного оформлення кредитних відносин, важливість якого проявляється в документуванні факту здійснення кредитної операції; об'єкт кредиту, яким, у нашому розумінні, є саме вартість, що має матеріальний чи грошовий вираз, таким чином враховуються форми кредиту,

також акцентується увага на суб'єктах кредитних відносин.

Наступним кроком до аналізу сутності кредитних операцій банку є визначення поняття «банківський кредит». Слід зазначити, що вчені досить різнобічно підходять до трактування даної категорії (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Теоретичні позиції до трактування сутності банківського кредиту

Автор	Визначення
Ж. Голодова [288, с. 161]	Кредит, наданий кредитними установами в грошовій формі.
Т. Бессараб [31, с. 220]	Основна форма кредиту, за яким банк на підставі ліцензії надає кошти (позичковий капітал) в тимчасове користування позичальнику шляхом здійснення банківських кредитних операцій на умовах, передбачених чинним законодавством та кредитним договором.
А. Демківський [66, с. 316]	Основна форма сучасного кредиту, в якій грошові кошти надаються підприємствам, фірмам, домашнім господарствам і державі у тимчасове користування готівкою і без готівкою.
Г. Сейткасимов [82, с. 255-256]	Зручна форма фінансових послуг, яка дозволяє враховувати потреби конкретного позичальника та підлаштовувати до нього умови отримання кредиту.
Г. Поляк [286, с. 486]	Кредит, наданий банками та іншими грошовими суб'єктами позичальникам у вигляді грошових позик.
В. Унінець-Ходаківська [242, с. 115]	Будь-яке зобов'язання банку надати певну суму коштів, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження терміну погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.
С. Ільїн [68, с. 339]	Економічні відносини між кредитором та позичальником з приводу надання коштів банком підприємству на умовах терміновості, платності, повернення, матеріального забезпечення
В. Сенчагов [284, с. 475]	Грошові позики комерційними банками та іншими фінансовими установами (фінансовими компаніями, ощадними касами) юридичним особам (промисловим, торгівельним, транспортним компаніям), населенню, державі, іноземним клієнтам.
В. Кравець [117]	Позичковий капітал банку у грошовій формі, що передається у тимчасове користування на умовах належного забезпечення, повернення у визначений строк, оплати та цільового характеру використання, що враховує економічні особливості здійснення кредитної діяльності.
А. Мещеряков [189, с. 131]	Грошова позичка, що переходить у тимчасове користування від кредитора (банку) до позичальника.
О. Колодзєв [65, с. 411]	Кредит, що надається банком і об'єктом якого є грошовий капітал, що передається позичальнику у тимчасове користування.
В. Лагутін [123, с. 41]	Форма кредиту, за якою грошові кошти надаються в позику банками.
В. Шелудько [291, с. 421]	Кошти, які надаються банком згідно із законодавством у позику юридичній або фізичній особі на визначений термін для цільового використання та під проценти.

Примітка: угруповано та складено авторами самостійно

Аналіз наявних позицій науковців до визначення банківського кредиту дав нам можливість виділити основні його ознаки, а саме: однією із сторін кредитних відносин виступає банк; кредит надається на певних умовах, зазначених в кредитному договорі та на основі визначених принципів; ресурсним джерелом даного виду кредиту виступає грошовий капітал, утворений шляхом акумулювання тимчасово вільних коштів підприємств і населення. Виокремлення зазначених особливостей дало змогу сформулювати власне визначення банківського кредиту як економічних відносин між банком і його контрагентами з приводу тимчасової та платної передачі грошової вартості на умовах, передбачених кредитною угодою.

Практичною ж реалізацією кредитних відносин в банках є організація та здійснення ними кредитних операцій. Тому від того, наскільки чітким буде їх теоретичне розуміння, в значній мірі залежатиме ефективність кредитування, що забезпечує біля 80% прибутку банку [168], а відтак і ефективність його діяльності загалом.

Аналізуючи підходи до визначення кредитних операцій в науковій та економічній літературі, ми не знайшли однозначного трактування даної дефініції. Так, О. Лаврушин вважає, що кредитні операції – це операції із видачі коштів позичальнику на основі терміновості, повернення та платності [26, с. 441]. На думку А. Нешитого це надання банками грошових позик позичальникам [282, с. 235]. Як операції по розміщенню залучених банками ресурсів від свого імені і за свій рахунок на умовах терміновості, повернення та платності, що є основними принципами банківського кредитування трактує кредитні операції М. Романовський [283, с. 399]. Є. Жуков пропонує таке визначення: «надання банком грошових коштів на основі кредитного договору на умовах поверненості, платності, терміновості» [78, с. 239]. Водночас, в таких підходах, на нашу думку, головний недолік у тому, що сутність кредитних операцій зводиться лише до дії видачі коштів кредитором позичальнику на певних умовах.

Г.С. Сейткасімов визначає кредитні операції як «відносини між позичальниками та кредиторами щодо надання певної суми коштів на умовах терміновості, повернення та платності» [82, с. 280]; К. Тагірбеков вважає, що це діяльність, в результаті якої формуються взаємовідносини кредитора та позичальника щодо надання фінансових ресурсів [158, с. 219]; М. Денисенко трактує кредитні операції як «договір щодо надання кредиту, який супроводжується записами за банківськими рахунками з відповідним відображенням у балансах кредитора і позичальника» [122, с. 439]. Подібне трактування знаходимо й в А. Демківського [66, с. 319]. Як практичні дії (упорядковані, внутрішньо узгоджені дії, направлені на задоволення потреб

клієнта в кредиті) кредитних працівників банку в процесі кредитного обслуговування позичальників, форма втілення в дійсність кредитного продукту визначає дану категорію А. Тавасієв [28, с. 17]. На думку В. Волохова, це «сукупність дій, спрямованих на забезпечення всіх етапів кредитного процесу й подальше відображення їх результатів у бухгалтерському обліку» [53, с. 31].

В зазначених визначеннях кредитних операцій простежується тенденція до їх трактування через здійснення окремих процедур та як певних етапів кредитного процесу, пов'язаних виключно із видачею, розміщенням чи наданням коштів позичальнику. Однак кредитним процесом є рух банківського кредиту через послідовний перебіг його організаційних етапів, адже здійсненню кредитних операцій передували видача кредиту, складання договору, визначення кредитоспроможності позичальника і ін.

В трактуванні А. Ковалева кредитною операцією є «механізм реалізації кредитної політики банку, до якого відносять операції, пов'язані із видачею кредитів, складання кредитного договору, проведення аналізу кредитоспроможності позичальника, регулювання взаємозв'язків з боржниками» [280, с. 406]; в Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» № 23 від 25.01.2012 р., це «вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів шляхом їх надання в тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також надання гарантій, поручительств, акредитивів, акцептів, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання щодо сплати процентів та інших зборів із такої суми (відстрочення платежу» [228]. Недоліком вказаних визначень є те, що сутність кредитних операцій зводиться до перелічення операцій, пов'язаних з кредитуванням, які можуть здійснювати банки або ж окремих етапів кредитного процесу.

Також досить часто простежується ототожнення кредитної операції із кредитною діяльністю. Хоча дані поняття і взаємопов'язані, проте в цілому різні за своєю природою. Кредитна діяльність є процесом, що спрямований на забезпечення умов для реалізації кредитних послуг з метою задоволення економічних інтересів суб'єктів кредитних відносин. Під кредитною послугою ми розуміємо цілеспрямовану діяльність, яка спрямована на створення вартісної цінності, що виступає об'єктом кредитних взаємовідносин, має фактичний відчутний результат і споживається в момент її надання. Формою

втілення кредитних послуг є кредитні операції, які виступають вторинними щодо таких понять як кредитна послуга та кредитна діяльність банку, є лише певним її етапом, адже для того, щоб вони були реалізованими, необхідно попередньо забезпечити техніко-технологічні, організаційні та методологічні умови. А це означає, що сам факт надання кредитної операції є одним із етапів цілого процесу, а саме процесу кредитної діяльності. Власне поняття «операція» можна трактувати як роботу, дію чи сукупність певних дій, тому кредитними операціями можна вважати сукупність узгоджених практичних дій суб'єктів кредитних взаємовідносин, спрямованих на реалізацію та задоволення кредитних потреб контрагентів.

Із цього слідує, що банківські кредитні операції – це практична реалізація банками кредитних взаємовідносин, спрямованих на ефективне розміщення грошових ресурсів на тимчасовій та платній основі й на умовах, зазначених у кредитній угоді. На відміну від наявних трактувань суті банківських кредитних операцій, в даному визначенні акцентується увага на наступних моментах:

- кредитні операції – це сукупність взаємопов'язаних дій, а не одна дія (видача кредиту, оцінка кредитоспроможності і т.д.);

- банк здійснює кредитні операції з метою отримання прибутку, що відповідає економічній сутності його діяльності. Таке їх сприйняття банківськими працівниками дозволить краще сприймати суть кредитної політики та якісніше проводити оцінку кредитоспроможності позичальника;

- вказано на умови розміщення коштів, що мають відповідати кредитній політиці банку, яка виражається в кредитному договорі.

Саме таке тлумачення, на нашу думку, не дасть підстав ототожнювати кредитні операції банку із кредитною угодою, діяльністю, послугою, оскільки акцентує увагу саме на суттєвих ознаках та особливостях їх здійснення.

Відтак, із врахуванням загальноекономічного й суспільного призначення банків та в зв'язку із їх функціонуванням в умовах інформаційної асиметричності, непередбачуваності та невизначеності операційного середовища, посилення нестабільності фінансової, економічної і політичної ситуації, недосконалості банківського законодавства, підвищення конкуренції на фінансових ринках, кредитування стає все більш ризиковим та все складніше передбачити наслідки прийнятих управлінських рішень.

Проте, не зважаючи на зазначені обставини, банки в силу свого особливого статусу в економіці повинні забезпечувати ефективність власної діяльності, що безпосередньо пов'язана із зниженням ризиковості її здійснення. Оскільки кредитні операції виступають головним ключовим елементом, що визначає зміст банківського функціонування, то особливу увагу банкам слід

приділити саме аналізу та пошуку методів мінімізації кредитного ризику. Актуальність такого дослідження підтверджується, зокрема, ростом обсягів прострочення платежів за наданими кредитами, збільшенням частки негативно класифікованих кредитів, підвищенням відрахувань в резерви під кредитні операції, що в підсумку стало основним чинником збитковості функціонування банків. Тому, в силу значного рівня ризику, яким наділене банківське кредитування, він й досі залишається основним деструктивним елементом, що найбільш негативно впливає на ефективність банківської діяльності. Вищезазначене обумовлює необхідність в ґрунтовному та комплексному дослідженні сутності кредитного ризику та методів управління ним, що дозволить виробити практичні рекомендації щодо зниження його до прийняттого рівня, а відтак і відновити прибуткове функціонування банків та забезпечити ефективність їх діяльності.

1.3. Суть кредитного ризику та необхідність управління ним як основи ефективного функціонування банків

В ринкових умовах проблема банківських ризиків набуває особливого значення, адже ефективність діяльності банків забезпечується саме тоді, коли прийняті ними ризики знаходяться під контролем і в межах їх фінансових можливостей. Кредитний ризик займає значне місце серед банківських ризиків, оскільки кредитування залишається найбільш динамічним видом банківських операцій. Це обумовлює необхідність розробки банками ефективного кредитного ризик-менеджменту, чого не можливо реалізувати без аналізу сутності кредитного ризику та визначення факторів, які впливають на нього.

Загалом ризик є іманентною ознакою банківської діяльності, оскільки здатність і готовність банків брати на себе ризики під час здійснення кредитних, валютних операцій, фінансування інноваційних проектів є основою їх розвитку. Незважаючи на те, що банки функціонують вже не одне століття, їх діяльність в більшій мірі піддається ризиковості ніж інших суб'єктів, адже незмінним залишається їх основне призначення – забезпечення безперервності переміщення грошових коштів між кредиторами та позичальниками, надання операцій та послуг клієнтам із різним фінансовим станом, які функціонують в різноманітних сферах економіки.

Крім того, банк, як посередник, обтяжений подвійним ризиком, адже акумулюючи чужі кошти, власниками яких залишаються юридичні та фізичні особи, йому необхідно забезпечити таку ефективну діяльність, прибутки від якої дали б змогу виконати зобов'язання перед ними.

Розміщуючи залучені ресурси на кредитній основі, банки ризикують зазнати втрат через ймовірність їх неповернення позичальниками. Відтак вони, з одного боку, ризикують разом із клієнтом, який надав свої кошти їм в розпорядження, та з іншого – як окремі суб'єкти підприємницької діяльності, спрямовуючи на правах власності залучені грошові ресурси в тимчасове користування. Тому неповернення кредитів впливає на спроможність банків виконувати свої зобов'язання перед клієнтами, що призводить до збиткової діяльності всіх учасників грошово-кредитних відносин та, в підсумку, може спричинити банкрутство банку, а в силу його особливого статусу в економіці – до цілого ряду банкрутств пов'язаних із ним підприємств, банків та приватних осіб. Тому при розробленні методів управління кредитним ризиком слід враховувати, що він безпосередньо пов'язаний із ризиками, які приймають і несуть клієнти банку.

Особливої актуальності проблема управління кредитним ризиком набирає для України, адже з переходом до ринкових умов та урізноманітненням форм власності, в середовищі економічної свободи – свободи вибору контрагентів, продуктів, продавців та покупців, конкуренції, підвищується невизначеність операційного середовища діяльності економічних агентів. Для можливості конкурувати в нових умовах, банки почали покращувати свої продукти, освоювати нові сфери діяльності, удосконалювати процеси ведення банківського бізнесу, намагаючись таким чином збільшити власну прибутковість.

Проте, за таких умов, достатньо проблематично обрати оптимальне управлінське рішення та передбачити наслідки його реалізації, що підвищує ризик втрати доходів, а відтак відображається на результатах діяльності як банків, так і їх клієнтів. Отже, ризик в ринковій економіці є об'єктивно існуючою категорією, котра потребує детального аналізу для можливості вдосконалення практики управління ним.

Також ризиковість ведення банківського бізнесу проявляється в тому, що за кожною можливістю отримання прибутків стоїть ймовірність понесення збитків. Тому для досягнення успіху при здійсненні будь-якої операції, особливо кредитної, банк повинен оцінити та проаналізувати умови, в яких він діє, і фактори, що можуть спричинити ризик. Звичайно, в більшості випадків від ризику неможливо вберегтись, що потребує якісно організованої системи ризик-менеджменту, яка дозволить забезпечити банку довгострокову ефективну діяльність та належний рівень прибутку. В іншому випадку, значний обсяг проблемних кредитів зумовить втрату довіри до банківської системи вкладників та акціонерів, що спричинить проблеми з платоспроможністю і

ліквідністю й погіршить репутацію банків. Крім цього, вони нестимуть додаткові витрати, пов'язані з вимогами щодо повернення кредиту, а частина активів буде «заморожена» в формі непродуктивної. Такі втрати за своїми обсягами можуть значно перевищити прямі збитки від непогашеного кредиту.

Оскільки банк у своїй діяльності наражається на досить значну кількість ризиків, особливо фінансових, то необхідно визначити, яке місце серед них займає кредитний, як один із найбільш масштабних по можливих наслідках, ризиків. Розпочнемо аналіз кредитного ризику із визначення природи і сутності поняття «ризик». Загалом, він має досить давню історію, однак ґрунтовне дослідження його сутності розпочалось лише із кінця ХІХ – поч. ХХ ст. Початково ризик розглядався в математичній площині, зокрема класики теорії ризику Дж. Міль і Н. Сеніор [145, с. 22] визначали його як математично очікувані втрати, що можуть відбутись через прийняття певного рішення в підприємницькій діяльності. В даному трактуванні головний акцент ставився саме на втратах, які виступали наслідком реалізації того чи іншого рішення, тому на інший результат підприємець не міг очікувати. З розвитком економічної думки, вже в працях А. Пігу [180, с. 445] та А. Маршала [221] простежується наступний підхід до його трактування – «здійснюючи ризикову діяльність, підприємець може отримати не лише негативний, але й позитивний результат».

Дж. М. Кейнс [105] вважав, що при можливості отримання значного прибутку працівники можуть приймати і великі ризики. Крім того, ним було обґрунтована необхідність витрат ризику, ціллю яких було покриття втрат в разі відхилення фактичної виручки від очікуваної. Вагомий внесок в розвиток теорії ризику вніс Ф. Найт [147, с. 30-31], який в праці «Ризик, невизначеність і прибуток» переніс площину вивчення ризику в результат невизначеності прибутку, що спричинене неточністю, недостовірністю та неповнотою інформації, яку отримує підприємець.

В дослідженнях як українських, так і іноземних науковців питання, пов'язані із теорією ризику, висвітлені в достатній мірі, однак серед них немає єдиної позиції щодо трактування його сутності, не повністю враховується вся багатоаспектність його прояву, що робить досить важким визначення цієї категорії. Водночас, узагальнюючи існуючі підходи, економічна наука виділяє три їх різновиди, що відображають сутнісне розуміння ризику:

- ризик як невдача, небезпека втрат, понесення збитків;
- ризик як результат невизначеності середовища, тобто це можливість втрат або ж дія на невдачу;
- як можливість позитивного (шанс) і негативного (збиток) результату прояву ризику.

Проте останнім часом у поглядах вчених на сутність ризику можемо зустріти й трактування, коли результат його реалізації не вказується.

Отже, до прихильників першої позиції входять такі вчені, як: К. Тагірбеков: «можливі втрати, які виникають в процесі банківської діяльності» [158, с. 145]; Є. Жарковська: «вартісне вираження ймовірної події, яке призводить до фінансових втрат» [25, с. 354]; Н. Хохлов; «подія чи група пов'язаних випадкових подій, які спричиняють збиток об'єкту, який володіє даним ризиком» [271, с. 11]; І. Парасій-Вергуненко, Л. Алексеєнко: «ймовірність настання події, пов'язаної з можливими фінансовими втратами чи іншими негативними наслідками для діяльності банку (підприємства)» [175, с. 313; 88, с. 540]; Д. Наумов: «сукупність ймовірностей настання події, що призводить до негативних наслідків [148, с. 37]; С. Гаврилюк та М. Денисенко: «ймовірність, а точніше загроза втрат банком частини своїх ресурсів, недоодержання прибутків або додаткових втрат у результаті здійснення певних фінансових операцій [57, с. 7; 122, с. 254]; А. Рогачев: «ймовірність появи обставин, які обумовлюють невпевненість або неможливість одержання очікуваних результатів від реалізації поставленої цілі, нанесення матеріального збитку та інших втрат» [244, с. 137]; О. Пернарівський: «міра можливого несприятливого відхилення від очікуваного результату того чи іншого управлінського рішення, яке може призвести до втрати комерційною установою частини прибутків, до збитків, шкоди іміджу банку, а в екстремальних умовах становить загрозу її існування» [176, с. 46]; У. Роуї: «ймовірність втрат, що можуть бути встановлені перемноженням ймовірності (частоти) негативної події на величину можливого збитку від неї» [324]; А. Загородній: «усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачуваних втрат очікуваного прибутку, майна, грошей у зв'язку із випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами» [91, с. 498].

Підтримують другий підхід такі науковці, як: У. Владичин «невизначеність щодо здійснення тієї або іншої події в майбутньому. Ймовірність того, що очікувана подія не відбудеться або призведе до небажаних наслідків» [14, с. 354]; Л. Крилова «ймовірність виникнення несприятливих фінансових наслідків у формі втрати доходу чи капіталу в ситуації невизначеності здійснення комерційної діяльності банку» [125, с. 14]; Я. Благодир «ймовірність виникнення непередбачуваних змін, які матимуть негативний вплив на запланований результат здійснюваної операції внаслідок того, що суб'єкт діє в умовах невизначеності» [33, с. 101]; А. Шапкін «діяльність, пов'язана із подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість кількісно та якісно оцінити ймовірність досягнення ймовірного результату, невдачі та відхилення від цілі» [304, с. 33].

Представниками третього підходу є: Л. Кльоба та О. Лаврушин: «ситуативна характеристика діяльності любого виробника, яка відображає невизначеність його результату і можливі неблагополучні (або благополучні) наслідки у випадку невдачі (чи успіху)» [107, с. 214; 26, с. 27]; В. Вітлінський: «економічна категорія, що відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно наявних невизначеностей і конфліктності, іманентних процесам цілепокаладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обмежені можливими загрозами і невикористаними можливостями» [121]; С. Еш: «економічна категорія, що відображає ступінь успіху (невдачі) фірми в досягненні своїх цілей з урахуванням різних факторів прямої та непрямой дії» [290, с. 163]; М. Прут: «шанс одержати прибуток або збиток від інвестування в певний проект» [236, с. 20].

Не акцентують уваги на результаті прояву ризику такі вчені як: В. Шелудько: «невизначеність настання певних подій в майбутньому» [291, с. 176]; В. Бобиль: «потенційна ймовірність відхилення від спланованого економічного результату» [34, с. 28]; Дж. Сінкі: «невизначеність, пов'язана з якою-небудь подією чи її наслідками» [254, с. 428]; К. Никитіна: «економіко-соціальна категорія, що іманентно є у будь-якій економічній діяльності, яка перебуває під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, пов'язана з певними діями або їх відсутністю, характеризується ймовірністю появи неочікуваної події та її наслідків, можливістю відхилень розвитку події від очікуваного варіанта» [149, с. 237]; С. Черкесова: «невпевненість в можливому результаті» [243, с. 305].

Отже, перша та друга група науковців сприймають ризик виключно із позиції негативних наслідків його реалізації. Проте, на нашу думку, не доречно розглядати його сутність виключно через призму втрат, адже наслідком ризикової ситуації можуть бути і прибутки, тобто негативний наслідок виступає лише як один із результатів дії ризику.

Також трактування ризику проявляється в спробах деяких науковців ототожнити його із «невизначеністю» та «ймовірністю», які виступають основою понятійного апарату категорії «ризик», розуміння сутності яких надасть можливість чітко сформулювати і його визначення. Так, невизначеність є першоосновою ризику та породжує ймовірність настання несприятливих подій чи впливу дій, наслідок яких є негативним.

Таким чином ймовірність є основою невизначеності, адже джерелом ризику виступає непередбачуваність ситуації, яка складається під впливом умов середовища функціонування. Тому ймовірність може трактуватись як можливість реалізації ризикової події, тоді як невизначеність проявляється в тому, що існує страх щодо негативного результату внаслідок здійснення певної дії.

Оскільки економічна діяльність проводиться в неоднозначності протікання соціально-економічних процесів, альтернативності реалізації управлінських рішень, ймовірності різних можливостей розвитку ситуацій, то ризик виступає об'єктивною складовою будь-якого прийнятого рішення через те, що неодмінним елементом функціонування економічних суб'єктів виступає невизначеність. В момент прийняття рішення не завжди відомо про середовище, в якому здійснюється його реалізація, про всі зовнішні та внутрішні чинники, що можуть вплинути на нього.

Відтак джерелами невизначеності виступають неповнота знань про економічну діяльність; недостатність інформації про об'єкт чи суб'єкт щодо якого має бути прийняте рішення, а також коли ця інформація має тенденцію до змін; випадковість, яку неможливо однозначно передбачити в зв'язку з діями та рішеннями людини, що носять суб'єктивний характер; природними катаклізмами; впливом науково-технічного прогресу тощо.

Отже, невизначеність у прийнятті рішень обернено пропорційна кількості та якості інформації, якою володіє суб'єкт, адже її недостатність не дає змоги якісно розрахувати можливість настання певної події. Наявність же такої інформації перетворює невизначеність у ризик.

Очевидно, що в цьому і виявляються основні відмінності невизначеності, яка має в основі неповноту інформації про майбутні події, від ризику, при якому невідомо про ймовірну подію, проте можливо визначити ймовірність кожного можливого результату. Відтак, невизначеність необхідно перетворювати у ризик, який піддається вимірюванню та здійснювати розрахунок ймовірності його виникнення, що, в підсумку, дозволить приймати раціональні рішення щодо управління ним. Аналіз понятійних підходів до визначення сутності ризику як економічної категорії дозволяє виділити його характерні ознаки, які подані в табл. 1.6.

Отже, із врахуванням зазначених особливостей, ризиком слід вважати прийняття рішень в умовах невизначеності, яка зумовлена динамічністю середовища функціонування суб'єктів, внаслідок чого виникає ймовірність недоотримання запланованого рівня доходу.

Тобто ризиком є невизначеність у майбутньому наслідку прийнятого управлінського рішення, що виражається в упущенні можливості використати сприятливу ситуацію на ринку. При цьому, ми погоджуємось із І. Балабановим [11], що в результаті реалізації ризикової події можливі три варіанти результату: негативний (збитки, програш), нульовий та позитивний (прибуток, вигода, виграш).

Характерні ознаки поняття «ризик» [95, с. 12; 278, с. 16-20; 304, с. 33].

Ознака ризику	Трактування ознаки
економічна природа ризику та об'єктивність його прояву	визначається присутністю ризику в будь-якій економічній, в тому числі й фінансовій, діяльності притаманністю кожному фінансовому рішенню, пов'язаного із прибутком;
усвідомленість прийняття ризику та суб'єктивність його оцінки	проявляється в свідомому рішенню суб'єкта піти на ризик для досягнення успіху чи запланованого рівня доходу та суб'єктивному його сприйнятті у відповідності до досвіду, кваліфікації, поінформованості;
випадковий характер події	визначає який із ймовірних результатів реалізується на практиці та невпевненість в їх наслідках, які можуть мати як позитивний так і негативний характер;
наявність альтернативних рішень та діяльність в умовах вибору	вирішити будь-яку ситуацію можливо як мінімум за допомогою двох альтернатив – прийняти ризик чи відмовитись від нього. Якщо ж така альтернативність відсутня, то відсутній і ризик;
ймовірність виникнення збитків	якщо достовірно відомо, що негативний результат ситуації є однозначним, то в такому випадку доцільніше вживати поняття «збиток», а не «ризик»;
ймовірність отримання додаткового прибутку та досягнення поставленої цілі	є складовою діяльності в умовах невизначеності, коли ризик розглядається в контексті певної цілі, на яку він спрямований, зокрема такою ціллю вважаємо саме одержання доходу;
змінність ризику	рівень ризику постійно змінюється, адже залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів, крім того контрагенти здійснюють свою діяльність в економічному, соціальному та політичному динамічних середовищах.

Основними перевагами даного визначення ризику, на відміну від існуючих трактувань в економічній та спеціальній літературі, є:

- ризик наводиться із позиції прийняття відповідного управлінського рішення, тобто на відміну від поширеної думки щодо об'єктивності ризиків, акцентується увага й на суб'єктивному аспекті його виникнення;

- вказується, що ризик виникає внаслідок зміни та впливу як зовнішніх (динамічність середовища функціонування), так і внутрішніх (вибір альтернативного рішення суб'єктом) факторів;

- акцентується увага на можливих наслідках реалізації ризику – як позитивних, так і негативних.

Специфіка ж ризику в банківській діяльності проявляється через аналіз поняття «банківський ризик», який в свою чергу виступає базовою основою для формулювання дефініції «кредитний ризик». Здійснений нами аналіз трактувань банківського ризику науковцями (додаток В), дав змогу виявити, що він часто ототожнюється із фінансовим ризиком. Крім того, як і ризик, банківський ризик переважно асоціюють саме із фінансовими втратами.

Тому для ґрунтовнішого аналізу сутності банківського ризику слід виділити

його особливості: він присутній в будь-якій банківській діяльності; його основою виступає невизначеність та альтернативність; завжди є можливість відхилення від очікуваного результату при його реалізації; існує ймовірність настання непередбаченої події та її наслідків; виникає при неповноті та неточності наявної інформації; з'являється в результаті впливу як зовнішніх так і внутрішніх факторів; носить як суб'єктивний так і об'єктивний характер (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Характерні складові банківського ризику [116; 122; 126, с. 140; 134; 175; 293]

Ознака банківського ризику	Суть	Дії банку задля уникнення реалізації банківського ризику
Складова будь-якої банківської діяльності	З огляду на специфіку банківського бізнесу ризик для банку закономірне і неминуче явище. Тому слід не уникати ризику взагалі, а прогнозувати і зменшувати його до прийняттого для банку рівня – рівня, коли він є керованим	Вибирати та реалізовувати найраціональніші варіанти розвитку подій.
Основою виступає невизначеність та альтернативність	Виникає в умовах інформаційної обмеженості, що зумовлює невизначеність розвитку подій та спричиняє багатоваріантність альтернатив вибору прийнятих рішень.	Визначити ступінь невизначеності, що підвищить якість оцінки обраного управлінського рішення та надасть можливість застосувати адекватні інструменти впливу.
Можливість відхилення від очікуваного результату	Якість обраного варіанту можливо оцінити лише в кінці, коли будуть відомі результати рішення, тому прогнозний результат може не відповідати фактичному.	Якісно оцінювати, враховувати фактори впливу на суб'єкт та об'єкт ризику, а також забезпечити постійний моніторинг його рівня.
Ймовірність настання непередбаченої події та її наслідків	Завжди існує можливість того, що окремі фактори були не враховані чи виникли форс-мажорні обставини, що вплине на рівень банківського ризику.	Найретельніше аналізувати та максимально враховувати зовнішні та внутрішні фактори ризику.
Неповнота та неточність наявної інформації	Динамічність середовища функціонування, в умовах нерозвиненості кредитного та фінансового ринків, інституційної забезпеченості діяльності банків спричиняє інформаційний вакуум для них.	Купувати необхідну інформацію.
Виникає в результаті як діяльності, так і бездіяльності	Ризик в банку може виникнути як в результаті невірних управлінських дій та рішень, так і в результаті несвочасності їх прийняття.	Чітко регламентувати процедури та послідовність дій щодо кожної банківської операції, а також методи зниження ризику в разі його настання.
Результат впливу як зовнішніх так і внутрішніх факторів	Ризик виникає як в результаті макроекономічної нестабільності, так і в результаті помилок в роботі самого банку.	Чітко описати можливі фактори впливу на банк та визначити методи їх ідентифікації, прогнозування та контролю.
Суб'єктивний та об'єктивний характер	Банківський ризик є об'єктивний в силу того, що його виникнення не залежить від волі і бажання людини, водночас, його суб'єктивність проявляється у внутрішньому сприйнятті та реакції людини на певні події та явища, що можуть його спричинити.	Визначити конкретні кількісні та якісні показники оцінки ризику або ж кожну кількісну оцінку піддавати експертному висновку.

Отже, банківським ризиком, на нашу думку, слід вважати ймовірність того, що в результаті діяльності банку в умовах невизначеності та неповноти інформаційного середовища, ним може бути недоотриманий належний рівень прибутку.

Для ідентифікації саме кредитного ризику з-поміж інших банківських ризиків, доцільно виділити його специфічні риси, які проявляються в тому, що його виникнення пов'язане не лише із станом фінансових справ у клієнта банку, але й непередбачуваними змінами, зумовленими розвитком фінансового ринку.

В даному контексті особливого значення набуває доступність банку до інформації, яка для ринків, що розвиваються носить динамічний та невизначений характер.

Загалом, сучасній економічній думці притаманна суперечливість трактування кредитного ризику, яка зумовлена відсутністю єдиного підходу до розуміння його економічних основ – поняття «кредит» та «ризик», що спричинило неоднозначність поглядів науковців і дослідників щодо визначення його сутності як в нормативно-правових актах України, так і в економічній літературі.

Так, в Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями кредитний ризик визначено як «ризик невиконання позичальником (контрагентом банку) зобов'язань за кредитними операціями (тобто ризик того, що сплата позичальником відсотків і основного боргу за кредитними операціями проводитиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводитиметься)» [228].

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» містить наступне його визначення: «імовірність втрат однієї зі сторін-укладачів контракту про придбання фінансового інструмента внаслідок невиконання зобов'язання іншою стороною» [185]. Як «ризик невиконання позичальником зобов'язань за кредитним договором» визначається даний вид ризику в Положенні про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок [231].

В Методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків» кредитний ризик трактується як «наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання» [142].

З метою кращого сприйняття, підходи науковців до визначення сутності кредитного ризику ми відобразили у формі таблиці (табл. 1.8.)

Трактування сутності поняття «кредитний ризик»

Ризик несплати позичальником основного боргу і відсотків	
Вчений	Трактування
1	2
Ж. Голодова [288, с. 272]	ризик несплати позичальником основної суми боргу та процентів, які належать кредитору в обумовлений в кредитному договорі термін що призводить до зниження вартості кредитного портфелю банку;
А. Мороз [12, с. 152-153]; Г. Осовська [87, с. 157]; А. Демківський [66, с. 319]; С. Еш [290, с. 164], С. Черкесова [243, с. 305]; І. Парасій-Вергуненко [175, с. 311]	ризик несплати позичальником основного боргу і відсотків, що належать кредитору;
Н. Піджарко [181, с. 157]	ризик несплати позичальником основного боргу та відсотків по ньому, належних кредитору у зв'язку із погіршенням фінансового стану позичальника, відсутністю необхідних організаційних здібностей в його керівництва, недостатністю підготовки працівника, що приймає рішення про кредитування, та інші обставини;
В. Шелудько [291, с. 182]	ризик несплати позичальником основного боргу та процентів за ним. Невпевненість кредитора в тому, що боржник матиме змогу виконати свої зобов'язання щодо умов та термінів кредитної угоди;
К. Тагірбеков [158, с. 187]	ризик несплати позичальником основної суми боргу і процентів чи нездатність контрагента кредитної операції діяти у відповідності з прийнятими на себе зобов'язаннями;
У. Владичин [14, с. 357]; О. Петрук [179, с. 201]; Н. Швець [306, с. 98]; М. Денисенко [122, с. 440]	ймовірність несплати позичальником основного боргу та процентів за користування кредитом у строки, визначені у кредитному договорі;
В. Кочетков [154, с. 58]	ризик неповернення клієнтом банку кредиту і відсотків за ним відповідно до умов кредитного договору;
Н. Версаль [265, с. 85]	ризик втрати вартості частини активів кредитора внаслідок невиконання зобов'язань позичальниками;
О. Просович [235, с. 197]	наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання;
Б. Карпінський [292]	ймовірність несплати заборгованості за платежами та зобов'язаннями в установлені контрактом терміни;
А. Щетинін [69, с. 11]	несвоєчасне повернення а також часткове або повне неповернення наданої позичальникові позики;
М. Пессель [77, с. 146]	несплата позичальником в обумовлений договором термін отриманих в позику коштів і затримки виплати процентів на них;
В. Стельмах [89, с. 313]	ймовірність фінансових втрат внаслідок неповернення кредитором основного боргу та несплати процентів за наданий кредит;
Х. Ван Грюнінг [318, с. 123]	небезпека, що дебітор не зможе здійснити процентні платежі чи виплатити основну суму боргу у відповідності до умов, вказаних в кредитному договорі;
І. Демчик [76, с. 14]	потенційна можливість втрати сум основного боргу та процента по ньому, яка виникає в результаті порушення цілісності руху позикової вартості під впливом різних факторів;
Н. Радаєв [239, с. 106]	ризик банку-кредитора, пов'язаний із можливістю непогашення позичальником основної суми і процентів по ньому вчасно та повністю.

1	2
Ймовірність відхилення від певної величини	
А. Ковальов [110, с. 67]	грошове (вартісне) чи невартісне відхилення відкритої ризикової кредитної позиції від запланованої банком траєкторії;
Г. Лисиченко [134, с. 70]	ризик, який характеризує ймовірність відхилення в одиницю часу фактичного грошового потоку платежів клієнта, направлених на погашення заборгованості, проценту та комісії, від номінального грошового потоку, який клієнт мав би направити банку у відповідності до укладеного кредитного договору, під впливом ряду негативних для фінансового результату діяльності банку факторів;
Т. Косова [20, с. 356]	міра (ступінь) невизначеності щодо виникнення небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати своїх зобов'язань і при цьому не вдасться скористатися забезпеченням повернення позичених коштів.
Невиконання умов договору та зобов'язань за ним	
О. Кириченко [18, с. 248]	можливість того, що в певний момент у майбутньому вартість банківських активів зменшиться у зв'язку з неповерненням (неповним чи несвочасним) цих активів. Невпевненість кредитора в тому, що боржник буде спроможний і збереже наміри виконати свої зобов'язання відповідно до строків та умов кредитної угоди;
А. Загородній [91, с. 499]	ризик невиконання позичальником його зобов'язань щодо кредитора; можливість відмови позичальника від сплати процента за кредит і (або) повернення самого кредиту;
В. Жариков [270, с. 36]; О. Лаврушин [26, с. 30]	ризик невиконання кредитних зобов'язань перед кредитною організацією третьою стороною;
Б. Карпінський [102, с. 334]	ризик невиконання позичальником (контрагентом банку) зобов'язань за кредитними операціями (тобто ризик того, що сплата позичальником відсотків і основного боргу за кредитними операціями проводитиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводитиметься);
О. Костюченко [16, с. 57]	ризик виникнення в кредитній організації збитків внаслідок невиконання, невчасного виконання чи неповного виконання боржником фінансових обов'язків перед кредитною організацією відповідно до умов договору;
А. Тавасієв [28, с. 174]	ризик невиконання позичальником банку своїх обов'язків по кредитному договору;
Є. Супрунович [260, с. 31]	ризик порушення боржником умов договору чи іншого методу невиконання зобов'язань;
О. Жарковська [25, с. 355]	нездатність чи небажання партнера діяти у відповідності із умовами договору;
Г. Белоглазова [27, с. 246]	ймовірність повного чи часткового невиконання позичальником основних умов кредитного договору. Складається із ризику невиконання проценту по позиції та ризику неповернення основної суми боргу (в тому числі по причині незадовільного якості забезпечення по кредиту);
О. Прядко [237, с. 52]	ймовірність виникнення збитків внаслідок недотримання суб'єктами кредитних відносин параметрів кредитної угоди, що може призвести до неповернення основного боргу та сплати процентів за ним;
О. Вовчак [120, с. 442]	міра (ступінь) невизначеності щодо виникнення небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань і при цьому не вдасться скористатися забезпеченням повернення позичених коштів;
О. Заруцька [93, с. 97]	наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком (його підрозділом) або в інший

	спосіб виконати взяті на себе зобов'язання;
В. Бобиль [34, с. 30]	ймовірність невиконання позичальником зобов'язань перед банком;
В. Бабкін [9, с. 109]	ризик виникнення в банку збитків внаслідок невиконання, невчасного виконання боржником фінансових зобов'язань перед банком у відповідності з умовами договору;
В. Вітлінський [121, с. 29]	сукупність ймовірнісних, небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе зобов'язань і при цьому не вдасться скористатись наявними засобами захисту;
Базельський комітет з питань банківського нагляду [315]	можливість того, що позичальник банку або контрагент не зможе виконати свої зобов'язання з раніше досягнутими умовами;
Інші трактування	
К. Никитіна [149, с. 232]	ситуативна характеристика в сфері кредитних відносин, яка пов'язана з імовірністю отримання збитку або недоотримання певного рівня доходу, що виникає внаслідок невиконання будь-яких зобов'язань однією зі сторін або реалізації певного рішення за умови вибору з наявних альтернатив під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів;
Ю. Серік [250, с. 12]	ймовірність того, що вартість частини активів банку, особливо кредитів, зменшиться або буде зведена до нуля;
В. Левченко [133, с. 203]	наслідок прийняття рішень в умовах невизначеності або повної невизначеності;
І. Бланк [278, с. 25]	ризик неплатежу чи несвоєчасної розплати за продукцію;
Л. Слобода [256, с. 133]	ймовірність повної/часткової втрати банком суми виданого кредиту та/чи процентів за користуванням ним, або можливість отримання доходу на вкладений капітал унаслідок впливу факторів зовнішнього та внутрішнього щодо банку походження, що зумовлюють виникнення цих наслідків;
І. Прокопенко [155, с. 151]	можливе падіння прибутку банку і навіть втрата частини його акціонерного капіталу в результаті неспроможності позичальників погашати й обслуговувати борг;
А. Єпіфанов [272, с. 101]	кількісно оцінена можливість невідповідності очікуванню обсягових, просторових та часових параметрів фінансових потоків, пов'язаних з поверненням тіла кредитів та відсотків за ними, у результаті цілеспрямованого або стихійного порушення порядку здійснення процесу банківського кредитування, яка призводить до зміни фінансового стану та динаміки розвитку банку.

Відтак, досить часто суть кредитного ризику підмінюється причиною його виникнення, тобто трактування здійснюється у відповідності до обставин та чинників, які призводять до втрат банку. Дане поняття ототожнюють з невизначеністю, можливістю зазнати збитки, не отримати запланованого доходу.

Деякі фахівці вважають кредитним ризиком ризик несплати основного боргу і відсотків за ним. При цьому, привертає до себе увагу тавтологічність такого звернення та, зважаючи на поширений підхід до трактування ризику як можливості втрат, акцентується увага на негативному, небажаному результаті його прояву. Проте з практичного погляду, акцент повинен ставитись саме на прибутковості, оскільки здійснюючи ту чи іншу операцію, особливо кредитну, суб'єкт, який приймає рішення щодо її здійснення, ставить за мету отримати прибуток, а не уникнути втрат.

Підхід до суті кредитного ризику як до ймовірності невиконання

зобов'язань чи умов договору також звужує дане поняття, адже акцентує увагу на можливому негативному результаті, що є лише однією із можливих форм його прояву. Однак ризик – це завжди невпевненість у результаті дії чи прийнятого рішення, тому визначити наперед наслідки його реалізації неможливо. У зв'язку з цим, деякі науковці пов'язують кредитний ризик із невизначеністю чи недостатністю інформації. Ми погоджуємося з таким твердженням в рамках того, що якщо результат наперед невідомий, то в умовах невизначеності важко спрогнозувати, який вплив матиме реалізація кредитного ризику – негативний, позитивний чи нульовий. Проте на можливість виникнення кредитного ризику впливає не лише неповнота інформації, але й особливості кредитної політики банку, якість кредитного ризик-менеджменту тощо.

Як щодо інших визначень, то ми в тій чи іншій мірі погоджуємося із окремими позиціями, зокрема заслуговує на увагу той факт, що кредитний ризик може виникнути через реалізацію певного рішення в умовах вибору з наявних альтернатив [149, с. 233]; впливу на кредитний ризик зовнішніх та внутрішніх факторів [256]. Проаналізувавши найпоширеніші підходи науковців до трактування кредитного ризику, для кращого сприйняття узагальнимо їх, відобразивши графічно (рис. 1.2).

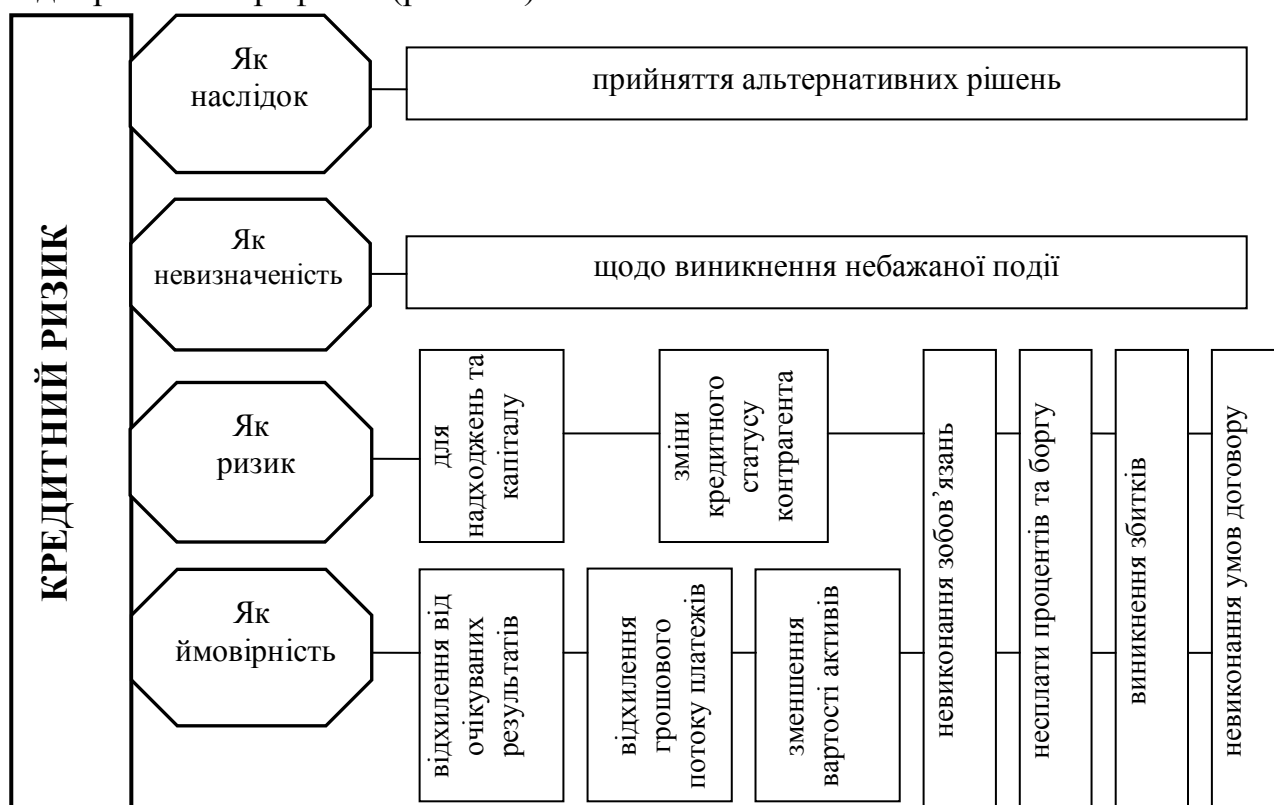

Рис. 1.2. Підходи щодо трактування поняття кредитного ризику

Отже, критичний аналіз підходів до трактування кредитного ризику дозволив сформулювати його власне тлумачення. На нашу думку, під кредитним ризиком слід розуміти грошове вираження наслідків порушення

позичальником взятих на себе зобов'язань перед кредитором, що виявляється у неможливості внаслідок дії зовнішніх та внутрішніх чинників дотримання графіку повернення наданої на тимчасовій і платній основі вартості у належних обсягах, що спричиняє недоотримання кредитором запланованого рівня доходів від здійсненої операції.

Наведене визначення кредитного ризику не лише узагальнює сучасні підходи до його трактування, але й:

- акцентує увагу на суб'єктах (кредитор, позичальник) та об'єкті (вартість) кредитної операції;

- враховує грошове вираження реалізації кредитного ризику;

- вказує, що існує саме ймовірність порушення зобов'язань позичальником (як один із варіантів виникнення події);

- відмічає, що порушення умови повернення кредитних ресурсів може бути спричинене дією як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що свідчить про можливість виникнення кредитного ризику як з вини позичальника, кредитора, так і внаслідок несприятливого впливу макроекономічної ситуації на їх діяльність;

- вказує, що невизначеність ситуації щодо функціонування контрагентів може лише погіршити очікуваний цільовий результат; звертає увагу на мету здійснення кредитної операції, а саме на отримання запланованого рівня доходу.

Розуміння останнього положення особливо важливе з практичної позиції, адже для ефективного функціонування банку кредитний ризик повинен сприйматись не як ймовірність негативної події та як небезпека, а діяльність, спрямована на отримання доходів. Таке бачення кредитного ризику забезпечить якісне управління ним на початковому етапі взаємовідносин банку з клієнтом, оскільки вся діяльність спрямовуватиметься на отримання доходу, а відтак перед здійсненням кредитної операції банківський працівник, з метою забезпечення зворотності кредитних коштів та отримання доходу, спрямовуватиме свої дії на визначення того, чи кредит відповідає вимогам кредитної політики банку та ретельніше оцінюватиме кредитоспроможність позичальника і ступінь ризику.

Через те, що наслідки прояву кредитного ризику є досить небезпечними для банків, важливим є розуміння його видів та того, як вони впливають на ефективність банківської діяльності, що дозволить обрати найбільш дієві інструменти та методи управління ним. В основу такого управління покладена класифікація кредитних ризиків.

Так, виокремлюють такі класифікаційні ознаки кредитного ризику, як: за суб'єктами виникненням; локалізацією; рівнем прийняття рішення; напрямками використання кредитів; прогнозованістю; причинами виникнення; мірою

об'єктивності управлінських рішень; доцільністю здійснюваної операції; втратами, аналізом, методом мінімізації, можливості реалізації тощо. Детальніша характеристика кожної з класифікаційних ознак здійснена в додатку Д.

Водночас, для кредитної операції характерні як загальний так і специфічний тільки для неї кредитний ризик, що проявляється у різних факторах впливу на конкретний кредитний продукт банку. Саме тому зазначений аспект необхідно враховувати при виробленні методології управління тим чи іншим видом кредитного ризику. Отже, для більш точного трактування сутності кредитного ризику, доцільно проаналізувати фактори, які його зумовлюють (додаток Е).

З однієї сторони кредитний ризик з'являється внаслідок змін у функціонуванні банків, з іншої – через недостатній контроль за здійсненими кредитними операціями, порушень діяльності позичальника через дію незалежних від нього обставин тощо. Фактори, які породжують кредитний ризик можуть мати внутрішнє (мікроекономічні), тобто бути контрольованими (цілком і повністю залежать від специфіки діяльності банку) та зовнішнє (макроекономічні), тобто неконтрольованими (є об'єктивні та на виникнення яких банк не може вплинути) походження. Вони в свою чергу поділяються на ті, що пов'язані із позичальником (неефективна робота клієнта, що отримав кредит; особистий фактор позичальника (суб'єктивний); зовнішні фактори, що впливають на діяльність позичальника; зміна його соціального стану); окремим кредитом (об'єктивний та ризик, пов'язаний із предметом забезпечення); банком (форс-мажорні обставини; операційного середовища; регіональні фактори; галузеві фактори; низька якість кредитної політики; юридичні; організаційні та інформаційні» управлінські; методичні; кадрові; адаптивні; фінансові; технологічні).

Так, до основних макроекономічних факторів слід віднести чинники: форс-мажорного характеру (природні катаклізми, кризи), операційного середовища (країни – рівень ВВП, стабільність національної грошової одиниці, розвиток ринкових відносин, інституційного сектору та фондового ринку, стан технології і автоматизації тощо); регіонів (економічний розвиток області, соціальний стан населення, дотаційність області тощо), галузей (кількість підприємств галузі, особливості та специфіка виробництва продукції та інші).

Всі мікроекономічні фактори, в залежності від рівня їх виникнення та для спрощення ідентифікації, ми поділити на стратегічні й тактичні, що відповідатиме організаційній побудові системи управління кредитним ризиком банку. Так, в групу мікроекономічних факторів на стратегічному рівні входять ті, що пов'язані із недоліками у формуванні організаційної структури, методико-методологічного, інформаційного і юридичного забезпечення, кадрової та кредитної політики, маркетингу, кредитних продуктів і послуг

тощо, на тактичному рівні – технологічні, інформаційні.

Об'єктивність наведених факторів підтверджена практикою ведення банківського бізнесу, адже освоєння банками нових ніш діяльності, послаблення вимог до кредитоспроможності позичальників, невизначеність цілей кредитної діяльності та їх пріоритетності, суперечність окремих стратегічних завдань, їх неузгодженість із тактичними методами, відсутність аналізу закономірностей розвитку економіки та індикаторів кризових явищ, неповнота інформації щодо тенденцій розвитку діяльності банку чи можливих змін фінансового стану його клієнтів, недосконалість методів регулювання кредитного ризику та інструментів превентивного виявлення проблемних кредитів зумовили недосконалість й методики оцінки кредитного ризику та кваліфікацію персоналу в проведенні їх аналізу, що в сукупності призвело до значних втрат в банківському бізнесі та зниження ефективності функціонування банків. Вищезазначене підтверджує, що кредитний ризик можуть спричинити як несприятлива економічна ситуація, так і необґрунтована стратегія і некомпетентність керівництва, неефективність внутрішньобанківського контролю за здійсненням кредитних операцій, недостатня кваліфікація кредитних фахівців.

Тому для отримання прибутку потрібно не уникати кредитного ризику, а якісно управляти ним, адже від цього залежить ефективність банківської діяльності і фінансова безпека, оскільки неповернення кредиту відображається на стані власного капіталу банків та на результатах їх функціонування.

Крім того, в умовах ринку вони повністю відповідають за свої дії, рішення і їх результати, тому повинні ризикувати усвідомлено, оскільки саме тоді реалізується одна із цілей їх діяльності – отримання прибутку. Таким чином ефективність функціонування банків можлива лише тоді, коли ризики, які вони приймають на себе, є підконтрольні та співмірні з їх фінансовими можливостями, що в значній мірі залежить від стратегії управління кредитним ризиком, яка має складатись із методів його обмеження та мінімізації.

Відмітимо, що в законодавчих актах та в працях науковців відсутнє чітке визначення поняття управління кредитним ризиком. Так, як «систему принципів та методів розробки і реалізації фінансових ризикових рішень, які забезпечують усесторонню оцінку різних видів ризиків і нейтралізацію їх можливих негативних фінансових наслідків» розглядає дане поняття І. Бланк [278, с. 30]. В Методичних рекомендаціях щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України вказується на наступне визначення: «заходи, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу з визначення, оцінки, моніторингу, контролю ризиків, що спрямовані на їх зменшення до прийняттого рівня» [229]. Проте ми вважаємо, що вказані позиції носять досить

загальний характер, що не дає змоги зрозуміти повністю сутність визначення, адже увага акцентується лише на окремих аспектах управління ризиками.

У. Владичин [14, с. 370]; О. Заруцька [93, с. 96]; А. Фалюта [274, с. 256]; Г. Белянко [32, с. 29] та Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [224], вкзують на наступне визначення управління кредитним ризиком: «систематичний процес, завдяки якому банк виявляє (ідентифікує) власні ризики, оцінює їх величину, здійснює їх моніторинг, контролює свої ризикові позиції та бере до уваги відносини між різними категоріями ризику». Як «комплекс заходів, спрямованих на ідентифікацію та проведення оцінки ризиків, їх мінімізацію, а також на здійснення моніторингу рівня зазначених ризиків для зменшення витрат державного бюджету на виконання гарантійних зобов'язань», розглядається дане поняття в Положенні про управління ризиками, пов'язаними з наданням державних гарантій, та розподіл таких ризиків між державою, кредиторами і позичальниками управління ризиками [230]. А. Ковалев вважає, що це «сукупність інструментів, методів і ціленаправлених дій банку, що покликані ідентифікувати ризики, прогнозувати у визначеній мірі їх появу та виключати чи мінімізувати негативні наслідки від їх реалізації» [110, с. 29].

Такі позиції щодо управління ризиком значно розширюють його теоретичну сутність. Позитивним моментом в даних трактуваннях виступає розуміння необхідності врахування взаємовпливу та взаємозалежності між різними видами ризиків, однак, на нашу думку, вони значно завужують значення процесу управління як такого.

М. Жариков в свою чергу, вважає, що дане поняття слід розглядати як «процеси, пов'язані із ідентифікацією, аналізом ризиків та прийняттям рішень, які включають максимізацію позитивних і мінімізацію негативних наслідків настання ризикових подій» [270, с. 21]; Г. Панова відзначає, що це «заходи, спрямовані на мінімізацію відповідного ризику і знаходження оптимального співвідношення доходності та ризику, враховуючи оцінку, прогноз і страхування відповідного ризику» [174, с. 187]; на думку В. Гранатурова, це «сукупність методів, прийомів та заходів, що дозволяють у певній мірі прогнозувати настання ризикових подій і приймати заходи при виключенні або зниженні негативних наслідків таких подій» [311, с. 29]; як «багатоетапний процес, ціллю якого виступає зменшення чи компенсація збитку для об'єкта при настанні несприятливих ситуацій» розглядає управління ризиками Н. Хохлов [271, с. 16]; Н. Версаль, у свою чергу вважає, що це «процес, що складається з аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища кредитора, ідентифікації та визначення рівня ризику, вибір стратегії та методів

управління» [265, с. 86]; А. Шапкін вказує, що це «процес вироблення компромісу, що направлений на досягнення балансу між вигодами від зменшення ризику і необхідних для цього затрат, а також розгляд рішень про те, які дії потрібно для цього застосувати. Це управлінська діяльність, направлена на класифікацію ризиків, їх ідентифікацію, аналіз і оцінку, розробку шляхів захисту від нього» [304, с. 272-273]. Спільною рисою в таких визначеннях є надання переваги заходам щодо управління ризиком. Вказується й кінцева мета, на яку спрямований процес управління ризиком – мінімізацію негативних чи максимізацію позитивних наслідків його реалізації, зменшення збитку при настанні несприятливої події, тощо, але не зазначається за допомогою яких саме заходів поставлена ціль може бути досягнута.

Аналіз особливостей трактування даної дефініції дозволило специфіку управління кредитним ризиком та сформулювати її у вигляді базових принципів, зокрема таких, як:

- усвідомленість прийняття кредитного ризику з метою отримання доходу як результату кредитної операції та врахування масштабності його наслідків;
- необхідність управління кредитним ризиком, що проявляється в можливості застосування методів його мінімізації;
- індивідуальність управління із врахуванням комплексності системи-менеджменту через вплив кредитного ризику на інші банківські ризики;
- рівень прийнятого кредитного ризику має відповідати рівню дохідності, адже коли втрати від нього більші ніж очікувані доходи, то від здійснення кредитної операції краще відмовитись;
- прийнятий кредитний ризик має бути адекватним фінансовим можливостям банку та обсягу його власного капіталу;
- витрати на зменшення негативних результатів внаслідок дії кредитного ризику не мають перевищувати можливі втрати від нього;
- врахування фактору часу, адже чим більший термін кредитної операції, тим вищий ризик, що потребує забезпечення додаткового доходу банку;
- управління має відповідати стратегії та кредитній політиці банку;
- визначення можливості передачі ризику або його страхування.

Практична реалізація зазначених принципів дозволить не лише ефективно управляти кредитним ризиком, а й знизити втрати в разі його реалізації [95, с. 12].

Виокремлення даних особливостей дало змогу сформулювати власну позицію до сутності управлінням кредитним ризиком банку як сукупності прийомів і засобів, застосування яких банківським менеджментом дає можливість для виявлення, оцінки, впливу та контролю за кредитним ризиком з метою отримання запланованого доходу від здійснення кредитної операції,

недопущення виникнення ризикової події і зменшення ризику до прийнятного рівня для забезпечення ефективної діяльності банку.

Позитивним моментом у запропонованому визначенні є акцентування уваги на меті кредитної операції, а саме на отриманні прибутку не нижчого за запланований рівень та на тому, що управління кредитним ризиком є одним із методів забезпечення ефективності діяльності банку.

Загалом процес управління кредитним ризиком складається із ряду послідовних дій, що поділяються на етапи, особливістю яких є циклічність – їх тісний зв'язок та взаємовплив. В таблиці 1.9 проаналізовані підходи науковців щодо етапів управління кредитним ризиком.

Таблиця 1.9

Позиції до визначення етапів системи управління кредитним ризиком банку

	Ідентифікація	Оцінка	Регулювання (вплив)	Контроль	Моніторинг	Аналіз	Методи попередження чи мінімізації	Оцінка	Планування	Лімітування	Підтримка рівня ризику	Вимірювання
А. Беляков [30, с 198]												
О. Лаврушин [26, с. 23]												
Ю. Серік [251, с. 116]												
Є. Іода [95, с. 11]												
А. Ковалев [109 с. 48]												
Є. Супрунович [262, с. 33]												
О.Заруцька [93, с. 95]												
К. Дяконов [74, с. 49]												
А. Шапкін [304, с. 18]												
Є. Жариков [270, с. 22]												
Н. Швець [306, с. 98]												
О. Цибко [297, с. 67]												
А. Череп [301, с. 46]												
І. Кузнецов [126, с. 138]												
М. Прут [236, с. 21]												
І. Бланк [278, с. 138]												
Н. Хохлов [271, с. 16]												
Я. Благодир [33, с. 102]												
В. Шелудько [291, с.178]												
О. Чуб [303 с. 202]												
В. Стрільчук [261, с. 42]												
Ю. Куликов [129, с. 137]												
С. Щеглова [310, с. 47-50]												
Л. Кльоба [107, с. 220]												

Примітка: угруповано та складено авторами самостійно

Зокрема, більшість із них сходяться на тому, що основними етапами мають бути ідентифікація, оцінка, контроль, моніторинг, методи попередження, аналіз, регулювання.

Водночас, на нашу думку, важливо відмітити й особливості здійснення окремих етапів процесу управління кредитним ризиком. Зокрема, етап аналізу, на нашу думку, має здійснюватись на всіх рівнях управління, оскільки повнота та адекватність прийнятих рішень повинна аналізуватись на постійній основі. Крім того, контроль має бути безперервним, що дозволить оперативніше реагувати на будь-які негативні зміни під час кредитування. Також ми вважаємо, що не доцільно в межах етапу впливу на ризик виокремлювати методи передачі та розподілу, як це поширено в традиційній практиці, та пропонуємо їх розглядати як складові методу прийняття кредитного ризику.

В таблиці 1.10 ми визначили позиції до визначення методів управління кредитним ризиком банку. Так, більшість науковців виділяють наступні методи управління кредитним ризиком банку: уникнення, утримання (збереження), передача (страхування), розподіл, зниження.

Таблиця 1.10

Позиції до визначення методів управління кредитним ризиком банку

	Уникнення	Обмеження	Розподіл	Самострахування (резервування)	Хеджування	Диверсифікація	Утримання (збереження)	Передача (страхування)	Зниження	Лімітування	Оцінка кредитоспроможності
С. Черкесова [243, с. 307]											
Г. Антонюк [7, с. 94]											
О. Лаврушин [26, с. 28]											
Є.Юда [95, с. 19-21]											
Н. Хохлов [271,с. 18]											
Еш С. [290, с. 175]											
А. Ковалев [109, с. 41]											
Ю. Бичко [44, с. 35]											
Н. Внукова [50, с. 62]											
В. Шелудько [291,с. 178]											
К. Брутян [39, с. 243]											
М. Лапішко [132, с. 188]											
Л. Кльоба [107, с. 223]											

Примітка: угруповано та складено авторами самостійно

Проте, на нашу думку, комплексний процес управління кредитним ризиком повинен включати шість основних етапів управління (рис. 1.3), початковим з яких є визначення цілей та завдань управління, які спрямовані на вироблення чітких стратегій в рамках кредитної політики, що передбачають визначення особливостей відповідного впливу на ступінь кредитного ризику та специфіку процесу управління ним.

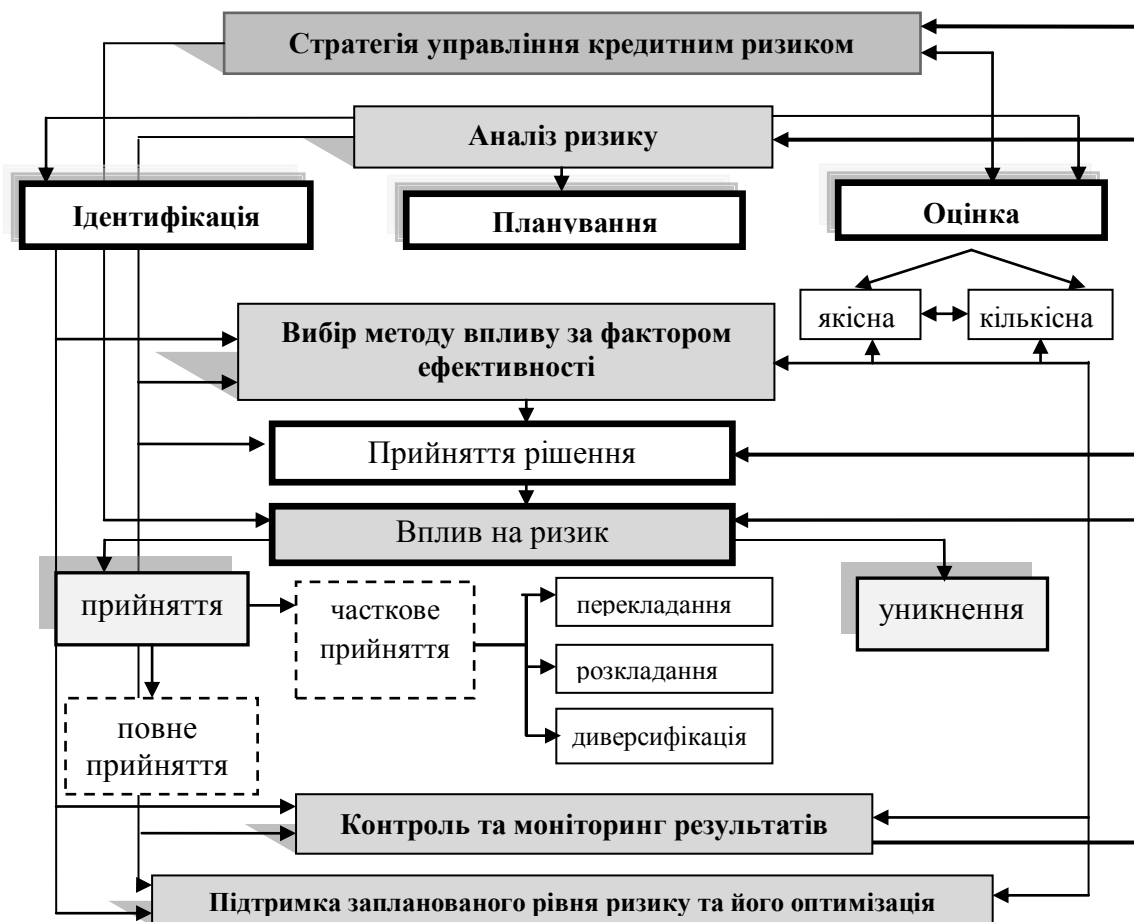

Рис. 1.3. Основні етапи управління кредитним ризиком банку

Так, банк при здійсненні кредитної діяльності може застосувати одну із наступних стратегій:

- отримання максимального прибутку – банк усвідомлено приймає на себе кредитний ризик, водночас управляючи ним в ході формування агресивного кредитного портфеля. Завданням при виборі даної стратегії має бути недопущення ситуації, за якої ризик із допустимої зони переходить в критичну, що може призвести до банкрутства банку;

- стратегія мінімізації – спрямована на отримання середніх прибутків та збереження на запланованому рівні фінансових результатів діяльності, що досягається через операції страхування, хеджування, формування оптимального рівня кредитного портфеля.

Даний етап є одним із найважливіших в контексті забезпечення і

досягнення ефективності банківської діяльності.

Ідентифікація кредитного ризику залежить від обсягу інформації, яка може бути отримана як із зовнішніх, так і внутрішніх джерел, адже її повнота має мінімізувати рівень невизначеності. Так, при інформаційній недостатності зростає міра суб'єктивності, що позначається на якості подальшої оцінки ризику та ефективності всієї системи ризик-менеджменту банку. Ідентифікація факторів ризику передбачає виявлення всіх джерел небезпеки, подій, що ініціюють його виникнення, опис об'єкту та засобів захисту, можливих сценаріїв перебігу подій та їх ранжування. Основним методом на цьому етапі є експертний, оскільки саме кредитний менеджер, базуючись на наявній інформації і досвіді, виявляє фактори та ймовірності їх впливу на виникнення кредитного ризику.

Звичайно, якщо б зовнішнє середовище функціонування банку та позичальника були прогнозованими, більшість факторів можна було б врахувати та уникнути. Проте динамічність операційного середовища призводять до появи нових концентрацій та локалізації кредитного ризику. Тому етап ідентифікації вважається успішним, якщо в результаті його проведення визначено всі потенційні фактори, які можуть спровокувати кредитний ризик, виявлено місця можливої його локалізації й на основі цього створена карта ризиків.

Оцінка кредитного ризику здійснюється через порівняння можливих втрат та вигод для банку при здійсненні кредитних операцій, що дає можливість в подальшому обрати оптимальні методи та стратегію управління ним. Оцінку здійснюють для визначення відповідності кредитній політиці банку репутації, економічних і фінансових показників позичальника щодо терміну, проценту, суми кредиту та виявлення рівня ризику за потенційною кредитною угодою, величини можливих втрат, ймовірності їх настання. Важливою складовою оцінки є аналіз можливості включення кредиту в кредитний портфель у відповідності до встановлених нормативів та принципу диверсифікації.

Вибір методів управління кредитним ризиком передбачає обрання оптимального способу впливу на його рівень. Загальноприйнятими методами управління є уникнення, збереження, прийняття та зниження (рис. 1.4.).

Проте методи збереження та зниження свідчать про те, що банк вже прийняв ризик, тому їх доцільно розглядати у складі методу прийняття. Також слід враховувати, що кожен із інструментів, який банк використовуватиме при мінімізації кредитного ризику чи боротьбі із наслідками його реалізації, відрізняється рівнем ефективності та витратами, необхідними для його застосування.

Так, обираючи метод уникнення, банку потрібно зважати, що він є одним з найрадикальніших, тому може застосовуватись лише в окремих випадках та з

дотриманням наступних умов: якщо відмова від кредитного ризику не призведе до виникнення іншого ризику, який зумовить більші втрати; якщо відсутня відповідність правила «дохідність-ризиковість» за кредитною операцією; якщо втрати будуть більшими ніж власні джерела банку щодо їх відшкодування; якщо операція носить інноваційний та нетрадиційний характер і відсутня достатня інформаційна база щоб виміряти рівень ризику.

Рис. 1.4. Традиційний підхід до методів управління кредитним ризиком банку [7, с. 95; 74; 109, с. 28; 175, с. 240; 250, с. 13;]

Необхідність етапу контролю і моніторингу зумовлена тим, що визначивши рівень кредитного ризику, його потрібно переглядати через мінливість факторів в часі. Тому постійне спостереження за рівнем ризиковості кредитних операцій дозволить оперативно регулювати і застосовувати методи управління ним з метою зниження його впливу на ефективність банківської діяльності. Регулярний моніторинг дає можливість відстежувати зміни рівня небезпечних факторів упродовж життєвого циклу кредитної операції та отримувати реальні оцінки їх можливих наслідків, що дозволить оперативно корегувати управлінські заходи впливу на кредитний ризик для підтримання його на прийнятному для банку рівні, що виступає кінцевим етапом управління.

Детальніша характеристика окремих етапів управління, зміст та результати, які повинні бути досягнуті внаслідок їх реалізації, здійснена в табл. 1.11.

Етапи, зміст та результати управління кредитним ризиком банку

Етап прийняття рішення	Зміст	Результат
Підготовка стратегії управління кредитним ризиком	Підготовка Кредитної політики, Політики управління ризиками, Політики моніторингу кредитного ризику, визначення рівнів толерантності й регламентація управлінських рішень у відповідності до стратегічних цілей банку, розроблення складових тактики управління.	Забезпечення належної нормативно-методичної бази для можливості прийняття вірних управлінських рішень та якісної організації кредитного ризик-менеджменту банку.
Планування кредитного ризику	Визначення цілі, на які надаватиметься кредит, встановлення рівня прийняттого ризику кредитної операції у відповідності до принципів Кредитної політики, обґрунтування кредитних продуктів банку за принципом ризик/дохід.	Виявлення «вузьких місць» в діяльності позичальника та недоліків в розроблених кредитних продуктах з метою прийняття лише запланованого рівня ризику, що не нестиме загроз для банку.
Ідентифікація ризику	Виявлення невизначеності в діяльності позичальника, дослідження джерел загроз і можливих втрат. Ранжування факторів відповідно до їх значимості й розробка карти ризиків	Формування в банківських працівників уявлення про загрози та ризику, що може нести кредитна операція, а також аналіз їх впливу на діяльність позичальника та кредитний портфель банку.
Оцінка та вимір ризику	Кількісна і якісна оцінка рівня ризику, його можливої тривалості та загроз, які він може спричинити. Застосування методів оцінки і прогнозування ризику.	Формування критеріїв оцінки ризиків, форми та розміру його прояву і впливу на ефективність банківської діяльності.
Вибір методів управління ризиком	Формування та регламентація методів управління ризиком, аналіз ефективності їх впливу на ризикову подію і результативності в конкретній кредитній операції. Відповідність лімітам, резервам, нормативам.	Забезпечення набором інструментів управління у відповідності до прийнятих методів.
Оцінка результатів, контроль і коректування	Контроль і моніторинг практичної реалізації методів управління та розробка тактичних рекомендацій щодо їх оптимізації.	Вчасне виявлення похибок та відхилень від очікуваних результатів та формування пропозицій щодо їх коректування.

Примітка: угруповано та складено авторами самостійно

Загалом в практичній діяльності банку важливі всі етапи процесу управління, адже між ними існує тісний зв'язок, що проявляється у їх взаємозумовленості та взаємовпливі. Це означає, що коли недостатньо ретельно здійснений хоча б один з етапів, то зумовлені цим упущення обов'язково відобразяться на якості наступних.

Для врахування особливостей виникнення та прояву кредитного ризику

та з метою ефективного застосування методів управління ним, кредитний ризик доцільно розглядати на таких ієрархічних рівнях:

- індивідуальний – передбачає аналіз, оцінку та мінімізацію кредитного ризику на рівні окремого кредиту чи позичальника;

- портфельний – застосування різних методів управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля.

Відповідно до вказаних рівнів розрізняють індивідуальний кредитний ризик та ризик кредитного портфеля. Під індивідуальним кредитним ризиком ми розуміємо ймовірність невиконання позичальником зобов'язань за кредитною операцією, тобто можливості того, що платежі за кредитом через вплив зовнішніх та внутрішніх факторів проводитимуться з відхиленням від умов кредитного договору. Тому метою управління індивідуальним кредитним ризиком є зниження ймовірності неповернення кредитних коштів та втрат, які він може спричинити.

Водночас, для забезпечення ефективності банківської діяльності, не достатньо розглядати лише індивідуальний рівень, адже тільки коли індивідуальні кредитні ризики, корелюючи між собою та впливаючи один на одного, у кредитному портфелі об'єднуються у сукупний кредитний ризик, тоді можна аналізувати наскільки ефективною є кредитна діяльність банку, а відтак і його функціонування загалом.

Отже, ризик кредитного портфеля залежить як від величини індивідуальних кредитних ризиків, так і від ступеня взаємозалежності між окремими позичальниками – чим вона є нижчою, тим менший сукупний кредитний ризик [28, с. 298]. Тому, кредитний ризик потрібно оцінювати в цілому, на рівні портфеля, адже оцінка його окремих елементів, які можуть мати допустимий для банку рівень ризиковості, при їх включенні у кредитний портфель корелюватимуть й спричинять ріст ризику кредитного портфеля, що може негативно вплинути на фінансовий стан банку. Ризик кредитного портфеля проявляється й внаслідок невиконання зобов'язань декількома позичальниками одночасно, в результаті чого показники якості кредитного портфеля відхилятимуться від стандартних величин, що спричиняє зниження доходів і капіталу банку. Він поділяється на ризик концентрації в одній галузі, диверсифікації, одноманітності форм власності, валюти, кредитів, забезпечення, ризик значної частки пролонгованих і протермінованих кредитів, недотримання нормативів НБУ, неадекватності сформованих резервів тощо.

Для того, щоб визначити дієві методи управління ризиком кредитного портфеля, слід насамперед сформулювати його сутність. Для цього потрібно визначити поняття «кредитний портфель», адже невірне його сприйняття може призвести до упущень при формуванні механізму управління кредитним

ризиком, що, в свою чергу, вплине на якість кредитного портфеля і в цілому на ефективність банківської діяльності.

Сам термін «портфель» з'явився в часи, коли міняйли зберігали фінансові документи у сумках із шкіри, що називались портфелями. І хоча на даний час, з розвитком комп'ютерно-інформаційних технологій, банківські документи формуються у вигляді електронних записів, термін й досі використовується.

В Енциклопедії банківської справи за редакцією В. Стельмаха під кредитним портфелем розуміється «сукупність усіх позик, наданих банком з метою отримання доходу та включає агреговану балансову вартість всіх кредитів, в тому числі прострочених, пролонгованих, сумнівних» [89, с. 312-313]. На думку В. Жарікова, кредитним портфелем слід вважати «відносини між банком та його контрагентами з приводу зворотного руху вартості, які мають форму вимог кредитного характеру. Він складається із всіх активів у вигляді кредитів та вимог кредитного характеру, які прокласифіковані за групами якості на основі певних критеріїв» [270, с. 41]. В. Лагутін визначає кредитний портфель як «сукупність кредитів, наданих банком на певну дату, характеризує величину капіталу, вкладеного банком у кредитні операції» [123, с. 43]. Разом з тим, ми погоджуємось із Ю. Бугель, яка вважає, що кредитний портфель потрібно розглядати в широкому та вузькому значеннях. Саме поняття «кредитний портфель» зводиться до «сукупності банківських позичок, що надаються в користування юридичним і фізичним особам для забезпечення їх господарських і соціальних потреб, що структуровані за певними форматами відповідно до завдань кредитної політики і відображають результати її реалізації» [41, с. 158]. П. Чуб також поділяє доцільність в такому розрізненні, зокрема кредитний портфель банку в широкому значенні – це комплексний інструмент управління (активами і пасивами) банку; у вузькому – набір кредитних інструментів для досягнення таких цілей, як: високий рівень доходу в поточному періоді; високий темп приросту очікуваного доходу в майбутній довгостроковій перспективі; мінімізація рівня ризиків кредитного портфеля; дотримання необхідної ліквідності кредитного портфеля; забезпечення максимального ефекту податкових пільг [303, с. 10]. Такий критеріальний підхід визначає структуру щодо цільового призначення коштів, забезпечення, фінансового стану позичальника.

Однак, при визначенні поняття кредитного портфеля банку, слід враховувати, що це не лише технічна сукупність окремих кредитних активів, а насамперед сукупність відносин кредитора і позичальників, які виникають у процесі руху тимчасово вільних грошових коштів. А відтак, в процесі управління банку кредитний портфель необхідно розглядати у взаємозв'язку з усіма складовими банківської діяльності, зокрема з власним капіталом та зобов'язаннями банку. Таким чином, управління кредитним портфелем банку має відбуватися у

взаємозв'язку із управлінням його активами та пасивами з метою отримання достатнього рівня доходу та мінімізації ризиків.

Загалом трактування кредитного портфеля можна розглядати з двох позицій – критеріальної (сукупність кредитних вимог і вимог кредитного характеру, економічних відносини, що виникають в процесі видачі та погашення кредиту) та практичної (сукупність таких властивостей, особливостей та параметрів портфеля, що дають можливість визначити ринкову позицію банку, пріоритетність та перспективи подальшої його кредитної діяльності).

На нашу думку, кредитний портфель – це структурована на певний момент часу сукупність наданих банком кредитів і вимог кредитного характеру, що цілеспрямовано ним формується у відповідності до вимог кредитної політики. Наголос на відповідності структури кредитного портфеля вимогам кредитної політики є ключовим у даному визначенні, адже вона виступає невід'ємною складовою загальної стратегії розвитку банку, в якій прописуються базові елементи та цілі кредитної діяльності, що підпорядковані загальній меті його функціонування – досягненні ефективної діяльності.

Отже порушення такої оптимальної структури кредитного портфеля в результаті дії зовнішніх та внутрішніх чинників може спричинити як позитивні (якщо підвищується рівень повернення кредитних коштів позичальниками, зменшуються відрахування в резерви тощо) так і негативні (в разі зворотних процесів) наслідки.

Відтак, особливу увагу слід приділити рівню прийнятого кредитного ризику для уникнення ситуації, коли вплив різноманітних чинників призведе до погіршення якості кредитного портфеля, що вплине й на показники діяльності банку. Досить актуальним, в зв'язку із ототожненням деякими науковцями, є визначення понять портфельного кредитного ризику та ризику кредитного портфелю. Як зазначається в Енциклопедії банківської справи за редакцією В. Стельмаха під портфельним ризиком варто розуміти ймовірність фінансових втрат банку (зменшення величини фактичного доходу проти очікуваного) за різними статтями балансу, що пов'язана із структурою та якістю всього портфеля активів, сукупним впливом зовнішніх та внутрішніх факторів на ефективність вкладеного капіталу [89, с. 434-435]. Н. Верхуша вважає, що це середньозважена величина ризиків всіх кредитних угод, що входять в склад портфелю. Даний ризик проявляється в зменшенні вартості активів. Це потенційна загроза фінансовому стану банку внаслідок впливу різноманітних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, що виявляється у зменшенні вартості кредитного портфеля банку (іншій, ніж унаслідок зміни ринкової процентної ставки) [49, с. 181-184].

Кредитний портфельний ризик – це можливість зменшення вартості частини активів банку або зниження їхньої прибутковості відносно розрахункового запланованого рівня у зв'язку з динамікою структурних елементів кредитного портфеля, що впливає на фінансовий стан банку та платоспроможність. Відтак, управління портфельним кредитним ризиком – це формалізований процес із чіткою послідовністю етапів та інструментів управління, за допомогою якого банк виявляє ризик, оцінює його величину, здійснює регулювання й контролює свої ризикові позиції.

Джерелом портфельного кредитного ризику виступає сукупна заборгованість банку за операціями, яким притаманний кредитний ризик – кредитний портфель, портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості тощо. Водночас, ризик кредитного портфелю проявляється як наслідок невиконання зобов'язань декількома позичальниками одночасно (значний непередбачений збиток). Відхилення показників по кредитному портфелю від стандартних величин і їх збільшення є прямою загрозою зниження доходів, капіталу банку і є проявом кредитного ризику портфеля.

Тому ми вважаємо, що під ризиком кредитного портфеля слід розуміти ймовірність незапланованого порушення структури кредитних вкладень, що може спричинити недоотримання доходів і зниження капіталу банківської установи внаслідок неефективної реалізації кредитної політики та порушення умов кредитного договору декількома позичальниками одночасно.

Реалізація ризику кредитного портфеля може спричинити значні негативні наслідки для банку – зниження прибутковості кредитних операції внаслідок значних неповернень кредитних коштів й пов'язаних із цим втрат, неможливість розрахунку за власними зобов'язаннями, втрату репутації й довіри клієнтів до нього. Тому наявність налагодженого механізму управління кредитним ризиком дозволить не лише вберегтись від зазначених наслідків, а й забезпечити банку ефективне функціонування, спрямоване на довгострокову перспективу.

Таким чином, сутність управління ризиком кредитного портфеля можна звести до наступного – це сукупність методів та прийомів, застосування яких дозволяє виявити, оцінити, вплинути та контролювати кредитний ризик з метою підтримки збалансованості кредитного портфеля банку та мінімізації можливих втрат від його реалізації. Метою такого управління є формування кредитного портфеля з такими параметрами, які б дозволили забезпечити найвищу прибутковість при найменших ризиках кредитування. Тому для того, щоб визначити яким має бути оптимальний кредитний портфель та на що має бути спрямована політика управління кредитним ризиком, слід проаналізувати поняття ефективності банківської діяльності.

Розпочнемо із аналізу базового поняття «ефективність», яке виступає основою для подальших досліджень сутності ефективності діяльності. Підходи науковців щодо трактування поняття «ефективність» досить різноманітні, що свідчить про відсутність єдиної позиції щодо визначення сутності вказаного поняття (табл. 1.12).

Таблиця 1.12

Основні теоретичні підходи до визначення поняття «ефективність»

№ п/п	Автор, джерело	Трактування
1.	А. Череп [300]	Максимальна вигода, яку можна отримати при мінімальних затратах в процесі економічної діяльності з урахуванням додаткових умов, які мають місце в момент визначення ефективності відповідного господарського заходу.
2.	С. Мочерний [84, с. 223]	Здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат.
3.	В. Андрійчук [6, с. 223]	Результативність певної дії, процесу, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили.
4.	С. Юрій [86, с. 430]	Такий стан справ, при якому неможливо здійснити жодної заміни, яка в більшій мірі задовольняє бажання однієї людини, не завдаючи при цьому збитку, задоволень, бажань іншої (ефективність за В. Парето).
5.	В. Іванієнко [96, с. 76]; В. Ковальов [110, с. 275]	Відносний показник, що порівнює отриманий ефект з витратами чи ресурсами, використаними для досягнення цього ефекту.
6.	В. Лямець [135, с. 218]	Не просто властивість операції (процесу функціонування системи), що відбивається в її здатності давати певний ефект, а дієвість такої здатності, тобто результативність, співвіднесена з ресурсними витратами.
7.	П. Орлов [152, с. 367]	Співвідношення результату або ефекту будь-якої діяльності і витрат, пов'язаних з її виконанням. Причому це може бути як співвідношення результату і витрат, так і співвідношення витрат і результатів діяльності
8.	І. Падерін [173, с. 90]	Економія всіх питомих витрат на виробництво продукції, що визначає дохідність підприємства.
9.	Ю. Сурмін [263, с. 354]	Показник успішності функціонування системи для досягнення встановлених цілей.
10.	Л. Федулова [277, с. 388]	Оптимальне співвідношення задоволеності потреб певних груп. Така задоволеність залежить від ступеня реалізації інтересів учасників у процесі функціонування підприємства.
11.	М. Кісіль [104, с. 59].	Зіставленням економічного результату з витратами на його досягнення.
12.	Л. Мельник [141, с. 245].	Показує не сам результат, а те, якою ціною він був досягнутий. Тому ефективність характеризується відносними показниками на основі двох груп характеристик (параметрів) – результату і витрат, але не виключає використання в системі показників ефективності і абсолютних значень вихідних параметрів.
13.	А. Шегда [307, с. 514].	Комплексна оцінка кінцевих результатів використання основних і оборотних засобів, трудових і фінансових ресурсів та нематеріальних активів за певний період часу.
14.	О. Воронін [55, с. 29]	Показник, який співвідносить здобутий результат з поточними затратами, що зумовили цей ефект, чи використаними економічними ресурсами.

Аналіз таблиці 1.12 дав нам змогу виявити певні спільні риси у трактуванні ефективності, зокрема практично всі вчені визначають, що це: результат або ж оцінка результату; зіставляють отриманий результат та понесені на його досягнення витрат. Відповідно, виявлення вказаних особливостей дозволив сформулювати власну позицію щодо трактування ефективності як максимального результату, що був забезпечений відносно понесених витрат, здійснених для досягнення поставлених цілей.

Власне сама ефективність досягається через зміну стану об'єкта [248, с. 252] внаслідок впливу на нього зовнішнього чи внутрішнього чинника та, на відміну від ефекту, враховує не лише результат діяльності (запланований, досягнутий), а й умови, за яких він був досягнутий [124, с. 24]. Оскільки кінцевою метою діяльності банку як раціонально діючого суб'єкту є забезпечення ефективності власного функціонування, то потрібно проаналізувати й поняття «ефективність діяльності», яке виступатиме базою для трактування ефективності кредитної діяльності як основної передумови досягнення ефективності банківської діяльності.

В економічній та науковій літературі досить проблематично знайти трактування даних категорій, що, на наш погляд, зумовлено тим, що до недавнього часу забезпечення ефективності не виступало пріоритетом діяльності банку (на відміну від прибутку). Так, як «здатність адаптуватися до зовнішніх умов функціонування, зберігаючи себе при цьому як цілісне утворення» визначає дане поняття Н. Федорова [276, с. 12]; С. Покропивний вважає, що це «комплексне відображення кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили (працівників) за певний проміжок часу» [184, с. 513]; на думку В. Осипова ефективність діяльності виражає «величину ефекту на одиницю витрат; відповідно до показників ефекту розрізняється два види ефективності діяльності: продуктивність і прибутковість (рентабельність)» [153, с. 711]; М. Мейер розглядає це поняття як «величину доходів, що генеруються бізнес-процесами компанії за вирахуванням витрат, необхідних для їх здійснення» [326, с. 364]; як «отримання максимального результату за рахунок наявних ресурсів або отримання певного результату з мінімальними витратами ресурсів» розуміє ефективність діяльності Н. Іващенко [94, с. 361]; на думку В. Гончарова, це «ступінь раціонального використання ресурсів, навичок і застосовуваної технології, а також зусиль підприємства для виробництва продукції та послуг при задоволенні конкретного ринкового попиту» [64, с. 394].

Також слід відмітити, що поширеною є думка, що ефективність діяльності банку, як і будь-якого іншого підприємства, є оцінка результатів його

функціонування. Разом з тим, хочемо уточнити, що величина отриманого результату (прибуток, збиток) не може свідчити про ефективність чи неефективність його діяльності, оскільки не враховується які ресурси та в яких об'ємах були залучені для досягнення такого результату.

Саме тому доцільно враховувати й витрати банку, використання яких забезпечило даний результат. Тому під ефективністю діяльності ми будемо розуміти здатність забезпечити таку роботу суб'єкта, при якій максимально досягатимуться цілі його функціонування з найменшими витратами, які були здійсненні для їх отримання. Звідси ефективність кредитної діяльності банку – це здатність банку забезпечити таку організацію кредитного процесу, за якого здійснюватиметься найраціональніше використання кредитних ресурсів для досягнення максимального рівня доходу від кредитних операцій при найменшому рівні їх ризиковості.

Аналіз підходів вчених щодо трактування поняття «ефективність банківської діяльності» дозволив пересвідчитись, що існують досить різні його формулювання. Зокрема, А. Буряк розглядає ефективність банківської діяльності як «поєднання внутрішньої (оптимальної організації використання ресурсів) та зовнішньої (відповідність отриманих результатів цілям) ефективності» [43, с. 45]. П. Джозеф вважає, що це «вибір виробничого плану, який мінімізує витрати, враховуючи його вихідні продукти та вхідні ціни або який максимізує прибуток, враховуючи свої вхідні і вихідні ціни» [319]. На думку С. Хайлук це «можливість та вміння виробити та продати максимальну кількість банківських продуктів заданої якості при мінімальних витратах» [294, с. 99]. Як «здатність задовольняти потреби чи очікування клієнтів або самого банку при дотриманні ретельно налагодженого банківського механізму та умов взаємодії між виробником і споживачем банківського продукту» трактує дане поняття В. Саркісян [248, с. 225].

На відміну від вказаних визначень, Н. Галайко вважає, що це «сукупність цілей, дій, спрямованих на ефективну роботу банківської установи через координацію та ефективне використання ресурсів, а також вибір максимально дієвих методів та способів її забезпечення» [58, с. 134]. Н. Маслак [140, с. 61] зауважує, що це «не лише результати діяльності банку, а й ефективна система управління, яка побудована на формуванні науково обґрунтованої стратегії діяльності банку та контролі за процесом її реалізації за допомогою певних інструментів (наприклад, системи збалансованих індикаторів)». Як вважає О. Рац, це «комплексна характеристика, яка відображає ступінь використання ресурсних витрат, спроможність досягати поставлених цілей та здатність до стійкої життєдіяльності у конкурентному ринковому середовищі. Вона показує

ступінь використання трудових, матеріальних, фінансових, природних та інших ресурсів, ступінь забезпечення позитивного результату (ефекту) господарювання в умовах конкурентного ринку та досягнення запланованих результатів з точки зору поставлених перед системою чи її елементами цілей» [240, с. 283-284]. Ефективність банківської діяльності полягає «у розв'язанні таких конфліктних цілей: «одержання оптимального прибутку – підтримання на достатньому рівні ліквідності – забезпечення надійності (мінімізація ризиків)» за умови забезпечення належного виконання функцій, покладених на банківську систему, стверджує В. Коваленко» [112, с. 169-176]

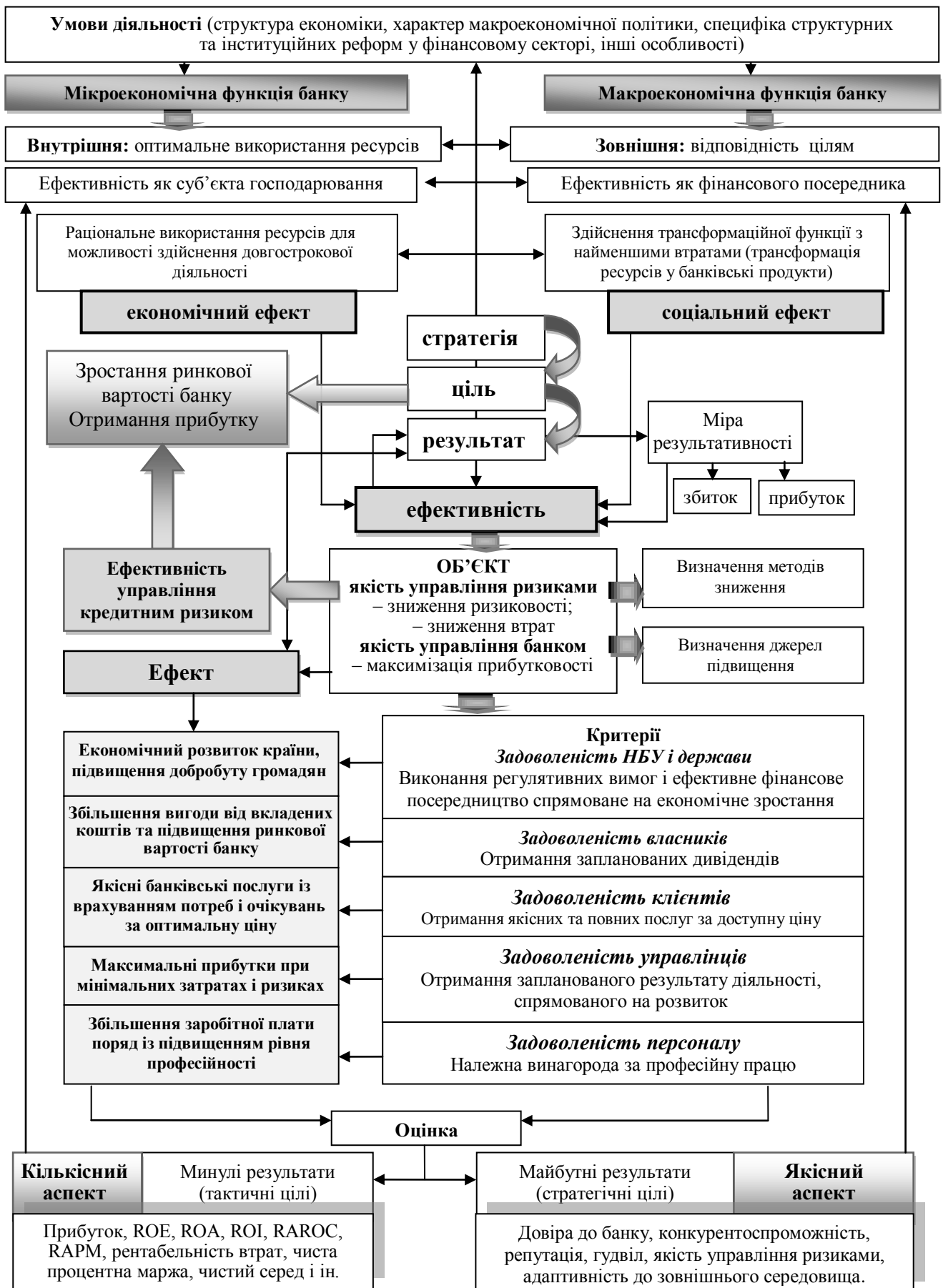
Отже, формулювання понять «ефективність» та «ефективність діяльності» та аналіз наявних трактувань ефективності банківської діяльності, дозволило нам визначити її сутність як здатність банку в такий спосіб організувати управління власними активами та пасивами, при якому досягатиметься зниження рівня ризиковості його функціонування, забезпечуватиметься стабільна прибутковість та підвищуватиметься ринкова вартість банківської установи.

В такому трактуванні акцентується увага на об'єктах ефективності, управління якими дозволить досягнути кінцевих цілей діяльності банку.

З макроекономічної позиції результати функціонування банківського бізнесу відіграють значну роль в забезпеченні розвитку як реального, так і фінансового секторів. З мікроекономічної – управління ефективністю банківської діяльності стає об'єктивно необхідним на етапі посткризового розвитку України, адже функціонування банків в умовах загального зниження рентабельності, дефіциту довгострокових ресурсів у зв'язку зі зниженням довіри населення до банківської системи та закритістю зовнішніх ринків капіталу, посилення нормативних вимог з боку НБУ, обмеженості можливостей кредитування як основного джерела забезпечення доходів банку, вимагає відповідних комплексних заходів з боку менеджменту для досягнення ефективності банківської діяльності.

Тому ретельний аналіз мікросередовища банку з обов'язковим урахуванням усіх чинників макросередовища дозволить скласти уявлення про його ефективність, конкурентоспроможність і положення на ринку.

Крім того, ефективність банківського функціонування слід розглядати комплексно, тобто із урахуванням повноти виконання як макро-, так і мікроекономічних функцій його діяльності (рис. 1.5). Основними критеріями ефективності виступає міра задоволеності усіх зацікавлених осіб результатами діяльності банку, що проявляється у ефектах, які вони отримують. Оцінка міри досягнення ефективності та її повнота здійснюється на основі кількісних та якісних показників діяльності банку.

Примітка: складено авторами самостійно

Рис. 1.5. Складові елементи ефективності банківської діяльності

Загалом ефективність банківської діяльності слід розглядати комплексно, аналізуючи динаміку показників його функціонування: при підвищенні показників капіталу, прибутку, активів, ліквідності та зниженні ризику, неякісних активів, структурних диспропорцій між пасивами та активами тощо, можна буде стверджувати, що банк працює ефективно. Основним же індикатором ефективної роботи банку, показником стабільності та фактором зміцнення довіри вкладників до нього, на наш погляд, є прибуток. Проте, значення прибутку проявляється у методах його використання – якщо він спрямовується для розподілення між акціонерами, то можна говорити про статичну стабільність функціонування банку, якщо ж на рекапіталізацію та накопичення – стратегічну. Тому прибуток слід аналізувати в контексті інших показників діяльності банку – ліквідності та ризиковості, адже лише при такому комплексному аналізі можна стверджувати про ефективність функціонування та повноту досягнення цілей банку.

Зважаючи на те, що підвищення вартості акціонерного капіталу є однією із основних цілей діяльності банку, показники якої в значній мірі залежать від ризиковості банківського бізнесу та можливості отримати запланований рівень прибутку, то забезпечення якісної системи управління кредитним ризиком є пріоритетним завданням в контексті досягнення ефективності кредитної діяльності, а відтак і ефективного функціонування банків. Це пов'язано із тим, що значна частка прострочених кредитів спричиняє значні відрахування в резерви, що зменшує прибуток та капіталу банку. А якщо прибутки на одиницю активу будуть знижуватись, то для досягнення їх запланованого рівня банк здійснюватиме більш ризикову кредитну діяльність. Саме тому бажання отримати високі прибутки має бути співставним із прийнятим кредитним ризиком. Тому оцінку кредитного ризику банку доцільно здійснювати в короткостроковій (прибутковість кредитної діяльності) та довгостроковій (вартість капіталу) перспективі із одночасним використанням як якісних (відображають можливості банку) так і кількісних (характеризують його поточне становище) показників.

Відтак, при аналізі ефективності банківської діяльності слід враховувати такі показники, як: ROE (прибуток на власний капітал) і ROA (прибуток на одиницю активів) – відображають залежність ризику та прибутку в діяльності банку), ROI (рентабельність інвестицій), рентабельність витрат, чисту процентну маржу, чистий серед, вартість акцій, які в сукупності можуть служити показниками ефективності управління кредитним ризиком банку в довгостроковій перспективі, а в динаміці їх можна використовувати як показники оптимізації його діяльності. Детальніша характеристика та групування кількісних показників оцінки ефективності банківської діяльності здійснено в додатку Ж. Оскільки вони враховують практично всі аспекти

функціонування банку, то в подальшому можуть бути використані для факторного аналізу банківської діяльності.

Розрахунок якісних показників, таких як: повнота та якість наданих кредитних послуг (задоволеність клієнтів від їх надання, кількість скарг на банк, досудових методів врегулювання проблем тощо); якість кредитного портфеля (вартість капіталу банку, стратегія розвитку – показники дотримання нормативів, проблемних кредитів, якості портфеля з позиції дохідності/збитковості; динаміка кредитних вкладень, структура наданих кредитів за суб'єктами, термінами, валютами, цільовим спрямуванням, заборгованістю тощо); кредитоспроможності банку (ринкова позиція, частка кредитних операцій у ВВП країни) [49, с. 183], дозволить проаналізувати повноту досягнення стратегічних цілей банку.

Отже, за умови врахування й дотримання відповідних кількісних та якісних показників при оптимізації кредитного ризику і забезпеченні ефективності банківської діяльності, досягатимуться стратегічні цілі банку (завоювання частки ринку, інноваційний розвиток в результаті звільнених коштів від зменшення проблемних кредитів, отримання належного прибутку, підвищення ресурсної забезпеченості й соціальної відповідальності, покращення менеджменту).

Тому комплексна система управління кредитним ризиком, під якою ми розуміємо впорядковану взаємопов'язану сукупність дій (прийомів, способів і методів), що застосовуються банком для прогнозування ризикових подій з метою вибору найоптимальніших управлінських рішень, спрямованих на запобігання або зниження негативних наслідків їх реалізації та забезпечення позитивного результату кредитної діяльності, що охоплює всі аспекти функціонування банку, які тим чи іншим чином можуть вплинути на рівень його ефективності. Прорахунки в такій системі можуть спричинити неспроможність банку дієво функціонувати та досягати запланованих результатів, тобто реалізовувати довгострокову стратегію розвитку, спрямовану на отримання достатнього рівня прибутку.

Така об'єктивна необхідність у підвищенні ефективності управління кредитним ризиком банку потребує удосконалення правових, методологічних й організаційних засад здійснення банківської діяльності. Тому розробка та впровадження організаційно-економічного механізму управління кредитним ризиком виступає чи не найактуальнішим завданням в контексті забезпечення ефективного функціонування як окремого банку, так і всієї банківської системи. Водночас, його реалізація має ґрунтуватись на системному підході до управління банком, що дозволить забезпечити найвищий ефект від здійснення кредитних операцій через прогнозування і мінімізацію можливого кредитного ризику, який став основною проблемою, а управління ним – необхідною частиною стратегії і тактики довгострокового функціонування банківських установ.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

2.1. Поняття і характеристика складових елементів організаційно-економічного механізму управління кредитним ризиком банку

Об'єктивні фактори зовнішнього середовища функціонування банків та вимоги регулятора до ризиковості банківської діяльності зумовили необхідність у впровадженні в них власних механізмів управління кредитним ризиком, адже кризові явища в банківській системі дозволили засумніватись в здатності банківських установ враховувати динамічність операційного середовища, про що яскраво свідчать результати їх функціонування (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

*Питома вага активів та прибутку за групами банків України впродовж
2009-2014 рр. [168]*

Роки / групи банків	I група		II група		III група		IV група	
	питома вага активів, %	% прибутку/збитку	питома вага активів, %	% прибутку/збитку	питома вага активів, %	% прибутку/збитку	питома вага активів, %	% прибутку/збитку
01.01. 2009	68,0	66,8	16,6	21,3	7,3	4,9	8,0	7,0
01.01. 2010	69,4	54,1	15,8	22,4	6,5	11,0	8,2	12,5
01.01. 2011	66,7	39,1	18,1	53,7	6,3	6,5	8,8	0,7
01.01. 2012	66,9	40,1	14,8	50,4	7,8	1,1	10,5	8,4
01.01. 2013	63,5	94,4	17,3	5,8	9	94,2	10,2	5,6
01.01. 2014	64,3	79,5	17,4	14,1	8,1	20,5	10,2	85,9

Примітка: розраховано та складено авторами самостійно на основі [168]

Так, як видно із даних табл. 2.1, I група банків України за аналізований період лише у 2013 та 2014 рр. були у прибутку, при тому, що в їх розпорядженні знаходились 63-69% активів від загальної їх кількості. Водночас, у 2013 р. саме I група забезпечила 94,5% прибутку банківської системи, тоді як у 2009-2012 рр. I група мала найбільший об'єм збитків (40-66% від усього об'єму збитків банківської системи). Якщо ж аналізувати II групу банківських установ, то в їх розпорядженні 15-18% активів банківської системи, при цьому за весь аналізований період вони отримували збитки. Найнижчий їх рівень був зафіксований у 2013 р. (5,8% від усього об'єму

збитків банківської системи), найвищий у 2011 р. (50,4%). Як щодо III та IV груп, то хочемо лише відзначити, що практично всі аналізовані роки їх діяльність була збитковою. В 2013 р. III група отримала 94,2% збитку від всього об'єму збитків банківської системи, а у 2014 р.- біля 86% зазнала збитків IV група. Такі значні обсяги збитковості пояснюються значною часткою проблемних активів в банківських установах та, відповідно, більшою часткою відрахувань у резерви під активні операції банків. Якщо великі комерційні банки підтримують акціонери, інвестуючи ресурси у підвищення капіталу, то менші банківські установи здебільшого позбавлені такої можливості.

Розрахунок окремих показників ефективності банківської діяльності теж чітко вказує на наявність значних проблем в банківській системі (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Розрахунок окремих показників ефективності банківської діяльності за 2009-2014 рр. [168]

Групи банків	Чистий Прибуток/збиток банків після оподаткування, млн. грн.	Прибутковість активів, %	Фондорентабельність, %	Рентабельність капіталу, %	Рентабельність статутного капіталу, %	Рентабельність інвестиції, %	Маржа прибутку, %
01.01.2014							
I	3091122,43	0,38	12,21	2,75	3,14	2,93	4,00
II	-346 234	-0,16	-5,99	-0,82	-0,84	-1,27	-0,34
III	795446,98	0,77	20,82	6,13	7,49	44,17	6,92
IV	-2104031,9	-1,61	-40,76	-8,47	-6,23	-13,18	-11,20
01.01.2013							
I	5 461 402	0,76	22,70	5,23	5,82	50,64	6,25
II	-51 126	-0,03	-0,72	-0,16	-0,12	-0,13	-0,94
III	-837 733	-0,83	-23,99	-7,31	-4,85	-4,29	-5,30
IV	326 263	0,28	6,28	1,41	1,40	9,19	2,82
01.01.2012							
I	-3 089 908	-0,44	-12,44	-3,04	-3,11	-4,03	-2,40
II	-3 886 322	-2,50	-69,69	-16,79	-9,63	-26,45	-19,28
III	-82 503	-0,10	-2,55	-0,84	-0,82	-0,37	-0,63
IV	-648 815	-0,58	-11,28	-3,13	-2,95	-2,31	-4,45
01.01.2011							
I	-5 094 270	-0,81	-21,19	-5,57	-5,85	-22,61	-5,70
II	-6 993 171	-4,11	-101,85	-34,22	-21,43	-21,86	-29,92
III	-850 894	-1,42	-23,59	-10,16	-7,96	-30,69	-11,35
IV	-88 249	-0,11	-1,75	-0,51	-0,57	-0,78	0,02
01.01.2010							
I	-17 032 639	-2,81	-73,24	-20,93	-22,47	-73,12	-18,41
II	-7 057 154	-5,10	-108,88	-45,53	-38,03	-44,72	-37,13
III	-3 478 454	-6,10	-109,51	-34,46	-32,28	-31,71	-36,06
IV	-3 923 594	-5,46	-86,58	-29,66	-27,93	-151,37	-31,72

Примітка: розраховано та складено авторами самостійно на основі [168]

Зокрема, якщо проаналізувати результати діяльності банків України за 2010-2012 рр., то по всіх аналізованих показниках спостерігались негативні тенденції, а саме: збитковість банківської системи, негативні значення показників прибутковості активів, фондорентабельності, рентабельності капіталу, рентабельності статутного капіталу, рентабельності інвестицій, маржі прибутку. Найбільш проблемним в даному контексті для банківської системи був 2010 р.

Кращою була ситуація у 2013-2014 рр., в яких за рахунок прибутковості окремих груп банків спостерігались позитивні значення аналізованих показників. Водночас, навіть за таких умов, аналіз функціонування банківської системи за вказаними показниками засвідчує наявність значних невирішених проблем та значних ризиків в банках України.

Таким чином, суттєве зниження рівня прибутковості банківської діяльності було зумовлене не так макрочинниками, як, здебільшого, недостатньою увагою до вдосконалення методів управління кредитним ризиком. Тому для підвищення ефективності банківської діяльності, необхідно розробити механізм, котрий би включав якісну систему відбору об'єктів кредитування та надавав можливість забезпечити заплановані рівні дохідності, ризиковості й ліквідності банку в рамках відповідних принципів, методів, важелів, інформаційних потоків, що дозволить оперативно реагувати та адаптувати його діяльність до змін зовнішнього середовища.

Саме в такому контексті слід розглядати процес управління кредитним ризиком, який у формі організаційно-економічного механізму віддзеркалює основні засади здійснення кредитної діяльності банку та дозволяє визначити організаційні аспекти управління кредитним ризиком й регламентувати дії працівників, залучених до даного процесу, а відтак і забезпечити належні умови високоефективного банківського функціонування.

Загалом, в економічній літературі досі не існує єдиного підходу до трактування організаційно-економічного механізму та відсутнє поняття власне організаційно-економічного механізму управління кредитним ризиком.

Так, під організаційно-економічним механізмом ми розуміємо систему взаємозалежних організаційних і економічних елементів, взаємодія та вплив яких на об'єкт управління забезпечує ефективну розробку, прийняття і реалізацію управлінських рішень, спрямованих на досягнення поставлених цілей та запланованої мети.

На основі даного трактування сформулюємо поняття організаційно-економічного механізму управління кредитним ризиком банку – це система способів, методів і важелів, що окреслюють умови та послідовність

організації кредитного ризик-менеджменту, які через систему якісних управлінських рішень дозволяють забезпечити адаптивність банку до змін зовнішніх і внутрішніх факторів кредитного ризику для досягнення запланованого рівня дохідності кредитних операцій та ефективності банківської діяльності.

Розгляд даної дефініції в такому контексті дозволяє зосередити увагу на управлінському аспекті системи управління кредитним ризиком, підкреслюючи необхідність у комплексному підході, чіткій регламентованості та взаємозв'язку всіх його структурних елементів, що спрямовані на досягнення стратегічних цілей діяльності банку.

Цільовим орієнтиром даного механізму є забезпечення сприятливих організаційних і економічних умов здійснення найбільш прибуткової та найменш ризикової кредитної діяльності для досягнення ефективного функціонування банку, а також оперативна адаптація технології та економічного інструментарію управління кредитним ризиком до змін умов операційного середовища.

Врахування вищевказаних аспектів дозволило виокремити ряд елементів, організаційно-економічного механізму управління кредитним ризиком банку, які умовно можна розділити на дві складові.

Перша – макроекономічний рівень функціонування банку, що є базовим блоком механізму та забезпечує основні умови для реалізації всіх інших його складових, формує підґрунтя для управління кредитним ризиком на внутрішньобанківському рівні. Він включає в себе регулятивний вплив НБУ на кредитні операції банку, враховує стратегію грошово-кредитної політики держави, що позначається і на стратегії функціонування банку, в тому числі й при плануванні його кредитної діяльності.

Друга – мікроекономічний рівень – середовище діяльності банку, в якому на основі визначеної стратегії функціонування формується кредитна політика. Її необхідність зумовлена потребою в чіткій і послідовній методології практичної діяльності, що спрямована на оптимізацію процесу кредитування через якісне формування системи управління кредитним ризиком.

Сама стратегія повинна знайти своє відображення в концепції, що має передбачати розробку та здійснення системи заходів управління кредитним процесом, охоплювати усі основні етапи управління кредитним ризиком і спрямовуватись на досягнення стратегічних цілей банку – ефективного функціонування на основі одержання запланованого доходу за мінімального рівня ризику (рис.2.1).

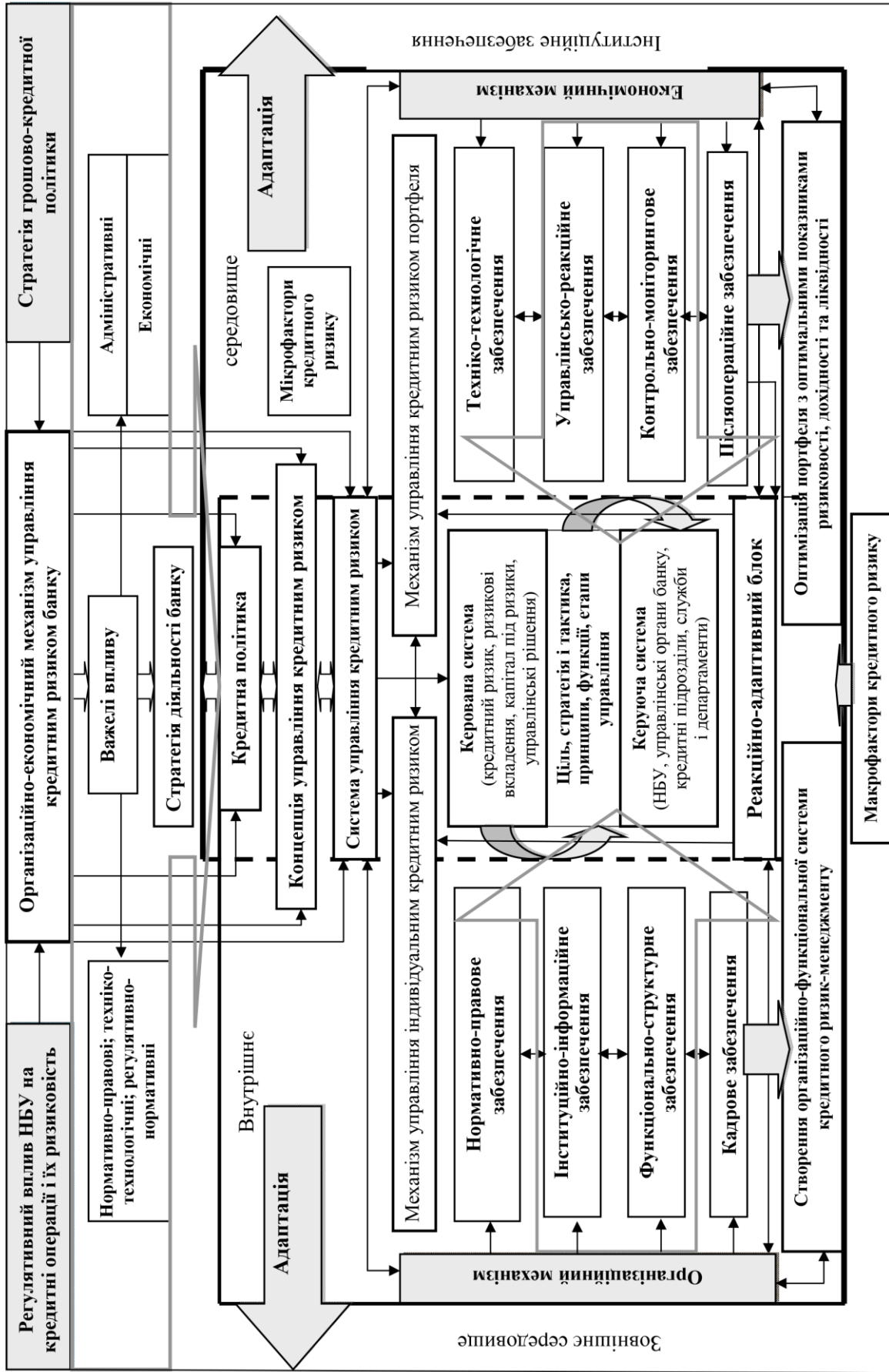

Рис. 2.1. Організаційно-економічний механізм управління кредитним ризиком банку (складено авторами самостійно)

Загалом аналіз внутрішньобанківського середовища має зосереджуватись на виявленні потенційних можливостей банку до забезпечення якісного процесу управління кредитним ризиком, що дозволить не лише ідентифікувати можливі напрями його покращення, а й забезпечити ефективно банківське функціонування. В межах зазначеного середовища діють організаційний та економічний механізми, проте такий поділ є досить умовним, адже всі елементи, що входять в їх структуру, взаємопов'язані.

Так, організаційний механізм управління кредитним ризиком являє собою сукупність структурно-функціональних елементів, що забезпечують взаємодію і координацію окремих підсистем банку з метою забезпечення оперативності прийняття управлінських рішень щодо впливу на кредитний ризик в умовах змінних кредитних потреб клієнтів в динамічному середовищі функціонування. При якісному формуванні організаційної складової механізму на науково обґрунтованих підходах, через чітку взаємоузгодженість зв'язків та правил взаємодії учасників системи управління, забезпечуватиметься ефективна організація діяльності банку з управління кредитним ризиком та підвищуватиметься оперативність прийняття управлінських рішень. Для досягнення зазначеного завдання, його функціональне наповнення має передбачати використання сучасних організаційних форм, грамотний розподіл повноважень, функцій і меж відповідальності між рівнями управління, що сприятиме удосконаленню базових функцій та підвищенню адаптивних можливостей до динамічного розвитку зовнішнього середовища.

Водночас без забезпечення належного нормативно-правового та інформаційного середовища, в межах якого здійснюється як управління кредитним ризиком, так і регулятивний вплив НБУ на ризиковість кредитних операцій банків через застосування адміністративних і економічних важелів, дієва реалізація організаційного механізму неможлива. Тому до складу організаційного механізму управління кредитним ризиком банку ми віднесли такі елементи:

- нормативно-правове забезпечення, що спрямоване на правову та юридичну підтримку процесу управління кредитним ризиком для формування оптимального кредитного портфеля із врахуванням ризику, доходу і ліквідності. Сюди відносяться: державне регулювання кредитної діяльності (Закону України «Про заставу», Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України, прийняття Закону України «Про кредит і кредитні відносини»); інструктивні матеріали, положення, накази НБУ; нормативна база банку (Інструкції: «Про оцінку кредитного ризику»; «Про моніторинг кредитного ризику»; «Про методи управління кредитним ризиком»; «Про роботу

із проблемними кредитами» тощо; внутрішні документи що регламентують управління індивідуальним кредитним ризиком банку: Положення «Про кредитування фізичних осіб» та «Про кредитування юридичних осіб» тощо); регулятивне забезпечення (стратегія і тактика ризик-менеджменту; кредитна політика, стандарти, інструкції, планування кредитного ризику);

- інституційно-інформаційне забезпечення, тобто інфраструктурні елементи та канали інформації, спрямовані на зниження ймовірності надання кредиту ненадійному позичальнику (інститути – Бюро кредитних історій, рейтингові, інформаційні агентства, аудиторські фірми, оцінювачі застави, страхові компанії, колекторські фірми; Єдиний реєстр проблемних позичальників; засоби масової інформації; аналітичні служби, служба безпеки банку; зовнішні джерела інформації: первинна (звітність позичальників, статистичні бюлетені, економічні, комерційні, фінансові інформативні матеріали), вторинна (контрагенти позичальника));

- функціонально-структурне забезпечення, що передбачає реалізацію процесу управління кредитним ризиком через регламентацію повноважень, прав і обов'язків суб'єктів управління для якісного розподілу рівнів відповідальності між ними, які б нівелювали істотні розбіжності в цільових пріоритетах різних ієрархічних рівнів (що суттєво ускладнюють механізм погодження інтересів в системі управління) шляхом вибору найоптимальніших форм організації, визначення меж толерантності до ризиків та прийняття управлінських рішень;

- кадрове забезпечення, яке передбачає високу кваліфікацію кредитних працівників, ризик-менеджерів, працівників юридичного відділу і служби безпеки, кредитного комітету та спрямоване на реалізацію їх готовності до прийняття та управління кредитним ризиком. Це означає, що кожний працівник, який задіяний в кредитному процесі, має систематично, усвідомлено та відповідально спрямовувати свою діяльність на аналіз кредитного ризику для пошуку методів удосконалення управління ним, що убезпечить ймовірність зміни пріоритетів в досягненні запланованих цілей. Наслідком реалізації даного елемента є прийняття найоптимальнішого, із всіх можливих варіантів, рішення щодо здійснення кредитної операції та управління кредитним ризиком.

Належне наповнення елементів організаційного механізму є основою для реалізації економічного механізму, на якому базується подальший процес ефективного управління кредитним ризиком, що спрямований на побудову оптимального кредитного портфелю та досягнення довгострокових цілей банківської діяльності.

Так, економічний механізм має забезпечити якісні умови для

високоєфективної роботи банку через чітку регламентацію методики управління кредитним ризиком та раціональне використання кредитних ресурсів. Він являє собою сукупність засобів та послідовних дій, спрямованих на реалізацію процесу управління кредитним ризиком з метою мінімізації його впливу на діяльність банку та досягнення запланованого рівня доходності.

Таке сприйняття економічного механізму підкреслює його спрямованість на вдосконалення кредитної діяльності з метою забезпечення цілей функціонування банку. Цього можна досягнути через покращення прогнозування кредитного ризику на основі комплексної моделі оцінки ризику індивідуального позичальника та оптимізації кредитного портфеля банку. Найоптимальнішим методом аналізу економічного механізму є послідовний розгляд його елементів, вихідною базою яких виступає оцінка середовища функціонування банку з подальшим аналізом організації управління кредитним ризиком на макрорівні (регулювання кредитної діяльності НБУ, врахування макрофакторів кредитного ризику) і мікрорівні (внутрішньобанківська політика формування оптимального кредитного портфеля, управління кредитним ризиком, послідовність етапів здійснення кредитного ризик-менеджменту).

Отже, до складу економічного механізму управління кредитним ризиком ми віднесли систему елементів (техніко-технологічного, управлінсько-реакційного, контрольного-моніторингового та післяопераційного забезпечення), які в сукупності складають процес управління кредитним ризиком. Розглянемо їх детальніше:

- техніко-технологічне забезпечення спрямоване на аналіз і вдосконалення технології та методики управління кредитним ризиком (послідовність етапів управління, особливості прийняття управлінських рішень), що дозволить оновити кредитні продукти банку, а також на обробку масиву інформації для прийняття оптимального рішення щодо надання кредиту і зменшення рівня його ризиковості (комп'ютерне забезпечення, автоматизація, безпека та захист даних тощо), що виступає початковим рівнем процесу управління (ідентифікації й оцінки кредитного ризику);

- управлінсько-реакційне забезпечення включає управлінські рішення банку щодо попередньо виявлених факторів кредитного ризику та оцінки ризиковості кредитування. Воно являє собою сукупність економічних важелів і організаційно-правових засобів впливу керуючої системи на керовану з метою мінімізації кредитного ризику та спрямоване на визначення найоптимальніших інструментів управління кредитним ризиком за наявними на даний час даними.

Загалом, за функціональним призначенням важелі управління кредитним ризиком поділяються на нормативно-правові, організаційні та економічні, за рівнем виникнення – на зовнішні і внутрішні. Так, до внутрішньобанківських

відносять прийняття й уникнення кредитного ризику, до зовнішніх – нормативи капіталу, кредитного ризику, вимоги до фінансового стану банку і керуючих тощо.

В рамках методів управління визначають інструменти, що спрямовані на вплив суб'єктів на об'єкт управління при прийнятті ними рішень щодо обмеження кредитного ризику – ліміти кредитного ризику, внутрішні моделі управління і оцінки, організаційна структура, система повноважень з прийняття рішень по ризикових операціях; виявлення пов'язаних позичальників, бек-тестування міграції внутрішніх рейтингів, власний капітал, обмеження на кредитні операції, компенсації (застава, гарантія, поручительство), штрафи, пеня, неустойка, процентна ставка, тарифи, резерви. Способи управління кредитним ризиком, в залежності від характеру впливу на нього, поділяють на активні (прямі) та пасивні (опосередковані), які, в свою чергу, структуруються на ті, що застосовуються для управління індивідуальним кредитним ризиком та ті, що використовуються для управління кредитним ризиком портфеля. Також їх доцільно класифікувати на ті, що використовуються на стратегічному й на тактичному рівнях, на обов'язкових і добровільних засадах.

До активних інструментів, що обов'язкові до застосування на рівні окремого кредиту є обмеження кредитного ризику (лімітування, продаж забезпечення), добровільною виступає передача ризику (переуступка права вимоги), розподіл (страхування). Для кредитного ризику портфеля обов'язковими активними інструментами є лімітування, добровільними – диверсифікація та робота із проблемними кредитами. До пасивних інструментів управління індивідуальним кредитним ризиком слід віднести процент за кредит; для кредитного ризику портфеля – обов'язковими є резервування, дотримання нормативів капіталу і кредитного ризику, добровільними – моніторинг якості кредитного портфеля. У сукупності вони становлять економічний інструментарій, спрямований на зміну стану об'єкта управління.

Застосування тих чи інших способів визначаються індивідуально, відповідно до особливостей прояву факторів ризику. З огляду на це, банкам слід враховувати, що інструменти управління потребують систематичного оновлення та відпрацювання необхідних інформаційних каналів зв'язку.

- контрольно-моніторингове забезпечення є одним із ключових елементів механізму, адже дозволяє визначити ефективність застосованих банком заходів, методів, інструментів та важелів впливу на кредитний ризик завдяки постійному контролю і моніторингу за міграцією ризику, ефективністю системи управління й прийнятих управлінських рішень. Даний елемент також виступає основою для реакційно-адаптивного забезпечення;

- післяопераційне забезпечення включає роботу із проблемними кредитами, що виникли в результаті реалізації ризикової події. Даний елемент спрямований на оптимізацію кредитного процесу через звільнення балансу банку від прострочених кредитів та підвищення ліквідності кредитного портфелю.

В зв'язку із необхідністю вдосконалення механізму через динамічність операційного середовища функціонування банку, передбачені канали зворотного зв'язку, за допомогою яких можливо оперативнo корегувати елементи механізму та виявляти проблемні місця в управлінні. Для цього ми виділили реакційно-адаптивний блок, який, на нашу думку, має поєднувати результати формування механізму, а його діяльність – направляти на оптимізацію кредитної та цінової політики банку, визначення адаптивних заходів і здійснення антикризового управління. Якісна реалізація даного елемента є однією із найголовніших завдань механізму управління кредитним ризиком, адже на його основі здійснюється корегування як системи управління кредитним ризиком так і кредитного процесу у відповідності до змін функціонування банку, виникнення нових методів чи інструментів управління, інноваційних технологій.

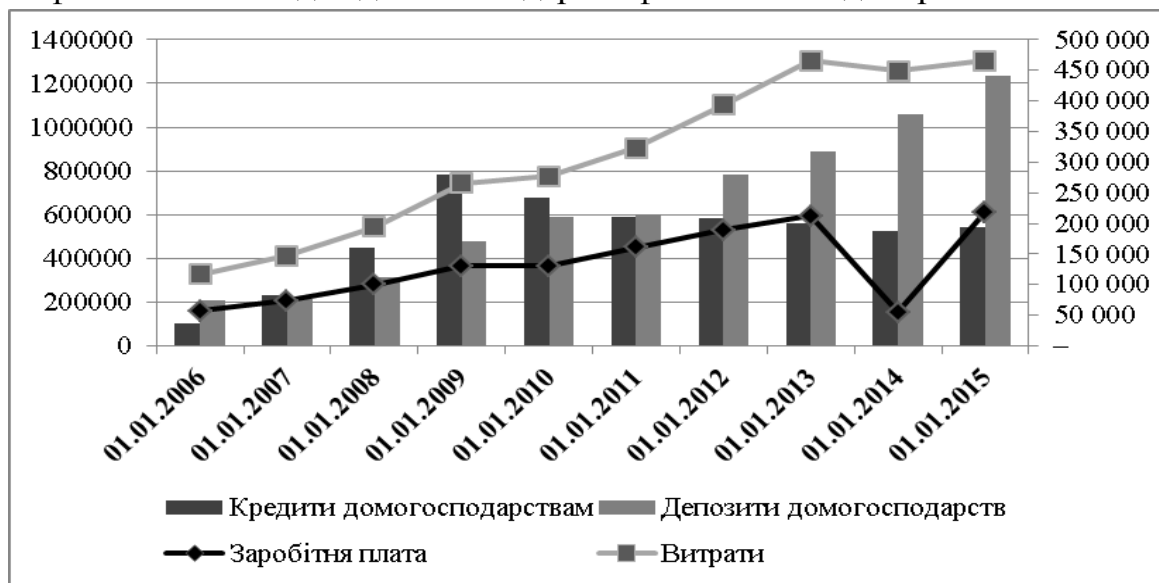
Таке вдосконалення повинне мати постійний та комплексний характер, тому врахування можливості адаптації до змін зовнішнього середовища є невід'ємною складовою ефективно функціонуючого банку, який раціонально використовує власні ресурси з метою досягнення стратегічних цілей діяльності. Для оперативності адаптації слід визначити часові рамки щодо початку реагування на ризикову подію для своєчасного вибору відповідних заходів впливу, ефективність яких залежить від якості проведеного контролю, тобто перевірки правильності застосування адаптаційних заходів (набору методів та інструментів, які спрямовуються на зміну об'єкта для забезпечення нормального функціонування банку в динамічних умовах), визначення їх дієвості, необхідності корекцій, а також результативності (виявлення відповідності змінам середовища діяльності).

Відтак, обов'язковим елементом механізму повинна стати гнучка система прийняття управлінських рішень та регулювання кредитних відносин. З огляду на це, превентивними заходами, що дозволять попередити можливий кредитний ризик, є планування та проектування кредитного продукту, визначення рівня його ризиковості на основі оцінки кредитоспроможності позичальника й постійний контроль і моніторинг як індивідуального кредитного ризику так і ризику кредитного портфелю. Отже, банку потрібно систематично вдосконалювати управління через врахування діалектичного поєднання зовнішньої (рівня досягнення цілей діяльності) та внутрішньої (досягнення економічних показників функціонування) ефективності, що визначає здатність забезпечити прибутковість і тривалість успішної роботи та розвитку банку на

основі обрання й реалізації оптимальних стратегій для досягнення не лише певного економічного ефекту, але й адаптивності і гнучкості системи управління. Тому комплексність застосування зазначених елементів та їх всебічний розвиток утворює адаптивну модель організаційно-економічного механізму управління кредитним ризиком, спрямовану на оптимізацію діяльності банків в ринковій економіці.

2.2. Оцінка та методи управління кредитним ризиком індивідуальних позичальників

В зв'язку із тим, що банки в докризовий період здійснювали активне нарощення кредитних портфельів без врахування можливого ризику, виникли нові його локалізації, що проявились в поширенні наслідків його негативного впливу від окремих банків на весь банківський сектор, фінансову систему, а відтак і на економічну й соціальну сфери країни. Особливо чітко така тенденція проявилась при здійсненні споживчого кредитування, адже зростання кредитів населенню відбувалось на фоні зниження вимог до кредитоспроможності та перевищенні їх споживчих витрат над отриманими доходами (рис. 2.2). Це призвело до того, що банки фактично стали для домогосподарств фінансовими донорами.

Примітка: складено авторами самостійно на основі [162, 168]

Рис. 2.2. Динаміка витрат, заробітної плати, банківських кредитів та депозитів домогосподарств за 2006-2015 рр. (млн. грн.)

Так, за весь аналізований період розрив між заробітною платою та витратами населення становив 165-1105 млрд. грн. та в порівнянні із 2006 р. в 2014 р. збільшився майже в 15 разів. Якщо ж проаналізувати рівень доходів домогосподарств та їх витрати, то варто відмітити, що за весь досліджуваний період рівень отриманої заробітної плати був значно нижчим від витрат на

придбання товарів та послуг. Разом з цим, такий розрив не був покритий банківськими кредитами, рівень яких, починаючи із 2009 р. мав тенденцію до зниження, що свідчить про використання населенням інших джерел доходів. Так, за період 2006-2010 рр. обсяг кредитів, наданих населенню домінував над залученими від них депозитами. Ситуація змінилась лише в 2011 р., проте вона була зумовлена, здебільшого, наслідками фінансової кризи та значними втратами банків, які почали здійснювати більш зважену кредитну політику.

Загалом, така ситуація була досить небезпечною, адже кредитування населення є одним із найбільш ризикових видів вкладення ресурсів. Це зумовлено тим, що джерелом погашення споживчого кредиту виступає заробітна плата, яка спричиняє чутливість якості кредиту від впливу різноманітних зовнішніх (соціальні, економічні) та внутрішніх (моральної і психологічної поведінки позичальника) факторів, які досить складно оцінити. Крім того, наявність інформаційної асиметричності, при якій позичальник знає про свій фінансовий та соціальний стан більше, ніж банк при видачі кредиту, збільшує рівень індивідуального кредитного ризику, що особливо гостро відчувається в умовах невизначеності [54, с. 8]. Також банки не достатньо уваги приділяли диверсифікації кредитного портфеля, зокрема аналіз табл. 2.3 дає змогу спостерігати значну частку споживчих кредитів – 57-72% та суттєве зростання іпотечних кредитів (32-54%) в структурі кредитів, наданих домогосподарствам.

Таблиця 2.3

Кредити, надані домашнім господарствам за цільовим спрямуванням

Рік	Обсяг	Всього	Споживчі кредити	у тому числі на придбання транспортних засобів	На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	Інші кредити	Із загальної суми іпотечні кредити
01.01.2008	Млн. грн.	164 775	118 320	–	41 838	4 617	74 860
	%	100	72	–	25	3	45
01.01.2009	Млн. грн.	275 687	167 255	42 390	102 367	6 065	143 360
	%	100	61	15	37	2	52
01.01.2010	Млн. грн.	236 251	134 337	31 919	96 902	5 013	129 080
	%	100	57	14	41	2	54
01.01.2011	Млн. грн.	208 667	122 950	24 489	81 373	4 344	109 673
	%	100	59	12	39	2	52
01.01.2012	Млн. грн.	200 027	125 766	19 285	69 761	4 500	95 218
	%	100	63	10	35	2	47
01.01.2013	Млн. грн.	188 269	126 308	18 293	57 885	4 076	60 835
	%	100	67	10	31	2	32
01.01.2014	Млн. грн.	193 529	137 346	–	51 447	4 736	56 270
	%	100	71,0	–	26,6	2,4	29,1
01.01.2015	Млн. грн.	211 215	135 094	–	71 803	4 318	72 156
	%	100	64	–	34	2	34

Примітка: складено авторами самостійно на основі [168].

В останні роки спостерігались й значні ризики технічного характеру, пов'язані із недосконалістю та спрощеністю систем оцінки кредитоспроможності, що не забезпечували якісного аналізу можливостей повернення кредитних ресурсів клієнтом. Тому управління індивідуальним кредитним ризиком повинне спрямовуватись на мінімізацію втрат на рівні окремого кредиту, зниження ймовірності невиконання позичальником зобов'язань, забезпечення зворотності кредитних коштів. Для цього на базі якісної системи оцінювання, складність якої має визначатись ризиковістю середовища функціонування банку, слід трансформувати фінансові (кредитоспроможність) та нефінансові (довгострокова стійкість) фактори в їх оцінку. Врахування даної специфіки зумовлює акцентування уваги в нашій роботі на методах оцінки кредитоспроможності як одного із основних способів мінімізації індивідуального кредитного ризику.

Загалом, оцінка кредитного ризику здійснюється в два етапи. На першому – аналізуються статистичні дані минулих років, на основі чого робляться висновки щодо особливостей можливого прояву кредитного ризику. На другому – оцінюється наявна інформація з метою прогнозування та коректування попередніх розрахунків, враховуючи часовий аспект прояву кредитного ризику. Відтак, якісна оцінка спрямована на чіткий аналіз факторів ризику, що виступає ефективним превентивним заходом уникнення проблемної заборгованості, а кількісна оцінка визначає суму коштів, що необхідна для формування резерву по кредитній операції та мінімізації втрат при виникненні ризикової події. Так, у відповідності до Положення «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» № 23 від 25.01.2012 р. [228], при кредитуванні мінімальним є ризик, розмір якого знаходиться в межах 0-6% втрат від очікуваної дохідності, помірний – 7-20%, значний – 21-50%, високий – 51-99%, та реалізований – 100%, що виступає якісною оцінкою кредитного ризику банку. Водночас, кількісно розрахувати розмір втрат є досить складно, адже їх неможливо виміряти виключно в грошовому еквіваленті, оскільки крім фінансових є ще й політичні, соціальні та інші фактори, що впливають на функціонування позичальника.

Зазвичай, кількісна оцінка в банках зводиться до визначення кредитоспроможності позичальника, тобто виявляється ймовірність виконання ним умов кредитного договору. Вона спрямована на аналіз можливостей видачі кредиту, прогнозування тенденції розвитку фінансового стану клієнта на основі наявної інформації, обсяг якої визначатиме ефективність кількісного аналізу, об'єктивність оцінки кредитоспроможності позичальника в майбутньому та виявлення недостовірних даних в анкеті, що є передумовою прийняття рішення щодо доцільності здійснення кредитної операції.

Загалом, в різних країнах та банках існують різні тлумачення і критерії оцінки кредитоспроможності, зокрема: «Наявність у позичальника передумов

для отримання кредиту та його здатності повернути кредит і відсотки за ним у повному обсязі та в обумовлені договором строки» [3, с. 219; 8, с. 248; 228]; «Спроможність позичальника залучити позиковий капітал та за конкретних умов кредитування в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розрахуватись за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошовими коштами, що генеруються позичальником у ході звичайної діяльності» [38, с. 240-241]; «Довіра банку до позичальника при наявності передумов отримання кредиту у гранично визначеній сумі на підставі якісної оцінки, підтвердженої матеріальними та фінансовими можливостями позичальника, його репутацією, наданою гарантією, бажанням і здатністю своєчасно виконати взяті на себе зобов'язання з погашення боргу» [124, с. 24]; «Здатність до здійснення угоди по наданню вартості на умовах поверненості, платності, терміновості, чи іншими словами, здатність до здійснення кредитної угоди» [26, с. 39]; «Спроможність позичальника за конкретних умов кредитування в повному обсязі й у визначений кредитною угодою термін розраховуватись за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошовими коштами, що генеруються в ході звичайної діяльності» [49, с. 182]; «Здатність позичальника в повному обсязі і у визначений кредитною угодою термін розрахуватись за своїми борговими зобов'язаннями» [50, с. 62; 179, с. 193; 123, с. 183; 138]; «Наявність передумов для отримання кредиту і здатність повернути його» [291, с. 445]; «Правовий і господарсько-фінансовий стан позичальника, який визначає наявність передумов для одержання ним кредитів, а також їх погашення у встановлені строки» [241]; «Наявність у підприємств передумов для отримання кредиту» [143]; «Вірогідність повернення позичальником житлового іпотечного кредиту і сплати відсотків за кредитом в повному обсязі і у встановлені кредитним договором строки» [259]; «Наявність передумов для одержання кредиту і здатність повернути його. Визначається за показниками, що характеризують здатність позичальника своєчасно розраховуватися за раніше одержаними кредитами, його поточне фінансове становище, спроможність у разі потреби мобілізувати кошти з різних джерел і забезпечити оперативну конверсію активів у ліквідні кошти» [227]; «Здатність своєчасно та в повному обсязі виплатити кредитору суму кредиту і проценти по ньому» [288, с. 168].

В зарубіжній банківській практиці дане поняття трактують як бажання та можливість вчасно погасити кредит. Тобто визначається те, чи позичальник «достойний» кредиту, що в більшості банків визначається за допомогою скорингу. На нашу думку, кредитоспроможність – це спроможність позичальника сформувати в повному обсязі необхідні грошові кошти для змоги у визначений кредитною угодою термін повернути наданий кредит та плату за його користування. Подібним поняттям до кредитоспроможності виступає платоспроможність, що відображає спроможність позичальника згенерувати

достатній обсяг ресурсів для змоги своєчасно розрахуватися за своїми зобов'язаннями. Дане визначення включає можливість розрахунку за борговими зобов'язаннями всіма видами ресурсів, що наявні в позичальника, в тому числі й грошовими коштами. Від того, на скільки якісно банк проаналізує та оцінить кредитоспроможність позичальника, залежатиме чи потрапить кредит у розряд проблемних, а тому даний етап є важливим превентивним методом управління кредитним ризиком.

На практиці, при визначенні кредитоспроможності позичальника-фізичної особи, банки оцінюють: загальну характеристику (соціальний статус, місце проживання та реєстрації, попередню кредитну історію тощо); фінансовий та майновий стан (види і обсяги доходів позичальника та його сім'ї, можливість в подальшому отримувати відповідні доходи, перевірка інформації про виконання ним та членами його сім'ї боргових зобов'язань, наявність власності, судимостей, випадків банкрутств або непогашень кредитів підприємствами, керівником яких була або є фізична особа); забезпечення зобов'язань (наявність ліквідної застави).

Сам аналіз фінансового стану здійснюється на підставі задекларованих в анкеті доходів (довідок з місця роботи про заробітну плату, декларацій тощо) й доходів, походження яких підтверджується непрямими доказами. Це дозволяє оцінити кількісні та якісні показники, які можуть вплинути на виконання позичальником зобов'язань за кредитною операцією. Аналіз проводиться через встановлення оптимальних значень і відповідних балів для кожного діапазону факторів та здійснюється з урахуванням виду кредитного продукту, обсягу кредитування, строку, виду забезпечення. По окремих показниках оцінки застосовуються стоп-фактори, при наявності яких кредит не надається.

Деякі з банків також поєднують інформацію, яку подає позичальник на вимогу з даними, отриманими з незалежних джерел, що забезпечує єдиний підхід і оперативність при вирішенні питань доцільності здійснення кредитної операції та її прийнятність з позиції вимог кредитної політики банку (перевищення ліміту, термінів тощо). Після аналізу отриманої інформації, здійснюється розрахунок середнього сукупного рейтингу шляхом сумування значень всіх аналітичних груп показників із використанням принципу вагомості кожної з них. Кожному показнику присвоюється бал відповідно до його розрахункового значення або залежно від визначеної характеристики (для додаткових показників). Загальна оцінка встановлюється шляхом узагальнення коефіцієнтів та розрахунку інтегрованого показника кредитоспроможності, на основі чого робиться висновок щодо спроможності позичальника-фізичної особи в обумовлені договором строки повернути кредит і сплатити проценти за його користування. Результатом проведеної оцінки є висновок щодо доцільності

здійснення кредитної операції та визначення умов її проведення (термін, сума, процентна ставка тощо), а також виявлення можливого кредитного ризику, його вагомості і методів зниження (прийняття додаткової застави, зменшення розміру щомісячних платежів, страхування тощо).

Отже, аналіз кредитоспроможності позичальника є базою для оцінки індивідуального кредитного ризику, найпоширенішим методом якої у вітчизняних банках є бальний метод, що передбачає заповнення клієнтом даних щодо віку, складу сім'ї, роботи, заробітної плати та інших підтверджених доходів, власності, кредитної історії тощо (додаток 3). У відповідності до цього, кожному показнику присвоюється певна кількість балів. Для того, щоб кредитна заявка була затверджена, необхідно набрати бали, які перевищують мінімальний рівень (лінію беззбитковості). Перевагою даного методу є врахування індивідуальності кожного позичальника, можливість відбору коефіцієнтів, які б в повній мірі могли відобразити мету та ціль оцінки у відповідності до кредитного продукту та типу клієнта. Крім того, скоринг відрізняється від традиційного експертного методу нижчим рівнем суб'єктивізму, піддається автоматизації, що зменшує час на прийняття рішення щодо кредитування. Його недоліками є децентралізація, орієнтація на професійність та досвід кредитних менеджерів, неоперативність внесення змін в систему, використання інформації щодо раніше виданих кредитів, що дозволяє оцінити ризик лише у певний проміжок часу, а відтак систематично постає необхідність в доопрацюванні скорингової моделі. Крім того, ефективному використанню скорингу заважає несистематизований збір даних, які часто зберігаються та формуються в різних інформаційних системах і базах, що ускладнює їх обробку, в результаті чого здійснюється неповний аналіз.

Вказаний момент важливий через те, що будь-яка модель є ефективною лише тоді, коли її побудова базується на значній кількості спостережень, які дозволяють виявити кореляційні зв'язки між параметрами. В Україні ж дослідження даних зв'язків відбувається на основі власних кредитних історій, а тому банки наражаються на небезпеку недостовірності отриманих результатів. За таких умов об'єктивною необхідністю виступає створення єдиної інформаційної бази кредитних історій, що дозволить пришвидшити прийняття рішень щодо видачі кредитів та суттєво зменшити кредитний ризик. Ще однією проблемою є те, що в банках, особливо малих, відсутнє відповідне технічне забезпечення, що унеможливорює аналіз погіршення якості кредитного портфеля та не дозволяє удосконалювати систему оцінки кредитоспроможності на базі скорингу.

Також застосування скорингу в Україні є неефективним через особливості економічних умов функціонування (значна тіньова економіка, дисперсійність областей, специфіка ведення бізнесу). Тому банки не можуть використовувати

зарубіжний досвід, який потребує адаптації до вітчизняних умов. До прикладу, якщо проаналізувати такий параметр скорингу як збільшення віку позичальника, то у Великобританії, Німеччині, США, Франції він підвищує його рейтинг, тоді коли в Україні – навпаки. Невідповідності проявляються і в такому показнику як дохід позичальника – в розвинутих країнах заявлена зарплата зазвичай відображає реальний дохід клієнта, тоді як в Україні є поширеною практика «чорної» бухгалтерії та зарплати «в конвертах». Часта зміна місця роботи в США вважається позитивним показником, адже це означає, що працівник затребуваний на ринку праці, тоді як в Україні це негативний індикатор, оскільки означає несумісність з колективом або малоцінність спеціаліста, що збільшує ймовірність виникнення проблемної заборгованості. Тому шаблонність в скорингу є невиправданим, адже він має розроблятися у відповідності до специфіки та особливостей діяльності кожного конкретного банку.

Разом з тим, в українських реаліях використання скорингу є найоптимальнішим варіантом для оцінки кредитоспроможності фізичної особи через можливість миттєвого визначення класу позичальника та зменшення витрат банку на навчання персоналу. Згідно з дослідженнями, проведеними в 2012 р., 83 % опитаних банків використовували скоринг для прийняття кредитного рішення, решта 17 % планували найближчим часом почати його використання [170]. Тому з метою нівелювання виявлених недоліків скорингу, необхідно застосовувати різні його види в процесі кредитування (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Схема використання різних типів скорингу в процесі кредитування [3, с. 220; 38, с. 114; 118, с. 207; 138].

Це дозволить не лише суттєво зменшити індивідуальний кредитний ризик, а й ризик кредитного портфеля, дасть змогу моніторити динаміку їх змін, а відтак і знизити частку проблемних кредитів та скоротити резерви під них. Детальніша характеристика видів скорингу здійснена в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Типи скорингових систем, що використовуються в банківській діяльності

	Тип скорингу	Переклад	Характеристика
1.	Application	Скоринг заявника	Типовий скоринг для оцінки кредитоспроможності позичальника при отриманні кредиту.
2.	Collection	Колекторський скоринг	Скоринг, спрямований на вирішення питання проблемних кредитів банку до моменту їх передачі колекторам.
3.	Behavioral	Поведінковий скоринг	Спрямований на прогнозування кредитоспроможності позичальника на основі особливостей його поведінки в минулому. Дає можливість оцінити динаміку стану кредитного рахунку клієнта.
4.	Fraud	Скоринг проти шахрайства	Скоринг, за допомогою якого аналізується можливість шахрайства з боку позичальника.
5.	Response	Скоринг реакції	Спрямований на оцінку реакції позичальників щодо послуг, що пропонуються банком для них.
6.	Attrition	Скоринг втрат	Оцінює ймовірність користування кредитним продуктом банку в зв'язку із зміною умов функціонування.
7.	Pre-sale	Передпродажний скоринг	Скоринг для генерації попередньо затверджених (pre-approved) пропозицій клієнтам.

Примітка: угруповано та складено авторами на основі [3; 38; 118; 138]

Так, на вітчизняному ринку на даний момент найбільш поширеними є колекторський скоринг та скоринг заявника, проте досить перспективним є застосування поведінкового скорингу та скорингу проти шахрайства, що значно оптимізує роботу банків із проблемними кредитами і дозволить підвищити ефективність їх кредитної діяльності. Для підвищення ефективності використання скорингових систем та оптимізації кредитного процесу доцільно використовувати й ситуаційні центри.

Через те, що оцінка кредитного ризику має індивідуальний характер, який залежить від професіоналізму і навичок кредитного менеджера, зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування позичальника-фізичної особи, що спричиняє часту зміну факторів ризику, то особливу увагу слід звернути на застосування нових способів управління ним, які базуються на інтелектуальному аналізі. Їх застосування дозволить якісно доповнити скорингові моделі та частково усунути недоліки їх використання. Так, класифікаційні дерева дають змогу розподілити клієнтів в групи ризиків, нейронні сітки застосовуються при визначенні кредитоспроможності великих позичальників, метод найближчих сусідів дає змогу класифікувати нового позичальника з позиції порівняння його

даних із даними «сусіда». Отже, модель дерева рішень (Data Mining) заснована на логічних умовиводах типу: менший ризик при кредитуванні → нижча процентна ставка → більша кількість клієнтів → вища прибутковість → ціль (ефективна діяльність банку). Дерево будується за даними минулих років, як критерій розбивки використовує показник ентропії – міри невизначеності. Він буде рівним 0, якщо у вузлах будуть знаходитись об'єкти одного класу.

Метод оцінки кредитоспроможності не лише позичальника-фізичної особи, а й підприємства CART (Classification And Regression Tree) – регресійні дерева, побудовані на альтернативності гілок класифікаційного дерева, за допомогою яких вибирається позичальник по заданих індикаторах. Проте, вони потребують повноцінних даних щодо кредитів, які були видані в минулому. Загалом, вирішуючи питання щодо використання того чи іншого методу, слід розуміти, що не можливо знайти універсальний метод, який буде ефективним для всіх кредитних продуктів.

Так, статистичні методи дають можливість виявити вплив ризиків на дохідність клієнта, що дозволяє проаналізувати мінливість та коливання доходу як індикатора кредитного ризику. Його класичними показниками є стандартне (середньоквадратичне) відхилення, дисперсія, коефіцієнт Бета та варіація. Сюди відносять модель прогнозного аналізу кредитоспроможності (множинний дискримінаційний аналіз (моделі Альтмана, Чессера, Кадикова, Федотової, Сайфуліної), системи показників (система Бівера), класифікаційні та регресійні дерева, методика аналізу грошового потоку, за якими здійснюється групування позичальників у відповідності до можливості їх банкрутства. Водночас загальними недоліками статистичних моделей є недостатність інформаційних даних, вплив зовнішніх ризиків, особливо політичних, що не підпадають під статистичні закономірності, можливе викривлення результатів аналізу через вплив інфляції. Крім того, з позиції банку не доцільно аналізувати подію, яка вже відбулась, тому статистичні методи краще застосовувати в якості допоміжних.

Основою аналітичних методів є сценарний аналіз та стрес-тестування. Ще одним аналітичним інструментом виступає карта ризику (по осі ординат відзначається ймовірність настання ризику, по осі абсцис значимість наслідків від його реалізації), що будується на основі експертного методу. Картування є важливим аналітичним інструментом, що дозволяє розподілити ризики позичальників (як фізичної особи так і підприємства) у відповідності до їх пріоритетності та оцінити їх поточний і прогнозний стани. Кінцевим етапом побудови карти виступає розміщення ризику в залежності від зазначених двох параметрів відносно лінії толерантності. Ціллю для банку в даному випадку є переведення ризиків із темної зони (які потребують негайного управління) в

світлу – зону терпимості та співставлення витрат на таке переміщення з вигодами від нього. Разом з тим, картування потребує постійного моніторингу й вдосконалення, адже фактори можуть змінюватись. Примірна карта кредитного ризику банку відображена в додатку И.

Суттєву увагу в сучасних умовах слід приділити комбінованим методам, що поєднують кілька попередньо проаналізованих методів та дозволяють компенсувати їх недоліки й підвищити переваги – до прикладу, експертний із розрахунком показників фінансового стану позичальника. При цьому, модель надаватиме можливість аналізу відповідності прийнятого ризику завданням банку та адекватності обраних характеристик його кредитній політиці. Їх недоліками є приділення значної уваги кількісним чинникам та підвищена чутливість до вхідних даних, які закладені в основу основних кількісних показників моделі. До методів комплексного аналізу відносять правила 6С, оціночні системи показників, PARTS, CAMPARI, MEMO RISK, PARSEL, 4 FC.

Узагальнений перелік моделей оцінки кредитного ризику та кредитоспроможності позичальника проілюстровано на рис. 2.4.

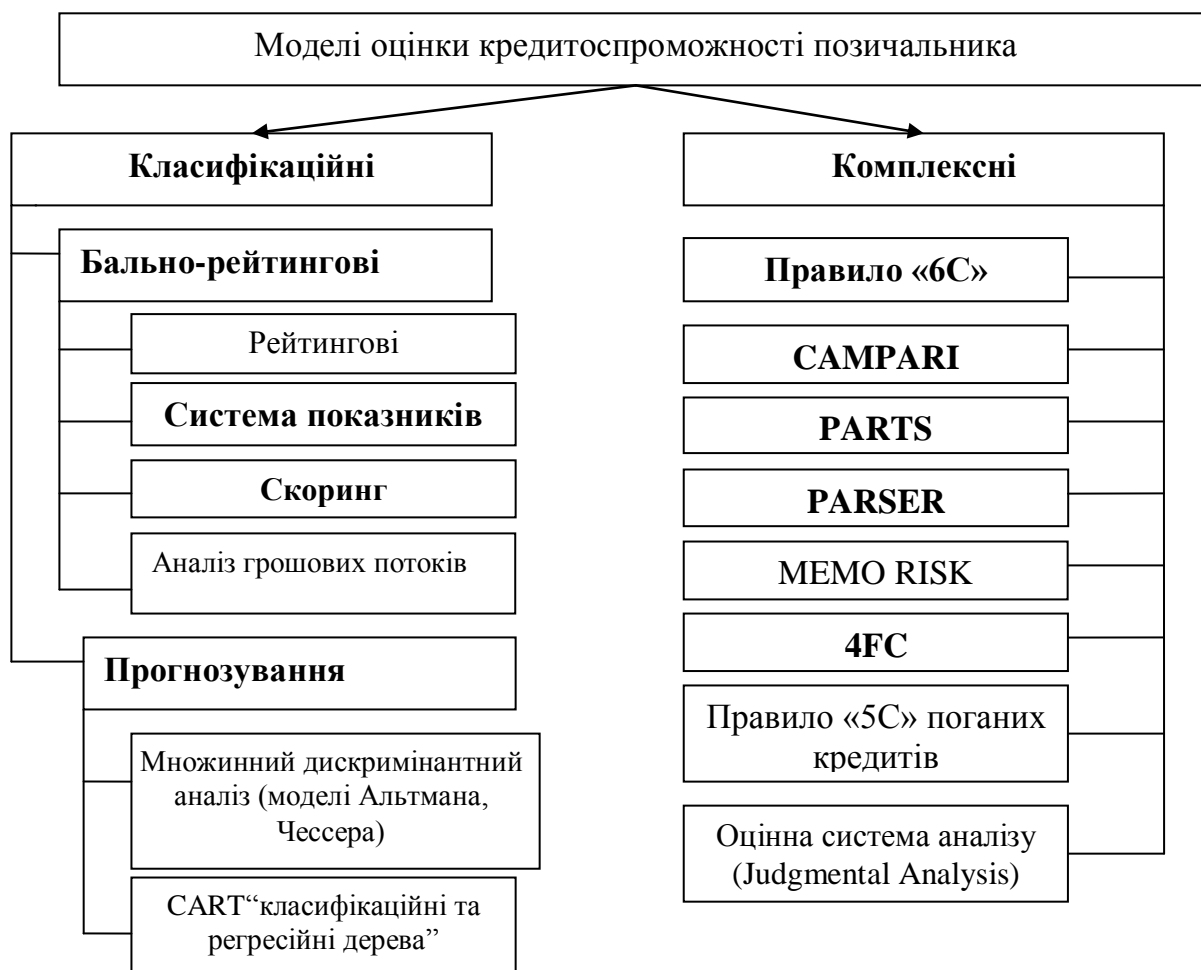

Рис. 2.4. Моделі оцінки кредитного ризику та кредитоспроможності позичальника [48; 75; 103; 115; 128]

Враховавши всі переваги та недоліки методів оцінки кредитного ризику банку та оцінки кредитоспроможності позичальника, аналіз яких здійснений в додатку К, банк має вирішити доцільність їх застосування для найоптимальнішого покриття втрат від можливих негативних наслідків реалізації ризикової події.

Аналіз найпоширеніших методів оцінки кредитного ризику дав змогу виявити, що вони дозволяють визначати вплив окремих факторів ризику на спроможність позичальника повернути кредитні кошти та враховують окремі аспекти його діяльності. Проте, фактори мають різну природу, що унеможливує виведення єдиного інтегрованого показника суто на математичній основі.

Тому у вітчизняних реаліях ведення банківського бізнесу найраціональнішим рішенням є розробка моделі, яка була б заснована на поєднанні експертного методу поряд із статистичним, що сприяло б одночасній оцінці як кількісних, так і якісних показників кредитного ризику. При цьому, слід враховувати доступність математичного інструментарію, якість вхідних даних та цілі її побудови, адже якщо вона базуватиметься на ринкових показниках, то буде неадекватною в силу відсутності необхідних даних для розрахунку. Крім того, показники оцінювання кредитного ризику повинні відрізнятися в залежності від умов та інформації, якою володіє банк – в стабільних умовах доцільно використовувати абсолютні, відносні та середні показники оцінки, в умовах часткової визначеності – статистичні та ймовірнісні, за умов повної невизначеності – експертні [25, с. 208].

Таким чином, методи оцінки кредитного ризику позичальників-фізичних осіб можуть бути універсалізованими лише до певної межі, оскільки банки специфічні в своїй діяльності, клієнтах та продуктах, тому одні і ті ж показники можуть бути прийнятними для одних клієнтів та неприйнятними для інших. Разом з тим, повинен бути певний рівень уніфікації, що дозволить розробити власну систему управлінських рішень щодо якості кредитного портфеля чи можливості видачі кредитів.

Тому має зберігатись оптимальний баланс між уніфікацією (методики НБУ) та диференціацією (забезпечується через кредитну політику банку, складену у відповідності до стратегії діяльності). Оскільки аналіз кредитоспроможності є динамічним процесом, то внутрішньобанківські методики та методики НБУ повинні постійно вдосконалюватись і уточнюватись.

Як щодо традиційних способів управління індивідуальним кредитним ризиком, то їх аналіз в достатній мірі висвітлений в науковій літературі, тому ми не будемо детально зупинятись на особливостях їх здійснення. Лише зауважимо,

що використання будь-якого з них має свою «ціну» для банку. Так, ціною страхування виступають страхові внески, в разі зовнішнього страхування – передачі чи розподілу ризику – відмова від потенційно можливих доходів на користь залучених в даний процес учасників, які прийняли на себе частину ризику, при хеджуванні – наприклад за допомогою кредитних опціонів – опціонна премія. Платою за диверсифікацію є зменшення очікуваної віддачі (доходу, дивідендів) через те, що розподіл та розширення напрямів вкладення спрямоване на менш прибуткові проекти, операції чи галузі. Тому в результаті використання даного інструменту забезпечується підвищення якості кредитного портфеля за рахунок зниження його прибутковості. Лімітування також може призвести до ефекту зменшення віддачі через обмеження тих операцій, які є привабливими для банку в плані прибутку. Зазначені аспекти банк обов'язково має враховувати при наданні переваги тому чи іншому методу.

Отже, на етапі обрання способу мінімізації кредитного ризику, необхідно раціонально оцінити динаміку його зміни, порівняти результати із витратами, які були здійснені на їх досягнення, визначити економічну та фінансову доцільність в застосуванні того чи іншого заходу впливу на ризик у відповідності до стратегії розвитку банку. Так, регресивні методи виділяють значимість характеристик при заданому рівні ризику, тому їх варто використовувати на рівні анкетування клієнта; лінійне програмування дозволяє моделювати численні умови, нейронні мережі і класифікаційні дерева виявляють нелінійні зв'язки між перемінними, що може призвести до помилок в лінійних моделях. Тому доцільно застосовувати як мінімум дві моделі – на одній будувати оцінку, іншою – її перевіряти.

Оскільки кредитний ризик є динамічною величиною і його значення буде відрізнятися на момент укладення угоди та в процесі кредитування в зв'язку із змінами в діяльності фізичної особи, що впливають на її спроможність погашати кредит, то слід проводити постійний контроль динаміки ризику для вибору тої чи іншої стратегії чи інструменту його мінімізації.

Необхідним є й контроль ліквідності застави через можливість зміни її ринкової вартості. Це обумовлює необхідність у здійсненні контролюючих заходів на всіх етапах управління кредитним ризиком, що дозволить керівникам оцінити доцільність й ефективність обраної ризикової стратегії й оперативно її відкоректувати. Також якісно проведений внутрішній контроль забезпечить аналіз адекватності використання інструментів управління, повноти сформованих резервів, ефективності моніторингу, створеного дерева повноважень та інформаційної достатності.

Проте навіть при ефективно здійсненому контролі банк не застрахований

від ситуації, коли кредит може перейти в розряд проблемних. Тому паралельно із контролем слід здійснювати моніторинг рівня кредитного ризику, суть якого зводиться до порівняння фінансового стану фізичної особи під час видачі кредиту зі станом на час проведення моніторингу. Він здійснюється за допомогою контрольних показників (фінансових коефіцієнтів, лімітів тощо) та індикаторів, через які аналізується якість управління кредитним ризиком і методів його регулювання та надаються сигнали про негативні зміни, аналізується ефективність розподілу обов'язків між функціональними підрозділами, комітетами, менеджерами за допомогою матриці повноважень, яка представлена у додатку Л.

Результатом моніторингу є аналіз поточної ризикової позиції банку та можливості прийняття управлінських рішень щодо її уникнення. Для цього здійснюється підтримка кредитного ризику на запланованому рівні, що передбачає застосування методів боротьби з причинами та наслідками кредитного ризику, оцінку результатів управління, внутрішню роботу із проблемними кредитами.

Слід зазначити, що на даний час в Україні відсутні достатньо ефективні методи управління кредитним ризиком, тому для оптимізації процесу кредитування, перш за все, необхідно створити ефективну систему аналізу кредитоспроможності позичальника. Звичайно, можливе використання зарубіжного досвіду, проте запозичувати такі технології в їх початковому вигляді не доцільно через суттєві відмінності у формах фінансової звітності, відсутності накопиченого десятиліттями статистичного матеріалу.

Отже, для підвищення ефективності управління індивідуальним кредитним ризиком в сучасних умовах потрібно забезпечити:

- вироблення якісної політики ризик-менеджменту в банку, що має включати заходи щодо попередження реалізації несприятливих подій внаслідок дії кредитного ризику та методи мінімізації тих із них, які не можуть бути повністю усунуті. Банками мають розглядатись лише ті кредитні заяви, що відповідають вимогам кредитної політики, стану та можливостей технічного та інформаційного забезпечення. Реалізація даного заходу дозволить максимально регламентувати процес управління кредитним ризиком й приймати їх лише у відповідності до можливостей банку, що дозволить підвищити ефективність банківської діяльності загалом й кредитної зокрема внаслідок зниження ризиковості ведення банківського бізнесу;

- визначення методів та показників оцінки кредитоспроможності позичальників-фізичних осіб із врахуванням особливостей діяльності конкретного банку та новітніх напрацювань у даній галузі, підвищення вимог та

відповідальності працівників, які приймають рішення по кредитуванню. В самій кредитній угоді слід вказувати такі умови, які б змогли захистити банк від можливості неповернення кредитних ресурсів. Виконання даного завдання сприятиме більш якісній оцінці кредитного ризику, дозволить знизити частку неповернень по кредитах та підвищить прибутковість кредитної діяльності банку;

- систематичний аналіз та накопичення інформації щодо кредитного ризику та його оцінки (вдосконалення кількісних і якісних показників оцінки факторів, класифікації рівня ризику по кредитах та фінансового стану позичальників). Це надасть змогу знизити інформаційну асиметрію та на основі статистичної бази даних застосувати ефективніші методи управління кредитним ризиком;

- безперервний моніторинг кредитного ризику на різних етапах життєвого циклу кредитної операції. Це дозволить оперативно реагувати на зміну рівня ризику за кредитом як окремого позичальника так і кредитного портфеля, а відтак і своєчасно корегувати їх вплив на показники прибутковості банку.

2.3. Напрями зниження рівня кредитного ризику у взаємовідносинах банків із корпоративними клієнтами

В умовах ринкової економіки та недостатності власного капіталу, функціонування суб'єктів господарювання неможливе без додаткових залучень грошових коштів. Зазначена проблема здебільшого вирішується за допомогою банківського кредитування, адже в сучасних умовах для банку стратегічним напрямом діяльності є забезпечення довгострокового партнерства із корпоративними клієнтами, які виступають одночасно основними кредиторами та позичальниками для нього.

Разом з тим, корпоративний бізнес є надзвичайно ризиковим напрямом вкладень, що пов'язано із негативними явищами в економіці країни, зокрема зменшенням попиту на продукцію та скороченням виробництва внаслідок впливу кризових явищ, падінням рівня заробітної плати, рентабельності і прибутковості підприємницької діяльності, що спричиняють виникнення проблемних кредитів та підвищують рівень кредитного ризику.

Із врахуванням того, що в банках не були передбачені методика оцінки кредитного ризику в умовах нестабільності, агресивна кредитна політика не супроводжувалась належним рівнем моніторингу, кредитні операції здійснювались без дотримання базових принципів кредитування та вимог щодо забезпечення, то це призвело до погіршення якості банківських кредитних портфелів, які й так були недостатньо диверсифікованими (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Структура кредитів, наданих резидентам в розрізі секторів економіки

Період		Інші фінансові корпорації	Сектор загального державного управління	Нефінансові корпорації	Інші сектори економіки	Усього кредитів, наданих банками
01.01.2008	Млн. грн.	5 550	3	265 642	164 856	436 051
	%	1,27	0,001	60,92	37,8	100
01.01.2009	Млн. грн.	10 023	3 111	436 769	275 747	722 549
	%	1,39	0,43	60,45	38,16	100
01.01.2010	Млн. грн.	13 240	5 822	453 678	236 313	709 053
	%	1,87	0,82	63,98	33,33	100
01.01.2011	Млн. грн.	13 117	8 849	500 538	208 744	731 248
	%	1,79	1,21	71,73	25,15	100
01.01.2012	Млн. грн.	16 321	8 513	570 736	200 091	795 662
	%	2,05	1,07	71,73	25,15	100
01.01.2013	Млн. грн.	17 161	5 580	606 947	188 327	818 014
	%	2,10	0,68	74,2	23,02	100
01.01.2014	Млн. грн.	19 317	5 908	691 903	193 654	910 782
	%	2,12	0,65	75,97	21,26	100
01.01.2015	Млн. грн.	25 576	4 926	778 841	211 325	1 020 667
	%	2,51	0,48	76,31	20,70	100

Примітка: складено авторами самостійно на основі [168].

Так, за останні роки простежується домінування частки кредитування нефінансових корпорацій, що, починаючи з 2008 р. підвищилась майже на 16%, та станом на початок 2015 р. становила 76,3 %. Водночас, кредитування інших секторів економіки займає все меншу частку та, в порівнянні з початком аналізованого періоду, знизилось на 17 %. Спрямування кредитних вкладень нефінансовим корпораціям також не є достатньо диверсифікованим (рис. 2.5), основну частку з яких складають кредити в поточну діяльність (84,7%).

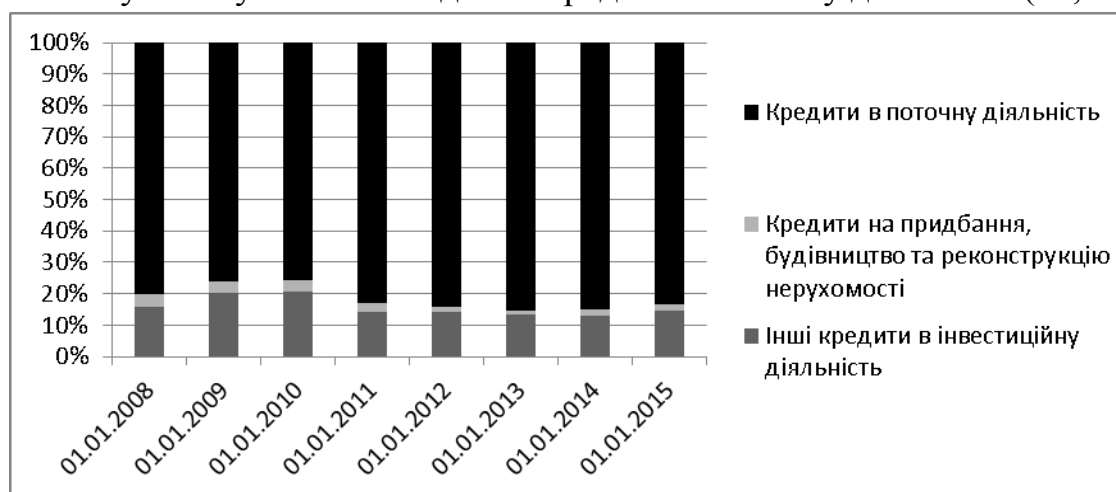

Рис. 2.5. Кредити нефінансових корпорацій в розрізі цільового спрямування (складено на основі [168])

При цьому, така вагома складова напряму банківського кредитування як кредити в інвестиційну діяльність становили в різні роки аналізованого періоду 13-20% від загального обсягу наданих кредитів не фінансовим корпораціям, що є досить незначною часткою. Якщо простежити банківське кредитування в розрізі економічної діяльності (табл. 2.6), то можемо відмітити, що найбільші частки вкладень займають сфера торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (38,8% станом на початок 2015 р.) та переробна промисловість (19,6%) тобто 58,4% від всіх наданих кредитів, що свідчить про концентрацію кредитної діяльності банків.

Таблиця 2.6

Динаміка наданих та прострочених кредитів в розрізі видів економічної діяльності

Економічна діяльність	01.01.2011		01.01.2012		01.01.2013		01.01.2014		01.01.2015	
	Частка кредитів, %	Частка прострочених кредитів, %	Частка кредитів, %	Частка прострочених кредитів, %	Частка кредитів, %	Частка прострочених кредитів, %	Частка кредитів, %	Частка прострочених кредитів, %	Частка кредитів, %	Частка прострочених кредитів, %
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	34,80	35,3	36,20	32,70	36,00	39,00	38,80	37,7	34,60	30,21
Переробна промисловість	24,30	22,9	21,60	25,20	20,80	22,50	19,6	25,9	23,60	35,47
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	15,50	14,2	15,90	18,20	17,40	15,00	7,3	10,2	7,72	6,41
Будівництво	8,60	11,4	7,50	11,6	6,10	10,70	7,25	8,6	7,13	6,4
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	5,30	4,8	5,90	4,60	6,00	4,70	6,30	4,8	7,1	6,36
Діяльність транспорту та зв'язку	4,20	3,1	4,80	3,20	5,00	2,60	3,6	1,6	4,24	4,38
Інші	7,30	8,2	8,10	4,30	8,30	5,50	17,15	11,2	15,61	10,77
Разом	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Примітка: складено авторами самостійно на основі [168].

Відтак, негативні зміни у функціонуванні даних галузей можуть спричинити збільшення проблемних активів в кредитних портфелях банків та підвищити кредитний ризик. Більше того, галузевий ризик, суть якого проявляється у вкладенні коштів в одну або декілька галузей на макрорівні може спричинити сировинну орієнтованість економіки держави за відсутності підтримки інших галузей. Обсяг прострочених кредитів в даних галузях також займає значну питому вагу, зокрема в порівнянні із 2011 р. структура суттєво не

змінилась: в торгівлі ця частка становила станом на початок 2015 р. 30,2% та знизилась в порівнянні із 2013 р. практично на 9%, в переробній промисловості – зросла із 24,3% на початок 2011 р. до 35,5% у 2015 р., в операціях з нерухомістю проблемні кредити знизилась із 15,5% до 6,4%, що свідчить про недостатню увагу банкірів до галузевого ризику.

Тому з метою уникнення поглиблення зазначених негативних тенденцій, банківські працівники при кредитуванні корпоративних клієнтів повинні дотримуватись чіткого механізму дій для можливості на ранньому етапі визначити проблемного позичальника. Так, в складеній нами структурі алгоритму кредитування, наведеного в рис. 2.6, акцентується увагу на тому, що одержана ще на етапі першої бесіди з позичальником інформація дозволить отримати загальне уявлення про його бізнес, а також визначити доцільність подальшої роботи із ним.

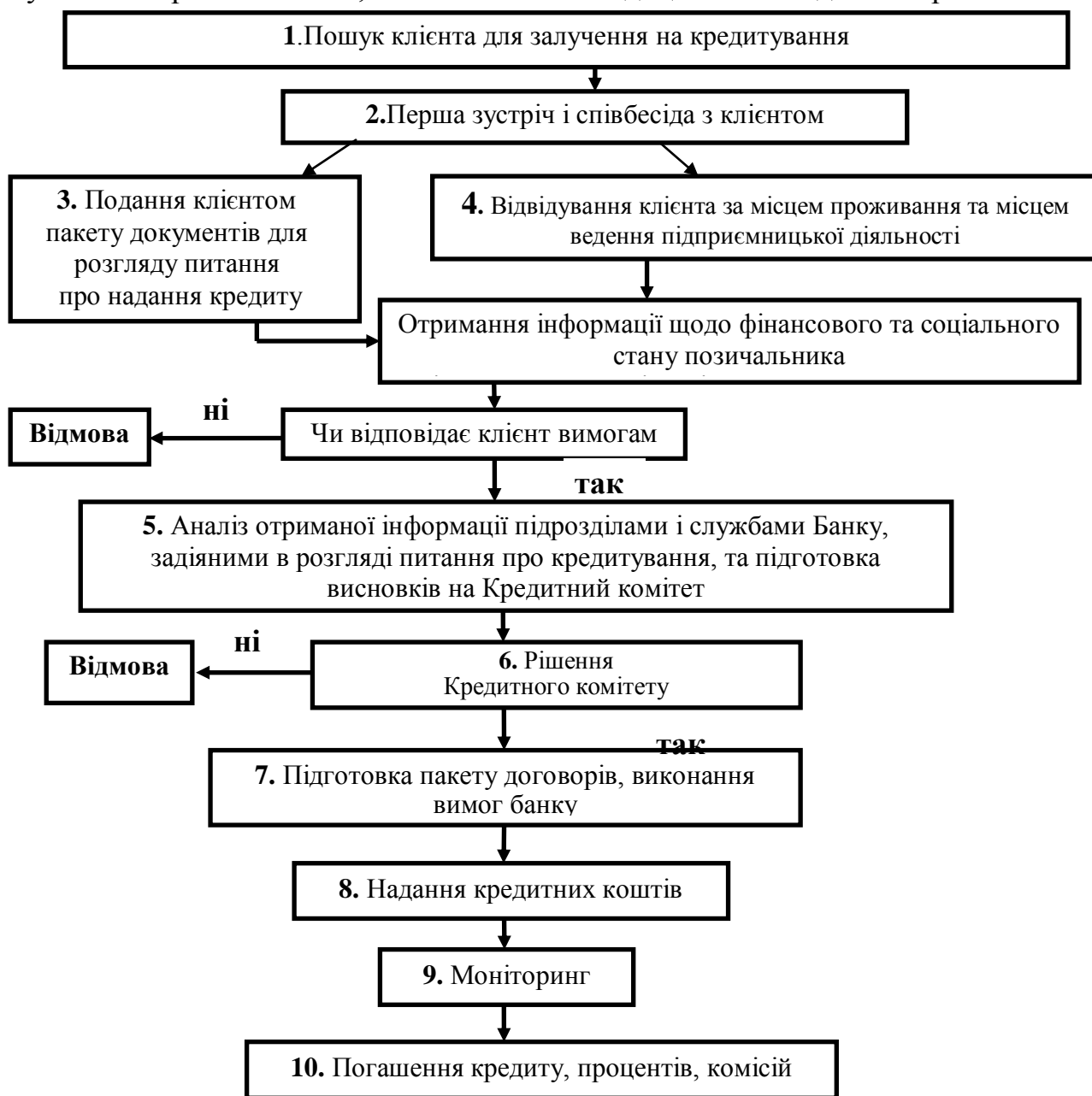

Рис. 2.6. Алгоритм процесу кредитування

Особлива увага, при цьому, повинна бути приділена змінам внутрішніх та зовнішніх умов діяльності корпоративного позичальника, наявності чи перспектив впровадження нових послуг чи продуктів чи процесів, намірів стратегічного розвитку підприємства. Тому отримана інформація, види якої проілюстровані в табл. 2.7, й аналіз фінансового стану клієнта дозволять виявити основні ризики кредитної угоди, ідентифікувати їх належність до того чи іншого виду діяльності, галузі чи специфіки функціонування, здійснити їх групування, визначити відповідність позичальника кредитній політиці банку та ефективно структурувати кредит.

Таблиця 2.7

Характеристика інформації для оцінки кредитоспроможності позичальника банку

Інформація	Характеристика
Інформація про клієнта	Організаційна форма ведення бізнесу, адреса ведення бізнесу, пов'язані особи, частка власності пов'язаних осіб, інформація про соціальний статус клієнта, сімейний стан, адреса проживання.
Цілі кредитування	Детальний опис проекту із зазначенням етапів, термінів і кошторису, джерел фінансування.
Історія розвитку та схема роботи позичальника	З'ясовується розмір стартового капіталу, який вкладено у бізнес, основні етапи розвитку бізнесу. На даному етапі важливим є визначення ділових якостей клієнта та готовності розвивати бізнес у подальшому. Кредитний експерт з'ясовує структуру бізнесу (через які організаційно-правові форми здійснюється бізнес та функції кожного суб'єкту в процесі його організації), менеджмент, постачальники, конкуренція, види діяльності і схеми діяльності, асортимент продукції, режим роботи, чисельність працівників тощо.
Матеріально-технічна база	Збирається інформація про майно, яке задіяне у бізнесі клієнта (нерухомість, транспорт, обладнання), включаючи власне майно (враховується все майно, яке куплено за гроші позичальника, навіть у разі оформлення його з певних причин на родичів, фізичних, юридичних осіб) та майно, яке використовується на правах оренди.
Основні постачальники, покупці та умови розрахунків	Збираються дані про основних покупців, постачальників, частка кожного в загальному об'ємі закупок та реалізації, терміни співпраці, умови розрахунків суми та частота закупок сировини та товарів.
Фінансова інформація	Збираються дані щодо виручки від реалізації продукції/надання послуг, умовно постійні витрати бізнесу (заробітна плата, оренда, реклама, господарські витрати, представницькі витрати, виплати процентів по інших кредитах, витрати на утримання сім'ї та інші), собівартість виробництва, націнка на товари). Також на даному етапі оцінюються активи бізнесу позичальника: готівка в касі підприємства, кошти на розрахункових рахунках, наявність дебіторської та кредиторської заборгованості, терміни (виникнення і погашення), наявність товарно-матеріальних запасів, сировини, матеріалів основних засобів, заборгованості по кредитах в інших банках, приватні позики, заборгованість по заробітній платі, платежів до бюджету; рух коштів по рахунках, відкритих в інших банках.
Інформація щодо забезпечення кредитної операції	Кредитним експертом здійснюється огляд майна, яке пропонується в забезпечення з метою визначення цінності майна для клієнта, його технічного стану, робиться попередній висновок щодо достатності забезпечення.
Інформація про поручителів	З'ясовується тип пов'язаності з позичальником, рід занять, джерело доходів, фінансово-майновий стан, соціальний статус.
Соціальний статус клієнта	Збирається інформація про сім'ю позичальника, рід заняття членів сім'ї, рівень життя, наявність власного майна (нерухомість, автотранспорт, побутова техніка).

Примітка: складено авторами на основі [44; 48; 93; 110]

Відтак, якісне визначення кредитоспроможності корпоративного клієнта та обґрунтованість умов кредитування виступає основою того, що кредитний ризик по даній угоді буде прийнятним для банку.

Загалом в зарубіжній банківській практиці сформовано два підходи до аналізу кредитоспроможності корпоративного позичальника. Перший – орієнтований на аналіз його діяльності, другий – спрямований на оцінку дефолту. У відповідності до першого підходу найпоширенішим є використання статистичного методу, що базується на застосуванні фінансових коефіцієнтів та передбачає проведення оцінки окремих статей різних форм офіційної фінансової звітності, визначення їх зв'язку і залежності між собою. На основі цього встановлюються критерії економічної оцінки діяльності підприємств. Даний підхід притаманний вітчизняній банківській практиці, адже для того, щоб прийняти рішення про доцільність кредитування, банки проводять фінансово-економічний аналіз, основною метою якої є збір первинних даних офіційної звітності, а саме: балансу, звіту про фінансові результати, управлінської звітності, а також співставлення показників діяльності позичальника з аналогічними показниками по регіону/виду бізнесу. Також здійснюється оцінка кредитної історії на основі даних щодо погашення кредитної заборгованості в минулому та за інформацією щодо обслуговування діючих кредитів, оцінюється об'єктивність та обґрунтованість кредиту (сума, строк, мета тощо). Основні елементи аналізу позичальника-корпоративного клієнта відображені в додатку М.

Водночас особливого значення в сучасних умовах набуває визначення ймовірності дефолту позичальника та втрат, які із ним пов'язані, що дозволить вирахувати резерви під кредитну операцію, неочікувані втрати, ціну кредиту із врахуванням кредитного ризику.

Загалом у вітчизняній банківській практиці оцінка кредитного ризику при роботі із корпоративними клієнтами проводиться в такі три етапи:

- попередній – оцінка підприємства як потенційного позичальника – ознайомлення з діяльністю, огляд і попередній аналіз активів, забезпечення, виявлення конвентів (обмежень) та стоп-факторів, експрес-оцінка основних фінансових показників;

- первинний – детально оцінюються кредитоспроможність та ризики позичальника, а також якісні показники його діяльності: галузева та регіональна приналежність, адже не доцільно застосовувати одну і ту ж модель для клієнтів, які функціонують в різних соціальних та економічних умовах з різною динамікою їх зміни; бізнес, власність та власники; стратегічні плани розвитку; аналіз ринку – географічна та продуктова диверсифікація, наявність зовнішніх рейтингів, фінансове положення тощо (для зручності сприйняття ми відобразили

дані показники у вигляді таблиці (табл. 2.8). Крім того здійснюється оцінка факторів, що впливають на діяльність позичальника та присвоюються їм відповідні значення, в результаті чого робиться висновок щодо прийнятності кредиту з позиції ризиковості й впливу на структуру кредитного портфеля;

- останнім етапом є періодична перевірка кредитоспроможності позичальника, дотримання ним конвенцій, переоцінка фінансових показників та присвоєного рейтингу.

Таблиця 2.8

Якісні показники оцінки позичальника – юридичної особи

Якісні характеристики позичальника:
<u>1. Показники оцінки бізнесу (фактори ринку):</u>
- аналіз галузі (ринку);
- оцінка фаз економічного циклу;
- оцінка конкурентного середовища та конкурентної позиції на ринку;
- наявність державних замовлень та державної підтримки;
- наявність податкових пільг;
- оцінка стійкості до змін у технологіях виробництва чи діяльності;
- стан бізнесу та перспективи його розвитку;
- привабливість продукту (товарів, робіт, послуг) на ринку для споживачів;
- диверсифікованість продукції;
- залежність бізнесу від постачальників, споживачів та сировинної бази;
- залежність бізнесу від каналів збуту (споживачів, покупців, замовників);
- конкурентоспроможність бізнесу;
- сезонність (циклічність) бізнесу (коливання сум валової виручки між звітними датами протягом останніх 6 місяців більше, ніж у два рази). З метою визначення видів діяльності, що носять сезонний характер, використовується інформація Державного комітету статистики, надані позичальником матеріали та наявна інформація в банку.
<u>2. Показники менеджменту:</u>
- характеристика діяльності підприємця;
- термін діяльності позичальника у якості приватного підприємця;
- готовність та спроможність позичальника нести особисту відповідальність за виконання кредитних зобов'язань, а саме:
1) питома вага власних коштів у фінансуванні об'єкту кредитування, при перевищенні власного внеску затверджених умовами банківського продукту;
2) надання власного майна в заставу/іпотеку;
- кредитна історія позичальника (погашені кредити в банку та кредитні взаємовідносини з іншими банками).
<u>3. Загальна характеристика керівника підприємства:</u>
- загальний матеріальний стан;
- вік;
- соціальна стабільність (освіта, наявність страхових полісів, ділова репутація) та ділові якості;
- ступінь відвертості.
<u>4. Загальна додаткова характеристика позичальника:</u>
- наявність грошових накопичень в банку та інших банках;
- наявність аудиторських висновків;
- наявність позитивного міжнародного рейтингу.

Примітка: складено авторами на основі [38; 118; 237]

Такий підхід базується на аналізі та отриманні кількісних показників діяльності позичальника, до традиційного переліку якого включається: оцінка прибутковості діяльності (рентабельність активів (валовий прибуток до активів), чиста рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, рентабельність виробничих фондів); оцінка ефективності управління (чиста рентабельність, рентабельність продажів, загальна рентабельність, валова рентабельність); оцінка ділової активності (віддача всіх активів (виручка до активів), фондівіддача, оборотність оборотних активів, оборотність запасів, оборотність дебіторської заборгованості, оборотність банківських активів, віддача власного капіталу); оцінка ліквідності та ринкової стійкості (коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт абсолютної ліквідності, індекс постійного активу (основні засоби та необоротні активи до власних коштів), коефіцієнт автономності, забезпеченість запасів (оборотних активів) власними коштами [7; 60; 168].

Згодом вказані показники піддаються суб'єктивній оцінці спеціалістів, за висновками яких визначається рейтинг позичальника на основі моделі з дискретним порядком. Він характерний для таких рейтингових агентств як Standard&Poor's, Moody's Investors Service, Fitch IBCA, Thomson BankWatch, а також для ряду внутрішніх методик, що використовуються вітчизняними банками. Водночас через те, що розрахунок рейтингу та ранжування позичальників здійснюється шляхом порівняння отриманого результату із еталонним показником, то проблемою впровадження ефективної рейтингової системи в Україні виступає відсутність порівняльного еталону, тобто жодне із підприємств-позичальників не здатне показати найкращі показники по всіх рейтингових позиціях. Вирішенням зазначеної проблеми може бути випробуване світовою практикою функціонування недержавних незалежних агентств, що оцінюють та прогнозують події. Створення такого агентства є доцільним й в Україні, зокрема на базі Асоціації українських банків, які б здійснювали необхідні розрахунки на основі чітко регламентованої методики та публікували їх у спеціалізованих виданнях.

Суттєву роль при оцінці кредитоспроможності корпоративного позичальника відіграє й вибір фінансових показників, які розраховуються на основі Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями № 23 від 25.01.2012 р. (далі Положення), яке містить базові аспекти проведення такої оцінки, регламентує порядок трансформації її значення у клас позичальника й віднесення до тої чи іншої групи ризику. Очевидно, що для виявлення та систематизації основних напрямів оптимізації управління кредитним ризиком банку при роботі із корпоративними позичальниками, перш

за все слід проаналізувати переваги та недоліки позиції НБУ щодо даного процесу. Не піддаючи сумніву беззаперечну важливість зазначеного документу, він, водночас, на нашу думку, містить і деякі недоліки, зокрема:

- в передбаченому переліку коефіцієнтів оцінки позичальника (додаток Н) відсутні ті, що характеризують чисті грошові потоки та коефіцієнт фінансового левериджу (співвідношення довгострокового позикового капіталу до власного капіталу, що відображає залежність підприємства від довгострокових зобов'язань);

- частка врахування суб'єктивних факторів (якісна оцінка) передбачена в розмірі 30%, що, на нашу думку, є доволі високим показником, адже підвищення суб'єктивності оцінки може збільшити кредитний ризик в разі недостатньої компетентності кредитного менеджера;

- не визначено механізму переведення якісних показників у кількісні, тобто не встановлено їх вагомості у частці врахування суб'єктивних факторів, а також не запропоновано їх пріоритетності;

- не враховуються нові види і сфери діяльності позичальника та методи їх оцінки, не визначена методика оцінки ризику споріднених позичальників, кредитування яких є досить ризиковим для банку.

Отже, методика НБУ не в повній мірі враховує особливості функціонування позичальників, що може вплинути на ризиковість кредитної діяльності банків, а відтак і на ефективність їх функціонування. Тому не зважаючи на те, що оцінка кредитоспроможності є одним із основних етапів кредитування від якості здійснення якого залежить своєчасність повернення кредиту, на сьогодні вона не може бути проведена на належному рівні. Відтак постає необхідність у її вдосконаленні в контексті врахування не лише наданої позичальником інформації, а й макроекономічних даних та особливостей кредитного продукту.

Аналіз Положення дав змогу виявити недоліки в наявній методологічній базі та сформувані наступні напрямки вдосконалення управління кредитним ризиком банку у взаємовідносинах із корпоративними клієнтами, що сприятиме підвищенню ефективності кредитного процесу та прибутковості банківської діяльності.

По-перше, оскільки більшість коефіцієнтів спрямовані на минулий та поточний стан діяльності підприємства, адже розраховуються за показниками звітності за минулі роки і не включають прогнозування по грошових потоках за певний період, що в умовах нестабільності не може слугувати об'єктивною основою, що б виражала здатність позичальника погасити кредит в майбутньому, то слід переорієнтувати оцінку кредитного ризику з ретроспективного аналізу (подій, що вже відбулись) на перспективний (виявлення індикаторів можливості переходу кредиту в розряд проблемних та

зазначення превентивних заходів для недопущення такої ситуації).

Це важливо з тієї позиції, що оцінка позичальника на основі ретроспективного аналізу та подальша класифікація і ранжування кредитів за фактом прострочення платежу не дає змоги визначити погіршення якості кредиту в майбутньому. Водночас, через те, що вітчизняні банки не в достатній мірі враховують кореляційні зв'язки між рентабельністю, діловою активністю, ліквідністю, прибутковістю та платоспроможністю позичальника, необхідне їх доповнення динамікою грошових потоків, що надасть змогу спрогнозувати можливості клієнта сформувати достатні грошові ресурси для покриття кредитних платежів. Такий підхід передбачає оцінку майбутніх надходжень, можливих ризиків, пов'язаних з веденням бізнесу, специфіки зовнішнього середовища діяльності позичальника та спрямований на розрахунок теперішньої вартості грошових потоків, які генеруватимуться ним в майбутньому.

Це дозволить банку точніше врахувати такі важливі аспекти, як: бажані сегменти кредитування та перспективи їх розвитку, специфіку кредитної культури, використання різних інструментів мінімізації ризиків, різнобічність факторів, що впливають на діяльність підприємства та прогнозування фінансового результату за наявної на даний час інформації. Така спрямованість є важливою в контексті прогнозування реальних можливостей повернення кредитних ресурсів, що стимулюватиме підприємство збільшувати такі показники як дохід, чистий прибуток і власні кошти.

Очевидно, що вирішенням даної проблеми мало б слугувати визначення кредитного рейтингу позичальника, проте вітчизняні напрацювання в даному питанні не дають змоги об'єктивно встановити зв'язок між ним та величиною індивідуального кредитного ризику, адже необхідно не лише встановити рейтинг і присвоїти відповідний клас позичальнику, а й визначити можливість його зміни в майбутньому.

По-друге, потрібно врахувати різнобічність здійснюваної підприємством діяльності, тобто спеціалізації на різних видах виробництва та часток, які вони займають в бізнесі позичальника. Відтак, необхідне запровадження додаткової оціночної методики, яка б передбачала використання індивідуальних критеріїв оцінки корпоративних позичальників, діяльність яких є специфічною чи нестандартною. Наприклад, якщо підприємство функціонує в галузі високоінформаційних чи високоінтелектуальних технологій або продукція вимагає значних технологічних затрат, то додатково слід було б оцінити стійкість його бізнесу до змін в технологіях тощо.

По-третє, слід поступово впроваджувати методи оцінки дефолту позичальника, найбільш придатними з яких для українського ринку є моделі

скорочених форм, які ґрунтуються на припущенні, що дефолт може трапитись без попередження і через те є непередбачуваним. На відміну від структурних моделей, в них не визначається, які саме причини приводять до дефолту компанії [103, с. 34]. Найбільш адекватною для вітчизняних банків можна вважати також модель блукаючих дефолтів, що передбачає можливість переходу позичальника у інший рейтинг на основі однієї або незначної кількості параметрів, адже в умовах інформаційної обмеженості неможливо врахувати ймовірність зміни рейтингу позичальника, як це здійснюється, до прикладу, в методі CreditRisk+ (додаток П). Основними перевагами застосування моделі блукаючих дефолтів для банків є врахування випадкових змін одним параметром, відсутність обмежень на розмір портфеля і позичальника, статистична та економічна обґрунтованість.

По-четверте, вдосконалити систему показників оцінки підприємства та методів їх розрахунку. Зокрема, для повного врахування специфіки функціонування позичальника слід розробити та впровадити показники диверсифікації продукції, стійкості діяльності й збуту підприємства до змін макроекономічних факторів, оскільки такий підхід дозволить передбачити можливість генерування грошових потоків для погашення кредитних платежів. Адже якщо підприємство є фінансово стійким, то це є ознакою значного потенціалу, високого рівня менеджменту, професійності керівників та можливості подальшого успішного довгострокового функціонування. З цією метою можна використати стрес-тестування, що дозволить змоделювати стан підприємства за різних умов середовища функціонування. Для цього, насамперед, потрібно дослідити найвагомші фактори, що впливають на його діяльність та за допомогою зміни їх величин виявити стресостійкість до них. Зазначений захід дозволить банкам бути впевненішими у спроможності позичальника повернути кредитні кошти у разі настання кризових ситуацій.

Також слід доповнити наявну систему коефіцієнтів динамічними показниками, що дасть змогу прогнозувати фінансовий стан позичальника, адже розрахунки в динаміці дозволять, наприклад, зробити висновок про зміни цін на акції підприємства, що свідчатиме про його майбутню ринкову вартість. Знаходження співвідношення значень цих показників на кінець та на початок періоду або ж розрахунок середнього показника і порівняння його із значенням попереднього періоду, дозволить визначити не лише поточний фінансовий стан позичальника, але й оцінити його перспективи діяльності.

Проте такі припущення справедливі лише за стабільного розвитку економіки, в кризових ситуаціях вони втрачають свою актуальність. Тому доцільно розробляти моделі визначення кредитоспроможності позичальника з

відповідним набором коефіцієнтів для умов стабільності, кризових та посткризових умов, оскільки в різному середовищі функціонування діяльність підприємств буде видозмінюватись, що, при застосуванні одного і того ж підходу, відобразатиме неадекватні показники фінансового стану та суттєво викривить їх значення. Це зумовлено тим, що такі показники як ліквідність, рентабельність діяльності та інші «оборотні» коефіцієнти не виправдали себе в період кризи, а відтак в посткризових умовах потребують аналізу доцільності щодо їх застосування.

Оскільки Положення вимагає коректування квартальних показників у річний вимір, то така оцінка фінансово-економічного стану позичальника на звітні дати (початок та кінець), не враховує його діяльності за весь аналізований період. Такий підхід викривляє значення показників ліквідності, що перестають відображати реальний стан справ підприємства, оскільки ігноруються зовнішні чинники, які змінюються протягом аналізованого періоду. До прикладу, в разі зміни податкових ставок, значення коефіцієнту за окремі періоди буде відрізнятись, хоча по-суті стан справ на підприємстві може і не змінитись. Наведемо ще один приклад – при розрахунку за своїми зобов'язаннями, у підприємства на одну і ту ж суму зменшиться кредитна заборгованість та платіжні ресурси, в результаті чого як чисельник, так і знаменник відповідних коефіцієнтів також поміняються, проте це не означає, що вони зміняться пропорційно. Особливо чітко зазначений аспект проявляється при погашенні великого кредиту в один із періодів, що впливає на зміну коефіцієнта ліквідності, значення якого буде суттєво відрізнятись від середнього за період. Тому неврахування такого важливого аспекту як аналіз причин зміни фінансових показників, зумовлює необхідність їх розгляду в динаміці.

Доцільно застосовувати й неформалізовані розрахунки, що також обумовлено динамічністю умов функціонування підприємств та може спричинити невірну інтерпретацію результатів показників. Наприклад, коефіцієнт покриття за значної кількості неплатоспроможних дебіторів та невеликої кількості кредиторів позичальника, може спотворити реальну картину його реального фінансового стану.

Велике значення показника ліквідності, що свідчить про наявність вільних коштів у підприємства та сприймається як позитивний фактор, може свідчити й про неефективність використання грошових ресурсів. Відтак, для покращення роботи із підприємствами, особливого значення набуває аналіз їх грошових потоків та виробничого потенціалу. Адже прибуток, на відміну від наявності власних коштів, не гарантує фінансової стійкості підприємства, що обумовлює доцільність використання показників стабільності фінансових потоків, забезпеченості власними ресурсами, стійкими пасивами, ліквідністю та

достатнім забезпеченням.

Слід зауважити, що показники фінансового стану мали б оцінювати специфіку кругообігу капіталу, тобто враховувати участь власного капіталу позичальника у формуванні запасів, поверненні кредитних коштів, забезпеченні фінансової стійкості тощо. Близький до цього аналіз на основі ділового циклу, що пов'язаний із оцінкою зміни факторів ризику на різних етапах кругообігу фондів підприємства, що дає змогу спрогнозувати достатність коштів для погашення кредиту. Проте даний метод потребує оцінки законодавства, галузі, суміжних галузей, до яких належить позичальник, аналізу циклічності та специфіки їх функціонування, тому, не зважаючи на свою актуальність, в Україні він не набув широкого поширення.

Комплексний аналіз корпоративного позичальника повинен ґрунтуватись не лише на оцінці кількісних та якісних показників, а й обов'язково містити оцінку бізнес-середовища його функціонування і конкурентну позицію на ринку. Доцільно оцінювати його ділову активність на основі «золотого правила економіки», у відповідності до якого темпи росту балансового прибутку повинні перевищувати темпи росту обсягів реалізації, які мають бути більшими від темпів росту активів підприємства. За таких умов вищий приріст прибутку в порівнянні з обсягами реалізації свідчатиме про зниження витрат виробництва та підвищення ефективності роботи підприємства. З цього слідує, що необхідно ввести три додаткові показники оцінки: темп росту балансового прибутку; темп росту обсягів реалізації; темп росту активів, які дозволять ґрунтовніше проаналізувати тенденції фінансового та виробничого стану позичальника і на цій основі знизити ймовірність виникнення проблем із поверненням кредитних ресурсів.

По-п'яте, слід визначити індикатори некредитоспроможності підприємства, що, на наш погляд, включають: значну питому вагу зобов'язань перед бюджетом та державними цільовими фондами у загальній величині заборгованості; розмір недостатності фінансових ресурсів; динаміку обсягів заборгованості та її структуру, що визначає можливість вчасного погашення кредиту.

По-шосте, із врахуванням того, що фінансовий стан підприємств відображає місце, яке вони займають в галузі, слід вдосконалити галузеві рейтинги, що підвищить якість оцінки кредитоспроможності корпоративних клієнтів та знизить частку проблемних кредитів в банку. Проте порівняння із середньогалузевими показниками неможливе в нашій країні в силу частотої зміни основних нормативно-правових актів, тому з метою оптимізації процесу можливе застосування внутрішньогалузевих порівнянь, що надасть можливість визначити стійкість позичальника до нестабільних умов функціонування.

Для цього слід здійснити класифікацію галузей за типом економічної

кон'юнктури на благонадійні, нейтральні та неблагонадійні, що дозволить банкам точніше визначати пріоритетних позичальників та зменшить ризики кредитної діяльності (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Класифікація галузей за типом економічної кон'юнктури [238, с. 145]

Благонадійні	Нейтральні	Неблагонадійні
Видобуток і переробка нафти	Фіксований зв'язок	Електроенергетика
Газова галузь	Трубна промисловість	Оборонна промисловість
Вугільна промисловість	Целюлозно-паперова промисловість	Ринок нерухомості
Чорна та кольорова металургія	Машинобудування та металообробка	ЖКГ
Стільниковий зв'язок	Автомобільна промисловість	Промисловість будівельних матеріалів
Хімічна промисловість	Кораблебудування	Сільське господарство
Харчова промисловість	Транспорт	Будівництво
Торгівля та харчування	-	Лісова та деревообробна промисловість
Паливна промисловість	-	

Крім того, слід передбачити розрахунок коефіцієнтів додаткової оцінки позичальників у відповідності до основного виду їх діяльності та форми власності на базі власної, кредитної і претензійної роботи, інформації різноманітних міністерств та відомств. З такого ракурсу питання повноти інформаційної забезпеченості є особливо актуальним, адже дані для розрахунку фінансового стану отримують із офіційної звітності, яка подається в Міністерство доходів і зборів України та може містити «завуальовані» показники, що прикрашають діяльність підприємства. Тому постає необхідність у доступі до інформації з управлінської звітності, в якій містяться реальні та неупереджені цифри. Відзначимо, що така проблема відсутня в закордонній банківській практиці в силу того, що інформацію про позичальника надають спеціалізовані державні (Бельгія, Німеччина, Франція) та недержавні (до прикладу, США «Dun & Bradstreet») компанії або її отримують через їх аналітичні і інформаційні звіти, що свідчить про об'єктивну потребу в створенні загальної інформаційної бази й в Україні, яка була б доступною для кожного банку. Це б суттєво знизило кредитний ризик та час на розгляд кредитної справи і надало б можливість банківським працівникам об'єктивно оцінити клієнта.

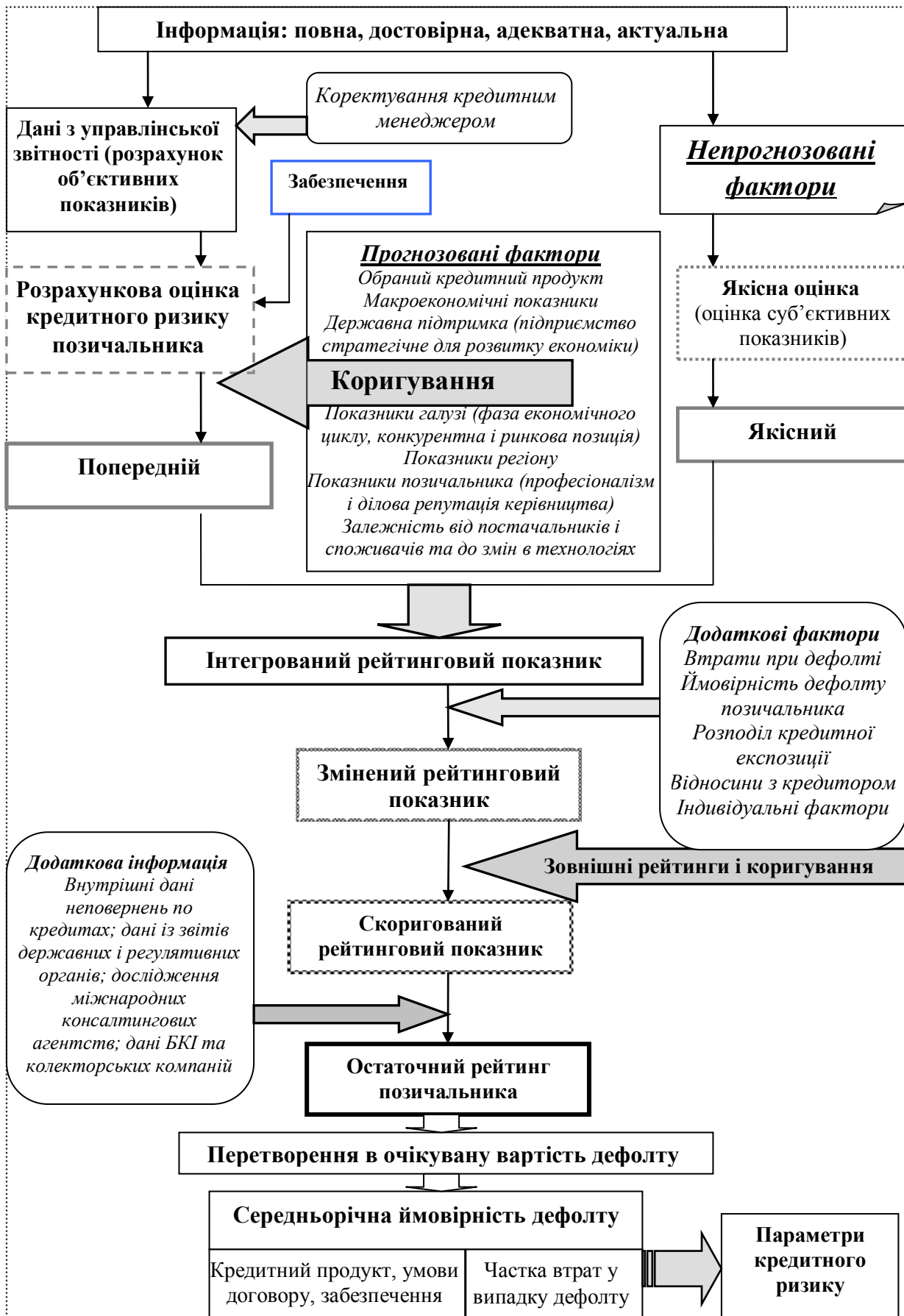
Потрібно зазначити, що в Україні певна робота в даному напрямі була здійснена, проте з ряду причин (відсутність законодавчої та нормативної бази, небажання окремих банків ділитись інформацією щодо своїх клієнтів) на даний час є неефективною. Аналізуючи досвід зарубіжних країн, до прикладу, Франції, оптимальною моделлю є створення такої бази при Центральному

банку та його територіальних управліннях, які могли б аналізувати й накопичувати інформацію щодо підприємств області, їх кредитні історії, співпрацювати із судовими і податковими органами, що б значно знизило рівень кредитного ризику регіональних банків та підвищило ефективність їх діяльності. Кредитоспроможні підприємства надавали б інформацію у базу за принципом добровільності, що б розширило їх потенційні можливості отримати кредит та дозволило оптимізувати ризики кредитування. Цікавою практикою даної країни, актуальною для України, є систематизація та аналіз процентної політики банків в розрізі областей щодо кредитів, депозитів, рівня диференціації ставок у відповідності до ризиковості кредитів, що дозволяє встановлювати обґрунтовану ціну на кредитні продукти із врахуванням фінансового стану позичальників і знизити відсотки за ними.

З досвіду Банку Японії для НБУ доречно запозичення практики здійснення моніторингу підприємств щодо фактичної необхідності обсягу інвестицій. Це б допомогло банкам знизити ризик довгострокового кредитування та спрямовувати кредитні ресурси в перспективні підприємства, які розвивають економіку країни.

Отже, використання методу коефіцієнтів на даний час не дозволяє якісно визначити кредитоспроможність позичальника, та оцінити ризиковість кредиту в силу дії ряду проблем методологічного і технологічного характеру. Це обумовлює необхідність в застосуванні ймовірнісного моделювання та аналітичного механізму, розробки певних правил і нормативів для кредитних менеджерів з метою можливості коректування ними тих чи інших статей балансу підприємства й внесення відповідних поправок.

Тому, для покращення економічної складової механізму управління кредитним ризиком, що безпосередньо пов'язано із ефективністю кредитної, а через неї і банківської діяльності, слід застосовувати комплексну методику оцінки кредитоспроможності позичальника, яка надасть змогу врахувати не лише кількісні (кредитоспроможність в поточний момент), а й якісні (стійкість у довгостроковій перспективі) показники його функціонування, такі як: менеджмент, структуру власників, специфіку кредитного продукту, галузеву приналежність, ймовірність дефолту, оцінку можливих збитків тощо, адже дані параметри профілюють кредитний ризик та впливають на розподіл кредитної експозиції (рис. 2.7). Важливість їх врахування у вітчизняній банківській практиці обґрунтована з позиції можливості формування кількісної оцінки кредитного ризику в абсолютному показнику очікуваного збитку EL (Expected Loss), який являє собою мультиплікативне коригування величини втрат при дефолті LGD (Loss Given Default) на ймовірність дефолту позичальника PD (Probability of Default) та розподіл кредитної експозиції EaD (Exposure at Default).

Примітка: складено авторами самостійно

Рис. 2.7. Методика оцінки кредитоспроможності позичальника

Актуальність такого науково-методичного підходу виявляється у максимальному врахуванні рекомендацій Базельського комітету, у відповідності до яких є два методи оцінки кредитного ризику: стандартизований, за яким кредитний рейтинг визначається зовнішніми рейтинговими агентствами (визначає регулятор) та прогресивний (банки розробляють власні рейтинги). Залучення до оцінки кредитного ризику незалежних рейтингових агентств до кризових умов був досить актуальним зарубіжним досвідом, адже вони мали у своєму розпорядженні великий обсяг інформації, що дозволяло здійснювати неупереджену оцінку позичальника.

Крім того, використання їх послуг дозволяло уникнути ситуації конфлікту інтересів, що було особливо актуальним для вітчизняних банків. Водночас рейтингові оцінки, що розраховуються вітчизняними агентствами, суттєво відрізняються від міжнародних, та й значна кількість підприємств, яким були присвоєні високі рейтинги, виявились некредитоспроможними в кризових умовах, що свідчить про необхідність вдосконалення методології їх розрахунку.

Тому особливого значення на сьогодні набуває прогресивний підхід, що надає банкам більше свободи дій та дозволяє включати до розрахунку рівня кредитного ризику рівень ймовірних збитків (залежить від забезпечення); суму вимог банку до позичальника; термін кредиту тощо. Проте для його впровадження в Україні слід забезпечити належне правове поле щодо системного впровадження концепції оцінювання та управління індивідуальними та системними ризиками банків як на мікро- так і на макрорівнях.

Безперечно, було прийнято ряд нормативних актів, що регламентують формування ризик-менеджменту банків, нагляду на основі ризиків та покращення корпоративного управління в банківській сфері, проте ще досі не вжито конкретних заходів по наближенню вітчизняної банківської практики до Базелю II, а окремі його вимоги реалізували лише деякі банки з іноземним капіталом.

Також в моделі об'єднано розрахунок забезпечення та фінансового стану позичальника, адже відповідно до рекомендацій Базеля II даний критерій входить в розрахунок LGD. Такий підхід у вітчизняній практиці виправданий тим, що підприємство може бути фінансово нестабільним, проте володіти ліквідним забезпеченням, яке банк може вигідно реалізувати. Водночас, з метою підсилення точності кінцевих результатів в динамічних умовах функціонування банку і його клієнтів, методику доцільно вдосконалювати із врахуванням нових факторів, які впливають на їх діяльність, що потребує використання коригуючих коефіцієнтів.

Оптимізувати кредитний ризик банку при роботі із корпоративними позичальниками можливо шляхом вдосконалення й самого кредитного процесу через його максимальну регламентацію та автоматизацію. Так, для підвищення ефективності роботи кредитного відділу банку, можна впровадити посаду кредитного адміністратора, який би здійснював регіональну та галузеву експертизи із деталізацією щодо потенціалу регіону і галузей, а також надавав методичну допомогу кредитним працівникам при роботі із конкретним підприємством, що суттєво б знизило невизначеність щодо його діяльності та пришвидшило процедуру кредитування.

Крім того, до його функцій входив би моніторинг кредитного ризику, що б дозволило оперативно виявляти помилки та недоліки управління. Технологічна схема проведення моніторингу кредитного ризику банку та розподіл обов'язків між кредитним експертом та адміністратором наведена в додатку П.

Перспективним напрямом управління кредитним ризиком при роботі із корпоративними позичальниками є також кореляційний аналіз їх діяльності, що надало б змогу виявити зв'язки між такими показниками, як: рентабельність, ділова активність, ліквідність, прибутковість та платоспроможність.

Отже, у процесі дослідження сучасної практики управління кредитним ризиком виявлено, що банками переважно застосовуються традиційні методи кредитного аналізу, а підходи до оцінки кредитного ризику потребують вдосконалення, адже застосування методів і прийомів його мінімізації не носить комплексного характеру, оскільки орієнтовані переважно на захист від негативних проявів його реалізації. Відтак, подальша робота НБУ повинна бути спрямована на зниження вагомості показників, що оцінюють фінансовий стан позичальника та переорієнтована від аналізу управління кредитним ризиком окремих кредитів до управління кредитним ризиком сукупного кредитного портфеля.

2.4. Механізм управління ризиком кредитного портфеля банку та його вплив на ефективність банківської діяльності

Ефективне та стійке функціонування банку в довгостроковій перспективі не можливе без дієвого механізму управління ризиком кредитного портфеля, формування структури якого здійснюється через кредитування фізичних та юридичних осіб. Так динаміка структури кредитного портфеля банків України та окремих показників їх діяльності за 2008-2015 рр. проілюстрована в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Динаміка структури кредитного портфеля банків України та окремих показників їх діяльності за 2008-2015 рр.

Рік	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	
Кредити надані, млн. грн.	485 368	792 244	747 348	755 030	825320	815327	911402	1006358	
Питома вага кредитів в активах банку, %	81,0	85,5	84,9	80,1	78,3	72,3	71,3	76,4	
Кредити, що надані суб'єктам господарювання, млн. грн.	276184	482584	474991	508288	580907	609202	698777	802582	
Кредити, що надані фізичним особам, млн. грн.	153633	268857	222538	186540	174650	161775	167773	179040	
Довгострокові кредити, млн. грн.	291963	507715	441778	420061	426430	394246	468873	522536	
з них: довгострокові кредити суб'єктам господарювання, млн. грн.	156355	266204	244412	262199	290348	276683	333091	439210	
Питома вага довгострокових кредитів у кредитному портфелі, %	60,2	64,1	59,1	55,6	51,7	48,4	51,4	51,9	
Питома вага довгострокових кредитів суб'єктам господарювання у кредитному портфелі, %	32,2	19,7	20,9	20,7	18,9	19,2	36,5	43,6	
Прострочена заборгованість за кредитами, млн. грн.	6357	18015	69935	84851	79292	72520	70177	135858	
Питома вага проблемних кредитів у кредитному портфелі, %	1,3	2,3	9,4	11,9	9,6	8,9	7,7	13,5	
Резерв за активними операціями, млн. грн.	20188	48409	122433	148839	157907	141319	131252	204931	
Відношення резервів за активними операціями до кредитного портфеля, %	4,2	6,1	16,4	19,7	19,1	17,3	14,4	20,4	
Рентабельність активів, %	ROA	1,5	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07
Рентабельність капіталу, %	ROE	12,67	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-30,46
Чиста процентна маржа, %		5,03	5,30	6,21	5,79	5,32	4,51	3,83	5,40
Чистий спред, %		5,31	5,18	5,29	4,84	4,51	3,75	3,45	-
Результат діяльності, млн. грн.	6 620	7 304	-38 450	-13 027	-7 708	4 899	1 436	-52 966	

Примітка: складено та розраховано авторами самостійно на основі [168]

Як можемо спостерігати із даних табл. 2.10, кредитний портфель банків, незважаючи на кризові явища в економіці країни, має тенденцію до зростання.

Порівняно з докризовим 2008 р., в 2015 р. його обсяг зріс практично в 2 рази і становив 1006 млрд. грн., також суттєво зросла й частка кредитів, наданих суб'єктам господарювання – в порівнянні із 2008 р. приріст склав 526 млрд. грн., в той час як за аналогічний період обсяг кредитів фізичним особам зріс лише на 25 млрд. грн., що, загалом, свідчить про відновлення кредитної діяльності банків. Разом з цим, підвищилась й частка прострочених кредитів – з 1,3% до 13,5%, тобто практично в 10 разів, з одночасним зменшенням результату діяльності з 6,6 млрд. грн. в 2008 р. до -38,4 млрд. грн. в 2010 р., та поступового досягнення позитивного показника в 2014 р. (1,4 млрд. грн.). Водночас, в 2015 р. можемо спостерігати значне погіршення результатів діяльності банківської системи до -52,9 млрд. грн., що свідчить про недостатнє врахування кредитного ризику та підтверджує його значний вплив на прибутковість, а відтак і ефективність функціонування банків.

Отже процес формування кредитного портфеля є досить відповідальним завданням, адже від його якості залежить ефективність банківської діяльності в силу того, що кредити, які входять в його структуру, повинні забезпечувати максимальний рівень прибутку за збереженням ліквідності та допустимого ступеня ризику. Тому при управлінні кредитним портфелем виникає необхідність його аналізу у взаємозв'язку з усіма складовими банківської діяльності, що має спрямовуватись на отримання запланованого доходу та мінімізації ризику в рамках основних положень управління активами та пасивами банку.

Слід зазначити, що існують різні класифікації кредитного портфеля (детальна характеристика яких запропонована в додатку Р), відповідно до яких здійснюється аналіз цілей, співвідношення дохідності та ризику й інструментів, з якого він складається. Так, В. М. Голуб [63, с. 166] вважає, що банк має формувати такий кредитний портфель, який би спрямовував його стратегічну політику і поточну діяльність на виконання завдань державної кредитної політики та відображав кредитну політику самого банку. Відтак, він пропонує розрізняти стратегічний, тактичний та поточний (фактичний) кредитний портфель.

За іншою класифікацією розрізняють ризик-нейтральний, оптимальний, збалансований кредитний портфель. За такого сприйняття, оптимальний кредитний портфель повинен тяжіти до збалансованого, однак, на практиці реалізація даного завдання малоімовірна в зв'язку із динамічністю ринкового середовища та значною конкуренцією на ринку банківських послуг, що спричиняє ризикову кредитну діяльність. Тому для підвищення ефективності власної діяльності, банку слід прагнути до формування найприбутковішого портфеля за допомогою найменш ризикових кредитних вкладень [219, с. 201].

Водночас, для формування оптимального портфеля потрібна ефективна,

продумана кредитна політика, яка має містити вірні пріоритети у виборі ринкових сегментів, їх структури, діяльності банку на кредитному ринку, що дозволить забезпечити планування, регулювання, контроль та оптимізацію взаємовідносин із клієнтами щодо зворотного руху грошових коштів. Також в її структурі мають визначатись основні засади, принципи та чіткі настанови щодо методики кредитування, оцінки ризику, дій при виникненні проблемної заборгованості тощо. Якщо умови кредитної політики будуть чітко та логічно прописаними, то це дозволить уникнути відхилення від стратегії та тактики діяльності банку. Отже, виступаючи основою ефективного формування кредитного портфеля (від якості кредитної політики залежить якість виданих кредитів), положення кредитної політики безпосередньо впливають й на банківську діяльність.

Таким чином, управління кредитним портфелем є основою ефективного функціонування банку, оскільки неможливо збільшувати обсяги кредитування без належної оцінки структури його портфеля. Основними параметрами, що його характеризують, є дохідність (основою виступає процент; визначається як дохід на одиницю активів, що вкладені в кредити за певний період часу), ризиковість (ймовірність настання непередбачуваної події, впливає на його якість через прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності), ліквідність (спроможність і своєчасність повернення кредитних коштів позичальниками банку, що дає можливість перетворити активи у кошти для розрахунку за зобов'язаннями). Тому під управлінням кредитним портфелем слід розуміти діяльність банку в процесі кредитування, спрямовану на збалансування дохідності і ризиковості для досягнення відповідного рівня ліквідності та забезпечення ефективної діяльності банку.

Маніпулюючи даними показниками, банк може змінювати структуру кредитного портфеля у відповідності до своєї стратегії, ринкової кон'юнктури та інших чинників, що збільшують ризик кредитного портфеля. Відтак, при управлінні ним, банку слід дотримуватись економічних принципів, врахування яких дозволить раціоналізувати управлінський процес на всіх етапах кредитної стратегії та спрямовувати кредитні ресурси в найбільш ефективні проекти. Всі принципи управління кредитним портфелем ми поділили на базові (цільової спрямованості; ефективності; регламентованості; комплексності; інтегрованості; зваженості та узгодженості) та специфічні (являють собою правила реалізації кредитування тобто збереження та повернення ресурсів при видачі кредиту: вибірковості; збалансованості; пріоритетності; оперативності та гнучкості; оптимізації дохідності; превентивності; мінімізації ризику тощо). Детальний їх аналіз здійснено в додатку С.

Власне сам процес управління кредитним портфелем являє собою чітко

організовану послідовність етапів, яких здебільшого виділяють три – формування портфеля, оцінка його якості та коректування. Проте, з метою деталізації процесу управління, на наш погляд, слід виділити наступні етапи.

I. Формування кредитної політики на основі діючого законодавства щодо стандартів кредитування, стратегії та тактики банку, в яких зазначаються джерела залучення ресурсів і напрями їх вкладання. Саме тому якісна кредитна політика виступає першоосновою мінімізації ризику кредитного портфеля, адже містить цілі та пріоритети кредитування, методичне й інструктивне забезпечення кредитного процесу, що підвищує раціональність прийнятих рішень при видачі кредиту, регламентує розподіл відповідальності між персоналом та дозволяє сформувати ефективну організаційну структуру банку. Якщо його кредитні цілі достатньо чітко визначені, то при аналізі фінансового ринку створюється кредитна стратегія, що може зводитись до захоплення більшої частки ринку чи вибору нових видів кредитної діяльності. У відповідності до стратегії прогнозується формування портфелю активів (визначення та співвідношення дохідності кожного виду активу) та, на цій основі, й кредитного портфелю. Водночас для реалізації стратегічних цілей необхідно щоб вони були виражені в якісних та кількісних параметрах, мали допустимі значення, а також надавали можливість проводити оцінку ефективності їх застосування. Орієнтовна стратегія управління ризиком кредитного портфеля, яка організаційно поєднує тактичні та стратегічні цілі й структурно і логічно об'єднує етапи управління кредитним ризиком, що дозволяє забезпечити підтримку на оптимальному рівні якості кредитного портфеля, проілюстрована на рис. 2.8.

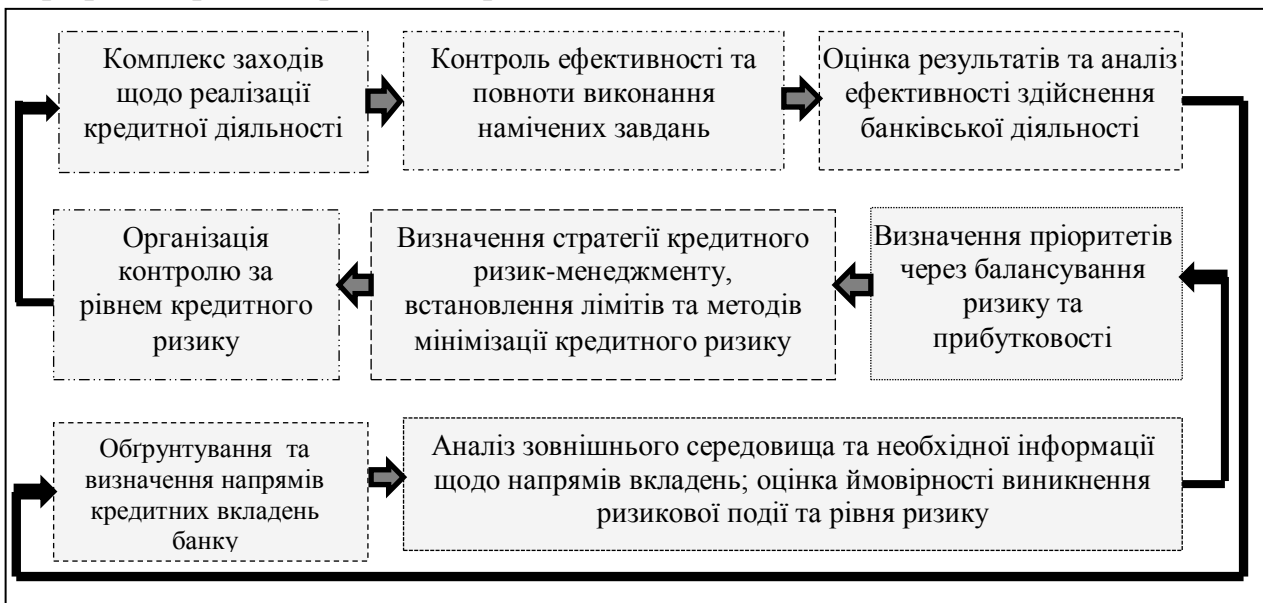

Рис. 2.8. Етапи управління кредитним портфелем банку

Тому якщо сформований кредитний портфель відповідатиме місії та стратегії банку (спрямованої на довгострокову і стійку конкурентну позицію), то він здійснюватиме ефективну діяльність й розвиватиметься як фінансова установа і як соціальний інститут.

Отже, управління на даному етапі можна звести до якості здійсненого прогнозу щодо напрямку розвитку фінансового ринку, що, на основі виявлених чинників, надасть змогу визначити можливі ризики кредитування та знизити рівень невизначеності, а відтак і оперативно поміняти структуру кредитного портфеля у відповідності до зміни операційного середовища. Відмітимо, що більшість факторів можна нівелювати превентивними заходами, зокрема й завдяки продуманій і адекватній умовам функціонування банку кредитній політиці та здійсненням постійного моніторингу й аналізу за локалізацію ризику.

II. Безпосереднє формування кредитного портфеля у відповідності до стратегічних та тактичних цілей кредитної політики, що здійснюється шляхом відбору кредитних заявок позичальників і розподілу ресурсів із врахуванням лімітування, визначення об'єктів та суб'єктів кредитування, аналізу стану кредитного процесу, управління ним, аналізу відхилень від оптимальних значень. На цьому етапі слід враховувати, що високий кредитний рейтинг позичальника не завжди є основою включення кредиту до портфелю, адже таке рішення повинне бути обґрунтованим та залежати від поточної структури портфеля. Таким чином, не зважаючи на індивідуальний характер ризику по окремих кредитах, при їх об'єднанні та внесенні в кредитний портфель кредитний ризик може змінюватись, оскільки існує ймовірність перевищення нормативів чи порушення принципу диверсифікації. Тому кожен видачу кредиту (індивідуальний кредитний ризик) потрібно порівнювати із допустимим рівнем ризику кредитного портфеля в цілому. Для цього необхідно враховувати кореляційні зв'язки між позичальниками, що дозволить змоделювати вплив зміни кредитоспроможності хоча б одного із них на кредитний портфель.

Відтак на даному етапі доцільно здійснювати моделювання кредитного портфеля, що дасть змогу оцінити параметри кредитного ризику та спрогнозувати можливі втрати від нього, а також визначити необхідний рівень резервів та капіталу. Моделювання може відбуватись двома способами, зокрема на базі даних щодо ймовірності дефолтів – вдосконалення кредитного портфеля банку відбуватиметься на основі оцінки та рейтингів кредитного продукту і позичальників на основі окремих кредитних угод. Даний метод доцільно використовувати в умовах стабільності економічного розвитку, адже через такі основні недоліки, як неврахування макропоказників, регіональних особливостей діяльності в нестабільних умовах можуть робитись невірні інтерпретації.

Наступний метод передбачає моделювання через розподіл ймовірних втрат, тобто кластеризацію та стрес-тестування портфеля з метою його поділу на однорідні групи, що дасть змогу ефективніше здійснювати оптимізацію його структури.

На даному етапі також здійснюється вибір методів управління ризиком кредитного портфеля, які доцільно досліджувати на трьох ієрархічних рівнях – рівні окремого кредиту, рівні кредитного портфеля і рівні банку.

III. Перегляд портфеля передбачає аналіз його дохідності, якості кредитів в структурі, оцінку значних кредитних проектів, пошук відхилень від кредитної політики, аналіз сумарного ризику. Це обумовлено необхідністю вибору найкращих сфер кредитування одночасно із мінімізацією ризику, підтримкою необхідної ліквідності та максимальної дохідності від кредитної діяльності для забезпечення ефективного функціонування банку. Такий компроміс між різними показниками має бути спрямований на підвищення його ринкової вартості за умов достатності власного капіталу, що, з одного боку, обмежує кредитний ризик та підтримує на запланованому рівні ліквідність, а з іншого – регулює ріст кредитного портфеля із заданими показниками його якості.

IV. Оцінка якості та ефективності кредитного портфеля націлена на аналіз оптимального співвідношення дохідності і ризиковості кредитів, що реалізується через структуризацію – їх поділ на групи у відповідності до ризику, що дозволяє визначити відхилення фактичних показників від очікуваних стандартних величин, встановити рівень кредитного ризику до капіталу і прибутку банку та дає змогу прогнозувати якість кредитів на перспективу.

Так, у відповідності до стратегії розвитку банку вибирається адекватний для нього портфель (в залежності від агресивної чи консервативної політики), дохідність якого порівнюється із дохідністю інших активів з метою перерозподілу коштів як за напрямками кредитування так і за активними операціями. Підсумком даного етапу повинна бути оцінка загальної якості кредитної діяльності банку, що, звичайно, залежить від якості сформованого кредитного портфеля.

V. На основі попереднього етапу здійснюється коригування кредитної політики банку та структури кредитного портфеля з метою зменшення кредитного ризику, для чого з пріоритетних напрямів кредитування виключаються неблагонадійні галузі.

Таким чином, оперативне виявлення, аналіз та вплив на кредитний ризик на кожному із зазначених етапів управління дозволить сформуванню якісний кредитний портфель банку і забезпечити досягнення запланованого рівня дохідності від кредитної діяльності.

Отже, ефективність банківської діяльності, а відтак і прибутковість банку залежить від якості оптимального кредитного портфеля, що, за сучасних умов,

означає не максимізацію прибутку за рахунок високо ризикових вкладень, а навпаки – зважену кредитну політику, що передбачає вибір таких варіантів кредитування з альтернативно можливих, які дозволять досягнути запланованих результатів при найменших втратах. Проте в умовах обмеженої транспарентності діяльності контрагентів, за якої позичальник не усвідомлений про наявний стан речей у функціонуванні банків, а останні не отримують достатньої інформації щодо фінансового стану та можливостей повернення кредитних ресурсів позичальниками, досить актуальною є розробка моделі, що б дозволила визначити ефективні стратегії вкладення грошових коштів у кредити в умовах невизначеності інвестиційного середовища (поведінки контрагентів кредитних відносин у нестійкій економіці).

Особливої актуальності в зазначеному контексті набуває забезпечення раціональності прийнятих управлінських рішень, чого можливо досягти шляхом побудови такої моделі управління кредитним портфелем, в якій би максимально враховувались невизначеність функціонування банків та їх клієнтів, а також притаманна їй інформаційна асиметричність. Всім вищезазначеним критеріям відповідає теоретико-ігрова концепція, адже предметом дослідження теорії прийняття рішень в умовах невизначеності є закономірності перетворення апріорної та апостеріорної інформації про стан об'єкта та середовища в кількісні складові – параметри, що притаманні різним суб'єктам керування і різним керованим економічним об'єктам [313, с. 126].

Основними поняттями теорії прийняття рішень є: система керування; керований об'єкт (кредитні вкладення з врахуванням ризику); суб'єкт керування та прийняття управлінських рішень (кредитні менеджери, Правління банку, кредитний департамент і т.д.); економічне середовище; стан об'єкта та середовища (умови невизначеності); рішення, що приймаються (найбільш раціональні); невизначеність і зумовлений нею ризик; функціонал оцінювання (матриця значень функціоналу оцінювання); ситуація прийняття рішень; інформаційна ситуація; джерело інформації; критерії прийняття рішень тощо.

З огляду на алгоритм прийняття рішення, важливе значення має наявне інформаційне забезпечення, тобто так звана інформаційна ситуація, яка є характеристикою рівнів невизначеності станів середовища. З врахуванням мети нашого дослідження, ми обрали п'яту інформаційну ситуацію I_5 , якій характерні антагоністичні інтереси учасників гри та агресивне протистояння зовнішнього середовища. Це означає, що умови функціонування контрагентів, в межах яких вони повинні приймати рішення, є вкрай несприятливими. Слід зазначити, що критерій прийняття рішень – це алгоритм, за допомогою якого для можливої ситуації за наявного інформаційного забезпечення I можна прийняти єдине оптимальне рішення (розв'язок) з множини $\{X, Y, H\}$, або множину таких

розв'язків, які називаються еквівалентними відносно даного критерію.

Задачу визначення оптимальної стратегії банку, яка гарантує йому мінімальні втрати при здійсненні кредитної діяльності, доцільно представити у вигляді скінченої антагоністичної гри виду:

$$G = \{X; Y; H\}, \quad (2.1)$$

де: $X\{x_1, x_2, \dots, x_m\}$ – множина можливих дій банку; $Y\{y_1, y_2, \dots, y_n\}$ – множина станів інвестиційного середовища; H – функція корисності банку, або функціонал оцінювання, визначений на множині $X \times Y$, і такий, що приймає значення з простору R^1 , який можна подати у вигляді платіжної матриці.

З метою кращого сприйняття та розуміння суті поставленого завдання, введемо позначення, зокрема нехай банк розглядає можливість кредитування m видів кредитів кожен із яких приносить дохід розміром $D_i (i = \overline{1, m})$. При цьому можливі втрати по кожному виду кредиту складають V_i . Розглянемо кредити, які мають ставку відсотка за користування, p_i , фіксований термін сплати, T_i та номінальний допустимий обсяг, K_i , відсоток втрат від неповернення кредиту, $\%v$. Величину V_i розраховуємо за статистичними даними

$$V_i = K_i \cdot \%v \quad (2.2)$$

Дохід від наданого кредиту визначимо на основі кредитного калькулятора, який містить функції введення проценту за кредит та всі додаткові кредитні платежі (перший внесок, комісії тощо). Для визначення стратегії формування кредитного портфелю формуємо скінченну антагоністичну гру з такою платіжною матрицею (матриця гри):

$$H = \begin{bmatrix} D_1 & -V_1 & \dots & -V_1 \\ -V_2 & D_2 & \dots & -V_2 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ -V_m & -V_m & \dots & D_m \end{bmatrix} \quad (2.3)$$

Процес реалізації скінченої антагоністичної гри розглядається таким чином, що контрагенти кредитної операції незалежно один від одного вибирають деякі чисті стратегії X і Y , внаслідок чого складається певна ситуація рівноваги (X, Y) . Водночас, їх інтереси є антагоністичними, тобто виграш одного із них означає програш іншого і навпаки. Кількість можливих виборів для кожного з учасників гри є скінченою, а назви стратегій в загальному випадку несуттєві [313, с. 126]. Для визначення стратегій учасників необхідно провести спрощення платіжної матриці і привести її до такого вигляду:

$$H^* = \begin{bmatrix} 0 & -r_1 & \dots & -r_1 \\ -r_2 & 0 & \dots & -r_2 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ -r_n & -r_n & \dots & 0 \end{bmatrix} \quad (2.4)$$

При формуванні матриці H^* необхідно дотримуватися виконання умови:

$$r_1 > r_2 > \dots > r_n > 0 \quad (2.5)$$

Матриця H^* еквівалентна матриці H , що не змінює множини оптимальних стратегій учасників гри, що визначаються наступним чином:

$$y_j = \frac{1 - n + r_j \cdot \sum_{i=1}^n \frac{1}{r_i}}{r_j \cdot \sum_{i=1}^n \frac{1}{r_i}}, 1 \leq j \leq n, \sum_{j=1}^n y_j = 1 \quad (2.6)$$

$$x_j = \frac{1}{r_j \cdot \sum_{i=1}^n \frac{1}{r_i}}, \sum_{i=1}^n x_i = 1 \quad (2.7)$$

Значення (ціна) гри, яке визначає величину виграшу (програшу) конкретного гравця, вираховуються за формулою:

$$v = \frac{S_2 + 1}{S_1} \quad (2.8),$$

де:

$$S_1 = \sum_{i=1}^m \frac{1}{D_i - V_i}, \quad S_2 = \sum_{i=1}^m \frac{V_i}{D_i - V_i} \quad (2.9),$$

При цьому, виконується наступна умова:

$$\underline{v} = \max_{1 \leq i \leq m} \{v_i\} \leq \frac{S_2 + 1}{S_1} \leq \min_{1 \leq i \leq m} \{d_i\} = \bar{v} \quad (2.10),$$

де $\underline{v}$ – нижня ціна гри; $\bar{v}$ – верхня ціна гри.

Апробація запропонованої моделі проведена на наступних середньостатистичних по банківській системі даних (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Варіанти кредитних продуктів банків

Вид кредиту	Обсяг, (сер) грн.	Реальна ставка, % річних (сер)	Термін (сер), рік	Втрати %
Кредити домогосподарствам				
Іпотечний кредит на купівлю житла на первинному ринку	100000	25,00%	10	19,40
Іпотечний кредит на купівлю житла на вторинному ринку	200000	18,40%	12	20,00
Кредит готівкою	20000	33,23%	1	23,20
Кредит на купівлю нових автомобілів	120000	23,50%	5	17,80
Кредит під заставу нерухомості	80000	25,00%	5	10,10
Кредит під заставу депозиту	20000	24,50%	1	4,20
Кредитування під поруку	16000	26,10%	1,5	5,30

Кредити юридичним особам				
Комерційний кредит	150000	23	3	13,8
Фінансування поповнення оборотних коштів	500000	22,2	0,5	15,9
Лізинг	100000	12,1	2	9,5
Кредитна лінія	70000	19,5	1,5	4,7
Кредити для придбання нерухомості та земельних ділянок	600000	19,8	5	16,5
Вексельне фінансування	200000	4	1	6,6
Кредит на купівлю транспортних засобів	150000	18,5	4	15,7
Інвестиційний кредит	200000	21	7	17,3

Розрахунки необхідних даних для моделювання субпортфелів «Кредити домогосподарствам» та «Кредити корпоративним клієнтам» представлені в додатку Т.

На основі даних спрощеної матриці та розраховавши оптимальні стратегії учасників кредитних операцій, знайдемо такий розподіл кредитного субпортфеля, який забезпечить мінімум втрат для банку (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Отримані результати стратегій банку

x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7
0,1644	0,1680	0,0	0,1799	0,1553	0,1696	0,1630

Отже, ми отримали оптимальну стратегію банку для формування субпортфеля «Кредити домогосподарствам» (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Оптимальний розподіл кредитних ресурсів банку на кредитування домогосподарств

Вид кредиту	Частка обсягу кредиту в кредитному портфелі
Іпотечний кредит на купівлю житла на первинному ринку	16,44%
Іпотечний кредит на купівлю житла на вторинному ринку	16,80%
Кредит готівкою	0%
Кредит на купівлю нових автомобілів	17,99%
Кредит під заставу нерухомості	15,53%
Кредит під заставу депозиту	16,96%
Кредитування під поруку	16,30%

Так, якщо в загальній кількості виданих кредитів для населення, частка кредитів відповідних номіналів будуть займати величину, що відповідає розрахованим стратегіям, банк понесе мінімальні втрати по кожному з видів кредиту в розмірі 1723,72 грн.

Слід зазначити, що у відповідності до поставленої задачі нераціональною є видача третього виду кредиту, оскільки існує висока ймовірність того, що подальше кредитування на його умовах може призвести до значних втрат для банків. Відтак, слід або відмовитись від його реалізації або ж змінити

параметри кредитного продукту.

На основі даних спрощеної матриці знайдемо оптимальний розподіл кредитного субпортфеля «Кредити корпоративним клієнтам», який забезпечить мінімум втрат для банку (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Отримані результати стратегій банку

x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8
0,2078	0,0	0,0	0,1898	0,2021	0,0	0,2133	0,1901

Оптимальна стратегія для формування субпортфеля «Кредити корпоративним позичальникам» наведена в таблиці 2.15. Якщо в ньому частки кредитів відповідних номіналів будуть займати величину, що відповідає розрахованим стратегіям, банк понесе мінімальні втрати по кожному з видів кредиту в розмірі 23202,05 грн.

Таблиця 2.15

Оптимальний розподіл кредитних ресурсів банку при кредитуванні корпоративних позичальників

Вид кредиту	Частка обсягу кредиту в кредитному портфелі
Фінансування поповнення оборотних коштів	20,78%
Кредит на купівлю транспортних засобів	0%
Лізинг	0%
Комерційний кредит	18,98%
Кредити для придбання нерухомості та земельних ділянок	20,21%
Вексельне фінансування	0,0%
Інвестиційний кредит	21,33%
Кредитна лінія	19,01%

Зауважимо, що в даній моделі ми абстрагувались від такого параметру як ліквідність кредитного портфелю оскільки, на наш погляд, він залежатиме від якості оцінки кредитного ризику.

Отже, використання даної моделі керівництвом банку дозволить не лише приймати зважені управлінські рішення в умовах невизначеності функціонування, але й найоптимальніше розподілити ресурси між видами кредитів таким чином, що кредитний портфель буде збалансованим за розмірами прибутку та збитку. Це надасть змогу банку вести високоефективну діяльність, адже забезпечуватиметься отримання запланованого рівня доходу за умов невизначеності інвестиційного середовища та підвищиться рівень управління кредитним ризиком.

Крім того, дана модель може мати різні спрямування щодо можливості формування кредитного портфеля – якщо основною метою банку є збереження ресурсів, то при розрахунку слід розглядати вхідний (початкові ресурси для

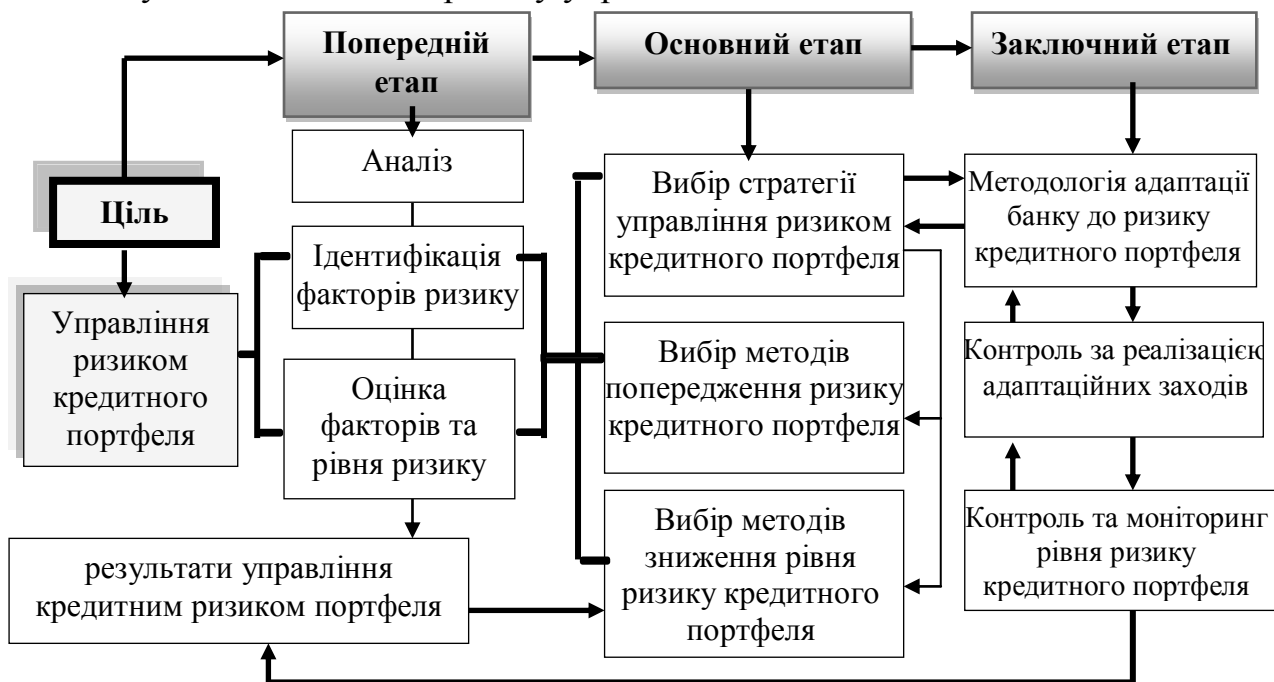
кредитування і можливий дохід від їх вкладень) та вихідний (можливі втрати основної суми та процентів) грошові потоки, приклад визначення оптимальних стратегій за якими поданий в додатку Т.1.

Її також можна використовувати для розрахунку прогнозного стану портфеля при включенні того чи іншого кредиту в його склад, визначення оптимальних параметрів кредитних продуктів банку із балансуванням їх прибутковості та ризиковості, аналізу впливу різноманітних факторів на рівень втрат в кредитному портфелі (нерентабельність галузі, в якій працює позичальник, зміна облікової ставки НБУ та процентної політики банку тощо), оцінки ймовірного рівня втрат від збільшення чи зменшення обсягу окремих кредитних продуктів.

Таким чином, результатом процесу управління виступає формування чітко структурованого кредитного портфеля із оптимальними показниками його ризиковості та прибутковості. Проте, в подальшій діяльності банку можливе відхилення від початкових параметрів, що може спричинити зниження ефективності кредитування і виникнення значних втрат.

Щоб цього не допустити, необхідно якісно організувати процес управління ризиком кредитного портфеля, що б надало змогу дотримати на заданих рівнях значень фінансових показників, які характеризують ефективність організації кредитного процесу та банківської діяльності.

На нашу думку, слід виділити три базові етапи управління ризиком кредитного портфеля (рис. 2.9), котрі логічно розділені на складові, що забезпечує комплексність процесу управління.

Примітка: складено авторами самостійно.

Рис. 2.9. Етапи управління ризиком кредитного портфеля банку

Слід зауважити, що на початковому етапі управління ризиком кредитного портфеля необхідно визначити його ринкову вартість, вплив на яку здійснюють резерви, оскільки вони є основою витрат банків, та термін виданих кредитів. Після цього можна переходити на попередній етап, який передбачає аналіз та ідентифікацію чинників, що впливають на вартість кредитного портфеля. При їх визначенні обов'язково слід враховувати й ті, що впливають на індивідуальний кредитний ризик, адже в разі неповернення коштів позичальником, зміниться й вартість кредитного портфеля.

Проте для визначення адекватності прийнятих рішень не достатньо лише виявити потенційні загрози, необхідно також здійснити їх оцінку щодо масштабності впливу та виникнення.

Специфікою оцінки кредитного портфеля є те, що вона залежить від рівня ризику окремих його сегментів, ступеня диверсифікації, зв'язку із ліквідністю та дохідністю. Її результатом має стати розрахунок значень показників ризику та мотиваційне судження про його значимість. Сама оцінка здійснюється за допомогою аналітичного методу (визначається Положенням, за методикою якого проводиться класифікація кредитів за групою ризику), коефіцієнтного аналізу (застосовуються відносні показники, що характеризують кредитний портфель), методів теорії ймовірності (статистичні – числовий розрахунок ймовірностей втрат), комплексів на основі VAR (Value-at-Risk): CreditRisk, система KMV Portfolio Manager, система Creditmetrics, модель Credit Portfolio View.

Слід зазначити, однак, що останнім часом досить дискусійним є питання щодо застосування VAR-методології, оскільки для визначення розмірів збитку (дефолт позичальника, ринкова зміна фінансових інструментів) потрібно знати розподіл ймовірностей, проте такі випадкові величини залежать від непрогнозованих чинників. Саме тому роблять припущення, що даний розподіл є нормальним, а це означає, що чинники, які впливають на ймовірність є кореляційно непов'язаними між собою випадковими величинами.

На практиці ж має місце протилежна ситуація – здебільшого контрагенти кредитної угоди є пов'язаними між собою особами і, в разі настання несприятливих обставин в тій чи іншій галузі, виникає неплатоспроможність ряду позичальників, що впливає на якість кредитного портфеля та на ефективність функціонування банків.

Оскільки кредитоспроможність позичальника в більшості розраховується на основі статистичної моделі, то точність висновку щодо настання ризикової події та її впливу на кредитний портфель залежатиме від тривалості діяльності банку та економічної ситуації в країні. На основі кількісної оцінки здійснюється також ранжування кредитів за ступенем ризиковості.

Метою такої процедури є групування кредитів для прогнозування втрат за ними, а також мінімізації впливу кредитного ризику на прибутковість банку, що дозволить ефективно аналізувати структуру кредитного портфелю в динаміці за рядом показників: видом вкладень, групами позичальників, термінами, простроченими та пролонгованими кредитами, галузевою приналежністю, валютами, процентними ставками. Це дасть змогу виявити пріоритетність сфер вкладання коштів, тенденції в зміні прибутковості та можливостях повернення кредитів.

На базі вищезазначених позицій розраховується рівень необхідного капіталу (CAR), який визначається як VAR помножений на EAD (Exposure at Default) – загальна сума активів під ризиком. Для розрахунку частки кожного вкладника в капітал під ризик використовують CAR позичальника та визначають його рентабельність для портфеля (RAROC (Risk-adjusted Return on Capital) – капітал під ризик). Показник RAROC_i можна обчислити і для кожного окремого активу «і», знаючи його внесок у VAR, прибутковість та ризик. Очевидно, що якщо RAROC_i нижче загального RAROC, то такий актив «псує» показник дохідності всього портфеля, адже позичальники з найменшим показниками RAROC_i є нерентабельними, а з найбільшою часткою в VAR – ризиковими. Таким чином, керуючись цими показниками можна дати чіткі кількісні рекомендації по лімітах, рівнях забезпечення і термінах кредитування.

Отже, знаючи загальний портфельний CAR, можна визначити розподіл портфеля, що дозволить симулювати поведінку кредитів на фоні ризику інших кредитів, які можуть бути додані в кредитний портфель. Дана процедура важлива з погляду обґрунтованості включення нового кредиту з позиції ризик/дохід всього портфеля, тобто визначає доцільність видачі кредиту на основі аналізу якості кредитного портфеля після кредитування. Також в межах даного етапу можна здійснити стрес-тестування кредитного портфеля, що дозволить оцінити можливі втрати за ним при непередбачуваних подіях та вибрати найоптимальніший управлінський метод протидії негативним наслідкам.

Таким чином, точна оцінка кредитного ризику і своєчасне застосування превентивних заходів є передумовою ефективного управління ризиком кредитного портфеля та прибуткового функціонування банку. Особливу роль на даному етапі відіграє якісно організована система кредитного ризик-менеджменту, адже найменша управлінська помилка може призвести до проблем ліквідності та платоспроможності банку в силу його значної ризикової діяльності.

Якісне здійснення аналізу, ідентифікації та оцінки факторів ризику є передумовою належного проведення основного етапу управління, що передбачає вибір стратегії управління ризиком кредитного портфеля та доцільності

застосування інструментів його мінімізації чи попередження. Зазначене завдання реалізується через забезпечення ефективності наступних напрямків:

1) повноти інформаційного забезпечення щодо діяльності позичальників (експертиза клієнтських підрозділів та департаментів, експертні висновки вартості і ліквідності заставного майна, моніторинг кредитної операції);

2) системи ранжування повноважень і процедури колегіального прийняття рішень;

3) достатності та повноти застави, поруки, гарантій і інших форм забезпечення, що повинні покрити суму кредиту в разі зменшення його вартості;

4) формування в структурі кредитного портфеля достатнього обсягу ліквідних кредитів, а також пріоритетна видача кредитних ресурсів клієнтам, які мають відкритий рахунок в банку та які тривалий час із ним співпрацюють;

5) підвищення фінансового стану позичальників шляхом консультування при структуруванні кредитної угоди та роботи щодо її реструктуризації;

6) кредитного лімітування чи ліміту розміру окремого кредиту. На рівні кредитного портфеля застосовуються нормативи та обмеження до величини капіталу, що визначені НБУ та які впливають на його формування, обсяг та структуру.

Поряд із нормативами НБУ банки, виходячи із особливостей своєї організаційної структури та економічної ситуації в країні, можуть встановлювати й власні ліміти, перелік яких наведений в додатку У. В сучасних умовах одним із найбезпечніших видів ліміту розміру кредиту є відкриття кредитної лінії, що дозволяє поетапно контролювати надані ресурси та визначати необхідність в подальшій доцільності реалізації проекту позичальника. Відмітимо, що на сьогодні особливу увагу банкам слід приділити лімітам відповідальності, які доцільно встановлювати на одного позичальника та на загальний обсяг кредитів, рішення про видачу яких може прийматись відповідальною особою. Така система, одночасно із ефективно проведеним контролем і моніторингом, дозволить підвищити відповідальність банківських працівників за прийняті управлінські рішення та забезпечить диверсифікацію кредитного портфеля;

7) проведення на постійній основі моніторингу структури, складу та якості кредитного портфеля для уникнення надлишкової його концентрації, під якою ми розуміємо надмірну залежність банку від вкладень в кредити, що об'єднані певними ознаками і яким притаманний вплив однотипних факторів ризику. Надмірна концентрація портфеля повинна розглядатись як підвищений фактор ризику виникнення непередбачених збитків і її наслідком є зниження ефективності діяльності банку. Так, спрямування більшості кредитних ресурсів в одну із прибуткових галузей може призвести до підвищення ризику

кредитного портфеля через можливе виникнення негативних тенденцій в її розвитку, в результаті чого банк може зазнати суттєвих втрат;

8) диверсифікація структури кредитного портфеля через кредитування різних секторів та галузей економіки, позичальників із різними формами власності, що дозволить знизити втрати банку в разі негативних змін економічного становища країни, галузі, регіону, позичальника. Тобто розподіл ризику має проводитись за такими напрямками: диверсифікація позичальників за галузевою і регіональною належністю; цілями кредитування; застосування різноманітних процентних ставок й способів їх нарахування та сплати; диверсифікація забезпечення, що надасть можливість компенсувати втрати за одними кредитами доходами від інших. Водночас, надмірна диверсифікація може зашкодити банку, оскільки працівники не можуть бути ознайомлені із специфікою діяльності всіх позичальників, які функціонують в різних економічних секторах. Неврахування зазначеного аспекту може спричинити підвищення ризику кредитного портфеля через невірно здійснену оцінку кредитоспроможності чи неправильний вибір кредитного продукту;

9) резервування за допомогою коштів, що були попередньо акумульовані і за рахунок яких покриваються втрати по проблемних кредитах. Важливість даного інструменту проявляється в тому, що в разі неповноти сформованого резерву, втрати покриватимуться за рахунок власного капіталу банку, що може спричинити його банкрутство. Власне розрахунок достатності резерву здійснюється відповідно до Положення № 23, проте встановлюється не на всі кредитні операції, які також можуть бути достатньо ризиковими (позабалансові операції, кошти субординованого боргу). Проблемним є й питання забезпечення, що входить в розрахунок теперішньої вартості попередньо оцінених майбутніх грошових потоків та впливає на обсяги сформованих резервів. У відповідності до ст. 4.14 Положення № 23, оцінка забезпечення проводиться на основі методу ринкової вартості, що є прийнятним в стабільних умовах, однак в умовах нестабільності ринкова вартість може суттєво знизитись. Крім того, періодичність перевірки застави чітко регламентована, що може призвести до неточності розрахунку відрахувань в резерви та підвищення кредитного ризику;

10) страхування кредитних операцій, що спрямоване на передачу кредитного ризику до іншого контрагента для оптимізації кредитного портфеля банку та підтримки власної платоспроможності. Банки, страхуючи кредитні портфелі, знижують кредитний ризик через відшкодування в разі виникнення прострочень за кредитами, що дозволяє їм очистити свої баланси від проблемної заборгованості. На жаль, кредитне страхування в Україні не набуло значного

поширення через нерозвиненість фінансового ринку та відсутність достатнього заохочення в нормативних документах для розвитку даного інструменту.

Слід зазначити, що з метою обмеження ризиків, що приймаються банком за формами кредитування, управління кредитним портфелем має здійснюватись у попередньому порядку, в процесі відбору заявок потенційних позичальників з врахуванням ризику концентрації за пов'язаністю позичальників, галузевій ознаці, строками надання, у розрізі валют, параметрами, що визначені кредитною політикою, в якій повинні бути зазначені небажані кредитні операції та ті, що мають здійснюватися з особливою обережністю. До них, наприклад, можна віднести кредити юридичним особам, які діють на ринках з чіткою державною монополією і посиленням державним регулюванням; кредити органам державного управління і органам місцевого самоврядування тощо.

Зауважимо, що ефективність вибраних методів управління ризиком кредитного портфеля залежить не лише від фактичного рівня самого ризику, але й від міри його прогнозованості. Проте на даний час відсутні об'єктивні та адекватні сучасним умовам способи управління ризиком кредитного портфеля, які б надавали змогу здійснювати таке прогнозування. Це зумовлено недостатністю інформативної бази щодо їх тестування та відсутністю потреби в їх здійсненні, адже основним цільовим орієнтиром банківської діяльності в докризові роки був ріст кредитування. Тому на даному етапі перед банківськими працівниками постає питання оперативної оцінки ситуації, розуміння реальної проблеми та вибору найоптимальнішого варіанту мінімізації чи запобігання втрат.

Після обрання стратегії управління ризиком кредитного портфеля, логічним продовженням процесу виступає необхідність адаптації банку до його рівня. Це означає підтримку значення ризику на прийнятному показнику та забезпечення такої подальшої кредитної діяльності, яка не провокуватиме його підвищення. Для реалізації зазначеного заходу і з метою аналізу дотримання визначених кредитною політикою параметрів кредитного портфеля, слід здійснювати постійний нагляд за можливою міграцією ризику, аналізувати його вартість внаслідок зміни як внутрішніх, так і зовнішніх умов функціонування, відстежувати динаміку зміни індивідуальних кредитних ризиків, вчасність виконання нормативів НБУ, виявляти ймовірність перевищення показників ліміту кредитного портфеля.

Особливу увагу, при цьому, слід зосередити на індикаторах проблемної заборгованості, вчасне реагування на які дозволить не допустити значного погіршення стану кредитного портфеля. Крім того, в процесі здійснення контролю та моніторингу доцільно порівнювати дохідність кредитів з дохідністю

від інших вкладень, наприклад в цінні папери, інвестиції тощо, адже при зміні доходу, змінюватиметься й структура напрямів вкладення коштів. Відтак, постає необхідність в якісному управлінні як активами так і пасивами банку, тобто у визначені оптимального складу портфеля активів за даного рівня депозитної бази. За результатами контролю та моніторингу генеруються пропозиції для клієнтських підрозділів, які мають містити рекомендації бажаних параметрів кредитів та позичальників, визначати додаткові параметри по обмеженню концентрації кредитного портфеля. Проте основним результатом даного етапу повинен стати висновок щодо ефективності системи управління ризиком кредитного портфеля та необхідність її коректування у відповідності із запланованим рівнем досягнення ефективності банківської діяльності.

Отже, дотримання послідовності і ретельності проведення зазначених етапів забезпечить банку ефективне управління ризиком кредитного портфеля, зменшить ймовірність непередбачених втрат, а відтак вплине й на рівень отриманих ним прибутків. Через це оцінку якості здійснених етапів слід аналізувати через досягнення відповідних цільових орієнтирів щодо якості кредитного портфеля, стійкості й прибутковості банку. Такі орієнтири слід встановлювати із врахуванням найтипівіших помилок при здійсненні кредитної діяльності, адже вони можуть призвести до погіршення якості кредитного портфеля: агресивної кредитної політики, недостатньої диверсифікації кредитного портфелю, прихованої простроченої заборгованості, неправомірної пролонгації кредиту, неефективності методів забезпечення за кредитами, недосконалості методики їх класифікації за ступенем ризиковості, неефективності та неадекватності методів мінімізації та регулювання кредитного ризику.

Таким чином, здійснений аналіз та характеристика етапів управління ризиком кредитного портфеля дав змогу виявити, що з метою досягнення кращих результатів управління та підвищення ефективності функціонування банків, доцільно оптимізувати:

- процес управління через імплементацію в його структуру етапу прогнозування, що дозволить виявити тенденції в зміні показників якості кредитного портфеля, додасть динамічності управлінській функції та надасть змогу аналізувати фактори, які спричиняють найсуттєвіший вплив на прибутковість банку;

- методи мінімізації ризику кредитного портфеля, зокрема досить актуальним в період нестабільності виступає Vintag-аналіз, прогнозування за яким здійснюється на термін 3-6 місяців, а розрахунки характеризується точністю, що досягається шляхом аналізу заборгованостей за кредитами, на які впливала численна кількість різних чинників [49, с. 181-184]. Перевагами

застосування Vintag-аналізу є можливість врахування додаткових факторів прострочень за кредитом та специфіки етапів кредитування;

- методику управління через:

1) застосування макроекономічного моделювання за допомогою стрес-тестування, що дозволить отримати реальні показники стану кредитного портфеля шляхом оцінки та прогнозування середовища функціонування як самого банку, так і його клієнтів, передбачити ризикові й небезпечні галузі та сектори кредитування в кризових умовах, визначити як зміниться вартість кредитного портфеля під дією макроекономічних факторів.

Це дозволить оцінювати кредитну операцію через її вплив на загальний ризик портфелю, адже навіть при кредитуванні надійного позичальника сукупний кредитний ризик може збільшитись в результаті впливу факторів, якими обтяжена кредитна угода, що зумовлено пов'язаністю позичальників між собою або ж їх належністю до однієї галузі, що й підвищує рівень концентрації кредитного портфеля. Параметрами, які слід включити в моделювання, є: вплив галузевого ризику, чутливість позичальника до конкретного фактору ризику, однотипного забезпечення та розміру кредиту. Крім того, для оцінки впливу якості і вартості кредитного портфеля на ефективність банківської діяльності, необхідно пов'язати його макроекономічну модель із фінансовою моделлю функціонування самого банку, що дозволить спроектувати стратегію управління ним в стресових ситуаціях;

2) моделювання кредитних продуктів, що передбачає врахування інтересів позичальників й макроекономічні зміни та дозволить забезпечити оптимальний для банку, з позиції прийнятого кредитного ризику, портфель;

3) використання методики Risk Based Pricing, суть якої проявляється у зменшенні відмов у високоризиковому клієнтському сегменті завдяки підвищенню процентної маржі по кредиту. Її використання дозволить забезпечити доступ до кредитів позичальників, дефолт за якими є мінімальним, завдяки чіткій кластеризації кредитного портфеля на блоки: надійних клієнтів із мінімальною маржею дохідності; стандартних клієнтів із оптимальним співвідношенням ризику та дохідності; клієнтів, які не бажають витрачати час на збір документів, погоджуючись на максимальну маржу за отриманими кредитами. Оскільки на кредитний портфель банку впливає значна кількість факторів, в рамках даної методики слід застосувати карти Кохонена, що дозволять виявити зони локалізації та концентрації кредитного ризику, оцінити субпортфелі банку тощо. В продовження зазначеного положення, слід виокремити й наступний підхід:

4) впровадження в банку системи PLTV (Predictive Lifetime Value), що означає визначення «ціни» клієнта». Так, банку слід розрізняти поточну і

майбутню прибутковість позичальника, що пов'язане із тим, що використовуючи один із продуктів банку, клієнт використовуватиме й інші його продукти.

На сьогоднішній час, приймаючи рішення щодо кредитування, банківський працівник враховує лише ту прибутковість, яку він отримає від укладеного кредитного договору (першого продукту). Якщо кредитний ризик по ньому занадто великий, клієнт отримає відмову. Проте, якщо б банк при прийнятті кредитного рішення підсумував прибутковість від інших продуктів, якими скористається клієнт при кредитуванні (відкриття поточного, карткового чи кредитного рахунку, консультаційні, трастові послуги тощо), то частина клієнтів перейшли б у розряд позитивних очікувань, що означає розрахунок на тривалу перспективу доходів від роботи з ними. Адже прибуток для банку при такому підході буде значно вищим, ніж може здаватися в поточному періоді;

- організаційну структуру банку через виокремлення в межах кредитного відділу чи відділу ризик-менеджменту посади з функціями аналізу кредитного портфелю, розрахунку показників його ризиковості, ліквідності, прибутковості, а також оперативного внесення рекомендації щодо оптимізації його структури в разі виявлення відхилень від оптимальних значень;

- операційну складову, що дозволить на рівні дотримання елементарних правил не допустити виникнення чи збільшення ризику кредитного портфеля банку. Ці правила передбачають наступне:

- не допускати концентрації кредитної діяльності банку в одній галузі або в такій, що чутлива до змін в економіці;

- знижувати питому вагу активів клієнтів, які мають труднощі при обслуговуванні заборгованості чи проводять ризикові операції;

- при проведенні кредитних операцій перевага повинна віддаватись клієнтам, які мають позитивну кредитну історію;

- вимагати достатнє та якісне забезпечення за кредитними операціями (високоліквідне майно, що не підлягатиме швидкому знеціненню), як варіант може бути запропоноване укладення договору купівлі-продажу майна позичальника із зворотним його викупом;

- встановлювати ліміт сумнівної заборгованості в кредитному портфелі;

- кредити повинні надаватись більш дрібними сумами найширшій кількості клієнтів при збереженні загального обсягу кредитування;

- проводити обслуговування клієнтів, що належать до різних галузей, видів власності та груп в залежності від розміру майна підприємства.

Отже, сучасний етап розвитку ризик-менеджменту в вітчизняних банках за ряд останніх років характеризується підвищенням значущості комплексного підходу до аналізу й оцінки ризиків на рівні кредитного портфеля. Це

обумовило потребу в здійсненні управління ризиком кредитного портфеля банку на двох рівнях – рівні банку та рівні НБУ, що визначається необхідністю керування обов'язковими правилами ведення кредитної діяльності та нормативами щодо обмеження кредитного ризику.

Крім того, вітчизняні банки недостатньо розуміють вплив кредитного ризику на ефективність банківської діяльності та економіку країни, не мають досвіду здійснення якісної кредитної політики, створюють внутрішні структурні підрозділи управління кредитним ризиком не стільки через об'єктивну необхідність та доцільність у їх існуванні, скільки через вимоги НБУ та Базельського комітету, а тому в своїй діяльності змушені орієнтуватись на інструктивні рекомендації регулятора. Водночас, забезпечення якісного механізму управління ризиком кредитного портфеля на рівні банку надасть йому змогу регулювати свої фінансові потоки, що необхідні для своєчасної виплати власних зобов'язань та створити передумови для ефективнішої діяльності.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

3.1. Концептуальні основи управління кредитним ризиком банку у контексті закономірностей ринкової трансформації економіки України

Аналіз умов діяльності вітчизняних банків, які змушені функціонувати в недосконалому правовому, економічному й інституційному середовищі, дає змогу стверджувати, що теоретичне осмислення проблем в Україні слідує за випадками їх практичної реалізації, що свідчить про відсутність превентивності механізмів та заходів їх недопущення. Так, іманентною рисою перехідного періоду була, в більшій мірі, саме реакція як банківських установ так і НБУ на ті чи інші економічні явища в країні, що негативно позначилось на ефективності банківської діяльності.

Проте ринкові умови, для яких характерним є підвищення невизначеності зовнішнього середовища, зумовили необхідність у формуванні принципово нових, поміркованих гнучких й адаптивних стратегій діяльності, які б враховували циклічність економіки, та формували дієві методичні та інституційні компоненти управління, що б дозволяли приймати ефективні управлінські рішення.

В сучасних умовах це означає здійснення виваженої кредитної політики та проведення якісного кредитного ризик-менеджменту, що пов'язане із тим, що банки, як і будь які інші ринкові інститути, мають дотримуватися цілей функціонування, зорієнтованих на отримання запланованого рівня прибутку.

В зв'язку із цим, спостерігається тенденція відмови банків від динамічного розвитку, а з можливих альтернативних рішень обираються ті, які є найбільш надійними й водночас малоприбутковими. Така ситуація виникла через обрання ними в докризовий період стратегії максимізації прибутків, досить часто вони необґрунтовано приймали кредитний ризик без попереднього наукового опрацювання дій щодо управління ним.

Це підтверджується рядом показників діяльності вітчизняних банків – фінансовими результатами, рівнем прострочених кредитів, сформованих під них резервів та тих, що характеризують ефективність їх кредитної діяльності (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

**Динаміка окремих показників ефективності кредитної діяльності банків
України**

Показник	01.01. 2007	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015
Норма прибутку на активи	1,34	1,22	0,88	-4,38	-1,40	-0,74	0,44	0,11	-4,26
Норма прибутку на капітал	11,38	10,52	7,29	-32,25	-9,73	-5,01	2,92	0,79	-35,01
Співвідношення процентної маржі до валового доходу	54,49	55,45	51,16	66,76	65,98	63,07	64,15	58,56	48,46
Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу	59,79	60,76	52,95	61,08	61,89	68,26	61,45	65,95	59,85
Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	14,28	11,6	9,35	11,45	18,84	18,65	22,15	20,63	26,40
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	37,83	39,93	32,99	35,88	91,19	94,73	90,28	89,11	86,14
Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,9	18,06	18,26	15,6
Співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня до зважених за ризиком активів	10,84	10,09	11,15	14,23	15,11	13,99	13,77	13,89	11,21
Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу	352,44	313,44	9,16	31,97	29,17	25,76	36,03	30,65	61,07
Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	59,76	48,12	3,88	13,7	15,27	14,73	16,54	12,89	18,98
Співвідношення капіталу до активів	12,47	11,58	12,86	13,1	14,63	14,76	15,03	15,06	11,23
Спред між ставками за кредитами та депозитами (базисні пункти)	654	546	816	586	721	567	485	383	540
Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських)	74,9	64,86	48,36	45,27	56,01	61,19	69,80	73,34	64,45
Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів	50,48	51,45	60,32	52,59	48,23	42,13	37,66	34,72	47,77
Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань	50,31	49,77	59,04	55,83	51,25	49,76	49,22	43,25	49,27

Примітка: сформовано авторами на основі [168; 260]

Отже, якщо проаналізувати такі важливі показники діяльності банків як норму прибутку на активи та норму прибутку на капітал, то слід відзначити, що в 2004-2009 рр. вони мали позитивне значення – 0,88-1,34 та 7,29-11,38 відповідно. Однак банківська система так і не відновила докризового значення – в 2010-2012 рр. вказані показники варіювали в межах -0,74 – -4,38 та -5,01–-32,25 відповідно. Після незначного покращення в 2013-2014 рр., в яких показники набули позитивного значення, в 2015 р. вони знову набули мінусового

значення – -4,26 та -35,01 відповідно. Це означає, що на 1 грн. капіталу банківська система отримує 35 грн. збитку та на 1 грн. активів 4,2 грн. збитку. Такі значення показників свідчать про необхідність банківським установам більше уваги приділяти управлінню власним прибутком як показнику, що загалом визначає ефективність банківської діяльності, а також потрібно знижувати частку недохідних активів шляхом мінімізації кредитного ризику.

Розглянемо також показник співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу. Так, найкритичнішого значення даний показник набув у 2007-2008 рр. – 352% та 313% відповідно. У 2009 р. він суттєво понизився - до 9,16%, однак таке зменшення відбулося в основному не так за рахунок зниження частки недіючих кредитів як значних відрахувань у резерви. Проте вже у 2015 р. він знову набуває загрозливих показників – 61,07%. Відтак, можна зробити висновок, що здатність банківської системи України поглинати збитки є досить низькою.

Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів у 2007 р. становило близько 60%, проте вже у 2009 р. майже 4%, що мало б свідчити про активну роботу банків з проблемними активами. Однак, вже з 2010 р. цей показник демонструє тенденцію до збільшення та в 2015 р. становить майже 19%, що, навпаки, дозволяє стверджувати про недостатню увагу до управління проблемними кредитами, значні ризики та, відповідно, збитки банківських установ при здійсненні кредитних операцій.

Співвідношення процентної маржі до валового доходу найвищого значення досягнуло у 2010 р. - 66,76%, та станом на 01.01.2015 р. становило 48,46%, тобто скоротилось на 18,3%. Загалом, показник чистої процентної маржі вказує на здатність банку отримати прибуток від процентної різниці. Спадає тенденція, яка почалась з 2010 р., свідчить про зниження прибутковості банківської діяльності, що обумовлено багатьма факторами, основними з яких, на нашу думку, є збитковість ведення банківського бізнесу та більш зважена кредитна політика банків, спрямована на збереження існуючого клієнта.

Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів, починаючи із 2009 р. має стійку тенденцію до зростання. Так, якщо у 2009 р. показник становив 9,35%, то вже у 2015 р. 26,4% тобто зріс практично на 17%. Загалом такий стан речей можна пояснити підвищенням вимог до формування норм обов'язкового резервування НБУ, а також значною підтримкою регулятора кредитами рефінансування в зазначений період.

Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань (норматив короткострокової ліквідності (Н6) вказує на мінімально необхідний обсяг активів банку, що необхідний для виконання ним своїх зобов'язань за

рахунок продажу ліквідних активів у разі втрати доступу до фінансування. За досліджуваний період даний показник значно перевищував нормативне значення. Так, в 2007-2010 рр., коли нормативне значення НБУ було встановлене на рівні не менше 20%, фактично він складав 33%-40%; із підвищенням його рівня до 60% у 2011 р., його показник по банківській системі складав 86,1%-94,7%.

Співвідношення капіталу до активів банківської системи України в 2007-2014 рр. мав тенденцію до збільшення. І лише у 2015 р. цей показник знизився до 11,23% із 15,06% у 2014 р. Однак, загалом був вищим, ніж встановлене Базелем II значення у 8%, що, загалом, свідчить про достатність капіталу банків для здійснення ними активних операцій.

Показник співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів (норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2)), нормативне значення, встановлене НБУ - не менше 10%. Аналіз даних таблиці дав змогу виявити, що в 2007-2009 рр. цей показник коливався в межах 14%, в 2010-2014 рр. його значення коливалось від 18% до майже 21%, що свідчить про те, що більшу частку ризику в цей період почали приймати на себе власники банків. Однак в 2015 р. показник знову знизився практично на 3% - до 15,6%. Водночас, аналізований показник за весь період не набував значення, меншого ніж 10%, що свідчить проте, що банківські установи здатні своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями.

Співвідношення регулятивного капіталу першого рівня до зважених за ризиком активів (норматив достатності основного капіталу (Н3)) мав нормативне значення не менше 9% (зараз 7%). За досліджуваний період показник перевищував нормативне значення та станом на 2015 р. становив 11,2%.

Спред між ставками за кредитами та депозитами є показником, що характеризує тенденції в динаміці чистих відсоткових доходів банків, а відтак і їх рентабельності. У 2007 р. він становив 654 базисних пунктів (б.п.), а у 2015 р. 540 б.п. Найвище його значення спостерігалось у 2009 р. – 816 б.п., найнижче у 2014 р. – 485 б.п. Загалом, слід відмітити, що високий спред у відповідні роки міг бути спричинений значними ризиками банківських операцій, а збільшення розриву в часовому аспекті здебільшого засвідчує підвищення премій за ризик.

Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських) у 2007 р. становило у 2007 р. 74,9 % з поступовим зниженням у 2010 р. до 45,27%. Проте, починаючи із 2011 р. спостерігалась тенденція до зростання даного показника. Так, найвище його значення спостерігалось у 2014 р. – 73,34%, однак вже у 2015 р. склало 64,45%. Підвищення значення даного показника відбувалось в зв'язку із збільшенням депозитного портфеля банків. Слід відмітити,

що низьке співвідношення показників може свідчити про складну ситуацію з ліквідністю в банківській системі або ж про втрату довіри до банківської системи.

Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів починаючи із 2009 р. мали стійку тенденцію до зниження – із 60,32% до 34,2%, хоча в 2007-2009 р. показник зріс практично на 10% - від 50,5% до 60,3%. Однак вже у 2015 р. показник збільшився практично на 13% , порівняно із 2014 р. до 47,77%. Поступове зниження співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів відбулося загалом за рахунок збільшення сукупних валових кредитів та заборони валютного кредитування.

Особливо чітко ризиковість кредитування вітчизняної банківської системи наглядно простежується при їх порівнянні з аналогічними показниками інших країн світу (додатки У.1, У.2), аналіз яких дав нам змогу зробити висновки про те, що надмірну прибутковість українських банків варто ототожнювати із величиною прийнятих ними кредитних ризиків, які під час кризового періоду зросли до критичного, а в деяких із них й до катастрофічного рівнів.

Очевидно, що основні засади, на основі яких банки здійснювали кредитування, визначали напрями вкладення ресурсів та управляли кредитним ризиком на сьогодні не можуть бути виправданими з тієї позиції, яку роль ефективна організація кредитної діяльності відіграє в забезпеченні ефективного банківського функціонування та економічного розвитку країни.

Зрозуміло, що нові умови діяльності, пов'язані із складністю визначення ефективності проведення кредитування в ситуації конфлікту інтересів контрагентів кредитної угоди, неможливість передбачення дій позичальників в різних умовах розвитку економіки та інформаційна недостатність, висунули на перший план необхідність у всебічно продуманих й раціональних управлінських рішеннях. Підґрунтям для їх прийняття виступає застосування науково обґрунтованих підходів та розробка на їх основі цілісної концепції управління кредитним ризиком, що є базовою умовою збереження сприятливого кредитного потенціалу й ефективного функціонування банку.

Водночас, такі підходи повинні базуватись не лише на врахуванні умов його діяльності, але й кращої світової практики, зокрема й рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду, які включають: аналіз ситуації вищим керівництвом (дозволяє забезпечити належний рівень оцінювання та управління ризиками); кредитний аналіз; стрес-тестування; вимірювання та оцінка ризику; розкриття інформації та ризик репутації (для забезпечення змістовного розкриття інформації щодо здійснюваних операцій) [315]. Практична реалізація вищезазначених положень дозволить сформувати як у

керівників, так і у кредитних фахівців систему знань щодо оптимізації управлінських рішень з урахуванням існуючих тенденцій розвитку як економіки так і банку, усвідомлення та прийняття кредитного ризику в різних інформаційних станах операційного середовища, застосування заходів прийняття та утримання кредитного ризику в межах толерантності й із врахуванням стратегічних цілей банку.

Загалом, під стратегією управління кредитним ризиком як невід'ємної складової кредитної політики ми розуміємо сукупність теоретико-методологічних поглядів та практичних заходів, спрямованих на зниження ризиковості кредитної діяльності для забезпечення ефективності банківського функціонування на довгострокову перспективу. Очевидно, робота банку в межах зазначеної стратегії повинна базуватись на положеннях чітко структурованої, науково обґрунтованої концепції, яка б максимально враховувала середовище функціонування як банку так і його клієнтів, передбачала ряд послідовних етапів реалізації стратегічних цілей банку в плані кредитної діяльності й управління кредитним ризиком у такий спосіб, щоб досягти максимальної дохідності за прийняттого рівня ризику. Водночас, реалізація зазначених заходів не можлива без розроблення тактики управління, яка, на нашу думку, являє собою систему методів і заходів (інструментів) управління кредитним ризиком, використання яких спрямоване на досягнення стратегічних цілей банку. Це означає врахування всіх аспектів можливого виникнення кредитного ризику як на загальнобанківському рівні, так і при взаєминах із індивідуальним позичальником.

Для успішної реалізації заходів управління кредитним ризиком, банку потрібно забезпечити ряд організаційних та технологічних трансформацій, необхідність яких обумовлена динамічним розвитком теорії ризику, до якої вітчизняні банки, через ряд об'єктивних причин, не встигають адаптуватись. Так, для підвищення ефективності власної діяльності, їм необхідно забезпечити:

- формування належної організаційної структури і механізму контролю бізнес-процесів, що б дозволило всебічно та неупереджено управляти кредитним ризиком й забезпечило уникнення конфлікту інтересів на всіх ієрархічних рівнях;
- функціональний розподіл повноважень і рівнів відповідальності при прийнятті рішень щодо видачі кредиту та встановлення меж толерантності до кредитного ризику;
- врахування динамічності середовища, змін і деформацій кредитного ризику, що впливає на визначення пріоритетних напрямів кредитування;
- прийняття кредитного ризику з врахуванням вимог кредитної політики, стратегічного плану банку та нормативних вимог;
- поширення єдиного розуміння корпоративної культури банку щодо

кредитного ризику (культури ризику) та впровадження комплаєнс-контролю (процес управління комплаєнс-ризиками [299], тобто ризиками юридичних санкцій, фінансових збитків, втрати репутації внаслідок невиконання банком вимог законодавства України, нормативно-правових актів, внутрішніх положень і правил, а також основних морально-етичних принципів ведення бізнесу);

- систематичний аналіз кредитного ризику з метою ідентифікації нових факторів впливу, підвищення якості його оцінки в умовах невизначеності (кредитне стрес-тестування), на основі чого мають розроблятися заходи на випадок надзвичайних подій;

- розробку та регламентацію методів моніторингу кредитного ризику, що забезпечить повноту капіталізації банку;

- впровадження заходів внутрішнього контролю, які б дозволили забезпечити дотримання вимог законодавства і нормативно-правових актів, належне дотримання внутрішніх банківських положень, процедур і правил;

- вдосконалення роботи служби внутрішнього аудиту, незалежної від операційних підрозділів банку і відокремленої від процесів поточного внутрішнього контролю. Сфера інтересів служби має охоплювати всі підрозділи і види діяльності банку, що прямо чи опосередковано задіяні в кредитному процесі з метою виявлення недоліків менеджменту та коректування як власне кредитної політики так і методології управління кредитним ризиком.

Зазначені аспекти виступають концептуальними положеннями, застосування яких в практичній діяльності банку дозволить максимально слідувати світовим тенденціям розвитку кредитного ризик-менеджменту. Отже, на наш погляд, структура концепції, примірний зразок якої поданий в додатку Ф, має складатися з мети і завдань управління кредитним ризиком відповідно до стратегічних цілей банку; принципів, на котрих воно має базуватись; елементів, складених відповідно до сформульованих завдань; факторів кредитного ризику; системи управління кредитним ризиком; індикаторів проблемних кредитів та зміни якості кредитного портфеля; антикризового управління; критеріїв оцінки ефективності заходів управління кредитним ризиком.

У відповідності до даної структури, визначимо основну мету управління кредитним ризиком банку, якою, на нашу думку, є формування такої структури кредитного портфеля, яка була б оптимальною за показниками ризику та прибутку та забезпечила ефективне функціонування банку через продуману кредитну діяльність. Зазначена ціль конкретизується у завданнях, до яких слід віднести:

- формування якісної організаційної структури банку із управління кредитним ризиком з відповідним розподілом повноважень між учасниками, що повинна забезпечити можливість оперативного прийняття вірних

управлінських рішень;

- чітке регламентування дій банківських працівників в процесі управління кредитним ризиком, забезпечення їх зрозумілості та усвідомленості завдяки імплементації культури ризику;

- вдосконалення структури кредитного портфеля через визначення найбільш прийнятних та пріоритетних напрямів кредитування, що дозволить обмежити потік кредитних ресурсів в ті галузі чи об'єкти, які є найбільш ризиковими для банку;

- визначення чіткого алгоритму моніторингу кредитного ризику та роботи із проблемними кредитами;

- вдосконалення оцінки кредитоспроможності позичальника банку із врахуванням факторів його зовнішнього та внутрішнього функціонування, що допоможе якісніше визначити можливість повернення ним кредитних коштів.

Формування завдань саме в такому контексті та їх практичне виконання дозволить охопити як організаційні, так і економічні складові системи управління, а відтак підвищити ефективність функціонування банків й якість їх кредитної політики. Це пов'язано із тим, що покращення організаційної структури в умовах належного інформаційного забезпечення впливатиме й на зміну економічних елементів, які в сукупності оптимізують процес управління кредитним ризиком та показники діяльності банку.

Враховуючи вищезазначене, в сучасних умовах вдосконалення потребує інформаційне середовище функціонування банків, для чого потрібно розвивати інфраструктуру, під якою ми розуміємо сукупність допоміжних елементів (інформаційно-аналітичних, техніко-технологічних, кадрових, методико-методологічних, нормативно-правових, операційних), робота яких спрямована на забезпечення ефективної банківської діяльності при їх взаємодії із контрагентами шляхом зниження невизначеності та вирівнювання інформаційної асиметричності, а також оптимізація впливу інструментів НБУ на кредитні операції банків.

Це виступає першим стратегічним напрямом оптимізації системи управління кредитним ризиком на макрорівні. На мікрорівні концептуальним вектором є оптимізація механізму управління кредитним ризиком на рівні банку.

Так, в рамках вдосконалення інституційно-організаційного забезпечення управління кредитним ризиком доцільно розвивати такі інститути як Бюро кредитних історій, фонди викупу проблемних боргів, аутсорсингові компанії тощо; інформаційно-аналітичного – інститутів, котрі здійснюють аудит, визначають рейтинги, готують статистично-аналітичні матеріали, що

використовуються банками для врахування операційного середовища функціонування, а також для виваженості прийнятих управлінських рішень. Крім того, слід вдосконалювати й нормативне забезпечення, що стосується інструментів управління кредитним ризиком та кредитним портфелем розробкою і вдосконаленням якого можуть займатись як окремі наукові центри, що діють на загальнобанківському рівні так і окремі підрозділи самих банків.

До техніко-технологічних елементів можна віднести інститути, котрі постачають комп'ютерно-інформаційну техніку для банків, забезпечують надійну роботу дистанційного обслуговування клієнтів, що впливає й на технологію здійснення та розвиток кредитних операцій і продуктів, зокрема із використанням комп'ютерно-інформаційної бази.

До кадрового елемента входять вищі навчальні заклади, на базі яких формуються висококваліфіковані спеціалісти, особливо ризик-менеджери, необхідність в яких обумовлюється динамічними умовами розвитку банку й економіки країни, де постійно виникають нові локалізації кредитного ризику.

До нормативно-правового елемента ми включили інститути, котрі формують законодавче середовище функціонування банків, зокрема й щодо здійснення кредитного процесу, кредитних операцій, управління кредитним ризиком та регулюють зазначену діяльність.

До операційних елементів відносяться інститути, діяльність яких дозволяє банкам розв'язати проблеми, пов'язані із наслідками основної діяльності, в тому числі й кредитної, та підвищити рівень їх результативності. Це колекторські, аутсорсингові, страхові компанії, а також банківський омбудсмен, що являє собою неофіційний орган для врегулювання суперечок між банками та клієнтами і якому притаманна клієнтоорієнтованість, дешевизна послуг й швидкість вирішення проблемних питань. Його створення актуальне тому, що як позичальники так і банки страждають від зловживань з боку один одного.

Позичальникам часто необґрунтовано прописують незаконні комісії, самовільно змінюють умови кредитного договору, банки страждають внаслідок дій безвідповідальних позичальників, які внаслідок кращої правової захищеності затягують судові процеси, добиваються неправомірних визнань недійсності кредитних і заставних договорів тощо. Такі чи подібні інститути діють в Данії, Ірландії, Канаді, Норвегії, Польщі, Росії, США, Угорщині, Фінляндії, Чехії тощо. Рішення омбудсмена для банку може носити як рекомендаційний так і обов'язковий характер, що визначається виходячи із суми (Німеччина) або домовленості із банком (Угорщина).

Загалом, успішна реалізація зазначених завдань залежить від дотримання

принципів, на яких має базуватись управління кредитним ризиком банку. Так, ми їх поділили на базові (цільової спрямованості, обережності, економічності, комплексності, участі та інтегрованості, ефективності, регламентованості, зваженості та узгодженості) та специфічні (збалансованості, пріоритетності, оперативності та гнучкості, інформативності, вибірковості, усвідомленості, ієрархічності та адресності, безперервності та циклічності, порівнянності, оптимізації дохідності, превентивності, толерантності, відповідності). Детальна їх характеристика здійснена в додатку С.

Очевидно, що дотримання зазначених принципів без належного визначення масштабів і аналізу факторів, які впливають на можливість ефективного управління кредитним ризиком не можливе, адже їх комплексне врахування дозволить оперативно змінювати пріоритети кредитних вкладень в разі виникнення несприятливого операційного середовища функціонування. Відповідно, якщо негативні фактори впливу виявлені вчасно, то можливо запобігти прийняттю невірних управлінських рішень та зменшити ризики діяльності банку. Тому чим більшу кількість факторів він враховує при здійсненні кредитної діяльності, тим меншою буде невизначеність щодо повернення кредитних ресурсів.

Для кращого сприйняття системи управління кредитним ризиком, потрібно розрізняти специфіку стратегічного (формування принципів, якісних та кількісних параметрів індивідуальних кредитних ризиків й кредитного ризику портфеля, обґрунтування методів управління ними) і тактичного (практична реалізація методології, прийнятої на стратегічному рівні) управління. Із врахуванням зазначених аспектів, воно має бути чітко структурованим, що дозволить комплексно об'єднати стратегію банку, процеси і технологію управління.

Отже, концептуальний підхід дозволяє виявити порядок і послідовність дій працівників при застосуванні ними методів та заходів щодо управління кредитним ризиком.

Зауважимо, що в докризовий період банки здебільшого декларативно підходили до визначення пріоритетних галузей кредитування, оскільки управління регламентувалось в межах загальних інструктивних положень кредитної політики, що носило досить узагальнений характер.

Зазначений аспект зумовив необхідність у висококваліфікованих працівниках, котрі повинні не лише здійснювати оцінку кредитного ризику, а й розумітись на специфіці функціонування різноманітних галузей підприємницької діяльності та факторів, які на них впливають, що потребує значних аналітичних даних. Це обумовлює доцільність в розробці процедур

кредитування хоча б для пріоритетних напрямів, які визначають технологію здійснення кредитних операцій й регламентують діяльність банківських працівників щодо управління кредитним ризиком на кожному етапі кредитного процесу.

Також одним із шляхів підвищення якості управління кредитним ризиком є модифікація організаційно-функціональної структури банку, актуальність якої зумовлена тим, що останніми роками в закордонній практиці ризик-менеджменту все більшу увагу почали приділяти вдосконаленню організаційної структури банку на базі ризик-орієнтованого підходу. Її основою виступає розподіл відповідальності за фінансові результати по «центрах відповідальності», що було запропоновано ще в 1952 році Дж.Хігінсом. Тобто це структурні підрозділи («профїт-центри»), що контролюють окремі аспекти діяльності банку, а їх керівники самостійно приймають рішення в межах рівнів толерантності та несуть повну відповідальність за виконання планових показників.

Із врахуванням цього, в розробленій нами організаційно-функціональній моделі (рис. 3.1), управління кредитним ризиком проводиться на чотирьох ієрархічних рівнях, котрі діють в межах загальнобанківського (стратегічний та тактичний) і внутрішньобанківського (тактичний, оперативний та операційний) щаблях, що з організаційної позиції відповідає принципу незалежності, тобто дозволяє забезпечити найефективніший розподіл обов'язків та повноважень для уникнення конфлікту інтересів шляхом відокремлення функцій ризик-менеджменту від підрозділів, що безпосередньо здійснюють фінансові операції. Зазначені рівні відрізнятимуться в банках, що обумовлено специфікою їх кредитної діяльності та підрозділами, які створюються для забезпечення такого управління.

Так, на рівні окремих бізнес-процесів (підрозділів, що генерують кредитний ризик), які відповідають за прийняті ризики, визначається перша лінія захисту. Другий рівень становить підрозділ чи служба ризик-менеджменту, функціями яких є забезпечення першого рівня інструментами для мінімізації та якісної оцінки кредитного ризику. Третім рівнем виступає внутрішній аудит, який виявляє реалізовані ризики, ідентифікує їх виникнення та причини не усунення. Таким чином, основна роль в управлінні кредитним ризиком банку належить внутрішньому аудиту та департаменту ризик-менеджменту (тактичне управління), діяльність яких спрямована на конкретні методи й заходи для досягнення поставлених цілей, реалізацію бізнес-стратегії банку шляхом розробки внутрішньої нормативної бази та прийняття раціональних рішень, що покликане сприяти ефективній банківській діяльності.

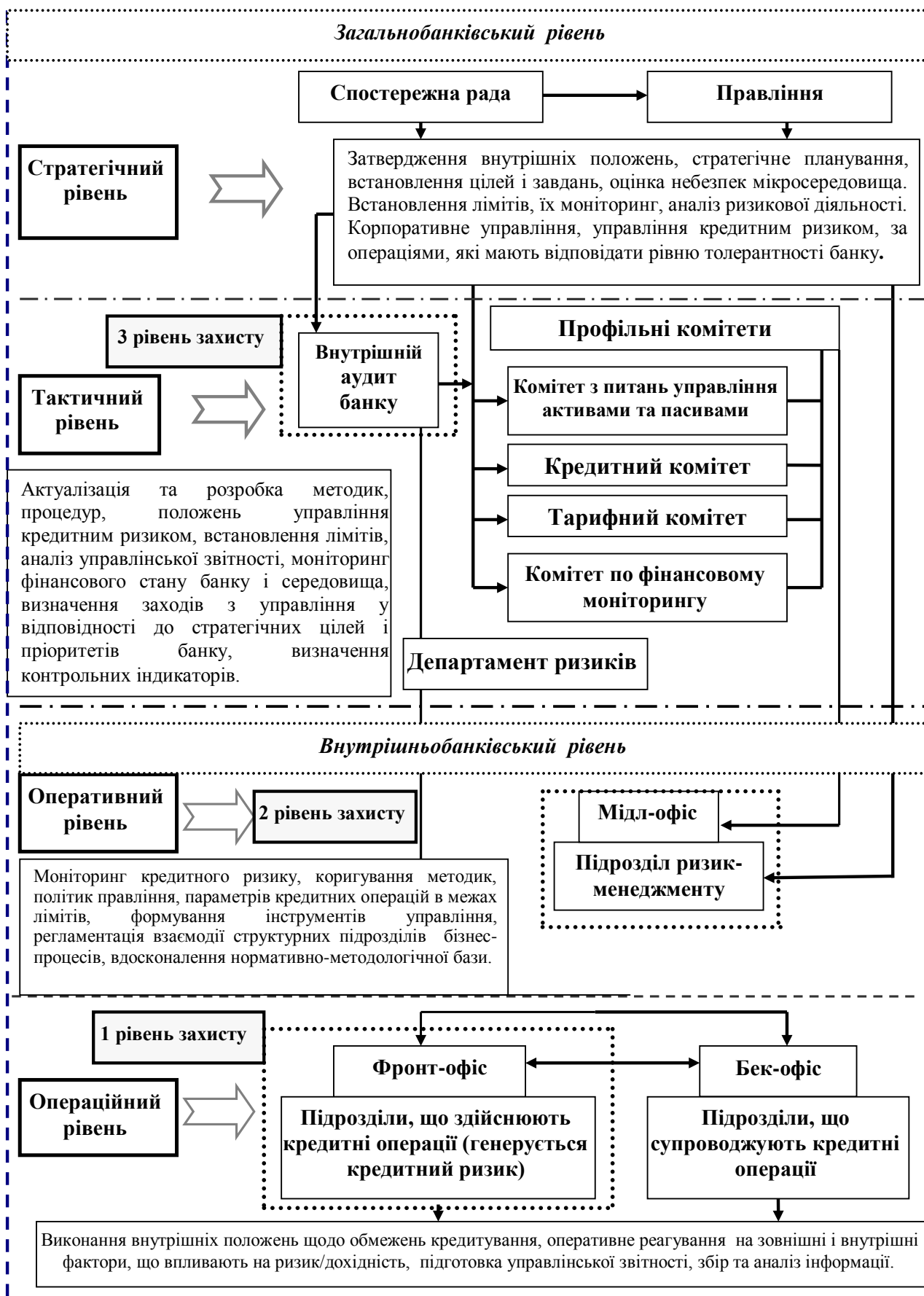

Рис 3.1. Організаційна структура управління кредитним ризиком банку (складено авторами)

Така інтеграція рівнів захисту виправдана з тієї позиції, що управління кредитним ризиком не виступає функцією окремого відділу, як це можемо спостерігати у вітчизняній банківській практиці, а є колегіальним процесом, який має забезпечити проведення комплексного кредитного ризик-менеджменту. Проте для того, щоб дана модель запрацювала, необхідно підвищувати культуру управління кредитним ризиком безпосередньо в бізнес-процесах, що, насамперед, потребує розуміння необхідності в її імплементації топ-менеджментом.

Провідна роль при цьому належить підрозділу ризик-менеджменту, який є зв'язковою ланкою як на горизонтальному так і на вертикальному рівнях. Необхідна також переорієнтація організаційної бізнес-моделі банку із функціональної (яка найбільш поширена в вітчизняних банках) на дивізійну, яка є адаптивною, передбачає чітке визначення повноважень щодо моніторингу кредитного портфеля через відповідні комітети та сприяє прискоренню процесів прийняття управлінських рішень.

Відповідно до цього, проведення безпосереднього моніторингу по окремих угодах слід делегувати Кредитному департаменту, зокрема кредитним інспекторам, тоді як моніторингом кредитного портфеля має займатись Відділ моніторингу через кредитних аналітиків. Такий розподіл обов'язків дозволить змістити акцент із аналізу точності та правильності виконаних кредитних операцій на оцінку їх ризиковості.

Загалом, чітку регламентацію цілей, задач, функцій і повноважень усіх структурних підрозділів та управлінських органів, що задіяні в процесі управління кредитним ризиком, слід розглядати в наступних аспектах: участь у процесі управління, забезпечення нормативної бази та прийняття управлінських рішень. Із урахуванням цього, кредитний ризик при прийнятті управлінських рішень може виникнути: по-перше, внаслідок помилкових дій при щоденній діяльності, що пов'язано із простотою технічного забезпечення, недостатньою мотивацією працівників, не сприйняттям культури ризику; по-друге, через помилкові управлінські рішення щодо розвитку кредитної діяльності банку, зокрема при недостатньому врахуванні середовища функціонування та стану кредитного ринку, значному «апетиту» до ризику, не врахуванню циклічності економіки.

Тому формування вищеописаної структури має важливе значення з позиції можливості вибору ефективних методів управління кредитним ризиком, що, повинне здійснюватись із врахуванням специфіки організації управління банку. На нашу думку, вони мають бути систематизованими на стратегічні та тактичні (оперативні) методи, що дозволить якісніше контролювати ефективність управління та оперативніше реагувати на виникнення ризикової події в залежності від масштабів та наслідків її реалізації.

Так, до стратегічних методів управління віднесені ті, що спрямовані на

нейтралізацію факторів кредитного ризику, пов'язаних із впровадженням на ринок інноваційних кредитних продуктів та фінансових інструментів, виходом на нові ринки, роботу із сумнівними позичальниками тощо. Методами мінімізації кредитного ризику на даному рівні є: переорієнтація діяльності на кредитування малоризикових ринкових ніш, які б забезпечували зростання доходів; диверсифікація кредитної діяльності, що якісно оптимізує склад кредитного портфеля з позиції його прибутковості; створення банківських об'єднань при високоризикових кредитних операціях для розподілу ризику між ними; розробка стратегічних фінансових планів банківської діяльності з врахуванням можливих сценаріїв розвитку подій на фінансовому ринку; формування концепції оптимізації рівня структури доходів і витрат з врахуванням дії та впливу стратегічних чинників кредитного ризику; прогнозування можливих витрат кредитної діяльності тощо.

Методами тактичного управління є: створення банком резервів під кредитний ризик; розробка поточних і оперативних фінансових планів; здійснення постійного моніторингу та контролю за ефективністю кредитних операцій та міграцією кредитного ризику; створення автоматизованої бази даних щодо кредитоспроможності існуючих і потенційних клієнтів; здійснення аналізу повноти дотримання нормативів капіталу та кредитних ризиків, встановлених НБУ та інші [281, с. 211].

Оскільки фінансовий результат діяльності банку (що визначає ефективність його функціонування) обумовлюється двома умовами – зростанням прибутковості за підвищеного рівня ризиковості чи зниження ризику на фоні зменшення прибутку, то саме від напряму обраних методів управління кредитним ризиком залежить їх дієвість. Тому для вибору найоптимальніших інструментів впливу важливо забезпечити прогнозування кредитного ризику, чого можна досягти завдяки матриці кредитних рішень (табл. 3.2), використання якої дозволить впливати на динаміку кредитної діяльності банку в залежності від динаміки зміни якості кредитного портфеля. Необхідність її розробки зумовлена тим, що зміна масштабів кредитування відображається на кредитному портфелі, що вимагає прийняття оптимальних управлінських рішень щодо управління кредитним ризиком при тенденціях росту, стабілізації та зниження обсягу кредитного портфеля [246, с. 147].

В зв'язку із тим, що розвиток методологічних основ оцінки кредитного ризику посилив необхідність здійснювати управління ним на портфельному рівні, що дозволяє якісніше проводити диверсифікацію кредитних вкладень та таким чином впливати на ефективність банківської діяльності, то основною метою застосування методів управління є забезпечення, перш за все, структурно вірно сформованого кредитного портфеля.

Матриця кредитних рішень

Ризик кредитного портфеля	<i>Ріст кредитного портфелю</i>	<i>Стабільність кредитного портфелю</i>	<i>Зменшення об'єму кредитного портфелю</i>
Низький	Ріст кредитного портфеля супроводжується зниженням його ризиковості і збільшенням дохідності	За низького рівня ризику кредитна діяльність не розширюється.	За низького рівня ризику кредитна діяльність знижується
Заходи дій	Кредитну політику переглядати не доцільно	Кредитну політику доцільно переглянути в рамках розширення переліку позичальників	Перегляд активів банку і кредитних продуктів, порядку кредитування задля забезпечення вищої доступності позичальників до кредитів
Середній	Ріст кредитного ризику не супроводжується адекватним збільшенням кредитного портфеля та дохідності	Невизначеність щодо динаміки розвитку кредитного портфеля з одночасним збільшенням кредитного ризику	Стійкий негативний тренд зменшення кредитного портфеля та погіршення якості кредитів
Заходи дій	Доцільно переглянути методи ідентифікації та управління кредитним ризиком і вдосконалити оцінку кредитоспроможності позичальника	При перегляді кредитної політики слід зосередити увагу на питаннях управління кредитним ризиком та методиці кредитування позичальників	Доцільно переглянути стратегію кредитування задля доступності клієнтів до кредитів, положення оцінки, контролю, мінімізації та управління кредитним ризиком
Високий	Ріст кредитного портфеля відбувається за значної ризиковості та зменшенням дохідності	Негативна динаміка кредитування з збільшенням частки проблемних кредитів	На фоні зниження кредитної діяльності збільшення кредитного ризику
Заходи дій	Доцільно не лише переглянути кредитну політику, а й методику кредитування. Слід застосувати заходи мінімізації та обмеження кредитного ризику.	Посилення управління кредитним ризиком та проблемними кредитами, забезпечення відновлення дохідності, перегляд порядку кредитування для його активізації з одночасним зменшенням кредитного ризику	Повне коригування кредитної політики, зміни в управлінні кредитним портфелем та кредитним ризик-менеджментом
Ціль	Забезпечення збалансування дохідності, ризиковості та ліквідності задля формування оптимального кредитного портфелю	Забезпечення збільшення кредитної діяльності з одночасною мінімізацією кредитного ризику	Забезпечення пріоритетної активізації кредитної діяльності, підвищення якості кредитів, управлінням кредитним ризиком
Стратегії управління кредитним портфеля	Компромісна стратегія безпечного кредитування; Компромісна стратегія ризикового кредитування; Агресивна стратегія безпечного кредитування.	Консервативна стратегія безпечного кредитування	Обачна стратегія безпечного кредитування

Примітка: сформовано авторами на основі [235; 236; 238; 244; 246]

При цьому слід враховувати, що його якість значною мірою залежить від індивідуальних кредитних ризиків, тому оцінка портфеля має здійснюватись за наступним алгоритмом: виявлення макроекономічних факторів кредитного ризику, а також факторів, які банк не може спрогнозувати, аналіз кредитоспроможності позичальника, його галузевої приналежності, особливостей кредитного продукту, планування та моделювання за допомогою оцінки і прогнозування результатів кредитних вкладень в ті чи інші проекти оптимального для банку кредитного портфеля (імітаційна економіко-математична модель подана в підрозділі 2.3) та на основі цього складення карти ризику.

В подальшому визначається за рахунок чого кредитний ризик буде покритий – резервів чи капіталу банку. Застосування такої методології дозволить визначати пріоритетні та найменш ризикові кредитні вкладення, а також провести імітаційне моделювання структури кредитного портфеля на основі зміни параметрів ризиковості чи доходності того чи іншого кредитного продукту, що забезпечить найнижчий рівень втрат при здійсненні кредитної діяльності банку, а відтак вплине на результати та ефективність його функціонування.

Проте для того, щоб такий оптимальний стан банку не порушився, особливого значення в системі управління кредитним ризиком набуває процедура контролю та моніторингу за ефективністю кредитного процесу, що дозволить знизити ризикові події, виявити негативні тенденції у зміні факторів ризику в діяльності позичальника та мінімізувати їх вплив на фінансовий стан банку.

При їх проведенні також виявляються порушення нормативних документів, виконання позичальниками умов кредитного договору, повнота виконання рішень кредитного комітету та ризик-менеджменту. Тому особлива увага під час аналізу має бути зацентована на недоліках в роботі банківських працівників (компетентності при проведенні оцінки позичальника, якості структуризації кредиту, достатності забезпечення, точності в оформленні кредитної документації, глибина контролю тощо) та на ефективності функціонування позичальника (якість менеджменту, маркетингу, контролю за фінансовим станом), виявлення індикаторів, що свідчать про погіршення його фінансового стану.

Для того, щоб результати контролю та моніторингу були ґрунтовнішими, доцільна ротація проблемних кредитів, зокрема вони можуть бути поділені на ті, контроль за якими проводиться в звичайному режимі – причини підвищення їх ризиковості усунуті та відсутні фактори, що можуть спричинити ризикову подію в найближчій перспективі; ті, що потребують підвищеного контролю – виявлені фактори не можливо повністю усунути і вони можуть негативно вплинути на діяльність позичальника в найближчій перспективі; ті, що потребують постійного контролю – виявлені фактори не можливо усунути або їх реалізація спричинить

масштабні наслідки для банку та спостерігається тенденція до їх поглиблення.

Крім того, якщо позичальник відноситься до певної галузі, то потрібно моніторити як стан самого позичальника, так і галузі, аналізувати зміни в структурі кредитного портфеля з позиції проблемності кредитів. Тому враховуючи негативні явища в банківській системі країни, обов'язковою є переорієнтація системи кредитного моніторингу на загальний нагляд за кредитною діяльністю.

Зазначені заходи дозволять виявити відхилення від цілей діяльності банку, що дозволить забезпечити якісні та кількісні зміни в системі управління. Без таких змін досягнення стратегічних напрямів розвитку банку, що б відповідали макро- та мікросередовищу його функціонування та сприяли ефективній реалізації організаційно-економічного механізму управління кредитним ризиком, досягти не можливо.

Так, під кількісним аспектом ми розуміємо зміни обсягів проблемних кредитів, відрахувань в резерви під кредитні ризики, дохідності кредитних операцій та підвищенні вартості акцій банку й показника, що, на наш погляд, визначає ефективність банківської діяльності – рівня прибутковості. Проте аналіз лише кількісних змін не може свідчити про наявність ефективних трансформацій в банку, що потребує аналізу якісних аспектів. Це зумовлено тим, що, до прикладу, динаміка обсягу кредитного портфеля може бути спричинена різними факторами, зокрема: зменшенням процентної кредитної ставки; зниженням вимог до позичальників, переліку документів, забезпечення тощо. Водночас, якщо простежується приріст кредитного портфеля, то це є позитивним індикатором, що свідчить про продуману й ефективну кредитну політику. Зниження такого приросту не може вважатись негативним явищем, якщо це є загальнобанківською тенденцією, проте якщо воно проходить на фоні експансійної кредитної діяльності інших банків, то необхідно виявити причини такого тренду, адже це може вплинути на ефективність банківського функціонування.

Тому доцільно аналізувати коефіцієнти, що свідчать про якісні зміни портфеля – коефіцієнт концентрації (ріст частки кредитного портфеля в активах) дозволить виявити не лише значимість для банку кредитної діяльності, а й ріст кредитного ризику; коефіцієнт випередження (співвідношення приросту кредитного портфеля до активів) дасть змогу виявити активність кредитної діяльності банку тощо. Кредитний портфель слід аналізувати й з позиції строковості розміщених ресурсів. Так, збільшення частки довгострокових кредитів (понад 3 роки) свідчить не лише про потенціал банку щодо задоволення інвестиційних потреб позичальників, а й про підвищення результативності його діяльності, адже від них вищий в порівнянні з іншими видами кредитів.

Важливим напрямком зниження кредитного ризику в сучасних умовах виступає налагоджена та спрямована на превентивність робота із проблемною заборгованістю, тому якісно структурований алгоритм дії спеціаліста при роботі з проблемними кредитами дозволить не лише прийняти найоптимальніше рішення в процесі управління, а й уникнути погіршення ситуації через використання індикаторів проблемності. Так, в запропонованому нами алгоритмі (додаток Ф) існують певні етапи:

1) визначення причини проблемного кредиту: низький рівень кредитної роботи (порушення технології кредитування); низький рівень ведення бізнесу; нечесність, шахрайство; несприятливі зовнішні чинники, з відповідною їх деталізацією;

2) знання і розуміння позиції позичальника: охарактеризовані особливості стадії заперечення та стадії паніки;

3) швидкий і правильний аналіз ситуації: визначення ступеня проблеми, перевірка документації та юридичної сторони питання; обговорення ситуації з позичальником;

4) вироблення шляхів вирішення проблеми із переліком заходів по роботі з простроченою заборгованістю.

Слід, однак зазначити, що одним із основних елементів при роботі із простроченою заборгованістю є служба внутрішнього аудиту, що має бути незалежною структурною частиною та підпорядковуватись контролеру банку.

Оскільки кожний проблемний кредит унікальний, то до питання методів управління ним потрібно підходити індивідуально. Найпоширенішим методом вирішення даного питання є реструктурування боргу, способи здійснення якої наділені як перевагами, так і недоліками (додаток Ф.1). Тому банку доцільно виділяти соціально значимі позичальники (наприклад, підприємства-товаровиробники), за якими реструктуризація повинна проводитись першочергово. Відзначимо, що іноземні банки для оптимізації роботи із проблемною заборгованістю значну увагу приділяють створенню спеціальних підрозділів – департаментів, відділів, ситуаційних центрів.

Найефективніші з них є ситуаційні центри управління проблемною заборгованістю, що так і не набули значного поширення у вітчизняній банківській системі. Вони являють собою автоматизовані місця, що передбачають можливість побудови й апробації імітаційних моделей управління кредитним ризиком, оперативного аналізу та оцінки ситуації з врегулювання проблемної заборгованості на основі використання сучасної аналітичної техніки, методик, методологій, інформаційних технологій, обробки законодавчих, нормативних, аналітичних, експертних та статистичних даних.

Перевагами їх використання є покращення ефективності роботи банку, оперативності доступу до інформації, моделювання якісного кредитного портфеля через зниження рівня неповернення кредитів та зменшення розміру сформованих резервів, відокремлення повноважень й відповідальності при роботі з проблемними кредитами від функції кредитування, що надає можливість уникнути конфліктів інтересів у кредитного працівника. Це досягається через моніторинг кредитного процесу та прогнозування розвитку ситуації; моделювання наслідків управлінських рішень щодо управління кредитним ризиком, оцінки ефективності прийнятих рішень.

Отже, для забезпечення ефективності банківської діяльності, що є пріоритетним завданням в сучасних умовах розвитку країни, необхідний перехід на систему аналізу та управління кредитним ризиком. Це потребує вдосконалення системи управління кредитним ризиком як із сторони банків, так і сторони органу банківського регулювання і нагляду [239, с. 110]. Основними векторами державної політики з питань управління кредитним ризиком має стати:

- вдосконалення нормативно-правової бази на основі єдиних принципів управління кредитними ризиками та забезпечення її гармонізації з вимогами Базельського комітету;

- впровадження нормування кредитного ризику на диференційованій основі та застосування відповідних норм в механізмах банківського регулювання;

- розширення сфери досліджень та розробок методів, моделей, методик аналізу та оцінки кредитного ризику, прогнозування його розвитку;

- розвиток загальної технології управління на основі ризик-орієнтованого підходу;

- удосконалення системи моніторингу в напрямі забезпечення інформаційної бази для оцінки кредитного ризику;

- впровадження нових дієвих форм аналізу, оцінки, експертизи і контролю кредитного ризику на різних етапах кредитного процесу;

- формування сучасної інституційної та інфраструктурної бази регулювання кредитної діяльності та самого ризик-менеджменту;

- вдосконалення системи освіти та забезпечення підготовки фахівців в галузі управління кредитним ризиком;

- розвиток та імплементація культури ризику, публічне їх обговорення та усвідомлення працівниками банку.

У відношенні банків такими напрямками є:

- перехід від управління кредитним ризиком окремих кредитів до управління ризиком кредитного портфеля, оскільки в кризових умовах загальноприйняті підходи до управління ризиком втрачають ефективність. Суть

портфельної концепції зводиться до диверсифікації та припускає, що ризик портфеля може бути нижчим від ризику кожної з його складових за рахунок розподілу ресурсів між різноманітними активами. Застосування в роботі банку портфельної концепції надасть змогу досягти наступних заходів управління кредитним ризиком:

1) усунути фактори, що спричинили найбільші втрати від проблемних кредитів, зокрема через конкретне визначення цільового ринку; значної концентрації кредитних вкладень в розрізі позичальників, галузей або регіонів; несвоєчасного застосування заходів реагування співробітниками кредитного відділу на індикатори, що свідчать про неплатоспроможність позичальника; відсутність правових процедур розірвання кредитного договору з найменшими негативними наслідками;

2) визначити гранично можливий обсяг проблемних кредитів, що може бути розрахований як відношення обсягу прогнозованих втрат (здійснюється через аналіз міграції проблемних кредитів) до загального обсягу кредитів в динаміці;

3) впровадити ліміти концентрації кредитів в розрізі позичальників, галузей або регіонів шляхом структурування кредитних операцій, визначення їх оптимальних розмірів і термінів;

- здійснення аналітичного управління активами і пасивами банку щодо збалансування їх строків, адже використання залучених коштів на певні операції повинні бути аналогічними шляхам їх мобілізації. Такий виважений підхід запобігатиме надмірному витрачання коштів на ризикові операції й спонукатиме відмовлятися від них, обмежуючись певним відсотком від кожного профіт-центру. Оптимальне визначення «профіт-центрів» (зон прибутку) теж є дуже важливим, оскільки вони сприяють вирішенню питань проблемної заборгованості.

Отже, розглянуті нами концептуальні напрями управління кредитним ризиком банку та їх реалізація поряд із вдосконаленням методики оцінки кредитоспроможності позичальника і роботи із проблемними кредитами, є базовою основою оптимізації кредитної діяльності на мікрорівні та активізації кредитування реального сектору економіки на макрорівні. Лише комплексна реалізація даних заходів, на наш погляд, зможе забезпечити якісніше управління кредитним ризиком як в умовах економічного зростання, так і в умовах кризових явищ в економіці, а відтак і досягнути ефективного функціонування банків на основі підвищення рівня їх прибутковості. Водночас, це можливе лише шляхом поєднання зусиль НБУ, держави та банків. В зв'язку із тим, що функцію нагляду за банками в нашій країні покладено на НБУ, то саме від ефективності її реалізації залежатиме і подальший напрям розвитку системи кредитного ризик-менеджменту банків та результативність їх кредитної політики.

3.2. Оптимізація регулятивного впливу інструментів Національного банку України на банківські кредитні операції та рівень їхнього ризику

Банківський бізнес є одним із найбільш динамічних секторів економіки від ефективного функціонування якого залежить розвиток інших видів підприємницької діяльності. Саме вказаний аспект обумовлює необхідність в забезпеченні ефективності банківського функціонування, що, в першу чергу, реалізується через підвищення вимог Національного банку України до якості кредитної діяльності та управління банківськими ризиками.

Оскільки існує тісний зв'язок між доходом, який отримують клієнти та прибутком банку, то це спонукає спрямовувати кредитні ресурси у найбільш прибуткові галузі, освоювати нові ніші кредитування, вводити нові форми кредитних продуктів, які часто супроводжуються високою ризиковістю, що в підсумку може призвести до значних втрат, і не лише матеріальних. Орієнтуючись на високу прибутковість, банки втрачають ліквідність, що підвищує ризик неплатоспроможності й негативно впливає як на їх клієнтську базу, так і на всю банківську систему країни.

Балансувати цей конфлікт пріоритетів між зниженням ризиковості при збереженні доходності банків повинен центральний банк країни в силу наявності відповідних інструментів впливу.

Слід зазначити, що за останні декілька років здійснення наглядово-контролюючих функцій НБУ видозмінились – жорсткі методи адміністративного контролю замінились гнучкими ринковими методами регулювання, зокрема рекомендаційними та нормативними, що дозволяє оперативно впливати на зміни зовнішнього середовища функціонування. Проте, незважаючи на їх достатній розвиток та широке застосування, регулятор не зміг обмежити надмірної кредитної експансії та зменшити кредитний ризик банків України, адже ціна кредитів та частка проблемних кредитів в Україні, порівняно з іншими країнами світу були досить значними.

Так, вищі ставки кредитування в аналізованих країнах мала лише Аргентина і таке підвищення відбулось лише у 2014-2015 рр. – 17,1% та 24% відповідно (рис. 3.2). Практично у всіх інших країнах – Грузія, Болгарія, Угорщина, Італія, Китай – вони мають тенденцію до зниження, а в таких країнах як США та Великобританія починаючи з 2009 р. і до 2015 р. ставки кредитування залишаються незмінними - 3,3% та 0,5% відповідно. Водночас в Україні, за даними Світового банку, динаміка зміни ставки кредитування носить зростаючий характер – у 2014 р. – 16,6%, у 2015 р. – 17,7% і за весь аналізований період з-поміж усіх розглянутих країн показник був одним із найвищих.

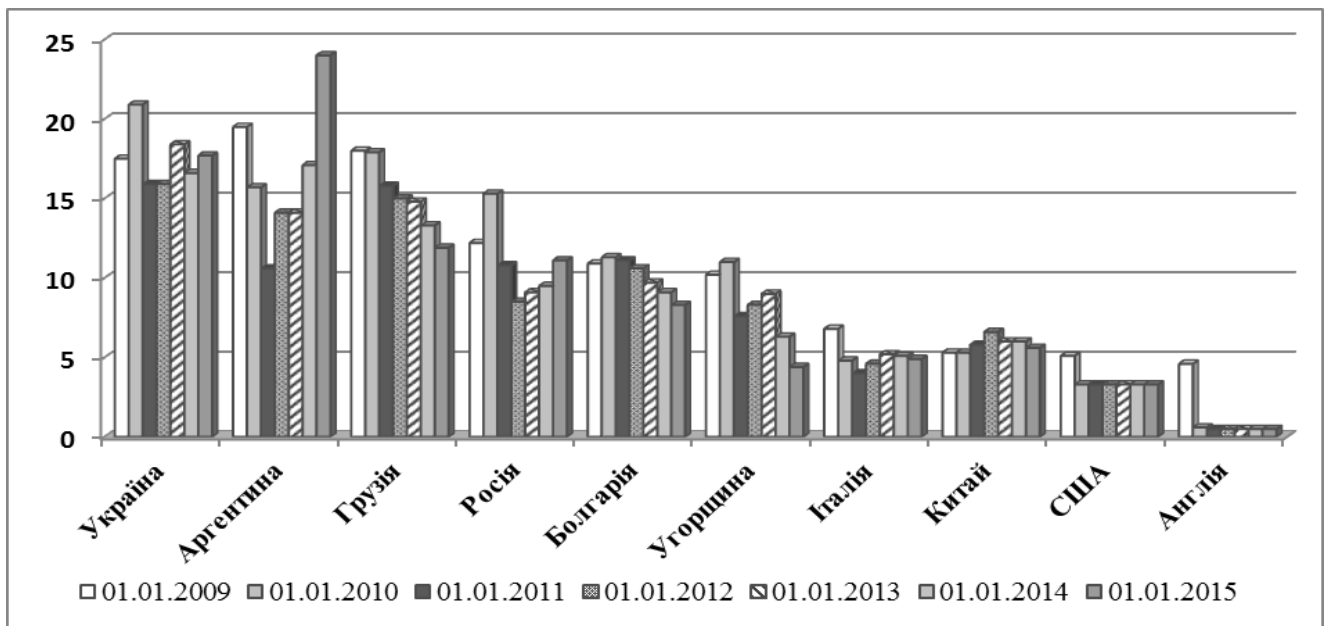

Рис. 3.2. Ставка за кредитами окремих країн світу, % (складено за даними Світового банку)

Як щодо частки проблемний кредитів (рис.3.3), то аналізуючи 2010-2012 рр. серед аналізованих країн в Україні їх частка була найвищою 13,7%, 15,3% та 14,7% відповідно. Проте вже у наступні роки лідерство перебрала Греція – 23,3% у 2013 р., 32% у 2014 р. та 34,3% у 2015 р., що, загалом, не дивно, зважаючи на економічну ситуацію в цій країні. Однак, станом на початок 2015 р. серед досліджуваних країн, Україна по цьому показнику займає 2 позицію після Греції – 19%, що підтверджує недостатню роботу НБУ щодо управління проблемними кредитами комерційних банків.

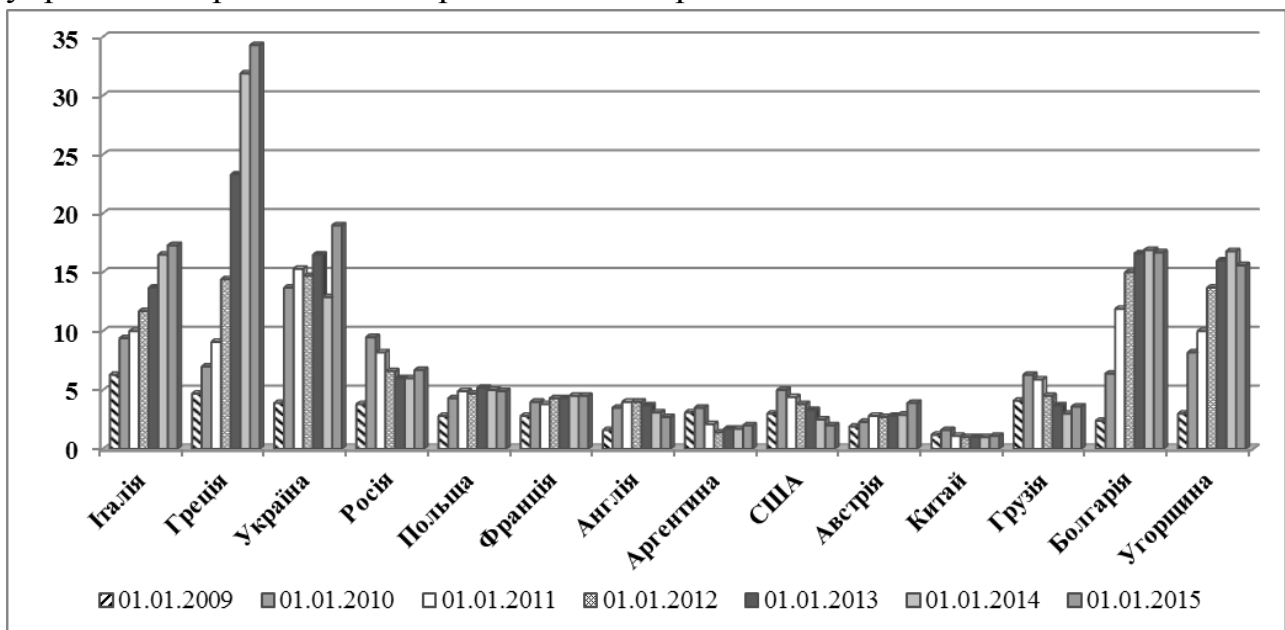

Рис. 3.3. Частка проблемних кредитів окремих країн світу, % від наданих кредитів (складено за даними Світового банку)

Як свідчать дані аналітики (рис. 3.4-3.7), за весь аналізований період банки дотримувались нормативів кредитних ризиків, проте рівень їх проблемної заборгованості знаходився на досить високій позначці. Це свідчать про неефективність застосованих НБУ механізмів регулювання кредитної діяльності банків, а тому інструменти їх реалізації потребують вдосконалення.

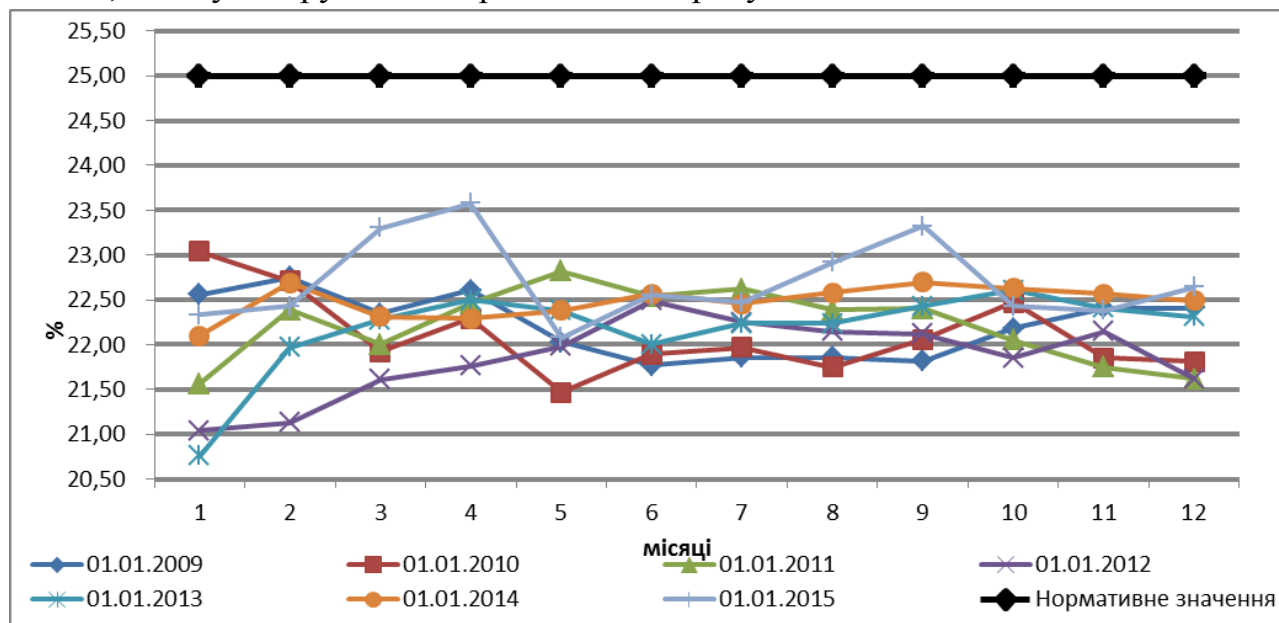

Рис. 3.4. Динаміка дотримання нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) банками України [168]

Слід зазначити, що норматив Н7 встановлюється з метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань. При нормативному значенні не більше 25%, в банківській системі він варіював у 2009-2015 рр. в межах 20,5-23,5%. При цьому підвищеного значення показник набував саме у 2013 р.

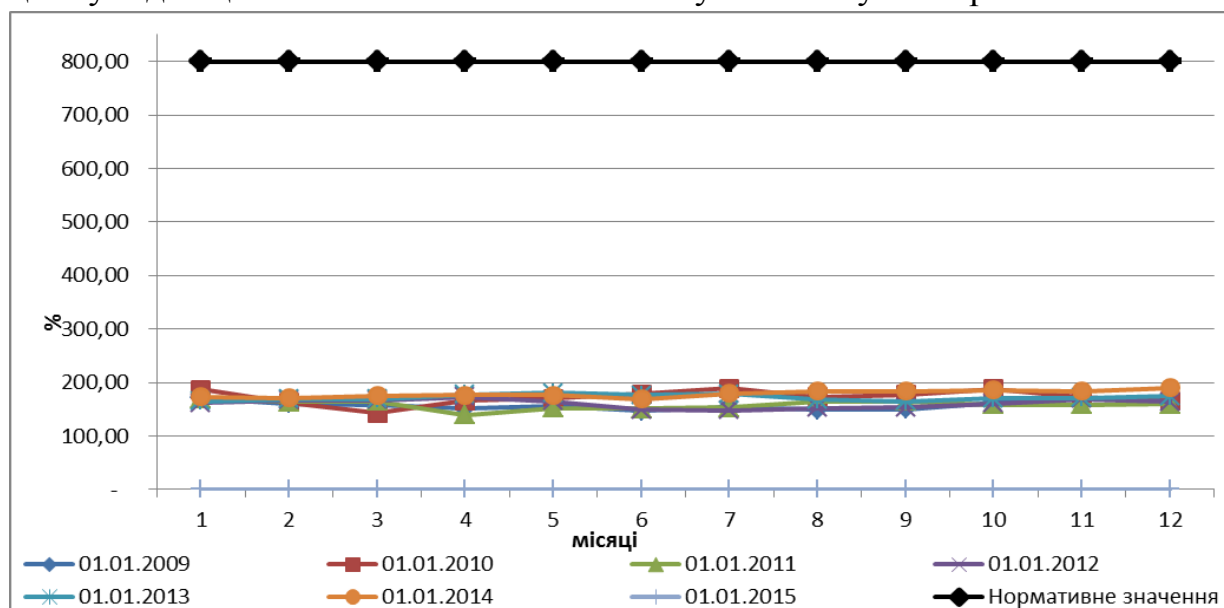

Рис. 3.5. Динаміка дотримання нормативу великих кредитних ризиків (Н8) банками України [168]

Норматив великих кредитних ризиків установлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів та не повинен перевищувати восьмикратного розміру регулятивного капіталу банку. Водночас, за аналізований період даний показник не перевищував його двократного значення.

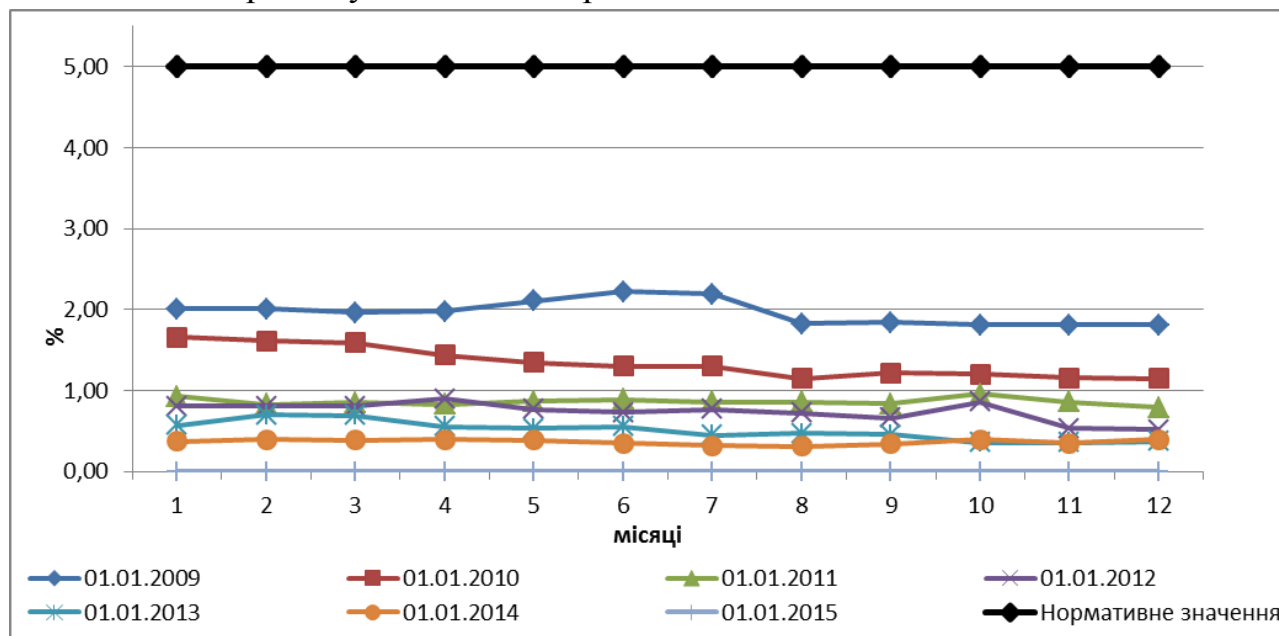

Рис. 3.6. Динаміка дотримання нормативу максимального розміру кредитів, гарантій, порук, виданих одному інсайдеру (Н9) банками України [168]

Аналогічно до показників дотримання попередніх нормативів, Н9, що установлюється для обмеження ризику операцій з пов'язаними з банком особами, за аналізований період не перевищив позначки 2,5% при нормативному значенні не більше 5%.

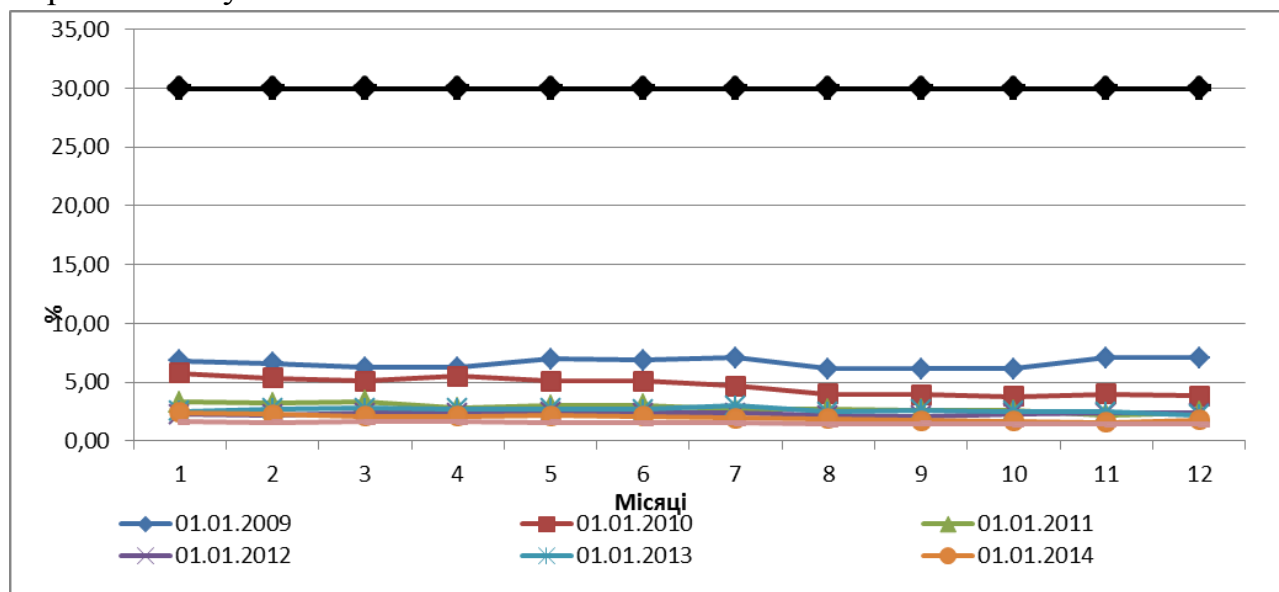

Рис. 3.7. Динаміка дотримання банками нормативу максимального сукупного розміру всіх кредитів, гарантій, порук, виданих інсайдерам (Н10) [168]

За нормативного значення не більше 30%, в банках України показник Н10 не перевищував за 2008-2013 рр. 10%-го порогу.

Відмітимо, однак, що з червня 2015 р. регулятор в рамках підвищення ефективності та забезпечення стабільності діяльності банків України ввів норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9), скасувавши при цьому норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (в минулому Н9) та норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10).

Загалом, до інструментів, що застосовує НБУ для регулювання кредитного потенціалу банків, ефект від реалізації яких визначає спрямованість їх кредитних ресурсів, належать: рефінансування, облікова ставка, норма обов'язкових резервів, операції на відкритому ринку, валютна політика, а також встановлення нормативів діяльності та вимог щодо формування резервів для покриття можливих втрат за кредитними операціями.

Так, здійснюючи валютну політику, НБУ встановлює курс гривні до інших валют, регулює валютно-кредитний ринок та ін. Створивши в свій час передумови для доларизації вітчизняної економіки, регулятор дав поштовх розвитку валютного кредитування, що негативно вплинуло на стан кредитного середовища держави, кредитоспроможність суб'єктів господарювання та збільшило кредитний ризик, адже майже половина виданих кредитів в докризовий період були у валюті, що в умовах значної девальвації гривні призвело до неможливості більшості підприємств погасити кредити, значна частка яких стала проблемними (рис. 3.8).

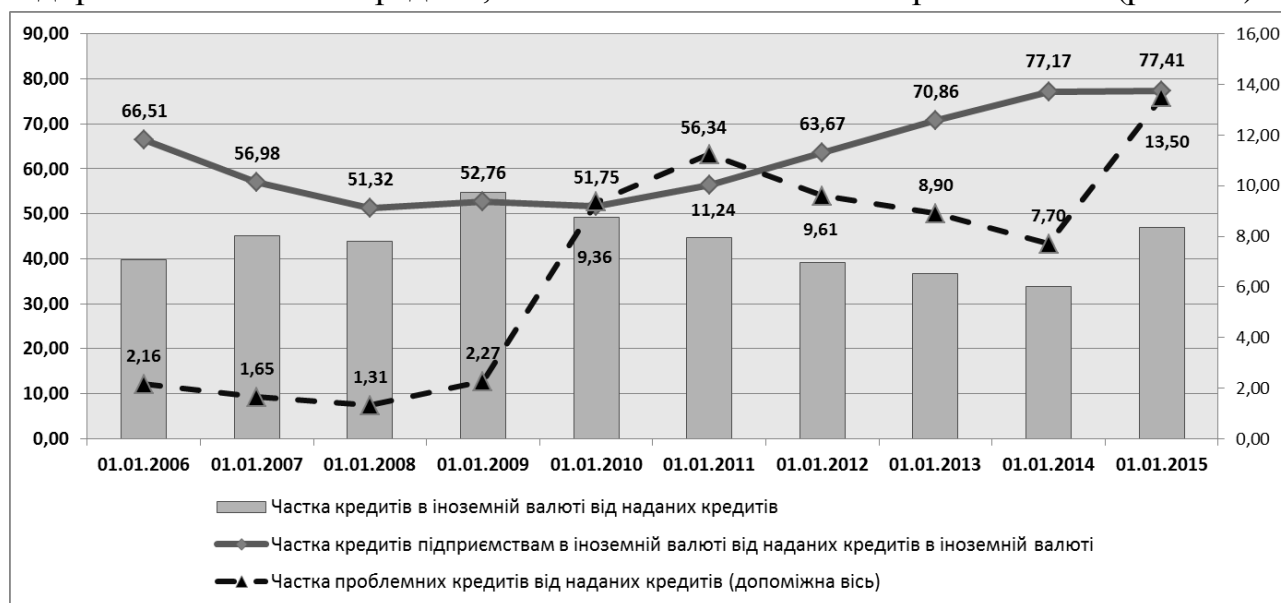

Рис. 3.8. Динаміка частки кредитів в іноземній валюті, проблемних кредитів до наданих кредитів банків та кредитів підприємствам в іноземній валюті від наданих кредитів в іноземній валюті [168]

Так, в докризові 2006-2008 рр. частка кредитів в іноземній валюті від наданих банківською системою кредитів складала 40-55%. Лише з 2009 р. вона набула тенденцію до зниження – з 54,7% в 2009 р. до 33,8% в 2014 р. Однак вже станом на 01.01.2015 р. різко підвищилась до 47%. Водночас частка кредитів в іноземній валюті наданих банками недепозитним корпораціям від загального обсягу наданих кредитів в іноземній валюті з 2006-2009 рр. мала тенденцію до зниження – від 65,5% станом на початок 2006 р. до 51,7% на початок 2010 р. Проте в наступні аналізовані роки даний показник поступово зріс практично на 26% - до 77,4% в 2015р. При цьому якщо частка проблемних кредитів від наданих кредитів 2008 р. становила 1,3-2,3%, то з 2009 р. різко піднялась до 9,3%, а у 2015 р. – до 13,5%

Очевидно, що в умовах посткризового відновлення, в Україні важливо забезпечити правове середовище та економічні передумови активізації кредитної діяльності банків в національній валюті. Для цього потрібно стабілізувати курс гривні та зменшити валютні ризики банків при здійсненні ними кредитних операцій, що відповідно вплине на якість кредитування та позитивно позначиться на результатах їх діяльності.

Змінюючи процентні ставки НБУ безпосередньо впливає на ціну грошей та на такі показники як споживання, ціни, виробництво, заощадження, що також позначається на кредитних можливостях банків та на ціні кредитних продуктів [268, с. 4]. Особливу роль в зазначеному контексті відводиться обліковій ставці, яка виступає індикатором грошово-кредитного ринку, сигналом до зміни інших ставок рефінансування й ціни банківських кредитних та депозитних операцій [319]. В більшості країн світу її рівень станом на початок 2014 року коливався від 0-3 % (рис. 3.9), тоді як в Україні рівень облікової ставки був порівняно високим та становив 6,5%.

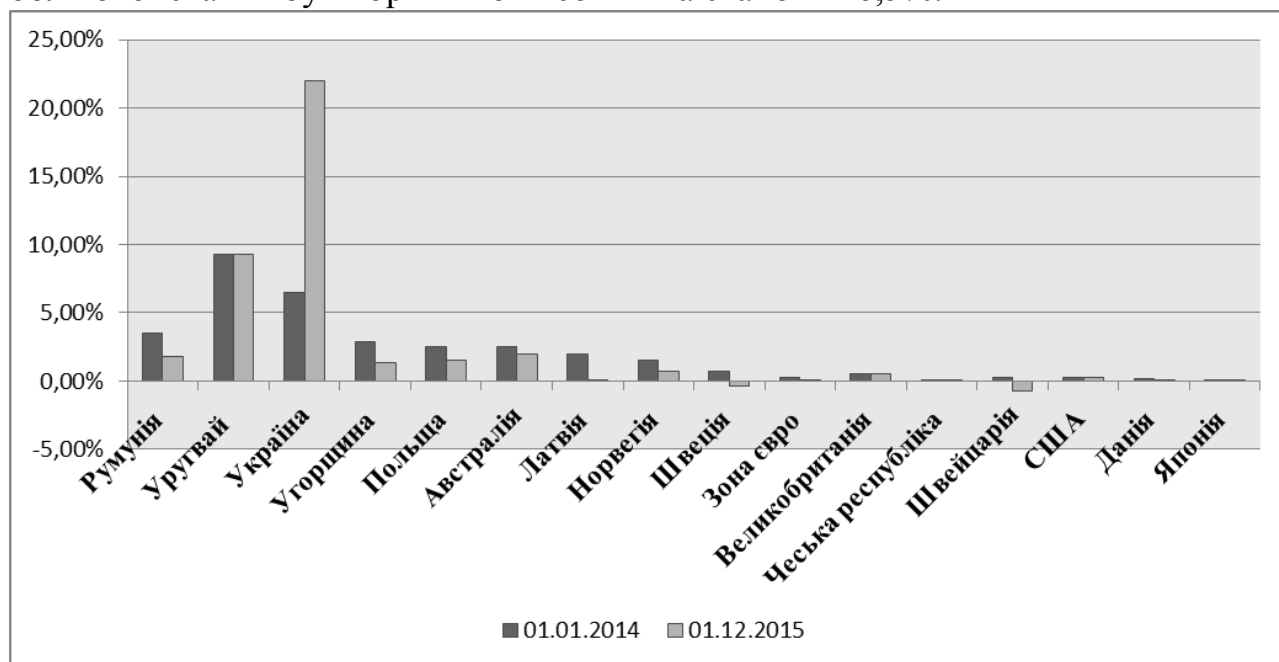

Рис. 3.9. Рівень облікової ставки країн світу станом на 2014-2015 рр. (складено авторами на основі [157; 160; 161;165; 169])

Слід зазначити, що в таких країнах як Швейцарія та Швеція показник є мінусовим та становив станом на 01.12. 2015 р. -0,75% та -0,35% відповідно, в Данії та Латвії – 0,05%, Японії – 0,1%. В Україні він найвищим серед аналізованих країн і становив 22% (дод. X), хоча ще на початку 2015 р. – 14%.

Поряд з цим, останніми роками (2011-2014 рр.) в Україні простежувалась тенденція до зниження ціни кредитів рефінансування за всіма операціями (рис. 3.10). Так, середньозважена ставка рефінансування з 16,7% у 2010 р. знизилась до 7,1% у 2014 р. (-9,6%), ставка за тендерними кредитами – з 20,6% до 6,8% (-13,8%) відповідно, ставка кредитів овернайт – з 18,1% до 7,6% (-10,5%), що мало відобразитись на процентах за активними банківськими операціями, проте, такий тренд несуттєво вплинув на ціну кредитів – у 2010 р. – 20,9%, у 2014 р. – 17,7%, тобто зниження становило всього 3,2%. Якщо ж проаналізувати ситуацію на початок 2015 р., то можемо відмітити різкий скачок усіх процентних ставок рефінансування та проценту за кредит, що, наш погляд, було зумовлено як значним зростанням рівня облікової ставки, так і значними проблемами та ризиками в банківській системі України. Так, станом на 01.01.2015 р. середньозважена ставка рефінансування становила 18,0%, а ставка кредитування в національній валюті – 22,4%.

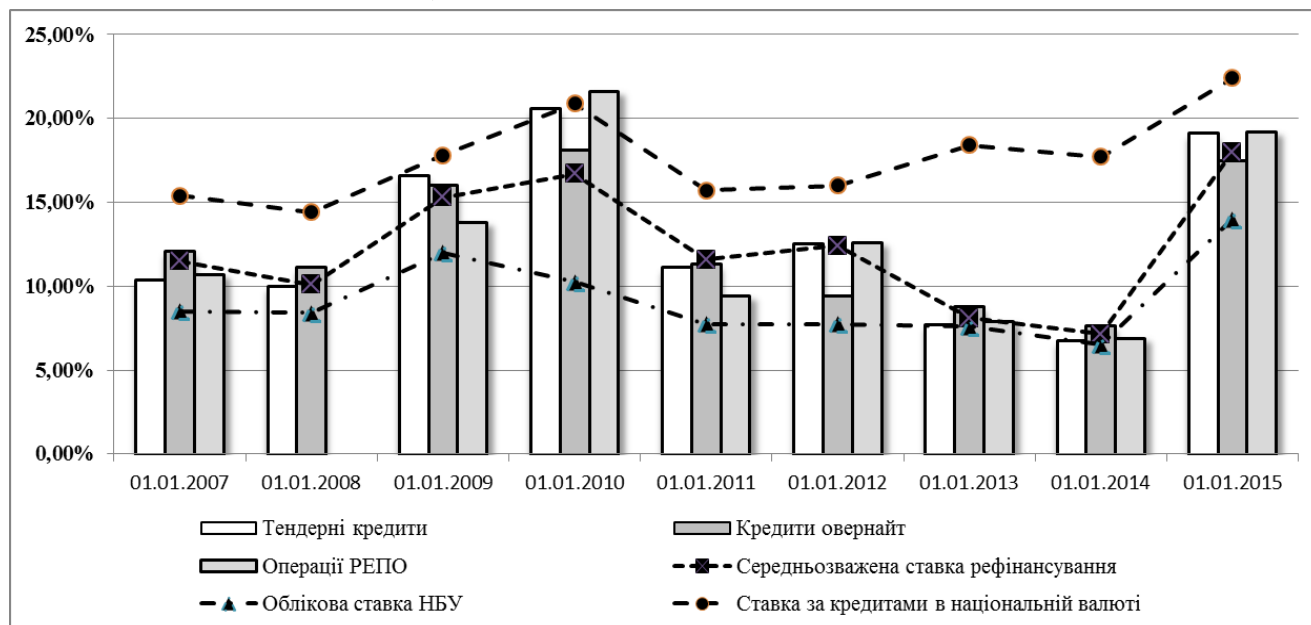

Рис. 3.10. Динаміка процентних ставок рефінансування НБУ та відсотка за банківськими кредитами за 2007-2015 рр. [168]

Проведений аналіз динаміки проценту за кредитами, наданими банками та процентних ставок рефінансування НБУ дав змогу стверджувати про суттєве завищення цін на кредити в порівнянні з динамікою зміни кредитів рефінансування.

Очевидно, даний факт можна пояснити тим, що банки крім витрат, пов'язаних із залученням коштів, закладають у ціну ще й значний кредитний

ризик, зменшення якого можливе лише через врегулювання окремих питань, пов'язаних із захистом прав кредиторів, вдосконалення процедури банкрутства боржників, реструктуризації кредитів тощо. Також потрібно враховувати й недостатній розвиток фондового ринку, через який забезпечується передача сигналів від дій регулятора на поведінку його учасників. Тому для підвищення ролі процентної політики слід оптимізувати трансмісійний механізм передачі імпульсів від зміни відсоткових ставок НБУ до інших показників економічного розвитку держави, що має здійснюватись в площині зменшення неринкових чинників впливу на ставки, зокрема через мінімізацію ризиковості кредитної діяльності.

Оскільки для активізації економічного розвитку країни слід стимулювати кредитування реального сектору, що на сьогодні є пріоритетним й водночас досить ризиковим напрямом вкладення ресурсів, актуальним є питання розроблення механізму залучення кредитів рефінансування. Процентна ставка за такими кредитами могла б регламентуватись у певному «коридорі» від ставки рефінансування, що з однієї сторони надало б банкам стимулу для кредитування (адже залучатимуться довгострокові ресурси), а з іншої – суттєво знизило кредитний ризик через здешевлення вартості кредитних ресурсів для позичальників.

Також здійснення грошово-кредитної політики доцільно регламентувати через інфляційне таргетування [317], що передбачає проголошення рівня інфляції на певний період часу та надало б впевненості як суб'єктам господарювання так і банкам у своєму функціонуванні на довгострокову перспективу. Так, в Основних засадах грошово-кредитної політики НБУ передбачає режим цінової стабільності на основі зниження темпів інфляції в середньостроковій перспективі (на 3-5 років), проте, на нашу думку, з метою планування діяльності позичальника та закладення в ціну товарів базових макроекономічних показників, інфляційне планування слід здійснювати на триваліший період. Водночас, поки інфляція носить прихований характер, зумовлений негрошовими чинниками, НБУ не зможе ефективно на неї впливати.

Саме тому збільшення обсягів коштів, наданих через кредити рефінансування, підвищення термінів операцій РЕПО та зняття окремих обмежень на їх проведення не активізувало кредитної діяльності банків [247, с. 143]. Крім того, оскільки ціна кредиту для позичальників на даний час є аномальною із врахуванням ціни грошей на міжбанківському ринку та ставок рефінансування, слід знизити банківську маржу, що на даний час є досить значною (рис.3.11) та, на нашу думку, повинна контролюватись регулятором хоча б в умовах нестабільності.

Рис.3.11. Динаміка банківської маржі за 2005-2015 рр. [168]

Слід зазначити, що основним аспектом ефективності таких заходів має бути їх цілеспрямованість, адже якщо не передбачатиметься різких коливань рівня облікової ставки, інфляції, банки поступово зменшать плату за наданими кредитами, що підвищить доступ до ресурсів більшій кількості позичальників та збільшить можливість вчасно здійснювати кредитні платежі за умов зниження боргового навантаження на їх прибуток.

Наступним інструментом є встановлення норм резервування за допомогою якого НБУ має змогу впливати на залучені ресурси банків, а також на дохідність їх активних операцій [35, с. 46]. Відмітимо, що в закордонній банківській практиці, в силу того, що даний інструмент є досить жорстким методом впливу, його використовують досить рідко, а в таких країнах як Китай, Канада, Нова Зеландія, Великобританія, Австралія його не застосовують взагалі. В Польщі його показник встановлений на рівні 3,5% [165], в США ФРС застосовує диференційований підхід в залежності від суми депозитів, зокрема, залучивши кошти від 12,4-79,5 млн. дол. – банки повинні відрахувати в резерви 3%, більше 79,5 млн. – 10% [169]. Банк Білорусії практикує розмежування норми резервування в залежності від виду позичальника та валюти – залучені депозити фізичних осіб в національній валюті – 0%, тоді як юридичних осіб – 10%, від вкладів в іноземній валюті банк повинен відрахувати 12% [163]. Банк Молдови стягує 1,5% резервування від вкладів в національній валюті та 14% якщо залучення коштів було здійснене в неконвертованій валюті [164]. В Казахстані банки здійснюють резервування в залежності від терміну та виду залучених

коштів – по внутрішніх зобов'язаннях до 1 року – 2,5%, більше 1 року – 0%, по зовнішніх короткострокових вкладах – 6%, довгострокових – 2,5% [166]. Отже, кожна країна використовує даний інструмент у відповідності до економічної ситуації, стану банківської системи та валютного ринку, водночас, незалежно від мети та цілей його застосування, найефективнішим прийнято вважати диференційований підхід, що спрямовується на обмеження притоку короткострокового спекулятивного капіталу, розвиток ринку довгострокових банківських інструментів та зниження тиску на валютний ринок.

В Україні диференціація норм резервування відбувається в залежності від валюти та терміну вкладу. Якщо проаналізувати динаміку зміни даного інструменту, то в цілому його регулювання було спрямоване на зменшення кредитного ризику банків, а також спекулятивних операцій з валютою, адже починаючи з 2008 року НБУ залишив вимогу щодо резервування лише із залучених коштів в іноземній валюті, вплинувши таким чином на валютне кредитування, яке було досить ризиковим, а відтак обмежив вихід банків на міжнародні фінансові ринки. Так, станом на кінець 2014 р. за короткостроковими вкладами юридичних та фізичних осіб в іноземній валюті відрахування становили 10%, за довгостроковими – 7%; за поточними коштами домогосподарств – 15%, нефінансових корпорацій – 10%; від коштів, залучених від банків-нерезидентів – 5% (додаток Х.1). Однак уже з 01.01.2015 р. НБУ суттєво переформатував диференціацію норм резервування – тепер за строковими депозитами відрахування становлять 3%, за коштами на поточних рахунках – 6,5%.

Проте в умовах коли внутрішні ресурси банків є «короткими» та волатильними, вони просто змушені здійснювати запозичення на зовнішніх ринках, тому НБУ слід посилити контролюючі заходи щодо можливості зовнішніх запозичень саме для фінансово нестабільних банків. Водночас, часта зміна норми резервування негативно впливає на ефективність банківської діяльності, оскільки не дає змоги здійснювати продуману довгострокову стратегію функціонування в зв'язку із впливом на кількість вільних кредитних ресурсів банків та на процент за кредитами. Так, підвищення в 2011р. резервних вимог до депозитів в іноземній валюті в Україні призвело до зниження ставки за кредитами на 2,2% та депозитами 3,7% в іноземній валюті. Водночас, ставка за депозитами в національній валюті, які виявились для банків більш дешевшими, мала тенденцію до зростання (рис. 3.12). Така ситуація призвела до підвищення ставки за кредитами, наданими в національній валюті, що, відповідно збільшило частку проблемної заборгованості, адже позичальники стали не в змозі оплатити таку значну вартість запозичених коштів.

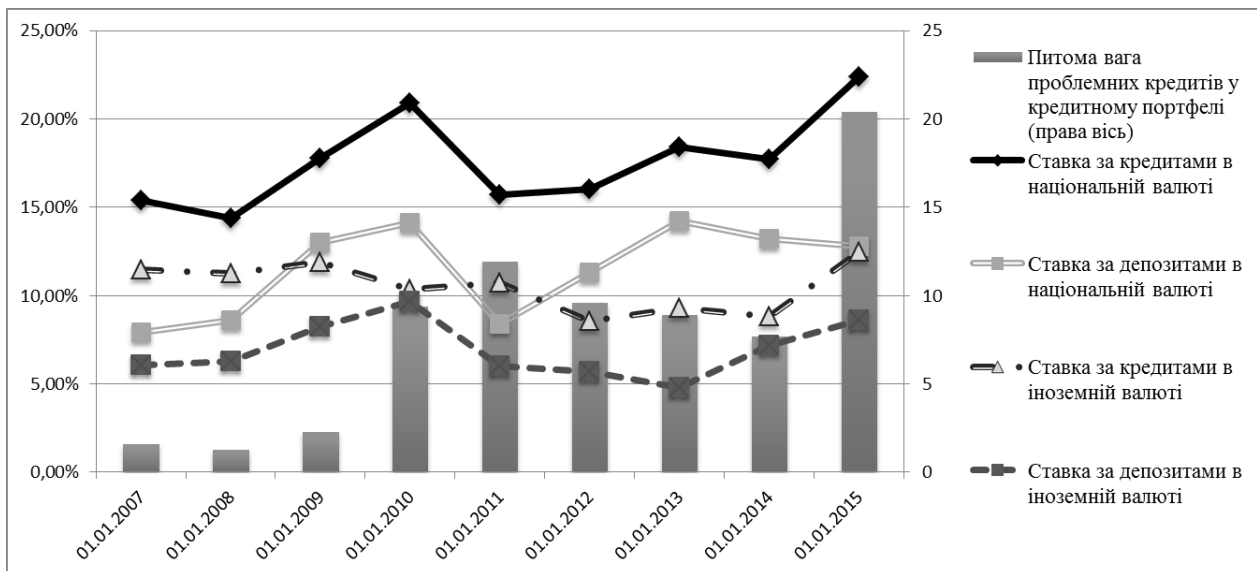

Рис. 3.12. Динаміка середньозважених процентних ставок банків по кредитах та депозитах в розрізі валют й проблемної заборгованості банків за 2007-2015 рр. [168]

Але враховуючи той факт, що даний інструмент покликаний забезпечувати зменшення втрат від активних операцій банків, які особливо значні в умовах нестабільності, можна запропонувати розробити політику диференційованого резервування у відповідності до стану кредитного ринку країни. Зокрема, в періоди «кредитного буму» частка відрахувань в резерви може збільшуватись, в періоди скорочення кредитної діяльності – знижуватись.

Це дозволить зменшити навантаження на результат діяльності банків в умовах кризи та стимулюватиме їх вести більш зважену кредитну політику. Диференціація резервування можлива й виходячи із надійності банку та його частки в банківській системі країни – для великих та системоутворюючих банків, діяльність яких може суттєво вплинути на розвиток всієї банківської системи, може передбачатись вища ставка відрахувань ніж для банків, котрі займають незначну частку банківського ринку. Крім того, якщо банк ефективно функціонує тривалий час і відсутні тенденції до погіршення його фінансового стану, то це достатня основа для зниження резервних вимог. Такі заходи стимулюватимуть банки здійснювати менш ризикову кредитну діяльність, адже це дозволить їм мати конкурентні переваги на ринку банківських послуг.

Нормування кредитного ризику виступає спеціально організованою нормативно-правовою діяльністю з розроблення і затвердження норм, правил і регламентів кредитної діяльності, які визначаються на основі значень ризику в межах прийнятних показників. Необхідність нормування визначається тим, що воно дозволяє встановлювати межі допустимості кредитної діяльності та границі захисту від ризикових подій. Відтак, нормативи кредитних ризиків мають утворювати критеріальну основу для механізмів їх регулювання, що мають

забезпечити: єдність методологічних підходів до оцінки кредитного ризику та врахування максимальної кількості факторів, що впливають на його величину; уніфікацію методів нормування та врахування вагомості всіх наслідків, які можуть бути спричинені очікуваними ризиковими подіями; врахування особливостей функціонування банку, географічної специфіки його діяльності, спрямованості кредитної політики тощо; галузеву і територіальну диференціацію нормативів ризиків; періодичне коригування нормативів кредитних ризиків.

Базовою умовою практичної реалізації нормативів кредитних ризиків є визначення необхідних показників надійності систем превентивного захисту та тих елементів, що можуть спричинити ризикову подію. Слід зазначити, що повинні бути забезпечені два основні нормативні рівні кредитного ризику: мінімально можливий (рівень, нижче якого зниження ризику є економічно недоцільним) і гранично припустимий, тобто прийнятний рівень. Їх значення мають бути диференційованими у відповідності до сегменту ризиковості кредитної діяльності банку, типу і видів кредитних операцій, що становлять основу кредитного портфеля, які повинні знаходитись в межах аналогічних загальнонаціональних значень.

Здійснюючи операції на відкритому ринку, НБУ впливає на ліквідність банків та їх кредитний потенціал шляхом зміни проценту на купівлю-продаж цінних паперів. Аналіз застосування даного інструменту в Україні дає змогу стверджувати, що на відкритому ринку переважають операції з ОВДП, які, починаючи з 2012 року номінуються ще й в доларах США. Втім, спрямування коштів в більш дохідні облігації держави обмежує їх вкладення в реальний сектор економіки [113, с. 345]. Саме тому доцільно обмежити участь НБУ в купівлі-продажі ОВДП (динаміка розподілу ОВДП, що знаходяться в обігу розглянута в табл. 3.3), зменшити дохідність таких облігацій (динаміку процентних ставок за ОВДП, міжбанківських та банківських кредитів й депозитів подано на рис. 3.13) та залучати інших учасників до операцій з ними.

Таблиця 3.3

Розподіл ОВДП, що знаходяться в обігу, % [168]

Рік\показник	НБУ	Банки	Інші	Нерезиденти	Всього
01.01.2008	0,00	59,88	16,52	23,61	100%
01.01.2009	48,55	30,51	18,06	2,89	100%
01.01.2010	59,69	27,05	12,56	0,70	100%
01.01.2011	46,50	40,16	5,07	8,27	100%
01.01.2012	53,77	36,63	6,78	2,83	100%
01.01.2013	56,81	35,55	4,71	2,93	100%
01.01.2014	58,27	32,11	4,88	4,74	100%
01.01.2015	69,51	20,42	5,36	4,71	100%

Так, якщо проаналізувати розподіл ОВДП, що знаходяться в обігу, то можна помітити чітку тенденцію до збільшення частки НБУ та зниження частки банківських установ в їх утриманні. Якщо в 2009 р. у розпорядженні регулятора знаходилось 48,5% від загальної суми випущених ОВДП, то вже в 2015 р. – 69,5%, тобто збільшення становило 21%. Тоді як комерційні банки знизили частку їх купівлі з майже 60% у 2008 р. до 20,4% в 2015 р., тобто скоротили практично на 40%.

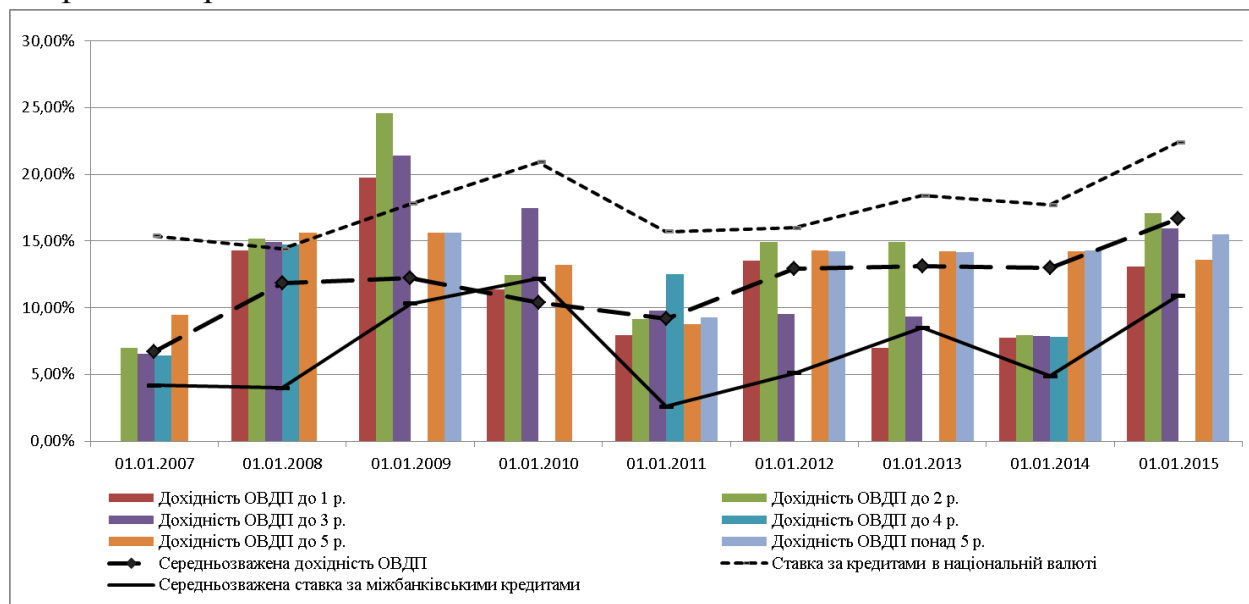

Рис. 3.13. Динаміка процентних ставок за ОВДП в розрізі термінів, міжбанківських кредитів та банківських кредитах за 2007-2015 рр. [168]

Аналіз даних рис. 3.13 дозволив стверджувати, що дохідність ОВДП для банків практично за всі аналізовані роки є вищою, аніж дохідність міжбанківських кредитів. Розрив між процентними ставками становив від 2-8%. Відтак, банкам було вигідніше придбати ОВДП ніж надлишок ресурсів спрямувати на міжбанківський ринок. Якщо проаналізувати дохідність ОВДП та ставку кредитування банків, то процент за банківський кредит є вищим – різниця становила від 2,5% у 2008 р. до 10,5% у 2010 р. В 2011-2014 рр. розрив становив 3,0-6,5% та станом на 01.01.2015 р. – 5,7%. Проте враховуючи той факт, що кредитування для банків носило та й носить зараз дуже ризиковий характер, а державними цінним паперам присвоєно нульовий рівень ризику (згідно з Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні), то звичайно банкам безпечніше вкладати ресурси у ОВДП ніж в економіку.

Тому необхідно розробити механізм випуску ОВДП під відповідні програми інвестування промисловості, що сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості даного сектору економіки та зменшить ризики його кредитування, а відтак забезпечить банки надійними партнерами, що

вплине на показники його ефективності.

Отже, з метою оптимізації регулятивного впливу інструментів НБУ на банківські кредитні операції та рівень їх ризику, вдосконалення слід здійснювати в наступних стратегічних напрямках.

По-перше, регулятивної функції НБУ. Ми вважаємо, що нормативні показники функціонування банків не враховують всіх ризиків їх діяльності, про що свідчать причини і наслідки кризових явищ в банківській системі країни. Саме тому з метою зниження ризиковості банківського кредитування та підвищення ефективності їх функціонування, НБУ потрібно:

- розробляти диференційовані нормативи кредитних ризиків, зокрема в контексті не лише рівня наданих великих кредитів, але й абсолютних їх значень. Так, доцільно було б здійснити диференціацію нормативів Н7 (максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента), Н8 (великих кредитних ризиків), Н9 (максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами) відповідно до причин їх недотримання (помилки в стратегії чи кредитній політиці банку або ж внаслідок невірної оцінки кредитоспроможності позичальника) із застосуванням багатофакторного аналізу;

- обмежити максимальний розмір кредитів, наданих інсайдерам та максимальної величини отриманих міжбанківських позик, що призведе до більшої диверсифікації активів банку, зменшення впливу інсайдерів на його діяльність та знизить залежність від ресурсів міжбанківського ринку з притаманною йому кон'юнктурною нестабільністю;

- поряд з лімітами на одного позичальника чи групи взаємопов'язаних позичальників розробляти та доводити до банків ліміти й на секторну концентрацію, що дало б змогу обмежити «апетит» до ризиків банківського менеджменту;

- розробити та впровадити індикативні показники приросту банківських кредитів із встановленням граничних меж їх збільшення, що дозволило б чітко виділяти агресивність кредитної діяльності та визначати коли саме необхідно приймати відповідні заходи щодо її обмеження;

- вдосконалити розрахунок нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2), де кредити підприємствам віднесені в шосту групу активів (ступінь ризику 100%) [227]. Очевидно, що за таких умов подальше ранжування кредитів на основі визначення кредитоспроможності позичальників не має сенсу, оскільки всі корпоративні клієнти, незалежно від їх фінансового стану та рівня ризиковості кредитної угоди, прирівнюються до єдиного критерію. Відтак, оцінюється не характер та джерело ризику, а враховується виключно його абсолютне значення, що не впливає на рівень кредитного ризику при

визначенні Н2. Це свідчить про те, що такі вимоги регулятора обмежують можливості банків до кредитування реального сектору та не дозволяють адекватно оцінити не лише кредитний ризик, а й рівень дотримання нормативу;

- вдосконалити розрахунок капіталу під кредитний ризик, що виступає основним буфером захисту банку від ризиків діяльності – занадто ліберальними є вимоги щодо відрахувань від збиткових кредитних вкладень в неліквідні цінні папери, позабалансові активи та інші. Про недосконалість системи його розрахунку свідчить той факт, що всі вітчизняні банки, які пройшли фінансове оздоровлення дотримувались нормативів капіталу, що може свідчити також про недостатньо продуманий механізм класифікації активів за ступенем ризику;

- зобов'язати банки розробляти та впроваджувати ризик-менеджмент за різних умов функціонування – в періоди спаду, піднесення економіки, стабільності та кризовий періоди.

По-друге, в рамках зниження ризикової кредитної діяльності банків, необхідне впровадження та використання превентивних методів та інструментів раннього попередження для ідентифікації кредитного ризику. Для цього потрібно:

- розробити систему виявлення напрямів концентрації кредитного ризику та диференціювати коефіцієнти щодо зовнішніх ризиків та ризиків, пов'язаних із кредитним портфелем (по позичальниках, інформації щодо реальних власників та афілійних осіб банку, методах моніторингу);

- оптимізувати форми звітності банку, що є занадто деталізованими та не надають потрібної сукупної інформації, яка б дозволила проаналізувати якість кредитного моніторингу. Зокрема, звітність по великих кредитах не містить такої важливої інформації як галузеве спрямування кредитів, їх концентрацію щодо сукупних активів, аналізу пов'язаних осіб, які впливають на рішення управлінських органів банку тощо.

По-третє, слід забезпечити системний підхід до управління ризиками кредитної діяльності шляхом:

- встановлення безпечного рівня частки активів одного банку в сукупності активів банківської системи для уникнення надмірної концентрації та зменшення впливу наслідків функціонування одного банку на весь банківський сектор країни. Особливий контроль повинен бути забезпечений над тими із них, котрі концентрують свою діяльність в певному секторі кредитування, виступаючи лідером в галузі, що свідчить про агресивну та ризикову кредитну діяльність, яка потребує застосування відповідних заходів впливу з боку регулятора та супроводжуватися відповідними санкціями;

- визначення критеріїв віднесення банків до системних, а також розробити та впровадити окремі спеціальні норми регулювання та нагляду над ними, що

дозволить зменшити кредитний ризик шляхом підвищенням вимог до якості їх кредитної політики. На разі в Україні банки класифікуються у відповідності до обсягу активів та капіталу, що не дає об'єктивного уявлення та критеріїв відносно виявлення системних банків. Для їх ідентифікації Базельський комітет рекомендує враховувати частку, яку банк займає в банківському секторі та його вплив на реальний сектор економіки.

По-четверте, слід забезпечити нормативно-правове та методологічне поле регулювання банківської діяльності, в рамках якого:

- зобов'язати банки відображати реальні показники своєї діяльності, адже приховування наявних ризиків, особливо кредитного, не дозволяє регулятору адекватно оцінити ситуацію та трансформувати свої рішення у ефективні регулятивні дії;

- покращити систему аудиту та коректування рівня кредитного ризику, що здебільшого виконуються в межах формальної підготовки звітності та дотримання відповідних показників;

- стандартизувати та регламентувати однотипні процедури кредитування, вдосконалити критерії визначення кредитоспроможності позичальника та виявлення доцільності надання кредитів у відповідності до реального стану проблемності кредитного портфеля;

- розробити стандартизовану гнучку методологію управління кредитним ризиком, що б враховувала динамічність середовища функціонування банків, вплив зовнішніх та внутрішніх факторів, виявлення яких може запобігти прийняттю невірних управлінських рішень;

- врегулювати питання роботи проблемних банків. Так, якщо врахувати зарубіжний досвід, то, до прикладу, в Скандинавії інструмент фінансового оздоровлення взагалі не застосовується до банків, а ті з них, що не дотримуються основних вимог діяльності (нормативів, резервування, збитковості діяльності) підлягають ліквідації чи реорганізації;

- конкретизувати в законодавстві поняття афілійності осіб, уточнити кількісні критерії їх ідентифікації (володіння власністю, гарантій та зобов'язань між собою, суміщення управлінських функцій позичальника в інших позичальниках тощо) для можливості якісного визначення ризику їх кредитування; розробити коефіцієнти оцінки кредитоспроможності пов'язаних позичальників (групи підприємств) на базі даних консолідованої звітності. Не досить чітке законодавче визначення оцінки суб'єктивних факторів позичальників-інсайдерів та пов'язаних осіб, кредитування яких є досить ризиковим, ускладнює можливість розробки якісної методики здійснення аналізу їх кредитоспроможності;

- регламентувати процедуру та вимоги до моніторингу концентрації

значних кредитних ризиків в банках, зокрема ввести їх реєстр, а також впровадити щоденний моніторинг концентрації, адже вони особливо небезпечні своєю системною природою;

- удосконалити законодавчу базу в частині, що стосується застави та вартості кредитів. Зокрема, розробити процедуру їх дисконтування для того, щоб банки могли визначити найоптимальніші напрями дій при роботі із проблемною заборгованістю – продаж застави позичальнику чи третій особі за дисконтною ціною в даний час (з'являться активи, які можна вкласти у фінансові проекти й отримати прибуток) чи продати заставне майно за реальною ціною, проте через значний період часу (із врахуванням вартості зберігання та обслуговування такої застави, що збільшує витрати на її утримання та знижує цінність для банку).

По-п'яте, забезпечити розвиток інфраструктурного сектору. Відтак, поряд з традиційними методами як регулювання капіталу банків, слід:

- законодавчо делегувати НБУ функції накопичення інформації про кредитні ризики, адже розвиток приватних інформаційних агенцій з питань кредитоспроможності у вітчизняних умовах може супроводжуватись незаконним використанням або знищенням конфіденційної інформації, приховуванням на користь певних зацікавлених осіб відомостей про неповернення кредитів, банкрутств, тобто досить значним є ризик зловживань. Відтак, створення централізованої бази даних позичальників та спеціального підрозділу при НБУ, який би займався економічним аналізом та моніторингом підприємств, як це здійснюється в Росії, подібні установи функціонують і в Німеччині, Франції та ряді інших країн, надало б змогу накопичити необхідну кількість статистичних даних для підвищення ефективності аналітичних процедур при оцінці кредитного ризику та встановлення оптимальних значень інтегрального показника;

- активізувати процес створення Фонду акумуляції і викупу проблемних боргів та значних кредитних ризиків від імені уряду й випускати державні облігації під гарантію НБУ. Це надасть змогу забезпечити наступний ефект – коли настане час зворотного викупу портфеля кредитних ризиків, відбудеться взаємопогашення вимог банку та держави в результаті чого підвищиться ефективність діяльності банків та покращиться якість їх кредитних портфелів. Можливий варіант створення біржі проблемних активів чи агентства із реструктуризації (Гана, Фінляндія, Швеція) під наглядом та контролем регулятора, яка б здійснювала їх оцінку та реєструвала права власності нових кредиторів. Продаж таких кредитів міг би здійснюватися з дисконтом та із зобов'язанням зворотного продажу попередньому власнику з надбавкою;

- створити єдину базу кредитних історій (Австралія, Аргентина, Бразилія,

Ірландія, Німеччина, Фінляндія) і адже на сьогодні кожне з п'яти функціонуючих бюро володіє окремим сегментом інформації, що підвищує ймовірність помилок та вартість інформації для банків. На нашу думку, для України доцільно таку структуру утворити при НБУ з регіональними відділеннями, які б збирали та накопичували інформацію та централізовано передавали її для обробки в центральне кредитне бюро. Позитивними сторонами такого впровадження є те, що НБУ вже фактично має такі відділення – Територіальні управління, які забезпечують контроль за діяльністю всіх вітчизняних банків. Крім того, регулятор законодавчо уповноважений отримувати звіти про їх діяльність, має розвинуту телекомунікаційну мережу, що комплексно об'єднує банківську систему та дозволяє обробляти, передавати та отримувати великі обсяги інформації в електронному вигляді.

Така система надасть змогу оперативно отримувати повну інформацію про позичальника з однієї бази даних, що дозволить зменшити ризик неплатежів та мінімізувати втрати кредиторів, пов'язаних із шахрайством або надмірним кредитним зобов'язанням; знизити витрати банків на збір інформації; збільшити базу потенційних позичальників та обсягів кредитування; підвищити доступність кредитних ресурсів для позичальників при лояльніших умовах співпраці за наявності позитивної кредитної історії. Подібні інститути діють в Австрії (служба загальноекономічних досліджень), що займаються аналізом проблем у фінансовій системі держави та надають рекомендації щодо покращення її функціонування. У Франції ефективно діють картотеки при Банку Франції (картотека підприємств, неплатників по векселях, недіючих чеків, неповернених кредитів та інші), при цьому банки активно співпрацюють з регулятором, надаючи інформацію щодо неповернених чи прострочених платежах, а регулятор інформує їх про позичальників, що дозволяє значно зменшити рівень кредитного ризику. В Англії США, і Японії домінуючу роль відіграють дві-три такі структури; в Австралії, Аргентині, Бразилії, Ірландії, Німеччині, Фінляндії, функціонує тільки одне універсальне кредитне бюро. В Ірландії воно перебуває в спільному володінні всіх ірландських банків, що дозволяє ефективно наповнювати базу даних;

- здійснювати прозору інформативну політику та роз'яснювальну роботу серед банків щодо прийнятих законодавчих ініціатив по управлінню кредитним ризиком для кращого їх розуміння й сприйняття кожним банківським працівником з метою виконання ними єдиної стратегічної функції.

Проте для того, щоб централізований збір інформації щодо кредитних ризиків був корисним та ефективним для практичної діяльності банків, необхідно здійснити ряд заходів: зобов'язати НБУ поширювати серед них

статистичну інформацію про неповернуті кредити, яка може бути придатна до дисперсійного аналізу; надати доступ всім зацікавленим контрагентам до Єдиного реєстру заборон на відчуження нерухомого майна при Міністерстві юстиції України; створити Державну картотеку неповернутих кредитів та забезпечити доступ банкам до цієї бази даних й Державного реєстру осіб-платників податків з метою полегшення пошуку банківських рахунків та майна, що належать боржникам за кредитами.

По-шосте, вдосконалювати роботу по оптимізації діяльності банків із проблемними кредитами, адже все більшого поширення почали набувати ризики, пов'язані з неплатоспроможністю позичальників. Так, на сьогодні вплив НБУ на кредитну діяльність банків має спрямовуватись на недопущення проблемної заборгованості в їх портфелях, значна частка якої не дозволяє в повній мірі задовольнити кредитні потреби господарюючих суб'єктів. Тому потрібне якісне регулювання не лише кредитного процесу, а й оптимізація механізмів комплексного, своєчасного виявлення та оцінювання кредитного ризику, визначення його рівня для формування необхідного обсягу резервів. Для цього НБУ доцільно:

- регламентувати критерії, за якими банки можуть вважати кредити проблемними й розробити єдині правила їх реструктуризації із врахуванням специфіки діяльності банку, особливостей кредитних продуктів, видів позичальників, цільового призначення, валютної диверсифікації, проблемності. При цьому слід чітко визначити класифікацію кредитів у відповідності до їх ризиковості, вдосконалити механізми викупу та обслуговування;

- при аналізі кредитоспроможності позичальника передбачити індикатори виявлення нестійкості його фінансового стану, шляхом акцентування уваги на високі, порівняно із середніми, значення фінансових показників, що може свідчити про «прикрашення» фінансової діяльності. Для можливості аналізу достовірності такого положення доцільно передбачити можливість корекції кредитоспроможності шляхом експертної оцінки кредитним менеджером;

- впровадити сигнальні індикатори, що нададуть можливість діагностувати можливі проблемні кредити (як це, до прикладу, практикується в США);

- в зв'язку із збільшенням частки кредитної заборгованості банків по зовнішніх запозиченнях, встановити додатковий норматив чи ліміт, який би обмежував частку таких кредитів в сукупних активах.

По-сьоме, розширити наглядові функції територіальних управлінь зокрема щодо дотримання банками кредитної політики та оптимальної кредитної стратегії при управлінні кредитним ризиком. Так, їм слід:

- делегувати моніторинг стратегії і бізнес-планів банків для виявлення

агресивної кредитної діяльності та визначення можливих наслідків її впливу як на функціонування банків так і економіку області. Розвиваючи даний інструмент регулятор матиме змогу превентивними заходами впливати на їх функціонування та таким чином вирішувати проблеми ще до їх виникнення;

- підвищити комплексність статистично-аналітичної роботи в контексті управління кредитним ризиком, зокрема завдяки формуванню звітів щодо ключових факторів, які впливають на нього, якості їх оцінки та розробленої системи заходів аналізу і ідентифікації в банках області, визначенню попиту та пропозиції на ті чи інші кредитні продукти й можливості їх впровадження, аналізу інвестиційного середовища області та реальної потреби в інвестиційних ресурсах корпоративних позичальників, виявлення передумов повернення ними кредитних коштів, швидкості впровадження інвестиційних проєктів в тих чи інших галузях, інфляційних очікувань населення тощо.

Впровадження низки вказаних заходів дозволить забезпечити об'єктивність в прийнятті рішень щодо вдосконалення методів кредитного ризик-менеджменту та їх регламентування на макрорівні з боку НБУ, який на основі узагальненої інформації щодо ситуації на мікрорівні (рівні учасників фінансово-кредитної системи), поданої територіальними управліннями, зможе приймати регулюючі рішення, прийнятні для всієї банківської системи країни. В результаті такої взаємодії можливе досягання наступних цілей:

1) системної оцінки економічного розвитку області, його виробничої спрямованості, діючих ринків, що дозволить пов'язати їх із необхідністю в тих чи інших кредитних продуктах для забезпечення фінансових потреб господарюючих суб'єктів та населення;

2) оцінки та аналізу фінансового стану контрагентів кредитних відносин (банків, підприємств, організацій тощо), що підвищить їх поінформованість та зменшить невизначеність щодо діяльності один одного;

3) забезпечення комплексності при визначенні та аналізі кредитного ризику банків, виникнення причинно-наслідкових зв'язків та змін зон ризиків й на основі цього ефективна імплементація рішень щодо методів управління ними із мікрорівня на макрорівень;

4) розробка та публікація аналітичної інформації для банків, підприємств, організацій, управлінських органів тощо;

5) експертне оцінювання якості методик, розроблених банками щодо оцінки кредитного ризику та адекватності сформованих резервів під нього;

6) розробка пропозицій щодо подальшого ефективного функціонування як економіки області так і розвитку кредитної діяльності через взаємозв'язок суб'єктів економіки та органів управління.

По-восьме, вдосконалити наглядову функцію НБУ, адже надійний банківський нагляд на рівні з ефективною макроекономічною політикою відіграє суттєву роль у забезпеченні фінансової стабільності країни та ефективності функціонування банків. В ряді країн утворені спеціальні органи, котрі здійснюють нагляд за кредитною діяльністю банків. Зокрема в Австралії управлінням та удосконаленням банківського ризик-менеджменту займається Управління пруденційного регулювання, яке фінансується шляхом внесків установ, за якими здійснюється такий нагляд. Також на даний орган покладена функція статистичного агентства. В складі Комісії по нагляду за фінансовим ринком Австрії функціонує відділ нагляду за великими банками, акціонерними компаніями, спеціальними та децентралізованими кредитними інститутами, що забезпечує чітке розмежування відповідальності й стандартів. В Болгарії нагляд за діяльністю банків здійснюється в межах функцій Національного банку, в складі якого діє Дирекція аналізу і управління ризиками, в Англії нагляд за ризиками банківської діяльності покладений на Банк Англії, в Україні його здійснює НБУ, проте його недостатня операційна незалежність зумовила слабкий контроль над ризиковістю здійснюваних банками операцій, особливо це стосується пруденційного нагляду в рамках оцінювання та аналізу кредитного ризику.

Водночас, незважаючи на те, що витрати на банківський нагляд насправді високі, практика показала, що збитки, понесені внаслідок неефективного нагляду є набагато вищими. Якщо проаналізувати кількість співробітників регуляторних органів на один банк, то станом на початок 2013 р. в Росії їх 4,8, в Австралії – 9,2, в Польщі – 6,8, Колумбії – 25,3 (додаток Ц), в Україні –1,8 що є досить низьким показником в порівняно з іншими країнами. Така ситуація може негативно позначитись на якості дотримання банками вимог НБУ.

Також в рамках найважливіших аспектів удосконалення наглядової функції при управлінні капіталом, ліквідністю і ризиками банків, НБУ слід забезпечити:

- посилення нагляду за позабалансовою, інвестиційною й посередницькою діяльністю банків та за їх операціями із цінними паперами, адже до недавнього часу вони часто «ховали» свої ризики у операціях із деривативами, вексельних угодах. А через пролонгацію та переоформлення кредитів на позабалансові рахунки досить складно визначити реальний стан проблемної заборгованості в банках. Саме тому регулятор має забезпечити особливий та жорстокий контроль за тими із них, діяльність яких є непрозорою та які здійснюють значний обсяг позабалансових операцій, особливо кредитного характеру;

- здійснення контролю над банками, котрі проводять сек'юритизацію та активно використовують деривативи з метою обмеження кредитного ризику. Слід зазначити, що сам механізм передачі ризику в Україні не підлягає

регулюванню в силу того, що в цьому не виникало потреби через нерозвиненість ринку похідних фінансових інструментів. Однак останніми роками такі операції у вітчизняній банківській практиці набули значного поширення, що спричинило невизначеність щодо місця знаходження кінцевого ризику в процесі його перерозподілу між іншими учасниками та структуруванням. Тому в зв'язку із спекулятивним характером та ризиковістю таких операцій, регулятору потрібно розробити методи та інструменти, за допомогою яких здійснювати належний нагляд за механізмом передачі банками кредитного ризику, а також впровадити надійний та якісний контроль за ним. Одним із таких методів може бути прив'язка вимог рівня капіталу до обсягу операцій із сек'юритизації з використанням похідних інструментів. Однозначно, що дані інноваційні фінансові технології, котрі займають все більшу частку в методах управління кредитним ризиком, доцільно розвивати й в Україні. Проте для досягнення позитивного ефекту від їх застосування спершу необхідно забезпечити належне середовище для їх здійснення;

- покращення нагляду НБУ за внутрішнім рейтингуванням та оцінюванням кредитного ризику банків на основі ROC-аналізу (Receiver Operating Characteristic), який оцінює чутливість методики та CAP-аналізу (Cumulated Accuracy Profile), який визнає її точність як це здійснює центральний банк Німеччини Дойче Бундесбанк.

Поки не будуть прийняті до уваги зазначені аспекти, регулятивна політика НБУ в сфері управління кредитним ризиком через вирахування показників та нормативів, що не дають змоги спрогнозувати кредитний ризик, не можуть бути дієвим інструментом для банків при розробці кредитного ризик-менеджменту. Тому діяльність НБУ як регулятора банківської діяльності в рамках оптимізації управління кредитним ризиком повинна спрямовуватись на забезпечення:

- доступної, своєчасної та адекватної інформації щодо діяльності позичальника шляхом застосування відповідних санкцій до нього в разі виявлення недостовірності фактичних показників у фінансовій звітності;

- розробки та законодавчого закріплення прогнозних методик, спрямованих на визначення можливого виникнення проблемних кредитів в майбутньому, що надасть змогу чіткіше розраховувати кредитний ризик та ймовірність його неповернення;

- законодавчої бази регулювання кредитної діяльності банків (додаток Ц.1), зокрема прийняття Закону «Про кредит», який би регулював усі кредитні взаємовідносини між кредиторами та позичальниками, що дозволить значно мінімізувати рівень кредитного ризику через чітку регламентованість кредитного процесу. Також доцільно розробити стандарти для різних

кредитних продуктів, що дасть змогу зменшити резерви для портфелю стандартизованих кредитів та розширити можливості рефінансування;

-якісної нормативно-правової бази при роботі із проблемними кредитами та неплатоспроможними банками;

-доступності адекватних показників економічного розвитку держави та інших ключових показників, необхідних для об'єктивної оцінки зовнішнього середовища функціонування банків та позичальників, що є основою для прийняття вірних управлінських рішень;

-належної та ефективно діючої інституційної та техніко-технологічної бази реєстру позичальників, рейтингових агентств, контрольно-ревізійних та ситуаційних центрів в банках, що б дозволило на якісній статистичній базі проводити періодичне стрес-тестування кредитного ризику, а також законодавчої регламентації діяльності колекторських компаній тощо;

-вдосконалення системи впливу за недотримання нормативів кредитних ризиків і капіталу шляхом підвищення відповідальності (штрафи, пеня), та вдосконалення методики їх розрахунку;

-посилення особистої відповідальності керівників кредитних департаментів та власників за високо ризикову кредитну діяльність і результати функціонування банку, а також за адекватний до його масштабів рівень оцінки ризику, моделі корпоративного управління й контролю за показниками кредитного ризику;

- диференційованого підходу до нагляду, оцінки та методів регулятивного впливу й контролю за діяльністю банків в залежності від рівня прийнятого кредитного ризику (неризикова, нормальна, середньоризикова, високоризикова, небезпечна діяльність) й оприлюднення результатів такої перевірки, що стимулюватиме їх до проведення зваженої кредитної політики. Крім того, забезпечити на основі результатів перевірки індивідуальний підхід до якості кредитного портфеля банку із врахуванням розвитку надійної системи внутрішнього контролю, кредитного ризик-менеджменту тощо;

- можливості проведення позапланових перевірок банку, що здійснює агресивну кредитну діяльність та їх переорієнтація із правильності здійснених кредитних операцій на оцінку ризиків, якими вони наділені, виявлення напрямів їх концентрації для розробки диференційованих коефіцієнтів щодо зовнішніх ризиків та ризиків, пов'язаних із кредитним портфелем;

-вдосконалення форми звітності, що дозволить на інформативнішій основі аналізувати кредитну діяльність банків і її ризиковість, крім того здійснювати оцінку кредитного ризику за міжнародними стандартами, у відповідності до яких величиною кредитного ризику є вся сума наданого кредиту, а не лише прострочення за ним;

- здійснення кураторства над банками на базі територіальних управлінь НБУ, зокрема щодо роз'яснювальної політики нормативно-правових змін банківського законодавства, забезпечення методико-методологічних вимог в їх діяльності, а також непередбачувана ротація представників регулятора в банках для зниження можливої корупції і збільшення їх аналітичних можливостей через аналіз різних систем оцінки й управління кредитним ризиком;

- проведення періодичної ротації аудиторів банку, що забезпечить неупередженість оцінки дотримання нормативів;

- стимулювання переходу діяльності банків до третьої компоненти Базеля II щодо розкриття інформації їх функціонування;

- вдосконалення політики рефінансування та контролю за цільовим спрямуванням наданих коштів, адже в Україні значна частина ресурсів, виділених на підтримку банків під час кризових явищ спрямовувалась у валютний ринок;

- вдосконалення регулятивно-наглядової функції шляхом зниження формалізму та акцентуванні уваги на реальних ризиках банківської діяльності, забезпечення її оперативності, своєчасності й високої ефективності.

Безперечно здійснення заходів регулювання ризиковості кредитної діяльності носить на даний час досить актуальний характер, що потребує діалектичного підходу та оптимального поєднання різних методів управління для забезпечення прибуткового функціонування банків у середньо- та довгостроковій перспективі. Проте за умов кризових явищ в економіці країни, стимулювання кредитної діяльності виключно грошово-кредитними заходами НБУ є достатньо складним завданням, адже лише за умови нормалізації макросередовища функціонування банків та їх клієнтів, забезпечення структурних реформ в нашій державі можливий подальший розвиток банківської системи. Для забезпечення ефективності діяльності банків за таких умов, необхідний аналіз тенденції та змін зовнішнього і внутрішнього середовища, що дозволить спрогнозувати майбутній стан банку. Цього можна досягти лише при застосуванні високотехнологічних засобів на основі яких здійснювати корекцію кредитної політики банку у відповідності до зміни макроекономічних умов.

Отже, політика НБУ розрахована на нормальний стан економіки та не забезпечує належного впливу в умовах нестабільності і невизначеності, а спрямованість дій регулятора має короткотерміновий характер, націлений не на забезпечення ефективності та розвиток систем зниження ризиковості кредитної діяльності банків, а, в першу чергу, на тимчасову стабілізацію грошової одиниці та зменшення інфляційної складової. Тому для того, щоб грошово-кредитна політика НБУ впливала на ефективність банківського функціонування, необхідно забезпечити належний механізм передачі імпульсів

до грошово-кредитного ринку від зміни облікової ставки НБУ, покращити зв'язок процентної політики регулятора із кредитною діяльністю банків, зокрема, через зниження ризикової складової в процентній ставці за кредити, впровадити цілеспрямований курс на зниження реальної інфляції, що зменшить вартість кредитних ресурсів та дасть змогу учасникам ринку планувати свою діяльність на довгострокову перспективу.

Таким чином, розглянуті напрями вдосконалення регулятивного впливу НБУ на кредитні операції банку та їх ризиковість віддзеркалює лише зовнішній аспект організації управління кредитним ризиком, що без належного внутрішнього аспекту не дозволить сформувати якісний кредитний портфель із мінімальним рівнем ризику та забезпечити ефективне функціонування банків. А тому необхідно проаналізувати можливі напрями вдосконалення інструментів управління кредитним ризиком на внутрішньобанківському рівні.

3.3. Напрями удосконалення інструментів управління кредитним ризиком як основа активізації взаємодії банків із реальним сектором і підвищення ефективності банківської діяльності

Сьогодні банки виступають основними інститутами від ефективної діяльності яких залежить подальший розвиток економіки, структурна перебудова якої не можлива без розвитку реального сектора, спрямованого на переоснащення діяльності підприємств, підвищення їх фінансових й виробничих показників, покращення якості продукції, збільшення конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках, що дозволить забезпечити ріст ВВП.

Водночас, успішне функціонування реального сектору пов'язане із можливістю своєчасного вливання капіталу в нього, адже в умовах кризи більшість підприємств в зв'язку із нестачею власних коштів, зіткнулись з проблемою пошуку джерел фінансування власної діяльності, а оскільки залучення банківських кредитів для багатьох із них на сьогодні є недоступним, то це відобразилось на зниженні їх виробничих потужностей та призвело до зменшення рівня ВВП й уповільнення економічного зростання.

Проте відновлення виробництва в умовах обмеженості власних ресурсів, недостатньої фінансової державної підтримки внаслідок значного дефіциту бюджетних коштів та досить низького рівня інвестиційних вливань (біля 5% ВВП, рис. 3.14) не можливе без банківського кредитування.

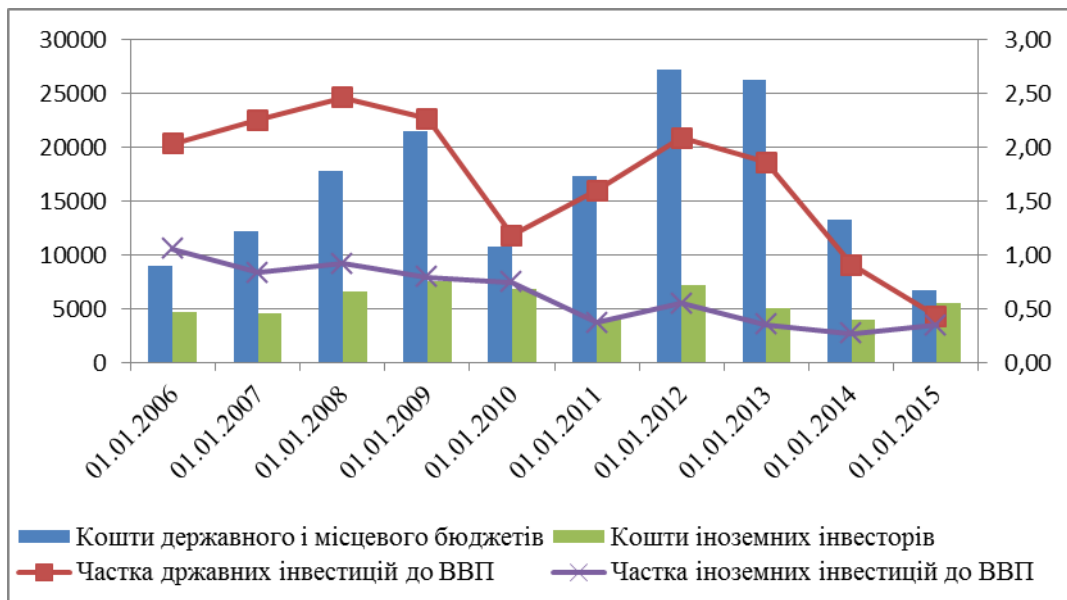

Рис. 3.14. Динаміка капітальних інвестицій держави та іноземних інвесторів [162; 168]

Однак в ситуації, за якої фактично банківські кредити виступають основним джерелом залучення інвестиційних ресурсів підприємств, досі такі аспекти як трансформація заощаджень в інвестиції, стимулювання розвитку підприємництва, його кредитна підтримка банками та зниження її ризиковості, є досить незначною. Крім того, на сьогодні існуюча модель кредитування не відповідає цілям довгострокового розвитку, оскільки спрямована на споживання та підтримку поточної діяльності підприємств, а не на їх розвиток (частка кредитів банків у поточну діяльність коливається у межах 84 %). Зауважимо, що рівень ВВП тісно пов'язаний із кредитною діяльністю банків (табл. 3.4)

Таблиця 3.4

Динаміка рівня ВВП, кредитів, наданих в економіку та кредитів суб'єктам господарювання банками України за 2002-2013 рр. [162; 168]

Рік	ВВП		Кредити, надані в економіку		Кредити суб'єктам господарювання	
	(млн. грн.)	Приріст, %	(млн. грн.)	Приріст, %	(млн. грн.)	Приріст, %
01.01.2002	204190		32097		18216	
01.01.2003	225810	10,6	46736	45,6	26564	45,8
01.01.2004	267344	18,4	73442	57,1	38189	43,8
01.01.2005	345113	29,1	97197	32,3	72 875	90,8
01.01.2006	441452	27,9	156386	60,9	109 020	49,6
01.01.2007	544153	23,3	269 294	72,2	167 661	53,8
01.01.2008	720731	32,5	485 368	80,2	276 184	64,7
01.01.2009	948056	31,5	792 244	63,2	472 584	71,1
01.01.2010	913345	-3,7	747 348	-5,7	474 991	0,5
01.01.2011	1082569	18,5	755 030	1,0	508 288	7,0
01.01.2012	1 302 079	20,3	825 320	9,3	580 907	14,3
01.01.2013	1 408 889	8,2	815 327	-1,2	609 202	4,9

Для того, щоб чіткіше прослідкувати взаємозалежність зазначених показників використаємо економетричний аналіз часових рядів, який дає можливість виявити причинно-наслідкові взаємозв'язки між економічними процесами, які проявляються у вигляді різноманітних взаємних кореляцій між часовими рядами. З метою визначення та обґрунтування лагів часу для пояснювальних змінних доцільно використати взаємну кореляційну функцію, що характеризує щільність зв'язку між результативним фактором (y) і фактором-аргументом, значення якого зсунуті на часовий період τ ($x_{t-\tau}$).

Для того, щоб дослідити ефективність наданих банками кредитів в контексті їх впливу на зміни обсягів ВВП, проведемо крос-кореляцію (перехресну). На базі статистичних обсягів ВВП і обсягів наданих кредитів (табл. 3.4) за період 2002-2013 рр., розраховані значення коефіцієнтів взаємної кореляції між показниками для часового лагу довжиною 5 періодів подано в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Значення коефіцієнтів взаємної кореляції кредитів, наданих в економіку, кредитів суб'єктам господарювання банками України та ВВП

	Значення кореляційної функції					
	$\tau = 0$	$\tau = 1$	$\tau = 2$	$\tau = 3$	$\tau = 4$	$\tau = 5$
Кредити загальні	0,9616	0,9451	0,9289	0,9259	0,8881	0,8937
Кредити надані юридичним особам	0,9866	0,9614	0,9453	0,9378	0,8979	0,9150

Для подальшого аналізу побудуємо графік кореляційної функції (рис. 3.15).

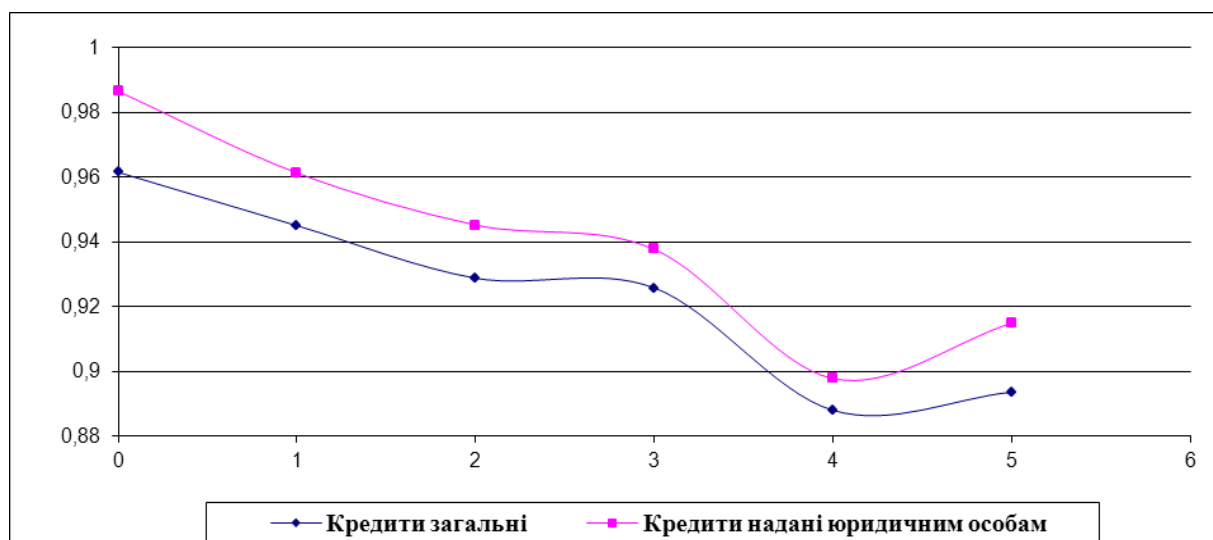

Рис. 3.15. Графік кореляційної функції кредитів, наданих в економіку та кредитів суб'єктам господарювання

Аналіз значення коефіцієнтів взаємної кореляційної функції, дав змогу зробити висновок, що рівень обсягів кредитів обох видів значно впливає на рівень ВВП на протязі чотирьох періодів часу. При цьому, коефіцієнт парної кореляції для показників є найбільшим в періоді ($\tau=0$), що свідчить про короткотермінове використання наданих кредитів в економіку.

Це пов'язане із тим, що в умовах значної прихованої інфляції, збитковості безлічі галузей господарства, недосконалості законодавчо-правового середовища, недовіри до вітчизняної банківської системи в результаті чого банки не в змозі залучати довгострокові ресурси, закономірно прослідковується значна відірваність банківського кредитування від реальних потреб економіки. Про це свідчать як низький рівень спрямованості кредитних ресурсів у даний напрямок (рис. 3.16), їх короткостроковий характер, високі проценти, так і орієнтація на швидке отримання доходів (споживче кредитування) та на більш привабливе вкладення в ОВДП (дохід біля 16,6%).

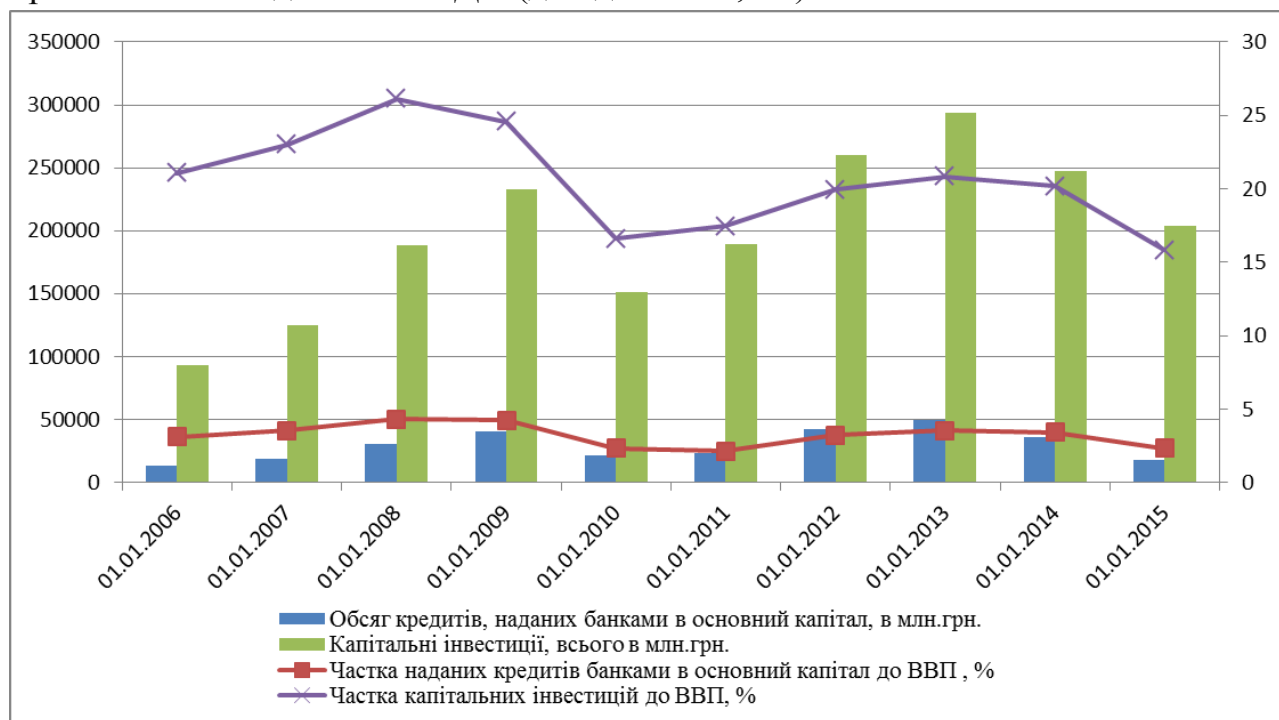

Рис. 3.16. Динаміка банківських кредитів в основний капітал підприємств [162; 168]

Так, обсяг кредитів банків в основний капітал підприємств до 2009 р. мав тенденцію до зростання – якщо в 2006 р. рівень показника був 13,7 млрд. грн., що становило 3,1% від ВВП, то вже у 2009 р. збільшення склало 26,7 млрд. грн. – до 40,4 млрд. грн. (4,4% від ВВП). Після короткого спаду у 2010 р. до 21,5 млрд. грн., до 2013 р. знову був підйом до 50,1 млрд. грн. (3,5 % від ВВП). Станом на 01.01.2015 р. обсяг кредитів банків в основний капітал підприємств становив всього 17,9 млрд. грн. (2,3% від ВВП), що, порівняно із іншими країнами світу, є досить низьким показником та свідчить про значні ризики

кредитування банками реального сектору.

Крім того, через складний інвестиційний та податковий клімат в Україні більше 33% підприємств знаходяться на межі банкрутства (рис. 3.17), а за умов імпортоорієнтованості більшості із них, значні коливання на світових торгових й валютних ринках впливають на погіршення їх платіжної дисципліни, спричиняють застій виробництва, що призводить до погіршення виплат за кредитами, збільшує частку проблемної заборгованості банків та відмову від співпраці із ними через високі ризики кредитування.

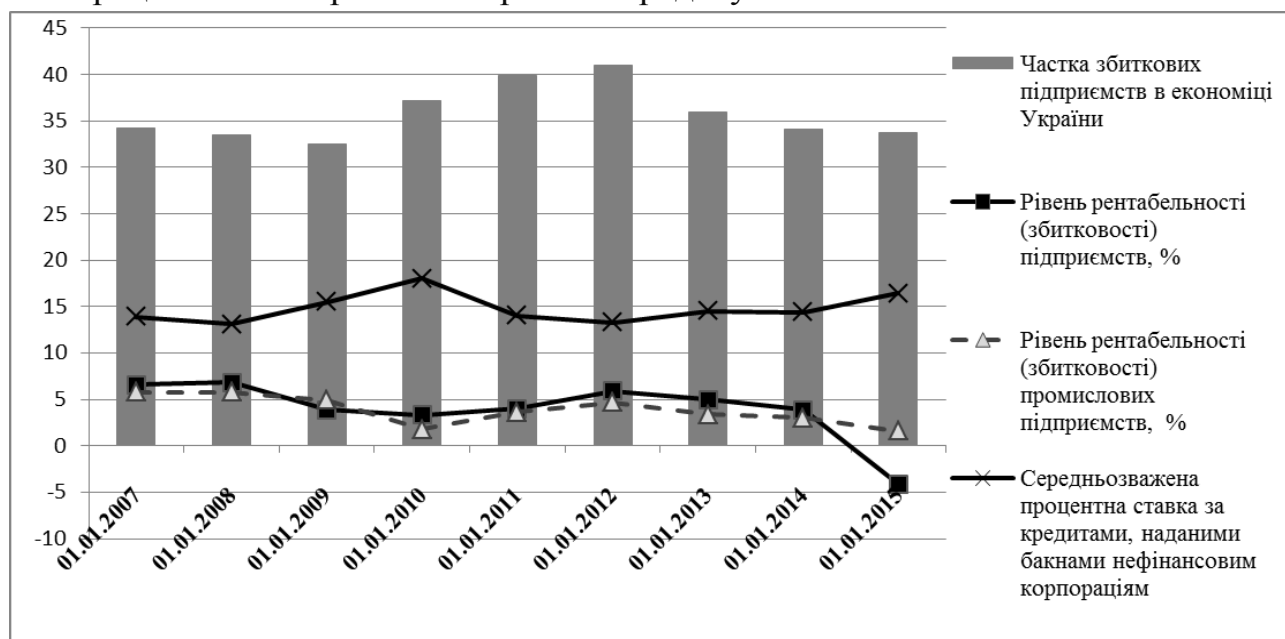

Рис. 3.17. Динаміка збиткових підприємств та рівень їх рентабельності [162; 168]

Так, найбільша частка збиткових підприємств за аналізований період спостерігалась у 2011-2012 рр. – 40% та 41% відповідно. При цьому рівень рентабельності підприємств за 2007-2014 рр. становив 3,3-6,8% і лише у 2015 р. рівень збитковості склав -4,1%. Як щодо промислових підприємств, то за аналізований період рівень їх рентабельності складав 1,6-5,8%. При цьому середньозважена процента за банківськими кредитами, наданими суб'єктам господарювання коливалась від 13,1-18%. Таким чином, рівень рентабельності підприємств є значно нижчим ніж ставка кредитування та не покриває навіть половини необхідної плати за позичені ресурси.

Тому для забезпечення ефективності банківського функціонування, посилення їх взаємодії із підприємствами реального сектору, співпраця з якими може забезпечити банку значні доходи, необхідно зменшити вплив вищевказаних ризиків й удосконалити методи оцінки та управління кредитним ризиком. Оскільки більшість із них є об'єктивними, то саме в компетенції держави та НБУ знаходиться можливість забезпечення умов доступності позичальників до кредитних ресурсів банків через створення нормального

бізнес-середовища для їх діяльності. На банки ж покладається необхідність впровадження ефективних й надійних методів вдосконалення процесу кредитування та інструментів мінімізації рівня кредитного ризику з метою покращення ефективності банківського функціонування. Отже на рівні держави та НБУ для зниження кредитного ризику та створення умов для взаємодії банків і реального сектору слід забезпечити виконання наступних завдань.

По-перше, розробити довгострокову програму розвитку виробництва, що виступатиме цільовим орієнтиром для розвитку реального сектору і надасть змогу банкам зменшити невизначеність у функціонуванні таких позичальників. Для цього доцільно створити інститути розвитку, що виступатимуть проміжними установами між першим та другим рівнями банківської системи та за рахунок державних коштів сприятимуть кредитуванню пріоритетних галузей економіки, не створюючи при цьому конкуренцію банкам.

В рамках такої співпраці держава визначатиме пріоритетні галузі розвитку, інститути розроблятимуть механізми та інструменти кредитного регулювання за рахунок бюджетних коштів, а банки безпосередньо кредитуватимуть проекти. За умови ефективного використання інструментів регулювання (пайова участь, гранти, пільгові кредити, гарантії, страхування) вдасться стимулювати кредитну діяльність банків шляхом забезпечення їх довгостроковими фінансовими ресурсами. А з врахуванням того, що діяльність інститутів розвитку буде передбачати аналіз позичальника, то це забезпечить перерозподіл кредитного ризику між різними контрагентами, зокрема й рейтинговими агентствами. За їх допомогою банки зможуть ефективно розподіляти кредитні ресурси та перерозподіляти кредитний ризик через використання даних про кредитний рейтинг суб'єктів кредитування, адже через такий механізм вибиратимуться найбільш кредитоспроможні позичальники.

Особливою складовою стимулювання кредитної активності банків повинна також стати взаємозумовленість комерційного кредитування та кредитного регулювання НБУ, зокрема за допомогою інвестиційних кредитів. До прикладу, в Китаї банки розвитку через механізм рефінансування центрального банку спрямовували кошти на структурну перебудову країни, запровадження новітніх технологій у виробничі процеси та модернізацію устаткування підприємств, що дозволило їм не лише знизити кредитний ризик, а й підвищити ефективність функціонування через збільшення клієнтської бази та підвищення прибутковості.

По-друге, розвивати методи гарантування кредитів, що надаються реальному сектору, що допоможе банкам диверсифікувати кредитний ризик. В світовій банківській практиці існують дві моделі розвитку таких систем: державна (США) та змішана (Польща, Франція). В першому випадку держава

здійснює фінансування через відкриття кредитних ліній в відповідних фондах на спеціальних умовах, гарантує і перестраховує їх, надає субсидії по виплаті процентів через фінансові організації (гарантійні фонди, програми та спілки), що потребує включення таких установ в систему нагляду та визначення нормативів й стандартів їх діяльності. В другому випадку складається дворівнева система кредитування – міжнародні організації в рамках програм кредитування надають необхідні ресурси та беруть на себе значну частку кредитного ризику, а банки безпосередньо здійснюють пошук відповідних проектів та кредитують їх. Таким чином, в Україні надання гарантій може здійснюватись банками, міжнародними фінансовими інститутами, державними фондами, а також місцевими адміністраціями. Також закордоном набули поширення спільноти взаємних гарантій, які поручаються за підприємства-учасники при вирішенні питання щодо їх кредитування та подають до кредитора необхідну інформацію про позичальника. В такому механізмі відсутня спекулятивна складова, оскільки ризик одного позичальника поширюється на всіх учасників спільноти, тому, на нашу думку, подібні спільноти доцільно розвивати й в Україні.

Банкам варто налагоджувати співпрацю й з державними структурами, що спеціалізуються на підтримці бізнесу та розвитку регіону і економіки, що дозволить їм брати участь у кредитуванні цих програм та надасть гарантію повернення кредитних коштів. Роль держави в даному процесі повинна зводитись до поручителя останньої інстанції та виконання функції перестраховика.

По-третє, запроваджувати цільові лімітні аукціони та кредитні лінії в рамках рефінансування НБУ, кошти від яких будуть спрямовуватись на кредитування реального сектору та відображатимуться на коррахунках регулятора. В 2012 р. така практика застосовувалась в Україні, проте внаслідок відсутності дієвого механізму контролю за цільовим використанням коштів рефінансування, які спрямовувались банками на валютний ринок, вона так і не набула широкого поширення. На нашу думку, такий механізм є дієвим в контексті підтримки реального сектору, проте лише за належних інструментів контролю за його реалізацією.

По-четверте, створити умови для розширення платоспроможного попиту і зниження податкового тиску на бізнес, що збільшить продажі підприємств та підвищить їх фінансові показники, а відтак і забезпечить доступ до банківських кредитних ресурсів в зв'язку із зниженням ризиків неповернення кредитів. Для цього слід забезпечити належне економічне та інформаційне середовище, яке б сприяло захисту інтересів кредиторів та позичальників в процесі кредитування.

Банкам ж слід зосередити роботу на створенні належних умов для активізації кредитування реального сектору при оптимальному рівні кредитного

ризик. Цього можна досягти шляхом вдосконалення інструментів управління кредитним ризиком, перелік яких подано в додатках Ш; Щ, що сприятиме зростанню ефективності функціонування банків через зменшиться частка проблемних кредитів в структурі їх кредитних портфелів. Водночас, таку оптимізацію слід застосовувати із максимальним врахуванням інтересів всіх сторін: вдосконалювати та впроваджувати перевірені методи та прийоми виявлення і управління кредитним ризиком, застосовувати чітку систему прийняття управлінських рішень, яка б призводила до позитивного результату діяльності банку (прибутковості, хорошого іміджу) та його клієнтів. Реалізувати зазначені завдання можливо шляхом виконання наступних положень.

По-перше, в сучасних умовах важливо будувати партнерські відносини з клієнтами, адже це сприятиме підвищенню ефективності їх кредитної взаємодії та зменшенню кредитного ризику для банку. Основою таких взаємовідносин має стати оптимізація кредитно-інвестиційної політики банків, особливо проектного фінансування, що базується на спільній діяльності щодо організаційної підготовки використання кредитних ресурсів позичальником, створенням фінансово-промислових груп за участю банківського й промислового капіталів тощо. Це підвищить взаємодію банків із реальним сектором завдяки їх участі у створенні, розвитку та діяльності підприємств (допомоги в розробці бізнес-планів, наданні консультаційних послуг щодо фінансових проблем функціонування) й дозволить контролювати процес повернення кредитних ресурсів. Таке поєднання функцій кредитора і акціонера допоможе краще зорієнтуватись в специфіці діяльності позичальника, адекватно та в повній мірі оцінити його фінансовий стан й контролювати діяльність в інтересах акціонерів, а також оперативно впливати на виникнення будь-яких відхилень в процесі фінансування.

По-друге, для забезпечення готовності позичальників погашати кредит, банку слід організувати з ним такі взаємовідносини, при яких сплата кредитних платежів буде для них пріоритетним завданням. Цього можна досягти шляхом використання в якості забезпечення цінного майна підприємства чи прийняття в якості гарантії власності керівних органів, а також включення в умови кредитного договору статей, що б робили прострочення сплати кредиту економічно не вигідним, наприклад, штрафи, пені, конвенти тощо. Це дозволить знизити частку неповернень по кредитах, знизить кредитний ризик, а відтак і підвищить прибутковість ведення банківського бізнесу.

По-третє, стимулювати клієнтів до тіснішого співробітництва шляхом:

- розвитку внутрішньобанківської структури підтримки підприємницького сектору, розширення філійної мережі та створення спеціальних галузевих точок по роботі із корпоративними позичальниками із врахуванням їх потреб. Це

надасть змогу збільшити клієнтську базу, спеціалізувати роботу з реальним сектором та знизити витрати на аналіз галузі. Перевагою для банку виступатиме зниження кредитного ризику, адже підвищиться обізнаність працівників в проблемах функціонування відповідних секторів економіки, орієнтованість в кредитних потребах та можливостях їх повернення підприємствами, що дозволить знизити невизначеність щодо їх функціонування, а також зорієнтуватись в діяльності контрагентів позичальника;

- диференціації маржі з врахуванням кредитного ризику по продуктах, валютах, строках, а також терміну співробітництва з банком. Даний метод дозволить оптимізувати співпрацю між банківською установою і надійними позичальниками, які матимуть можливість отримати кредит на більш вигідних умовах. Крім того, це дасть змогу мінімізувати кредитний ризик, оскільки банк буде краще поінформований в діяльності клієнта, його кредитоспроможності та в можливості використання альтернативних шляхів повернення кредитних ресурсів, адже в разі виникнення проблем із поверненням кредиту, банк зможе використати депозитні кошти чи кошти на поточних рахунках позичальника. Для підприємств така співпраця також буде вигідною, оскільки пришвидшиться їх кредитна експертиза, вартість кредиту буде максимально низькою.

Згідно концепції асиметричності інформації та в умовах зростання частки недобросовісних позичальників, банки враховують значну ризикову премію в ціні кредиту. Зрозуміло, що високі ставки кредитування підприємств (14-18%) вимагають забезпечення відповідної прибутковості позичальників, адже дохід виступає основним джерелом погашення кредиту. Проте такої рентабельності не можливо досягнути в сучасних умовах, яка з 2007-2015 рр. коливалась в межах 6,8-(-)4,1%, а тому більшість підприємств не в змозі розрахуватись за кредитами та банкрутують (див. рис. 3.17). Тому слід підвищувати правову захищеність банків при роботі із проблемними кредитами, що дозволить їм вживати оперативних заходів щодо стягнення боргу, зокрема й через оптимізацію системи черговості задоволення вимог; розвиток інституційного середовища, що дозволить вирішити проблеми із ліквідністю активів та можливістю їх реструктуризації; вдосконалення індикаторів кредитного ризику та організації контролю і моніторингу за їх дотриманням, підвищення оперативності заходів щодо попередження перевищення їх порогових значень;

- вдосконалення процесу кредитування та забезпечення його спрямованості на превентивність утворення ризикової події. Так, дії підрозділів банків при кредитних взаємовідносинах з реальним сектором не в повній мірі спрямовані на досягнення безпеки кредитних операцій. Банківські працівники не завжди мають можливість об'єктивно оцінити можливі загрози

кредитування, крім того, існує ймовірність зловживання ними своїм службовим становищем під час його проведення. Тому для забезпечення спрямованості кредитних ресурсів за принципом поміркованості, банкам доцільно відмовитись від кредитних планів та усунути залежність заробітних плат від них, адже в такому разі метою працівника є найбільша видача кредитів без неналежного контролю за їх якістю, а інколи і усвідомленого їх надання проблемним позичальникам з метою отримання додаткового прибутку. Також при роботі із клієнтами банки здебільшого виходять із власних міркувань щодо термінів виплат по кредиту, часто ігноруючи при цьому виробничі цикли самих підприємств, які можуть не співпадати із черговістю виплат кредитних платежів, що спричиняє прострочення їх сплати;

- розвиток системи страхування кредитного ризику, адже ні капітал ні ліквідність не можуть убезпечити банк від ризику, особливо якщо він не ідентифікований. Відрахування страхових платежів має бути прямо пропорційним прийнятому ризику, а виплати по них – обернено пропорційними. Тому використання тантьєми, що передбачає свого роду «комісійні» з чистого прибутку банку, має заохотити його не лише розширити клієнтську базу, але й стимулювати до передачі на страхування найбільш якісного і потенційно беззбиткового портфеля. Отже, опосередковано тантьєма виступає стимулом до формування більш якісних кредитних портфелів та до вдосконалення методів оцінки позичальників [312]. В сучасних умовах виступає потреба у створенні інтегрованих банківсько-страхових продуктів «безшовним» методом. Такий процесний підхід передбачає виконання єдиного бізнес-процесу, результатом якого є створення додаткової взаємної споживчої цінності для відокремлених клієнтських груп. Управління доходами в рамках такого підходу побудоване на зниженні базових тарифів, проте із обов'язковим страхуванням, відносна маржа від якого вища ніж від банківського продукту. Відтак, позичальнику пропонується єдиний кредитний продукт, сформований «безшовним» методом із страхуванням, яке стає не додатковим навантаженням, а навпаки – можливістю знизити вартість кредитування, а для банку – підвищити прибутковість. Проте вимоги регулятора щодо застосування ефективної ставки при формуванні ціни кредиту не дозволяють впровадити даний метод та орієнтують на використання функціонального підходу, що вимагає надання клієнту відокремлених продуктів за якими кожен учасник формує тарифи та отримує від цього прибуток.

Слід зазначити, що співпраця банків та страхових компаній наразі на стадії становлення, що зумовлено недовірою контрагентів один до одного. Банки невпевнені у можливості відшкодування страхових премій від страховика, а

страхові компанії в силу значних кредитних ризиків обережно ставляться до співпраці із банками в контексті страхування їх ризиків. Загалом Законом України «Про страхування» [232] передбачено страхування відповідальності позичальника та непогашення кредиту, частка страхових премій по яких у діяльності страхових компаній є незначною (рис. 3.18), однак до 2014 р. мало тенденцію до зростання, що свідчить про більш зважену кредитну політику банків;

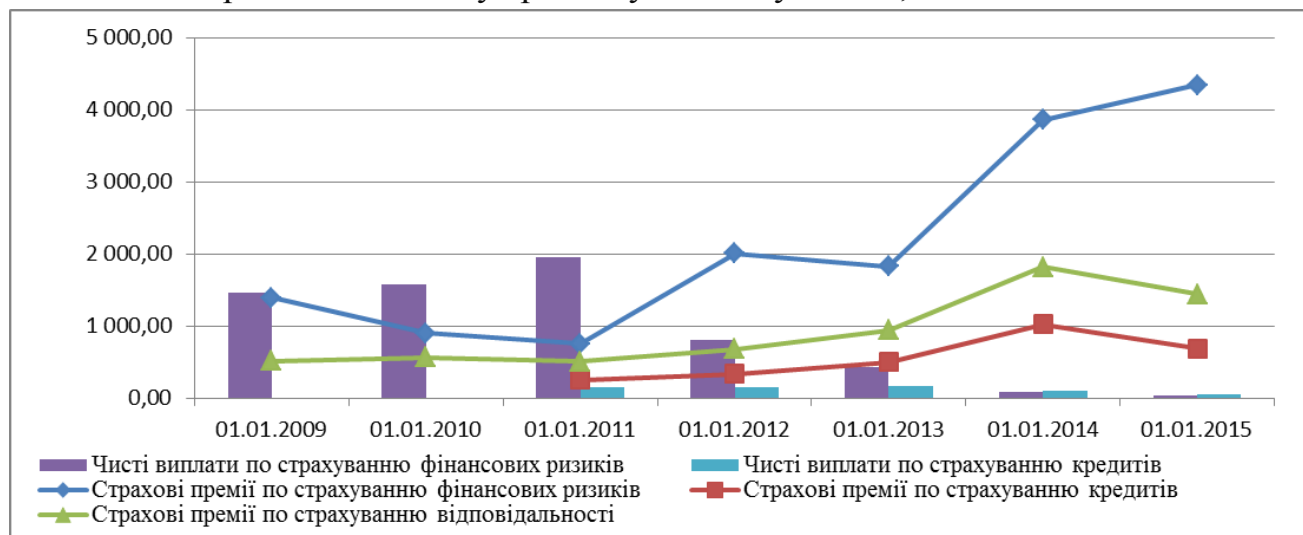

Рис. 3.18 Динаміка чистих виплат по страхуванню фінансових ризиків, кредитів та відповідальності позичальників банку [162]

- урізноманітнення джерел довгострокового залучення ресурсів банками, зокрема й завдяки залучення кредитів на міжбанківському ринку, використання ощадних та депозитних сертифікатів, які наділені рядом переваг – при їх застосуванні не дозволяється дострокове зняття коштів, вони можуть обертатись на грошовому ринку, застосовуватись, наприклад, в якості забезпечення, що зменшить кредитний ризик банку, забезпечить його ліквідними грошовими коштами в разі неповернення кредитів та дозволить збалансувати довгострокові активи строковими пасивами;

- розширення бази комплексного обслуговування шляхом використання провідних технологій і ефективних банківських продуктів, збільшення набору банківських послуг при роботі із корпоративним бізнесом, в тому числі й активізація факторингу, лізингу і форм прямого інвестування. Це надало б змогу ефективно та ретельно здійснити аналіз й мінімізувати кредитний ризик, виявити найоптимальніший варіант впливу на нього і на можливість відхилення від очікуваних результатів. Підвищення ж автоматизації кредитного процесу на базі сучасних інформаційних технологій сприятиме не лише вдосконаленню кредитних продуктів, а й зменшуватиме суб'єктивність при відборі позичальників.

На сьогодні пошук найбільш оптимальних прийомів і способів банківського ризик-менеджменту, що має на меті мінімізацію кредитного ризику вимагає вдосконалення не лише традиційних інструментів його передачі (страхування, синдиковане кредитування), а й оцінки перспектив використання похідних фінансових інструментів (сек'юритизації) і можливостей їх застосування з врахуванням реалій вітчизняної банківської системи.

Кредитні деривативи як похідні цінні папери нового покоління наділені гнучкішою структурою і спроможні покривати найскладніші кредитні ризики. Їх розробка надала можливість банкам здійснювати контроль за величиною кредитного ризику, відокремлюючи його від активів і передаючи стороннім інвесторам, не порушуючи при цьому взаємин із позичальником.

Тому, якщо не враховувати спекулятивну складову, основні переваги кредитних деривативів полягають в можливості списання ризиків з балансу та збільшення кредитування навіть в умовах досягнення критичних, з точки зору наглядових органів, значень достатності капіталу.

Слід зазначити, що в докризовий період в світі найбільш поширеними були забезпечені кредитні деривативи, що включали в себе: гібридні продукти (кредитні ноти (CLN – credit linked notes), ноти участі в кредиті (LPN – loan participation notes); забезпечені боргові зобов'язання (CDO – collateralized debt obligations), кредитні облігації (CLO – collateralized loan obligation), бондові облігації; синтетичні забезпечені боргові зобов'язання (CDOs – synthetic collateralized debt obligations); боргові зобов'язання з постійною часткою (CPDO – constant proportion debt obligations); синтетична страховка портфеля з постійною часткою (Synthetic CPPI – synthetic constant proportion portfolio insurance).

Окрім того, цінні папери забезпечені активами (ABS – asset-backed securities), комерційною та житловою іпотекою (CMBS і RMBS – residential and commercial mortgage-backed securities), пули гібридів (CDOs of CDOs – Synthetic CDOs-squared, CDOs of ABSs (цінний папір, забезпечений житловою іпотекою RMBSs – residential mortgage-backed security, цінний папір, забезпечених комерційною іпотекою CMBSs – collision mitigation brake system, забезпечені іпотечні зобов'язання CMOs – collateralised mortgage obligations), інші інструменти (продаж кредиту, свопи на актив, торгівля облігаціями).

До незабезпечених кредитних деривативів включались усі різновиди кредитного свопу (кредитний дефолтний своп (CDS – credit default swap); своп повного повернення (TRS – total return swap); кредитний спредовий своп (CSS – credit spread swap); своп покриття (RDS – recovery default swaps). Хоча сек'юритизація і покликана диверсифікувати кредитний ризик, проте за

рахунок порушення зв'язку між реальними активами і зобов'язаннями контрагентів. Крім того, банки, що працюють із похідними цінними паперами постійно стикаються з новими видами ризиків та не встигають переглядати свою систему ризик-менеджменту з позиції її відповідності новим фінансовим інструментам.

В цьому сегменті також переважає непрозора система ціноутворення на активи, відсутні репрезентативні ціни і низька ліквідність ринку, що дозволяє практикувати інсайдерську торгівлю та договірні угоди. А це означає, що найбільшу вигоду отримує той, хто володіє неопублічною інформацією про реальне фінансове становище позичальника проти якого виписаний кредитний своп.

Відсутня і єдина методика оцінки кредитних деривативів, що не дозволяє передбачити реакцію похідних фінансових інструментів на зміну ринкової кон'юнктури, в результаті чого віртуальні цифри трансформуються в реальні збитки фінансової системи.

Тому для того, щоб використання механізму сек'юритизації в Україні позитивно впливало на оптимізацію кредитного ризику, необхідно визначити правовий статус контрагентів операції (спеціальний фінансовий посередник, провайдер ліквідності, банк-оригінація, кондуїтний фонд та інші) і об'єктів даного механізму – похідних цінних паперів і нових видів облігацій забезпечених кредитами, іншими цінними паперами, борговими зобов'язаннями.

Потрібне також законодавче спрощення реєстрації емісії цінних паперів, особливо короткострокових облігацій, які у західних країнах взагалі не реєструються. Очевидно, що після ухвалення необхідних законів та поправок, розвитку страхового ринку, пайових інвестиційних й пенсійних фондів попит на такі цінні папери збільшиться, що дозволить знизити кредитний ризик шляхом звільнення балансів банків від проблемної заборгованості, що підвищить ефективність їх функціонування.

Доцільно виокремити й такий поширений в світовій практиці інструмент мінімізації кредитного ризику як кондуїтне рефінансування кредитного портфеля, застосування якого на практиці (з подальшою сек'юритизацією портфеля) дасть змогу забезпечити зниження кредитного ризику коротко- та середньострокового кредитування підприємств [312].

Порівняльна характеристика двох форм мінімізації кредитного ризику наведена в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Порівняльна характеристика сек'юритизації та кондуїтного рефінансування

Показник	Сек'юритизація	Кондуїтне рефінансування
Визначення	Випуск цінних паперів, забезпечених грошовими потоками від певних активів	Випуск комерційних паперів, забезпечених активами та куплених в декількох продавців
Типи цінних паперів	Довгострокові	Короткострокові
Особливості	Чим більший пул сек'юритизованих активів, тим вигідніша сек'юритизація. Визначений мінімальний пул активів, нище якого здійснювати сек'юритизацію збитково	Необхідне забезпечення неперервності короткострокових запозичень та уникнення ризиків, пов'язаних із неспівпаданням виплат по придбаних активах та зобов'язаннями на грошовому ринку
Переваги	Є інструментом управління капіталом банку, забезпечують диверсифікацію фінансування та є додатковим джерелом фінансування. Здійснюють дисперсію кредитного ризику.	Дають можливість банку заробляти гонорарний дохід від організації кондуїтної програми для певного клієнта
	Альтернативне джерело довгострокових якісних інструментів інвестування	
	Для пенсійних фондів та інвестиційних компаній дається можливість інвестування вільних коштів та отримання доходів від низько ризикових активів	
Недоліки	Накопичення на балансі ризикових та важко оцінюваних активів. Ризик переповнення «дутими» висококласними паперами, вартість деривативів оцінюється здебільшого неринковими методами – оцінкою рейтингових агентств	Формування кондуїтного фонду, який би ефективно діяв та забезпечував належне виконання своїх функцій, потребує значного проміжку часу (на розвинутих ринках встановлюється до пів року, в Україні – важко спрогнозувати)

Примітка: складено та згруповано авторами самостійно на основі [239; 245; 312]

Одним із ключових напрямів оптимізації рівня кредитного ризику виступає робота із проблемними кредитами, основна причина виникнення яких пов'язана із зростанням обсягів кредитних вкладень в неблагонадійні галузі, що спричинило необхідність формування значних обсягів резервів, що негативно вплинуло на фінансовий результат банків. Так, якщо у 2008 році частка проблемних кредитів була на рівні 1,3%, то на початок 2013 року за даними рейтингового агентства Standard & Poor's сума проблемних кредитів становила близько 40% сукупних кредитів банківської системи. В результаті відношення обсягів резервів під активні операції банків до наданих кредитів за 2008-2013 рр. зросло із 4,2% до 17,6%, а мінусове значення рентабельності капіталу в 2010 р набуло від'ємного значення -32,5%, причиною чого стали значні збитки банків України за період кризи (рис. 3.19).

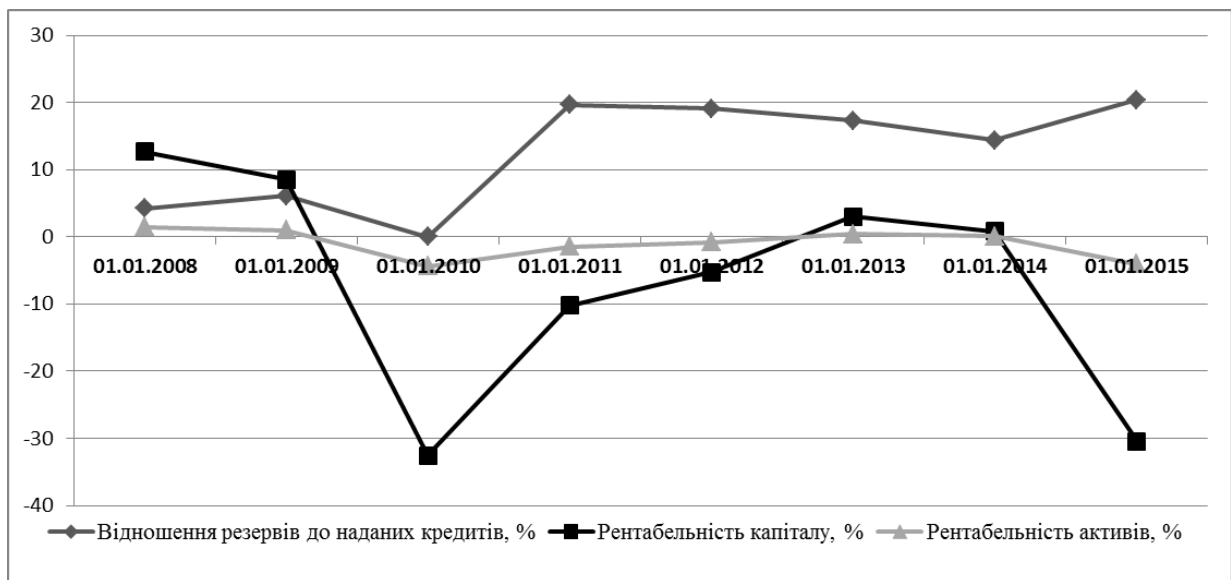

Рис. 3.19. Динаміка показників рентабельності капіталу, активів та співвідношення резервів до наданих кредитів банків за 2008-2015 рр. [168]

Все це спричинило необхідність вдосконалення методів реструктуризації кредитної заборгованості, які були чи не єдиним ефективним інструментом управління проблемними кредитами в кризовий період. Проте реструктуризація негативно впливає на якість кредитного портфеля, спричиняючи втрату його ліквідності, потребує значних витрат, переорієнтовує діяльність банку на оцінку поточних кредитів та на роботу із забезпеченням, змінюючи акценти в кредитному процесі, тому її слід застосовувати лише за наявності об'єктивних та беззаперечних доказів того, що позичальник не в змозі забезпечувати виконання умов кредитного договору. Відтак, необхідне вдосконалення схем погашення кредитів, зокрема можливий варіант використання дебіторської заборгованості позичальника або ж переведення боргу на юридичну особу, підконтрольну банку із одержанням частини майна позичальника, кошти за експлуатацію якого спрямовуватимуться на погашення кредиту.

Вищезазначені завдання мають здійснюватись у тісній взаємодії всіх учасників кредитних взаємовідносин – позичальників, банків, НБУ і держави, дії яких мають спрямовуватись на забезпечення стійкого економічного зростання і технологічної реструктуризації економіки. А досягти цього можливо лише за активної кредитної підтримки банків, котрі повинні бути впевнені в поверненні кредитних ресурсів при збалансованому рівні ризиковості та прибутковості від такої діяльності. Відтак, розглянуті способи оптимізації кредитного ризику повинні призвести до здешевлення кредитних ресурсів, збільшення попиту на них, розвитку довгострокового кредитування, що є ключовим стимулом для модернізації виробництва в умовах недостатнього фінансового забезпечення, високого рівня зносу основних фондів та низької продуктивності. В підсумку це призведе до створення передумов до підвищення результативності банківського функціонування через запобігання виникненню значного кредитного ризику.

Додатки

Додаток А

Позиції вітчизняних та зарубіжних вчених щодо визначення основних функцій банку

№ п/п	Автор, джерело	Перелік функцій
1	2	3
1.	Л. Крилова [125, с. 9]	- фінансове посередництво; - посередництво в здійсненні безготівкових платежів і розрахунків; - інформаційний процесор
2.	М. Каджаєва [22, с. 8]	- мобілізація тимчасово вільних грошових коштів юридичних і фізичних осіб, перетворення їх в капітал; - кредитування юридичних та фізичних осіб і держави; - розрахунково-касове обслуговування клієнтів.
3.	Є. Жарковська [25, с. 106]	- посередництво в кредиті; - стимулювання нагромадження в господарстві; - посередництво в платежах між суб'єктами; - посередництво в операціях з цінними паперами.
4.	Т. Костеріна [24, с. 9-10]	- акумуляція грошових коштів та перетворення їх в капітал; - стимулювання нагромадження в господарстві; - посередництво в кредиті; - посередництво в платежах; - створення кредитних засобів обігу; - посередництво на фондовому ринку (операції з цінними паперами); - надання консультаційних, інформаційних і інших послуг.
5.	М. Владимірова [81, с.110]	- акумуляція грошових коштів; - регулювання грошового обороту; - посередницька.
6.	О. Маркова, [114, с. 21-22]; М. Романовський [283, с. 38]	- мобілізація тимчасово вільних коштів; - кредитування підприємств, держави, населення; - випуск кредитних знарядь обігу (кредитних грошей); - здійснення розрахунків і платежів в господарстві; - емісійно-засновницька діяльність; - консультування, надання економічної і фінансової інформації.
7.	П. Роуз [17, с.50]	- ощадна; - інвестиційного планування; - платежів та розрахунків; - кредитна; - управління грошовими потоками; - андерайтера; - брокерська; - страхування; - трастова.

1	2	3
8.	О. Васюренко [19, с. 14-16]	- платіжно–розрахункова; - ощадно–капіталотворча; - кредитно - інвестиційна
9.	Г. Сейткасимов [82, с. 273]	- акумуляція тимчасово вільних ресурсів, збережень та нагромаджень (депозитні операції) - кредитування економіки і населення (активні операції) - організація і здійснення безготівкових розрахунків; - інвестиційна діяльність; - інші фінансові послуги клієнтам.
10.	В. Унінець-Ходаківська [242, с. 48]	- як інформаційні процесори – обробка, збирання, модернізація, контроль за інформацією про клієнтів. - економічні фірми – надають фінансові послуги – укладання угод, портфельні, обробки інформаційних даних; - продавці і покупці коштів, посередники.
11.	О. Свиридов [80, с. 141 -142.]	- акумуляція і мобілізація грошового капіталу; - посередництво в кредиті; - посередництво в розрахунках і платежах в господарстві; - випуск кредитних грошей; - здійснення розрахунків в економіці; - організація випуску і розміщення цінних паперів; - консультаційні послуги.
12.	В. Леонтьев [285, с. 320-321]	- акумуляція ресурсів; - регулювання грошового обороту; - посередництво (трансформація ресурсів). - посередництво в кредиті; - посередництво в платежах; - випуск кредитних грошей
13.	О. Лаврушин [26, с. 371]	- акумуляція ресурсів; - регулювання грошового обороту; - посередницька (трансформації ресурсів)
14.	Г. Кравцова [79, с. 304-305]	- посередництво в кредиті; - посередництво в платежах; - посередництво в операціях з цінними паперами; - стимулювання нагромаджень в економіці; - регулювання грошового обороту.
15.	В. Сенчагов [284, с. 480-481]	- акумуляція тимчасово вільних ресурсів; - регулювання грошового обороту; - посередницька; - кредитування підприємств, держави, населення; - розрахунково-касове обслуговування.
16.	І. Кобушко [108, с. 28-30]	- трансформаційна (посередницька): - трансформація ризиків; - термінів; - обсягів; - просторова трансформація

		- емісійна
1.	2.	3.
17.	О. Колодізев [65, с. 504]	- посередництво в кредиті; - стимулювання нагромаджень в економіці; - посередництво в платежах між самостійними суб'єктами; - трансформаційна (ризиків, термінів, капіталу, просторова); - випуск грошей - платіжно-розрахункова, ощадно-капіталотворча, кредитно – інвестиційна
18.	Г. Белоглазова [27, с. 56-58]	- брокерська (посередницька); - якісної трансформації активів; - емісія платіжних засобів і посередництво в платежах; - передача економіці імпульсів грошово-кредитної політики Центробанку.
19.	І. Балабанов [11, с. 23-24]	- забезпечення суб'єктів економіки грошовими засобами; - забезпечення суб'єктів господарювання специфічними банківськими продуктами.
20.	Л. Гуляєва [73, с.97]	- трансформаційна; - емісійна.
21.	В. Коваленко [112, с. 171-172]	- акумуляція тимчасово вільних грошових коштів та перетворення їх в капітал; - кредитування підприємств, держави, населення; - випуск кредитних засобів обігу; - здійснення розрахунків та платежів в господарстві; - емісійно-засновницька; - консультування, надання економічної та фінансової інформації
22.	Є. Жуков [78, с. 227]	- акумуляція тимчасово вільних грошових коштів; - посередництво в кредиті; - посередництво в платежах і розрахунках; - створення кредитних засобів обігу; - організація випуску і розміщення цінних паперів;
23.	О. Костюченко [16, с. 87]	- мобілізація тимчасово вільних грошових коштів та перетворення їх в капітал; - кредитування підприємств, держави, населення; - випуск кредитних грошей; - здійснення розрахунків та платежів в господарстві; - емісійно-засновницька діяльність, пов'язана із випуском і розміщенням цінних паперів; - довірче управління майном клієнта; - консультування, надання економічної та фінансової інформації

Примітка: угруповано та складено авторами самостійно

Теоретичні позиції вчених щодо визначення принципів функціонування банківських установ

Автор, джерело	Перелік принципів
Л. Крилова [125, с. 8-9]; М. Каджаєва [22, с. 8-10]; Є. Жарковська [25, с. 18]; В. Леонт'єв, [285, с. 328-329]; В. Вітлінський [121, с. 13-14]; Г. Белоглазова [27, с. 58-60]; І. Балабанов [11, с. 15-16]	- робота в межах сформованої банком ресурсної бази; - повна економічна самостійність і відповідальність за результати своєї діяльності; - взаємовідносини між клієнтами на договірній, ринковій основі; - регулювання банківської діяльності здійснюється опосередкованими (економічними) методами. Мета діяльності – отримання прибутку.
Т. Костеріна [24, с. 15]	– прибутковість банківської діяльності
О. Романовський [283, с. 18]	- робота в межах реальних ресурсів; - економічна незалежність та юридична самостійність; - ринкові відносини з клієнтами банку; - економічні методи регулювання діяльності.
О. Лаврушин [26, с. 377]	- орієнтація на потреби клієнтів (для ефективної конкуренції); - принцип платності (комерційна основа діяльності); - взаємної зацікавленості сторін (партнерські відносини з клієнтом, підприємницький характер, реалізація господарських проектів через свої кошти); - плановірність банківської діяльності; - раціональна діяльність (збереження ліквідності, прибутковості, якості обслуговування і безпеки); - законопослушності.
А. Тавасієв [28, с. 28-29]	- принцип управлінності (розвиток на основі прогнозування, планування, програмування); - еволюційності (поступовість розвитку); - адекватності (реальному сектору економіки і елементів банківської системи один одному); - функціональної повноти (наявність всіх необхідних елементів в необхідних пропорціях); - саморозвитку (протистояти загрозам стабільності та здатність самовдосконалення); - відкритості(інформаційна прозорість діяльності); - ефективності (як для клієнтів так і для економіки); - адекватності правового супроводу; - інноваційної відповідальності ідей та рішень (вимога бути лідером в впровадженні інновацій) - загальноекономічної стійкості (навіть в умовах нестабільності); - інжинірингу економічного устрою (підтримка в активному стані свої організаційні форми і технологічні процеси); - поважливе ставлення до співробітників і розвиток інтелектуального потенціалу персоналу.
Є. Жуков [78, с. 229]	- прибутковість діяльності; - спекулятивний принцип (дешевше купляє, дорожче продає ресурси); - максимальне використання всіх ресурсів; - «ризик заради прибутку» (ризикують чужими коштами, тяжіє до збільшення власного капіталу для здійснення ризикової діяльності, та вищі прибутки); - «все для клієнта»; - взаємної зацікавленості з партнерами; - залучення в якості клієнтів всіх членів сім'ї.
Л. Кураков [257, с. 227]	- депозитна; - розрахункова; - кредитна.

Примітка: угруповано та складено авторами самостійно

Основні підходи до трактування фінансового і банківського ризику

Вчений	Трактування
А. Шумський [309, с. 22]	Ймовірнісна характеристика події, яка у далекій перспективі може призвести до появи втрат, недоотримання доходів або отримання додаткових доходів у результаті усвідомлених дій кредитної організації під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку в умовах невизначеності економічного середовища.
І. Бланк [278, с. 20-21]	Результат вибору власниками чи менеджерами підприємства альтернативного фінансового рішення, направлено на досягнення цільового результату фінансової діяльності при ймовірності понесення економічних збитків (фінансових втрат) в силу невизначеності умов його реалізації.
М. Шелудько [291, с. 177]	Ризик не отримати задовільний фінансовий результат.
А. Тавасієв [28, с. 172]	Реальна можливість не виправданого збільшення видатків, зниження доходів, капіталу та прибутку, виникнення збитків, нездатність розплачуватись по своїх обов'язках внаслідок різних факторів внутрішнього та зовнішнього характеру (включаючи невірні дії та відсутність дій), які впливають на умови і результати діяльності економічних суб'єктів.
С. Еш [290, с.167]	Об'єктивний фактор, зумовлений дією стохастичних причин і чинників, зокрема конфліктністю ситуації прийняття рішень, невизначеністю цілей і наслідків дій, відсутністю повної та об'єктивної інформації щодо процесів, що відбуваються тепер чи відбуватимуться в майбутньому.
В. Подчесова [183, с. 75]	Невизначеність, пов'язана з проявом конкурентної боротьби між банками, так і іншими учасниками ринку, що відбивається на сталості руху фінансових потоків та зміні обсягів фінансових ресурсів банку.
У. Владичин [14, с. 355]	Ймовірність виникнення непередбачуваних втрат банком частини своїх ресурсів, очікуваного прибутку, погіршення ліквідності, недоодержання доходів або створення додаткових видатків у зв'язку із випадковим виникненням подій, пов'язаних із внутрішніми та зовнішніми чинниками, які мають негативний вплив на фінансово-господарську діяльність банку.
О. Костюченко [16, с. 9]	Ймовірність виникнення втрат у вигляді втрати активів, недоотримання запланованих доходів чи виникнення додаткових витрат в результаті реалізації банком фінансових операцій.
В. Севрук [249, с. 3]	Певна ситуативна характеристика діяльності будь-якого виробника, у тому числі банку, що показує невизначеність результату та можливі небажані наслідки у разі невдачі. Такими наслідками, як правило, є недоотримання прибутку, виникнення збитків.
А. Ковалев [109, с. 19]	Грошовий вираз ризикової події, тобто матеріалізоване у вартісному вираженні спотворення очікуваного результату як сукупної взаємодії елементарних подій, ймовірності настання яких пов'язані із фактичним проявом невизначеності екзогенних та ендогенних факторів як відповідної реакції на управлінське рішення банку.
В. Бабкін [9]	Власива банківській діяльності можливість (ймовірність) зазнати кредитною організацією втрат та (або) погіршення ліквідності внаслідок настання неблагополучних подій, пов'язаних із внутрішніми факторами (складність організаційної структури, рівень кваліфікації працівників, організаційні зміни, плинність кадрів, тощо) та (або) зовнішніх (зміна економічних умов діяльності, застосування нових технологій).
Л. Примостка [219, с. 30]	Фінансові втрати, що виникають у випадку реалізації певних ризиків.
О. Лаврушин [26, с. 92]	Сукупність різних взаємопов'язаних ризиків (кредитних, процентних, ліквідності).

Примітка: угруповано та складено авторами самостійно

Класифікація кредитного ризику

Класифікаційні ознаки кредитного ризику	Види та рівні
1	2
За суб'єктами виникненням	Ризик позичальника Ризик страховика Ризик гаранта Ризик кредитного продукту Ризик кредитної угоди Ризик країни
За локалізацією	Індивідуальний ризик Портфельний ризик Балансовий ризик
За рівнем прийняття рішення	Макроекономічний Ризик банківської установи Ризик відповідального працівника
За напрямками використання кредитів	За споживчими кредитами За виробничими кредитами За інвестиційними кредитами
За прогнозованістю	Прогнозований Непрогнозований
За причинами виникнення	Об'єктивний Суб'єктивний Юридичний (законодавчий)
За мірою об'єктивності управлінських рішень	З об'єктивною ймовірністю; З суб'єктивною ймовірністю; З об'єктивно – суб'єктивною ймовірністю.
За доцільністю здійснюваної операції	Виправданий Невиправданий
За втратами	Відсутній Мінімальний Допустимий Критичний Недопустимий
За аналізом	Індивідуальний Системний
За методами мінімізації	Уникнення Розподіл Передача Збереження
За можливістю реалізації	Потенційний Реалізований
Від характеру прояву	Моральний Діловий Фінансовий

1	2
Від операційного забезпечення	Організації кредитування Методу оцінки якості кредиту і аналізу Ризик умов кредитної угоди Якості забезпечення Стратегічний Зловживань
За сферою виникнення (за факторами)	Зовнішнього середовища (політичні, соціальні, економічні, форс-мажорні) – систематичний. Внутрішнього середовища (технічні ризики, недосконалість системи управління) – несистематичний
За типом аналізу	Кількісні Якісні
За суб'єктом, що спровокував появу	Позичальником Банком Макроекономічною ситуацією в державі
За ступенем впливу на діяльність банку	Наслідком є фінансові втрати Наслідком є втрачена вигода Наслідком є фінансовий дохід
За видом операцій кредитного характеру	При кредитуванні При операціях з векселями При лізингових операціях При факторингових операціях При гарантійних операціях При акредитивах
За суб'єктами кредитної угоди	Міжбанківський Кредитування корпоративних клієнтів Кредитування індивідуальних клієнтів Кредитування міжнародних організацій
Від терміну дії кредитної угоди	За короткостроковими кредитними угодами За довгостроковими кредитними угодами
За способом впливу	Той, що регулюється банком Той, що передається на страхування Той, що розподіляється між банками
За географією виникнення	Пов'язаний із діяльністю в певному регіоні Пов'язаний із розвитком мережі філій
За причинами виникнення	Активний (неповернення кредиту) Пасивний (занадто обережна кредитна політика)
За тривалістю у часі	Короткострокові Постійні

Узагальнено та сформовано авторами на основі [23; 30; 95; 109; 121; 181]

Фактори виникнення кредитного ризику

ЗОВНІШНІ
I. На рівні окремого кредиту:
<u>1. Об'єктивний:</u> нездатність створення грошового потоку за рахунок поточних надходжень, виникнення фінансових проблем у діяльності клієнта, гаранта, страховика.
<u>2. Ризик, пов'язаний із предметом забезпечення:</u>
- ліквідності: неможливість реалізації
- кон'юнктурний: знецінення предмету забезпечення
- загибелі: втрата чи псування забезпечення
- юридичний: недоліки в оформленні документації щодо забезпечення
II. На рівні позичальника:
<u>1. Неefективна робота клієнта, що отримав кредит:</u>
- слабе керівництво підприємства;
- погіршення якості продукції і роботи, товарів та послуг, помилки в маркетинговій діяльності, оцінці ринків збуту суб'єктів господарювання;
- послаблення з боку позичальника контролю за станом фінансів, що може проявлятися у: зростанні дебіторської заборгованості, невиробничих витрат; затримці строків трансформації матеріальних цінностей у грошові; недоотриманні доходів для покриття заборгованості;
- зрив та невиконання контрактів позичальником або його контрагентом (постачальником сировини, діловим партнером або замовником);
- виробничо-технологічний ризик;
- низька конкурентна позиція;
- помилки в маркетинговій діяльності, оцінці ринків збуту;
- відсутність відпрацьованих бізнес-планів;
- наявність значної дебіторської і кредиторської заборгованості;
- невідповідність термінів руху грошових потоків.
<u>2. Особистий фактор позичальника (суб'єктивний):</u>
- репутація в діловому світі – готовність та відповідальність за взяті на себе зобов'язання;
- моральні і етичні характеристики позичальника (навмисне порушення позичальником умов кредитного договору).
<u>3. Зовнішні фактори, що впливають на діяльність позичальника:</u>
- економічна і політична ситуація в країні;
- нормативно – правове забезпечення діяльності бізнесу;
- державна підтримка бізнесу.
<u>4. Зміна соціального стану</u> – втрата основних і додаткових доходів, ризик відсутності правоздатності і дієздатності).
III. Фактори, які знаходяться поза впливом та контролем банку:
<u>1. Форс-мажорні обставини:</u>
- природного характеру;
- економічного характеру (економічні та фінансова криза, спад виробництва, бюджетна криза);
- техніко-технологічного характеру.
<u>2. Операційного середовища:</u>
- країни (зміна грошово-кредитної політики центрального банку (зміна норм обов'язкового резервування, ставки рефінансування, нормативів ризику та ін.), величина валютних резервів НБУ, і рівень інфляції, недосконалість банківської системи, рівень доходів і безробіття населення, нестійкість грошової одиниці, стан грошового ринку);
✓ політичні (зміна політичних сил, яка може спровокувати: невиконання кредитних угод, затримки або відмови виплат позичальниками з політичних причин);
✓ нормативно-правові (відсутність законодавчої бази і механізмів реалізації законодавчих актів);
✓ економічні;
✓ конкуренції:
▪ рівень цін на кредитні послуги;

<ul style="list-style-type: none"> ▪ рівень конкуренції на кредитному ринку; ▪ попит на кредитні ресурси.
- інституційні (відсутність системи страхування кредитного ризику, аутсорсингових, рейтингових компаній тощо);
- інформаційні;
- стан технологій і автоматизації.
3. Регіональні фактори (економічний розвиток області, соціальний стан населення та рівень їх доходів, дотаційність області та наявність підприємств, що здійснюють діяльність в пріоритетних галузях).
4. Галузеві фактори (розвиток економіки галузі, суміжних галузей, стан ринку функціонування, кількість підприємств галузі, особливості та специфіка виробництва продукції).
ВНУТРІШНІ
IV. На рівні банку
<u>Стратегічні:</u>
1. Низька якість кредитної політики – невідповідність кредитної діяльності стратегічним напрямам, неврахування пріоритетів при ціновій політиці, втілення нових завдань, кредитних послуг протягом короткого періоду, які не відповідають минулому досвіду банку і не мають базового потенціалу виконання, орієнтованість на маловивчені сегменти ринку, концентрація кредитування, непродумане формування структури кредитного портфеля (орієнтованість або на потреби банку або на потреби клієнта).
2. Юридичні: помилки та прорахунки банку, яких він припустився при розгляді кредитної заявки, а також під час розробки та укладання кредитного договору і подальшого контролю за його виконанням
3. Організаційні та інформаційні: недоліки в організаційному забезпеченні управління кредитним ризиком – відсутність відповідного відділу та розподілу повноважень, аналітичних кредитних відділів, відділів по роботі із технологією кредитування тощо; недостатня децентралізація при прийнятті рішень; недосконалість посадових інструкцій. Неefективний розподіл інформаційного потоку між відділами та департаментами, залученими в кредитний процес та процес управління кредитним ризиком.
4. Управлінські: кваліфікація, кредитна культура менеджменту, можливість шахрайства, недотримання законодавства, кредитної політики, неадекватне реагування на попереджувальні сигнали; достатність кредитних продуктів банку.
5. Методичні: неякісна внутрішня нормативна база щодо управління кредитним ризиком, неадекватність методів управління ним, неefективність виявлення факторів впливу, часті зміни в кредитній політиці банку (переорієнтація ресурсів на інші галузі, введення нових кредитних інструментів, зміна структури управління та ін.), відсутність розробленої та документально оформленої кредитної політики і концепції управління кредитним ризиком, обмежень до концентрації та диверсифікації; відсутність перевіреної методики та технології кредитування.
6. Кадрові: недостатня кількість висококваліфікованих працівників та особисті якості працівників банку, нерозуміння і несприйняття культури ризиків, відсутність навичок щодо здійснення ефективного контролю і аудиту.
7. Адаптивні: фактори, що унеможливають адаптацію банку до змін умов функціонування.
8. Фінансові: рівень рентабельності, достатність капіталу, резервів під кредити, ресурсів, якість активів, ліквідність балансу, платоспроможність банку.
Тактичні:
1. Інформаційні: несвоєчасність та недостатність отриманої інформації щодо позичальника, управлінської інформації, проблеми в технічній обробці інформації, обмеженість інформаційного потоку при кредитуванні.
2. Технологічні:
✓ щодо індивідуального кредитного ризику:
- необґрунтовано ліберальне ставлення до позичальника при розгляді заявки на отримання кредиту;
- надання необґрунтовано великої суми кредиту (кредитів) одному клієнту або групі позичальників (концентрація кредитних ризиків);
- надання кредитів інсайдерам в великих обсягах за пільговими процентними ставками;
- неякісне проведення оцінки кредитоспроможності позичальника внаслідок недостатнього

професіоналізму банківських працівників;
- помилки в оцінці забезпечення кредиту внаслідок завищення його реальної ринкової вартості, ліквідності, прийняття як застави цінностей, що важко реалізуються на ринку, чи схильних до швидкого знецінювання;
- неповне відображення у кредитному договорі умов, що забезпечують інтереси банку у поверненні кредиту та плати за нього повною мірою;
- відсутність належного контролю за позичальником у період користування кредитом та погашання кредиту (проведення обстежень, перевірок використання кредиту та стану забезпечення кредиту, контроль поточної фінансової діяльності клієнта тощо);
- неефективне стягнення кредитної заборгованості у зв'язку з конфліктами між банком та пов'язаними позичальниками;
- зміна умов кредитного договору;
- недостатній якісний аналіз кредитоспроможності позичальника;
- недостатньо якісний аналіз галузі, особливостей виробництва позичальника;
- відсутність контролю за цільовим використанням кредитів.
✓ щодо кредитного ризику портфеля:
- надмірне розширення кредитних операцій, наприклад, поширення кредитної діяльності на регіони та сфери, які не знайомі банку;
- надмірна концентрація – зосередження кредитів в одному із секторів економіки, виді кредиту, географічному регіоні, що чутливий до економічних змін та в маловивчених нових, нетрадиційних сферах;
- надмірна диверсифікація, яка призводить до погіршення якості управління за відсутності достатньої кількості висококваліфікованих фахівців зі знаннями особливостей багатьох галузей економіки;
- валютний ризик кредитного портфеля;
- значна питома вага кредитів, виданих ненадійним, несумлінним позичальникам та інсайдерам;
- структура кредитного портфеля, якщо він сформований лише з урахуванням потреб клієнтів, а не самого банку.

Узагальнено та сформовано авторами на основі [7, с. 94; 33, с. 100; 40, с. 236; 48, с. 86; 124; 183, с. 72; 237, с. 46]

Показники оцінки ефективності банківської діяльності

	Показник	Розрахунок	Суть
1. Показники загальної ефективності банку (ефективності роботи банку)			
1	Рентабельність активів (ROA)	$\text{ЧП} / \text{ЧА} * 100\%$	Характеризує здатність менеджменту ефективно управляти активами (не менше 1 %).
2	Рентабельність капіталу (ROE)	$\text{ЧП} / \text{ВК} * 100\%$	Чистий прибуток (або збиток), зароблений банком на власний капітал (визначає життєздатність фінустанови). Характеризує ефективність використання капіталу, високе значення може бути свідченням як ефективної роботи, так і недостатності власного капіталу банку (не менше 5 %).
3	Рентабельність статутного капіталу	$\text{ЧП} / \text{СК}$	Дозволяє визначити ефективність використання капіталу, інвестованого акціонерами.
4	Рентабельність інвестицій (ROI)	$\text{ЧП} / \text{АБ}_0 - \text{АБ}_к$	Визначає наскільки зростає цінність банку (багатство інвестора) у розрахунку на 1 грн. інвестицій.
5	Рентабельність доходу (маржа прибутку)	$\text{ПБ}_{\text{до}} / \text{ДБ} * 100\%$	Оцінює результати банківської діяльності, виражає частку прибутку в доході банку.
6	Рентабельність дохідних активів	$\text{ЧП} / \text{ДА}$	Дозволяє визначити ефективність дохідних активів банку.
7	Рентабельність витрат	$\text{ЧП} / \text{ВБ} * 100\%$	Оцінює ефективність витрат банку, їх окупність, показує розмір прибутку на 1 грн. витрат банку.
8	Ефективності діяльності	$\text{Д}_3 / \text{В}_3 * 100\%$	Показує на скільки окупуються витрати банку його доходами. Характеризує величину ефекту на одиницю затрат (не менше 120%).
9	Рентабельність діяльності за витратами	$\text{ЧП} / \text{ВБ}$	Рівень окупності чистим прибутком всіх витрат банку.
10	Частки маржі і комісій в доходах	$\text{ЧПД} + \text{ЧКД} / \text{П}_{\text{оп}} * 100\%$	Характеризує частку в операційному прибутку комісійних і процентних платежів (не менше 80 %)
11	Коефіцієнт операційної ефективності	$\text{ПД} + \text{КД} / \text{ПВ} + \text{КВ}$	Характеризує рівень покриття операційних витрат операційними доходами. Визначає ефективність управління витратами і здатність заробляти (оптимальний показник – до 50 %).
12	Коефіцієнт капіталізації прибутку	$\text{ЧП}_{\text{кап}} / \text{ЧП}$	Характеризує співвідношення доходів банку по відношенню до прогнозованої його вартості на ринку. Коефіцієнт обернено пропорційний тривалості терміну окупності коштів, які вкладені в цей об'єкт.
13	Коефіцієнт захищеності капіталу	$\text{ЧП} / \text{ОФ}_{\text{сер}}$	Дає можливість оцінити, наскільки продуктивно банк використовує свій технічний потенціал.
2. Показники надійності банку			
14	Доля власного капіталу в активах банку	$\text{ВК} / \text{ЧА} * 100\%$	Характеризує здатність своєчасно розрахуватись за власними зобов'язаннями і залежність від зовнішніх джерел фінансування (не менше 12%).
15	Коефіцієнт фінансової стійкості	$\text{ВК} / \text{А}_{\text{зар}}$	Характеризує ефективність роботи банку. Показує забезпеченість ризикових вкладень власних капіталом (8-15%).
16	Частка покриття кредитних	$\text{КП} / \text{ЗБ} * 100\%$	Характеризує ризиковість кредитної політики

	вкладень зобов'язаннями банку		банку (70-100%).
17	Коефіцієнт покриття класифікованих кредитів основним капіталом банку	КК / ОК	Характеризує якість кредитного портфеля з погляду ризику в сукупності з його захищеністю власним капіталом. Підвищення цього коефіцієнта в динаміці вважається негативним явищем і свідчить про збільшення можливих збитків у майбутньому.
18	Коефіцієнт стабільності фінансових ресурсів	$K_{\text{пот}} / K_{\text{строк}}$	Характеризує стабільність фінансових ресурсів (чим менше значення, тим нижча залежність від ліквідних активів) (50%).
19	Коефіцієнт структури коштів клієнтів за строковістю	$K_{\text{строк}} / K_{\text{заг}}$	Характеризує витрати банку на обслуговування строкових депозитів (не менше 67%).
20	Коефіцієнт фінансової незалежності	ВК / ЗБ	Характеризує ступінь незалежності і стійкості банків до кон'юнктурних коливань (15-20%).
21	Коефіцієнт захищеності залучених коштів власним капіталом	ЗК / ВК	Характеризує ступінь захищеності власним капіталом коштів, залучених на рахунки (не більше 90%).
3. Показники якості структури балансу			
22	Частка дохідних активів в активах	$ДА / ЧА * 100\%$	Характеризує ризиковість кредитної політики банку, свідчить, яка частина сукупних активів банку породжує прямий дохід (70-100%).
23	Контур дохідних активів	$ДА / A_{\text{заг}} * 100$	Характеризує якість активів за структурою і ефективність використання ресурсів (75-85%).
24	Частка основних засобів і нематеріальних активів в чистих активах банку	$ОЗНА / ЧА * 100$	Характеризує ступінь захищеності банківських операцій вкладеннями в нерухомість і інші активи (не більше 10%).
25	Частка високоліквідних активів в активах	$A_{\text{лік}} / ЧА * 100$	Характеризує частку високоліквідних активів в активах (не менше 15%).
26	Співвідношення кредитів і депозитів	КР / ЗК	Відображає незалежність/стійкість фінансування банку. Ідеальна пропорція – 1:1. У цьому випадку банк фінансує видані кредити за рахунок залучених депозитів, а не покладається на міжбанківські позики.
5. Показники ефективності роботи персоналу			
27	Коефіцієнт ефективності кадрового менеджменту	$П_{\text{др}} / V_{\text{уп}}$	Характеризує окупність витрат на утримання персоналу і ефективність кадрового менеджменту (не менше 100%).
28	Коефіцієнт ефективності роботи персоналу	$V_{\text{уп}} / ЧА$	Характеризує частку витрат на утримання персоналу в активах банку (не більше 0,02).
29	Коефіцієнт автоматизації та механізації банківської діяльності	$ОФ_{\text{сер}} / Ч_{\text{прац}}$	Характеризує рівень автоматизації банківської діяльності
6. Показники ефективності вкладення ресурсів (кредитних операцій)			
30	Коефіцієнт загальної дохідності активів	$Д_3 / ЧА$	Характеризує рівень доходу на одиницю активів (не менше 12%).
31	Чиста процентна маржа	$ЧПД / ЧА * 100\%$	Заробіток на різниці між доходами від виданих кредитів та витратами за залученими депозитами. Характеризує основну здатність банку мати прибуток від процентної різниці (не менше 4,5%)
32	Чистий спред	$ПД / ДА * 100 \% - ПВ / ПД * 100\%$	Характеризує різницю між вартістю залучених ресурсів і дохідністю розміщених активів.

			Оцінюється, наскільки успішно банк виконує функцію посередника та наскільки гостра конкуренція на ринку, що його обслуговує банк (не менше 1,25%).
33	Коефіцієнт ефективності використання залучених коштів	$Z_{кр\ c} / 33c$	Характеризує ефективність використання наявних ресурсів для кредитування (65-70%). Понад 75% свідчить про агресивну кредитну політику банку. Коефіцієнт нижче 65% означає нормальне використання депозитів.
34	Коефіцієнт співвідношення комісійного і процентного доходу	КД / ПД	Оцінює співвідношення безризикового і ризикового доходів банку (чим вищий).
35	Коефіцієнт співвідношення процентних доходів та витрат	ПД / ПВ	Характеризує здатність отримати прибуток від операцій, пов'язаних із ризиком.
36	Коефіцієнт безризикового покриття витрат	$D_{бр} / ВБ$	Показує, наскільки безризиковий дохід покриває витрати банку.
37	Коефіцієнт (покриття) захищеності позик	$P_{аоп} / КП$	Характеризує якість кредитного портфелю і необхідність розміру резервів на одиницю виданих кредитів (2-8%) .
38	Частка негативно класифікованих активів в чистих активах	$A_{нег} / ЧА * 100$	Характеризує активних операцій банку (не більше 25%).
39	Коефіцієнт кредитної активності банку (показник частки кредитного сегмента в активах)	КН / АБ	Відображає ступінь спеціалізації банку в сфері кредитування (0,39-0,40), якщо банк не проводить операції з цінними паперами, то - 0,50-0,55.
40	Мультиплікатор капіталу (МК)	АБ / ВК	Показує, яку кількість гривні активів повинна забезпечувати кожна гривня власного капіталу (тобто коштів власників банку) і відповідно яка частка банківських ресурсів може бути сформована у формі боргових зобов'язань. Чим вищий рівень мультиплікатора, тим вищий ступінь ризику банкрутства банку. Водночас чим вищий мультиплікатор, тим вищий потенціал банку для більш високих виплат своїм власникам.
7. Показники рівня кредитного ризику банку			
41	Коефіцієнт проблемності кредитного портфелю	ПЗ / КР	Характеризує рівень ризику кредитного портфелю, вказує на частку проблемних кредитів у їх сукупності (1-2%). Дозволяє оцінити яка частка прострочених платежів на одну гривню кредитів. Збільшення коефіцієнта свідчить про неефективну кредитну політику.
42	Коефіцієнт сукупного кредитного ризику	ПЗ / ВК	Характеризує ступінь захисту банку від сукупного кредитного ризику.
43	Коефіцієнт збитковості позик	$B_{кр} / КР$	Характеризує загальний коефіцієнт втрат по всьому кредитному портфелю.
44	Коефіцієнт кредитного ризику	$ПЗ - P_{аоп} / ПЗ$	Відображає міру прийнятого банком ризику, характеризує якість кредитного портфелю. Чим ближче значення до 1, тим краща якість кредитного портфелю з точки зору його поверненості.

45	Частка якісних кредитів банку	КР –ПЗ / КР	Оцінює частку якісних кредитів.
46	Коефіцієнт чистого кредитного портфеля	КП-Р _{аоп} / КП	Виявляє яка частка чистого портфеля випадає на гривню кредитного портфеля. В разі коли ЧКП в абсолютному вираженні зростає на фоні зниження Кчкп, що свідчить про неадекватність підбору позичальників або про нарощення портфелю за рахунок високо ризикових кредитів.
47	Коефіцієнт покриття проблемних позик до фактично сформованих резервів (за НБУ)	Р _{факт} / К _{сб}	Характеризує рівень захисту фінансових результатів банку від втрат через неповернення кредитів. Оптимальне значення показника - більше 100%.
48	Коефіцієнт проблемних позик до фактично сформованих резервів (за Міжнародними стандартами)	Р _{факт} / К _{ссб}	Характеризує рівень захисту фінансових результатів банку від втрат через неповернення кредитів.
8. Показники захищеності кредитного портфеля			
49	Коефіцієнт забезпечення	З _к / КП	Оцінює наскільки можливі збитки при неповерненні забезпечених кредитів та показує яка доля забезпечення випадає на одну гривню. Аналізується в динаміці і дає змогу виявити в які періоди кредитування було найризикованішим.
50	Коефіцієнт захищеності виданих кредитів власним капіталом	КР / ВК	Характеризує спроможність банку повернути залучені кошти за умов неповернення кредитів (не більше 90%).
51	Коефіцієнт повноти формування резерву	Р _{факт} / Р _{аоп}	Характеризує достатність сформованого резерву під кредитний ризик банку.
9. Показники оцінка якості управління кредитним портфелем банку			
52	Коефіцієнт неповернення тіла кредиту	З _{ос} / КП	Збільшення коефіцієнта може бути в результаті зниження приросту кредитного портфеля при тому ж об'ємі заборгованості.
53	Коефіцієнт випередження	К _{тр} / К _{ра}	Відображає загальний рівень кредитної активності банку (не менше 1).
54	Коефіцієнт випередження проблемних кредитів	ПК _{тм} / К _{ра}	Коефіцієнт показує у скільки разів зростання обсягу кредитних вкладень випереджає зростання активів. Значення коефіцієнта не менше 100.
55	Відношення безнадійних кредитів до кредитного портфелю	К _б / КП	Показує частку безнадійних кредитів в структурі кредитного портфеля банку.
56	Відношення недіючих кредитів до кредитного портфелю	К _{нед} / КП	Показує частку недіючих кредитів в структурі кредитного портфеля банку.
57	Зростання обсягу безнадійних кредитів за період	К _{б0} – К _{б1}	Показує зміну об'єму безнадійних кредитів банку.
58	Відношення резервів під кредитні ризики до безнадійних кредитів, %	Р _{аоп} / БК _б	Показує покриття резервами безнадійних кредитів.
59	Коефіцієнт «агресивності-обережності»	КР / ЗК	Оцінка наскільки залучені ресурси використовуються в дохідних операціях банку Характеризує спрямованість кредитної політики банку Якщо значення даного коефіцієнта більше

			70% то банк проводить агресивну кредитну політику, менше 60% - обережну.
10. Оцінка дохідності кредитів			
50	Рентабельність прибутковості кредитів	(ПД- ПВ) / КП	Оцінка прибутковості кредитного портфеля.
61	Частка процентної маржі в капіталі	(ПД- ПВ) / ВК	Відображає частку процентної маржі банку в капіталі.
62	Коефіцієнт дохідності кредитного портфеля	ПД / КП _ч	Оцінює реальну дохідність кредитного портфеля і дає змогу виявити тенденції розвитку кредитування банку.
63	Частка доходу від кредитів в доходах банку	К _{кр} / ДБ	Оцінює якість кредитного ризик-менеджменту.
64	Рентабельність дохідних активів	П _{бал} / КР _п	Оцінює якість здійснення кредитної діяльності банку.
<p> ЧП – чистий прибуток; ЧА – чисті активи; ВК – власний капітал; СК – статутний капітал; ПБ – прибуток банку; ДБ – дохід банку; АБ – активи банку; ВБ - витрати банку; ЧПД – чистий процентний дохід; ЧПД – чистий комісійний дохід; ПД – процентний дохід; ДА – дохідні активи; ПВ – процентні витрати; ПЗ – платні зобов'язання; Дз – загальні доходи; Вз – загальні витрати; П_{оп} – операційний прибуток; КД – комісійний дохід; КВ – комісійні витрати; ОФ_{сер} – основні фонди банку (середні за період); ПД – платні депозити; З_{кр с} – середня заборгованість по кредитах; Зз_с – середня величина всіх залучених засобів, спрямованих у кредити; Д_{бр} – безризиковий дохід; П_{др} – прибуток до формування резервів; В_{уп} – витрати на утримання персоналу; Ч_{прац} - чисельність працівників; АВ – амортизаційні відрахування; В_{ар} – адміністраторсько-господарські витрати; КК – класифіковані кредити; ОК – основний капітал; К_{пот} – кошти на поточних рахунках; К_{строк} – строкові кошти клієнтів; К_{заг} – кошти клієнтів; ЗК – залучені кошти; ОЗНА – основні засоби і нематеріальні активи ; А_{лік} – високоліквідні активи; Р_{аоп} – резерви по кредитних операціях; А_{нег} – негативно класифіковані активи; КР – надані кредити; ПЗ – об'єм простроченої заборгованості; В_{кр} – втрати за кредитами; Р_{факт} – фактично створений резерв; К_{сб} – сума сумнівних і безнадійних кредитів; К_{ссб} – сума субстандартних, сумнівних і безнадійних кредитів; З_к – забезпечення за кредитами; З^{oc} – списана заборгованість по основній сумі; К_{тр} – темп росту кредитів; К_{ра} – темп росту активів; ПК_{тм} – темп росту проблемних кредитів; К_б – безнадійні кредити; К_{нед} – недіючі кредити; Д_{кр} – дохід від кредитів; П_{бал} - балансовий прибуток; КР_п – працюючі кредити; Азаг – сукупні активи; КП – кредитний портфель; ЗБ – зобов'язання банку; КП_ч – чистий кредитний портфель; </p>			

Примітка: угруповано та складено авторами самостійно на основі [171; 172; 256; 269; 275; 293; 323]

Примірний зразок оцінки кредитоспроможності позичальника-фізичної особи

Параметр		Показник	Оцінка	Бальна оцінка	Вага параметра
Кредитна історія	Являється важливим показником при визначенні кредитоспроможності позичальника. Відсутність претензій по раніше отриманих кредитах свідчить про високу ступінь фінансової дисциплінованості і відповідальності позичальника. Максимальну оцінку одержують позичальники, які при обслуговуванні заборгованості по кредитах не допускали прострочення або затримки по платежам.	Добра	відмінно	7	7
		Відсутня	добре	5	
		Незадовільна	незадовільно	0	
Загальний матеріальний стан клієнта	Параметр характеризує позичальника з точки зору стабільності та рівня його матеріального стану, а також дозволяє виявити альтернативні джерела погашення кредиту за рахунок можливої реалізації активів, що не є забезпеченням виконання зобов'язань за кредитним договором. При розрахунку даного показника беруться до уваги тільки ті активи, що мають документальне підтвердження права власності (спільної власності) та не обтяжені зобов'язаннями. Максимальну оцінку одержують позичальники, що мають в одноособовій або спільній власності нерухомість та рухоме майно (у тому числі вклад (депозит)).	Нерухоме. Рухоме майно (у т.ч. депозит)	відмінно	7	7
		Тільки нерухоме або тільки рухоме майно (у т.ч. депозит)	добре	5	
		Інше майно відсутнє	незадовільно	0	
Стаж роботи на станньому місці (для найманих працівників) / Досвід здійснення підприємницької діяльності (для фізичних осіб підприємців).	Чим більший стаж роботи на підприємстві, де працює позичальник, тим менший ризик звільнення або погіршення умов праці. Чим більший строк ведення бізнесу, тим менший ризик банкрутства фізичної особи-підприємця. Максимальну оцінку одержують позичальники зі стажем (або строком діяльності) більше 12 місяців.	Понад 12 місяців	відмінно	7	7
		від 6 до 12 місяців	добре	3	
		до 6 місяців	незадовільно	0	
Сімейний стан	це один з важливих параметрів соціальної стабільності, бо сім'я та сімейні відносини вимагають навичок дотримання фінансової дисципліни, необхідних для планування сімейного бюджету. Також наявність дітей є визначальним моментом у мотивації позичальника, бо підвищує відповідальність людини, у тому числі по зобов'язанням за кредитним договором. Максимальну оцінку одержують позичальники, що мають сімейні відносини (зареєстровані шлюбні відносини).	Одружений/заміжня	відмінно	7	7
		Неодружений/незаміжня, є діти	добре	5	
		Неодружений/незаміжня, дітей немає	незадовільно	0	
Вік клієнта	визначає фінансові можливості позичальника, рівень добробуту, стабільність теперішнього стану, його перспективи, мотивації по	від 31 до 60 років	відмінно	2	2
		від 21 до 31 року	добре	1	

	використанню кредитних ресурсів. Максимальну оцінку одержують позичальники віком від 31 до 60 років	до 21 або понад 60 років	незадовільно	0	
Питома вага суми балів параметрів «Якісні показники позичальника» становить 30% в загальній сумі балів рейтингу					
Оцінка кількісних показників позичальника здійснюється за наступними параметрами:					
Коефіцієнт платоспроможності позичальника	Платоспроможність є основним показником, що характеризує здатність позичальника здійснити всі розрахунки за кредитом. Розраховується як відношення всіх щомісячних обов'язкових виплат по всім зобов'язанням Позичальника до Чистого доходу позичальника. Максимальну оцінку одержують позичальники, у яких частка обов'язкових платежів у чистому доході становить не більше 90%.	0%-95%	А	40	35/40
		95%-96%	Б	30	
		96%-97%	В	20	
		97%-98%	Г	10	
		98% і більше	Д	0	
Забезпеченість кредиту	Забезпеченість кредитних операцій. Забезпечення виступає як додаткове джерело погашення кредиту в разі виникнення у позичальника проблем з доходами. Крім того ризик втрати майна, яке виступає забезпеченням виконання зобов'язань за кредитним договором є значним стимулом для позичальника в своєчасності виконання зобов'язань за кредитним договором.	Обсяг забезпечення достатній для покриття кредиту	відмінно	30	35/30
		Обсяг забезпечення недостатній	незадовільно	0	
		Застава не передбачена кредитним продуктом	добре	20	
Кредитна операція вважається забезпеченою, якщо обсяг забезпечення достатній для погашення в повному обсязі кредиту і відсотків/комісій за ним відповідно до графіку платежів на дату оцінки. Позитивну оцінку одержують позичальники, у яких обсяг забезпечення достатній для погашення в повному обсязі кредиту (кредитів) і відсотків/комісій за ним (ними) відповідно до графіку платежів на дату оцінки.					
Динаміка доходів	Даний показник необхідний для позначення негативних тенденцій в динаміці доходів.				
Питома вага суми балів параметрів кількісні показники позичальника становить 70% в загальній сумі балів рейтингу.					

Наслідок	Оцінка рівня кредитного ризику				
Дуже високий					
Високий					
Середній					
Низький					
Незначний					

Рис. И.1 Зразок формування карти кредитних ризиків банку

	Рівень кредитного ризику	Методи впливу
	<i>Дуже низький</i>	Активне прийняття кредитного ризику. Дії щодо зниження ймовірності та впливу ризик-факторів не плануються. Контроль не припиняється.
	<i>Низький</i>	Кредитний ризик може бути прийнятим за умови його моніторингу. Плануються дії щодо зниження ймовірності та впливу на ризик-фактор.
	<i>Середній</i>	Управління кредитним ризиком. Передача ризику – страхування, розподіл, хеджування, залучення зовнішніх консультантів
	<i>Високий</i>	Посилене управління кредитним ризиком (зменшення ризику). Негайні дії щодо ризику, який загрожує банку та досягненню цілей його діяльності. Дії щодо зменшення ймовірності та/чи впливу на ризик.
	<i>Дуже високий</i>	Відхилення кредитного ризику – відмова від кредитної операції.

Рис. И.2 Інтерпретація та ранжування кредитного ризику банку на основі складеної карти ризиків

Методи оцінки кредитного ризику банку та кредитоспроможності позичальника

1. Статистичні методи	
Полягає у вивченні статистики втрат (негативних наслідків реалізації рішень), які мали місце в аналогічних видах підприємницької діяльності. Показник частоти втрат переноситься на прогнозовані дані і розглядається вже як ймовірність настання певного рівня втрат. Використання статистичних формул буде результативним лише у випадку повторюваності майбутніми подіями подій минулого. Відтак, їх використання є неприйнятним в силу динамічності та непостійності умов функціонування банків. Відсутність статистичних джерел інформації за достатній період часу у їх діяльності в Україні фактично унеможливило застосування такого методу оцінки кредитного ризику на практиці. Тому статистичні методи можуть використовуватись в діяльності банків лише в якості допоміжних до основних методів.	
1. Метод Монте-Карло (Monte-Carlo simulation)	
Суть методу	Моделює випадкові процеси на основі заданих характеристик (нормальний розподіл чи розподіл Стюдента), формуючи набори сценаріїв подій їх розвитку. Значення використовуються для розрахунку втрат чи доходів, які спричиняються змінами в вартості кредитного портфеля, потім вони розподіляються та визначається величина ризику.
Особливості	<u>Перевагами</u> виступає можливість розрахунку ризику для нелінійних інструментів; використання будь-яких розподілів; моделювання складної поведінки ринку трендів, кластерів високої або низької волатильності, кореляцій між факторами ризику, що змінюються, стрес-сценаріїв; можливість подальшого ускладнення і озвитку моделей. <u>Недоліками</u> є складність впровадження; метод вимагає потужних розрахунків; складність для презентації топ-менеджменту; не враховується специфіка позичальника.
2. (Value-at-Risk) або «вартість у зоні ризику» (VaR)	
Суть методу	Розраховує з якою заданою ймовірністю (а) витрати не перевищуватимуть р грн. за N днів та аналізує максимальне відхилення від очікуваного результату, яке розраховується з певною заданою ймовірністю. Це виражена в грошових одиницях (базовій валюті) оцінка величини, яку не перевищать очікувані втрати протягом заданого періоду часу (часового горизонту) при заданій ймовірності (рівні достовірності) – прогнозується найгірший можливий збиток від зміни вартості кредитного портфелю.
Особливості	Статика оцінки, адже при найменших змінах в структурі чи вартості кредитного портфелю необхідне коректування результатів. Основною проблемою у вітчизняних умовах є: недостатність або навіть повна відсутність у банку історичних даних за багатьма характеристиками угод і клієнтів, які необхідні для верифікації й калібрування моделей, відсутність або невідповідність статистичних даних у зв'язку зі специфікою діяльності банку чи особливостями кредитної політики, недостатність розвитку інформаційних технологій. <u>Переваги</u> : оцінка ризику в термінах можливих втрат, співвіднесення з вірогідністю їх виникнення; вимір ризиків на різних ринках універсальним чином; агрегування за окремими позиціями в єдину величину для всього портфеля, враховуючи при цьому інформацію про кількість позицій, і волатильність на ринку. Простота і наочність розрахунків, консолідація інформації, можливість порівняльного аналізу втрат і відповідних їм ризиків. <u>Недоліки</u> : слабкі припущення про властивості фінансових ринків, поведінку економічних агентів на цих ринках, про вигляд і параметри емпіричної функції розподілу вірогідності, про чутливість портфелю. Перестає адекватно відображати величину ризику, коли ринкові умови істотно міняються, тоді будь-які оцінки VaR некоректні.
3. Історичне моделювання (historical simulation)	
Суть методу	Є імітаційним моделюванням, за якими втрати та доходи розраховуються емпірично. Похожий на метод Монте-Карло, проте застосовуються реальні дані, які представлені в функціях ринкового фактору ризику у цінах та процентах, які впливають на вартість кредитного портфелю.
Особливості	Гіпотетичні розрахунки не відповідають ринковим змінам, які були в минулому в силу того, що ринкові дані застосовуються станом на поточний період, а значення процентних змін за останні задані періоди. Розраховується гіпотетична вартість портфелю, його втрати та доходи внаслідок змін ринкових факторів.
4. Метод дискримінантного аналізу (агреговані показники)	
Суть методу	дає змогу побудувати класифікаційні моделі для прогнозування результатів кредитної угоди за допомогою коефіцієнтів, отриманих в результаті дослідження згідно з технікою дискримінантного аналізу.
Особливості	Для їх розробки необхідно проводити спеціальне дослідження на галузевому рівні, зібрати значну статистичну базу, що в українських умовах досить складно.
5. Модель Бівера	
Суть методу	Включає в себе систему показників: коефіцієнт Бівера (КБ), рентабельність активів, фінансовий леверидж, коефіцієнт покриття активів власним оборотним капіталом, коефіцієнт покриття короткострокових зобов'язань оборотними активами. КБ розраховується як відношення притоку грошових коштів до короткострокових і довгострокових зобов'язань.
Особливості	Значення КБ $\geq -0,15$ прогнозує про поганий фінансовий стан за рік до банкрутства.
6. Багатомірний (множинний) дискримінантний аналіз (МДА).	
Суть методу	Узагальнена модель, побудована на основі дискримінантної функції $Z = 1,5X_1 + 0,08 X_2 + 10X_3 + 5X_4 + 0,3X_5 + 0,1X_6$, де x_1 – cash-flow / зобов'язання; x_2 – валюта балансу; x_3 – прибуток / валюта балансу; x_4 – прибуток / виручка від реалізації; x_5 – виробничі запаси / виручка від реалізації; x_6 – оборотність основного капіталу (виручка від реалізації / валюта балансу). Отримані значення Z-показника можна інтерпретувати так: $Z > 2$ – підприємство вважається фінансово стійким, і йому не загрожує банкрутство; $1 < Z < 2$ – фінансова рівновага (фінансова стійкість) підприємства порушена, але за умови переходу до

	антикризового управління банкрутство йому не загрожує; $0 < Z < 1$ – підприємству загрожує банкрутство, якщо воно не здійснить санаційних дій; $Z < 0$ – підприємство є напівбанкрутом.																						
Особливості	Дозволяє отримати кількісні вираження взаємозв'язків між виявленими фінансовими показниками і базуються на емпірично-індуктивному способі дослідження із широким застосування елементів економетричного моделювання, що надає йому надійність та обґрунтованість. Для застосування МДА необхідна досить репрезентативна вибірка підприємства, диференційованих по галузях та розмірах. Складність полягає в тому, що всередині галузі не завжди можливо знайти достатню кількість збанкрутілих фірм щоб розрахувати коефіцієнти регресії.																						
7. Модель PAS-коефіцієнт (Performance Analysis Score – коефіцієнт аналізу діяльності)																							
Суть методу	PAS-коефіцієнт дозволяє відстежувати діяльність компанії в часі. Вивчаючи PAS-коефіцієнт як вище, так і нижче від критичного рівня легко визначити моменти занепаду і відродження компанії. Це відносний рівень діяльності компанії, виведений на основі її Z-коефіцієнта за певний рік і виражений у процентах від 1 до 100. Наприклад, PAS-коефіцієнт, що рівний 50, вказує на те, що діяльність компанії оцінюється задовільно, тоді як PAS-коефіцієнт, рівний 10, свідчить про те, що лише 10% компаній перебувають у незадовільній ситуації. PAS-коефіцієнт відображає історичну тенденцію та поточну діяльність на перспективу.																						
Особливості	Сильною стороною такого підходу є його здатність поєднувати ключові характеристики звіту про прибутки і збитки балансу в єдине співвідношення. Так, компанія, що одержує великі прибутки, але слабка з погляду балансу, може бути зіставлена з менш прибутковою, баланс якої врівноважений. Таким чином, розрахувавши PAS-коефіцієнт, можна швидко оцінити фінансовий ризик, пов'язаний з даною компанією і відповідно варіювати умови угоди. Додатковою особливістю цього підходу є використання "рейтингу ризику" для подальшого виявлення схованого ризику																						
8. Модель Альтмана.																							
Суть методу	Використовується функція Z, яка враховує коефіцієнт регресії та фінансовий стан позичальника, індикує можливість його банкрутства. В основу даної моделі покладений рівень рентабельності підприємства (великі компанії). Коефіцієнт: $Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 1,0X_5$, де цифри – вагові коефіцієнти, символи – фактори ризику (A – відношення оборотного капіталу до активів; B – відношення нерозподіленого прибутку минулих років до сукупних активів; C – відношення прибутку до виплати процентів та податків до сукупних активів; D – відношення ринкової капіталізації до повної балансової вартості боргових зобов'язань; E – відношення об'єму реалізації до сукупних активів. 2 x – відношення нерозподіленого прибутку до сукупних активів; 3 x – відношення балансового прибутку до сукупних активів; 4 x – відношення ринкової вартості акціонерного капіталу до позикового капіталу; 5 x – відношення виручки від реалізації до загальної суми активів. Правила класифікації для рівняння такі: 1. Якщо $Z < 1,81$ – вірогідність банкрутства дуже висока. 2. Якщо $1,81 < Z < 2,67$ – вірогідність банкрутства висока. 3. Якщо $2,67 < Z < 2,99$ – вірогідність банкрутства низька. 4. Якщо $Z > 2,99$ – вірогідність банкрутства дуже низька.																						
Особливості	Для країн з розвинутою економікою, рівень рентабельності є визначальним індикатором фінансово-господарського стану, але в українських умовах ключова роль цього показника є сумнівною. Перевагою виступає висока прогностичність, дає можливість прогнозувати банкрутство підприємства в момент видачі та супроводження кредиту. Недолік даної моделі в тому, що її можна розглядати лише щодо компаній, котрі розмістили акції на фондовому ринку, а також недостовірність інформації, складність в порівнянні підприємств. В Україні застосування утруднене через проблематичність інформації про банкрутства підприємств та нестабільність нормативної бази щодо даної процедури.																						
9. Модель Беєрмана																							
Суть методу	Дискримінантна функція Беєрмана має такий вигляд: <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="text-align: left;">Показник</th> <th style="text-align: right;">Вага</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>X1 = Позичковий капітал / валюта балансу</td> <td style="text-align: right;">+0,077</td> </tr> <tr> <td>X2 = Чистий прибуток / валюта балансу</td> <td style="text-align: right;">+0,813</td> </tr> <tr> <td>X3 = Чистий прибуток / позичковий капітал</td> <td style="text-align: right;">+0,124</td> </tr> <tr> <td>X4 = Чистий прибуток / чиста виручка від реалізації</td> <td style="text-align: right;">-0,105</td> </tr> <tr> <td>X5 = Cash-flow / позичковий капітал</td> <td style="text-align: right;">-0,063</td> </tr> <tr> <td>X6 = Чиста виручка від реалізації / валюта балансу</td> <td style="text-align: right;">+0,061</td> </tr> <tr> <td>X7 = Запаси / Чиста виручка від реалізації</td> <td style="text-align: right;">+268</td> </tr> <tr> <td>X8 = Сума амортизації / Вартість основних засобів на кінець періоду</td> <td style="text-align: right;">+0,217</td> </tr> <tr> <td>X9 = Введені основні засоби / Сума амортизації</td> <td style="text-align: right;">+012</td> </tr> <tr> <td>X10 = Заборгованість за банківськими позичками / Позичковий капітал</td> <td style="text-align: right;">+0,165</td> </tr> </tbody> </table> <p>Інтерпретація: $Z > 0,32$ – підприємство знаходиться під загрозою банкрутства; $0,32 > Z > 0,236$ – неможливо чітко ідентифікувати, потребує додаткового якісного аналізу; $Z < 0,236$ – підприємству не загрожує банкрутство.</p>	Показник	Вага	X1 = Позичковий капітал / валюта балансу	+0,077	X2 = Чистий прибуток / валюта балансу	+0,813	X3 = Чистий прибуток / позичковий капітал	+0,124	X4 = Чистий прибуток / чиста виручка від реалізації	-0,105	X5 = Cash-flow / позичковий капітал	-0,063	X6 = Чиста виручка від реалізації / валюта балансу	+0,061	X7 = Запаси / Чиста виручка від реалізації	+268	X8 = Сума амортизації / Вартість основних засобів на кінець періоду	+0,217	X9 = Введені основні засоби / Сума амортизації	+012	X10 = Заборгованість за банківськими позичками / Позичковий капітал	+0,165
Показник	Вага																						
X1 = Позичковий капітал / валюта балансу	+0,077																						
X2 = Чистий прибуток / валюта балансу	+0,813																						
X3 = Чистий прибуток / позичковий капітал	+0,124																						
X4 = Чистий прибуток / чиста виручка від реалізації	-0,105																						
X5 = Cash-flow / позичковий капітал	-0,063																						
X6 = Чиста виручка від реалізації / валюта балансу	+0,061																						
X7 = Запаси / Чиста виручка від реалізації	+268																						
X8 = Сума амортизації / Вартість основних засобів на кінець періоду	+0,217																						
X9 = Введені основні засоби / Сума амортизації	+012																						
X10 = Заборгованість за банківськими позичками / Позичковий капітал	+0,165																						
Особливості	У випадках, коли значення показника Z буде в інтервалі від 0,236 до 0,32, використання дискримінантної функції не дасть достовірних результатів, тому потрібно буде проводити додатковий поглиблений аналіз інших якісних параметрів, унаслідок чого різко зростає трудомісткість прогнозування критичної фінансової неспроможності. Недоліком моделі Беєрмана є розробка її лише для застосування в умовах німецької економіки, що спричиняє значні викривлення та відхилення при обчисленні для інших країн світу.																						

10. Модель нагляду за позиками Чессера	
Суть методу	Дозволяє передбачити можливу фінансову неспроможність потенційного позичальника. Прогнозує не тільки ризики неповернення кредиту, але і будь-які інші відхилення, що роблять позичку менш вигідною для кредитора, ніж було передбачено спочатку. Модель Чессер має вигляд: $Y = -2,0434 - 5,24X_1 + 0,0053X_2 - 6,6507X_3 + 4,4009X_4 - 0,0791X_5 - 0,1220X_6$, де, X_1 - (Грошові кошти + найліквідніші цінні папери) / Сукупні активи; X_2 - Нетто-продажу / (Грошові кошти + б найліквідніші цінні папери); X_3 - Брутто-доходи / Сукупні активи; X_4 - Сукупна заборгованість / Сукупні активи; X_5 - Основний капітал / Чисті активи; X_6 - Оборотний капітал / Нетто-продажу $Z = 1 / [1 + e^{-Y}]$ де $e = 2,71828$ (число Ейлера) У разі якщо $Z \geq 0,50$, то клієнта слід віднести до групи, яка не виконає умов договору.
Особливості	Не враховує міжособистісних відносин. Дозволяє спрогнозувати можливість надання кредиту. Застосування в Україні утруднене, оскільки розроблене для умов ринкової економіки. Порівно низька точність прогнозу (57%).
11. Модель Неволіної	
Суть методу	Модель була розроблена на основі синтетичного коефіцієнту кредитоспроможності. Має вигляд: $K_c = K_1 * 0,2 + K_2 * 0,1 + K_3 * 0,15 + K_4 * 0,25 + K_5 * 0,3$, де K_1 = Коефіцієнт абсолютної ліквідності; K_2 = Коефіцієнт поточної ліквідності; K_3 = Коефіцієнт т автономії; K_4 = Коефіцієнт грошової компоненти у виручці; K_5 = Коефіцієнт рентабельності. На основі формули вираховується синтетичний коефіцієнт за яким визначається клас позичальника: більше 60 балів – висока кредитоспроможність і фінансовий стан; від 50 до 60 – хороша кредитоспроможність і фінансовий стан; від 40 до 50 – задовільна кредитоспроможність і фінансовий стан; від 30 до 40 – критичний рівень кредитоспроможності; нижче 30 – кредитоспроможність нижча критичного рівня.
Особливості	Встановлюється не мінімальний рівень значень коефіцієнтів, а максимальний, що приймаються до уваги лише в рамках обмежень та не дозволяє одному чи кільком коефіцієнтам суттєво вплинути на значення синтетичного коефіцієнту.
12. Модель Спрингейта	
Суть методу	Модель була побудована на основі покорокового дискримінантного аналізу методом І. Альтмана. Загальний вигляд моделі: $Z = 1,03X_1 + 3,07X_2 + 0,66X_3 + 0,4X_4$, де X_1 - робочий капітал / загальна вартість активів; X_2 - оподатковуваний прибуток і проценти / загальна вартість активів; X_3 - оподатковуваний прибуток / короткострокова заборгованість; X_4 - обсяг продажу / загальна вартість активів. Вважається, що точність прогнозування банкрутства за цією моделлю становить 92%, однак згодом цей показник зменшується. Якщо $Z < 0,862$, то підприємство вважається потенційним банкрутом.
Особливості	Створена в умовах, які відрізняються від вітчизняних, тому не можливе застосування з огляду на необхідність адаптації. <u>Недоліками</u> виступає відсутність регіональної та галузевої диференціації Z -рахунку, між змінними спостерігається значна кореляція. <u>Переваги</u> : значний рівень надійності прогнозу.
13. Модель Таффлера	
Суть методу	Чотирирохфакторна прогнозна модель має вигляд: $Z = 0,53 X_1 + 0,13 X_2 + 0,18 X_3 + 0,16 X_4$, де X_1 - операційний прибуток / короткострокові зобов'язання; X_2 - оборотні активи / сума зобов'язань; X_3 - короткострокові зобов'язання / сума активів; X_4 - виторг / сума активів. Якщо величина Z -рахунку більша ніж 0,3, це свідчить, що фірма має непогані довгострокові перспективи, а якщо менше ніж 0,2 то банкрутство більш ніж ймовірне.
Особливості	<u>Переваги</u> : простота розрахунку, можливість застосування при здійсненні зовнішнього діагностичного аналізу. <u>Недоліки</u> : Отримані прогнози неадекватні через досить критичне (від'ємне) значення Z -рахунку.
14. Модель Фулмера	
Суть методу	Модель має наступний вигляд: $H = 5,528V_1 + 0,212V_2 + 0,073V_3 + 1,27V_4 - 0,12V_5 + 2,335V_6 + 0,575V_7 + +1,083V_8 + 0,894V_9 - 6,075$, V_1 = Нерозподілений прибуток попередніх років/ Сукупні активи; V_1 = Обсяг реалізації/ Сукупні активи; V_1 = Прибуток до сплати податків/ Сукупні активи; V_1 = Грошовий потік/ Сукупні зобов'язання; V_1 = Борг/ Сукупні активи; V_1 = Пасиви / Сукупні активи; $V_1 = \log$ (матеріальні активи); V_1 = Оборотний капітал/ Сукупні зобов'язання; V_1 = Прибуток до сплати процентів і податків/ Сплатений процент. За результатами моделі можна отримати такий прогноз: - за $Z < 0$ втрата платоспроможності неминуча; - за $Z > 0$ - компанія функціонує нормально.
Особливості	Модель була створена в умовах, які відрізняються від вітчизняних, тому не можливе застосування з огляду на необхідність адаптації та підбору розрахункових показників. Можливе використання як додаткового інструменту оцінки кредитоспроможності. Використовується для середнього бізнесу. <u>Переваги</u> : динамічне прогнозування фінансового стану. <u>Недоліки</u> : не дає адекватного прогнозу, критичне значення H -рахунку занижене, існують технічні складності при розрахунках.
15. Рейтингової оцінки Сайфуліної-Кадикова	
Суть методу	Оцінка рівня фінансового стану здійснюється у вигляді рейтингового числа R : $R = 2K_3 + 0,1K_{ПЛ} + 0,08K_{ОА} + 0,45PП + P_{ВК}$, де K_3 – коефіцієнт забезпеченості власними коштами; $K_{ПЛ}$ – коефіцієнт поточної ліквідності; $K_{ОА}$ – коефіцієнт оборотності активів; $PП$ – рентабельність продажів (комерційна маржа); $P_{ВК}$ – рентабельність власного капіталу. Вагові коефіцієнти моделі вважаються однаковими, що є елементом евристичного вибору.

Особливості	Питання достовірності результатів комплексної оцінки фінансового стану з використанням моделі залишається відкритим. Одночасне врахування КПЛ і КО в моделі, а також використання в моделі в якості мінімального нормативного значення для КО його критичного значення $KPL = 0,1$ негативно впливає на результати оцінки. Нормативні значення показників мають бути скореговані для сучасних вітчизняних умов та для кожної окремої галузі промисловості. Модель оцінює фінансовий стан підприємства у вигляді комплексного показника, який має кількісне значення і тому може використатися для прогнозування як самостійно, так і в сукупності з вищезазначеними моделями. Модель Сайфуліна-Кадикова додає ще чотири нових показники в загальну множину показників, які можуть бути використані в синтетичній моделі для підвищення рівня адекватності оцінки фінансового стану підприємства.
16. Модель Федотової	
Суть методу	Модель оцінки ймовірності банкрутств представлена рівнянням та спирається на коефіцієнт поточної ліквідності і частку позикових коштів у валюті балансу: $Z = (-0,3877) - 1,0736 X_1 + 0,0579 X_2$, де X_1 - коефіцієнт поточної ліквідності; X_2 - частку позикових коштів у валюті балансу. При негативному значенні індексу Z ймовірно, що підприємство залишиться платоспроможним.
Особливості	Передбачає коректування вагових коефіцієнтів відповідно до місцевих умов і точність прогнозу двохфакторної моделі збільшиться, якщо додати до неї третій показник - рентабельність активів. Проте, нові вагові коефіцієнти для вітчизняних підприємств через відсутність статистичних даних не були визначені.
17. Методика Донцова і Нікіфорова	
Суть методу	Підприємства класифікуються за ступенем ризику, виходячи з фактичного рівня показників і рейтингу кожного показника в балах. Система показників та їх рейтингова оцінка, виражена в балах: I клас - підприємства з хорошим запасом фінансової стійкості, що дозволяє бути впевненим у поверненні позикових коштів; II клас - підприємства, що демонструють деякий ступінь ризику по заборгованості, але ще не розглядаються як ризиковані; III клас - проблемні підприємства. Тут навряд чи існує ризик втрати засобів, але повне отримання відсотків є сумнівним; IV клас - підприємства з високим ризиком банкрутства навіть після вжиття заходів щодо фінансового оздоровлення. Кредитори ризикують втратити всі свої кошти і відсотки; V клас - підприємства найвищого ризику, практично некредитоспроможні.
Особливості	Недоліком діагностики банкрутства на основі рейтингової системи є неможливість оцінити причини потрапляння підприємства в ситуацію неплатоспроможності, а також нормативні значення коефіцієнтів не враховують галузевих особливостей підприємства.
18. Методика Савицької	
Суть методу	Класифікація підприємств здійснюється за ступенем ризику, виходячи з фактичного рівня показників фінансової стійкості і рейтингу цих показників у балах. Використовується модель з трьома балансовими показниками. I клас - підприємства з хорошим запасом фінансової стійкості, що дозволяє бути впевненим у поверненні позикових коштів; II клас - підприємства, що демонструють деякий ступінь ризику по заборгованості, але ще не розглядаються як ризиковані; III клас - проблемні підприємства; IV клас - підприємства з високим ризиком банкрутства навіть після вжиття заходів щодо фінансового оздоровлення. Кредитори ризикують втратити свої кошти і відсотки; V клас - підприємства найвищого ризику, практично неспроможні. За результатами фінансового аналізу проводиться оцінка діяльності організації в цілому, встановлюються конкретні чинники, що здійснили позитивний і негативний вплив на її результати, а також розробляються варіанти для прийняття оптимальних управлінських рішень, як для керівництва компанії, так і для її партнерів по бізнесу.
Особливості	Базується на оцінці ефективності використання капіталу, яка передбачає: аналіз абсолютних і відносних показників прибутковості; проведення факторного аналізу; вивчення показників оборотності і ділової активності.
19. Модель Терещенко	
Суть методу	Модель існує у двох варіантах. Перший – це універсальна модель, що включає 6 показників і побудована на основі даних 850 підприємств різних галузей. Друга модель містить 10 показників і враховує диференціацію підприємств за галузями.
Особливості	Особливістю методики є те, що вона має дещо зміщені оцінки. У ній зроблено акцент на зменшенні помилкового віднесення фінансово неспроможних підприємств до групи стійких. Така асиметричність має на меті забезпечити інвестора від ризикового вкладання коштів, але знижує точність прогнозу в цілому. Іншим суттєвим недоліком цієї моделі є широкий інтервал невизначеності.
20. Аналіз грошового потоку	
Суть методу	Побудована на зіставленні припливу і відтоку грошових коштів за період шляхом співвідношення загального грошового потоку і боргових зобов'язань. Для цього пропонуються методи прогнозування руху грошових коштів з урахуванням особливості діяльності позичальника і рекомендується банкам ввести до складу документів, необхідних для отримання позики, звіт про рух грошових коштів позичальника. Використовуються коефіцієнти за оборотами за певний період. Виводиться сальдо між припливом та відтоком коштів що визначає чистий грошовий потік. Клас позичальника визначається через співвідношення грошового потоку до величини боргових зобов'язань.
Особливості	<u>Перевагами</u> є: можливість аналізу на основі як минулих, так і прогнозних даних, виявлення «вузьких» місць в фінансовому управлінні позичальника. <u>Недоліками</u> є: спотворення оцінки через недостовірність інформації, неможливість використання для підприємств, що недавно розпочали свою діяльність.
21. Класифікаційні і регресійні дерева (Модель CART).	
Суть методу	графічне відображення варіантів рішень, які можуть бути прийняті в результаті виникнення ризикової події. Це непараметрична модель, суть якої полягає в наступному: компанії-позичальники розподіляються

	на «гілки» залежно від значень обраних фінансових коефіцієнтів. Фірми розташовуються на «гілках» класифікаційного дерева в залежності від значень розрахункових коефіцієнтів та їх показників. Кожна «гілка» дерева розподіляється на «гілки» згідно з іншими коефіцієнтами.
Особливості	<u>Перевагами</u> є: широта застосування, простота, незначна трудомісткість розрахунків. <u>Недоліками</u> є: відсутня єдина база нормативних значень фінансових показників, віддається перевага фінансовим показникам чи одному коефіцієнту, використовуються показники за минулий період, які є статистичними і не враховують поточного стану клієнта.
22. Модель Ж. Лего	
Суть методу	Ж. Лего використовував наступні показники для своєї моделі: 1) А - відношення акціонерного капіталу до активів; 2) В - відношення суми прибутку до оподаткування та витрат фінансування до активів; 3) С - відношення обороту за два попередні періоди до активів за два попередні періоди. Модель Ж.Лего має вигляд: $CA-Score = 4,5913 A + 4,5080 B + 0,3636 C - 2,7616$ Критичним значенням для CA-Score є показник - 0,3. Точність даної моделі становить 83 %. Може бути використана тільки для прогнозування банкрутства промислових підприємств.
Особливості	<u>Переваги</u> : легко провести розрахунки. <u>Недоліки</u> : обмеження для використання даної моделі при проведенні зовнішнього діагностичного аналізу є необхідність залучення даних про обсяг виручки і активів за два попередні періоди. Модель використовує в якості однієї з змінних величину акціонерного капіталу, тому застосовується тільки щодо акціонерних товариств.
2. Експертні методи	
Полягають в обробці суджень досвідчених фахівців банківської справи щодо ймовірності виникнення різних значень збитків або тієї чи іншої несприятливої події в процесі банківського кредитування. Передбачає оцінювання факторів кредитного ризику, які не можуть бути виміряні. Передбачає опитування спеціалістів та бальну систему відображення даних. Використовуватися в умовах відсутності та недостатності інформаційних даних або під час визначення рівня ризику такого напрямку діяльності, що не має аналогів. Може бути використана в умовах складності чи неможливості оцінки ризику та ґрунтується на досвіді та інтуїції фахівця, тому методу характерний високий рівень суб'єктивізму. Спочатку банк виокремлює групу ризиків і формує експертну групу, яка в процесі опитування або анкетування присвоює оцінки в балах, виходячи з ймовірності виникнення того чи іншого виду ризику, а також ступеня його впливу на діяльність банку. Не враховує системності в зовнішньому середовищі, взаємозв'язку і кореляції подій та чинників, що відбуваються в світі, адже експерти спеціалізуються на вузькому колі проблем і галузі знань й можуть давати оцінку лише окремим незалежним подіям. Експертами здебільшого виступають аналітики, погляди яких відрізняються від поглядів практиків, а суб'єктивність оцінки проявляється в логічному поєднанні об'єктивно існуючих причинно-наслідкових зв'язків, що, водночас, виступає перевагою методу в умовах невизначеності та ймовірнісного характеру ризику. Тому виправданним є застосування емпіричного підходу, який підкріплений регресивним математичним чи факторним аналізом.	
1. Метод аналогії	
Суть методу	Використовують дані про наслідки впливу несприятливих чинників ризику подібних за суттю кредитних операцій, що були надані раніше, прострочки по них, втрати, що дозволяє визначити прийнятні і недопустимі для банку зони ризику. Інформація аналізується та прогнозується в контексті на майбутнє. Оцінкою вважається середнє значення частки неповернутих кредитів клієнтами в рамках статистичної вибірки, які мають схожі характеристики із теперішньою клієнтською базою. Показниками виступають стандартне відхилення, дисперсія (коефіцієнт бета), стандартне квадратичне відхилення, коефіцієнти коваріації та кореляції. У розвинених країнах застосовують бази даних, які формуються на матеріалах коментарів щодо тенденцій у найважливіших зонах ризику, пошукових робіт та знань фахівців стосовно чинників ризику.
Особливості	Використовується у випадку, коли застосування інших методів неможливе. Метод застосовує базу даних аналогічних об'єктів для виявлення загальних залежностей і перенесення їх на досліджуваний об'єкт. Показники дають загальне уявлення про тенденції розвитку. Метод не є адекватним в українських реаліях, за умов відсутності даних (в ідеалі за 20-30 років), а також значної кількості ризиків, які неможливо врахувати.
2. Метод Дельфі	
Суть методу	експерти анонімно відповідають на задані питання. Кількісний склад групи експертів становить не менш ніж 7-10 осіб, професійний склад групи включає фахівців усіх досліджуваних функціональних підрозділів (наприклад кредитного відділу, відділу цінних паперів, валютного відділу тощо).
Особливості	Одним із позитивних моментів застосування є наявність зворотного зв'язку, що дає змогу експертам коригувати свої судження з урахуванням проміжних усереднених оцінок.
3. Метод фінансових коефіцієнтів	
Суть методу	Полягає у розрахунку відносних показників, які характеризують підприємство з огляду на стан його ліквідності, рентабельності і фінансової стійкості, та в їх подальшому аналізі, який може проводитись таким чином: а) порівняння із встановленими нормативами (нормативний метод); б) порівняння коефіцієнтів певного підприємства з аналогічними показниками інших підприємств цієї ж галузі (порівняльний аналіз); в) порівняння коефіцієнтів певного підприємства з аналогічними показниками фірм, що є провідними у даній галузі.
Особливості	Оціночні коефіцієнти надають аналітику статичну інформацію; відсутня єдина база оптимальних значень фінансових показників, їх рівень змінюється залежно від стану економіки країни; не завжди можна зробити однозначний висновок про те, наскільки кредитоспроможним є позичальник, коли значення одних

	коефіцієнтів відповідають нормативним, а значення інших – ні; інфляція спотворює дані балансових звітів, що негативно впливає на ступінь об'єктивності аналізу, тому фактичні показники не можуть бути єдиною базою оцінки здатності позичальника погасити позику у встановлений строк; підприємство може створити видимість вищих показників; розраховані коефіцієнти фіксують лише мить економічного часу, залишаючи осторонь безперервні динамічні зміни. Відсутність інформації про динамічні процеси збільшує невизначеність відносно фінансового стану підприємства, і ризик при кредитуванні.
4. Метод «снігового кому»	
Суть методу	Послідовність дій в даному методі наступна: – формування генеральної групи експертів на основі об'єктивних показників професійної компетентності (посада, вчене звання, наукова ступінь, публікації за даним напрямком, стаж роботи, класність); кожного з включених до складу робочої групи фахівців просять назвати 3-10 найбільш компетентних, по їх судженню, осіб, яких було б корисно включити до складу робочої групи; формування списку потенційних експертів за фаховою спрямованістю.
Особливості	Метод застосовують до малочисельних генеральних сукупностей, наприклад, експертів з вузької проблеми. Недоліком є те, що через суб'єктивізм до вибірки можуть не потрапити компетентні фахівці. Число турів до зупинки процесу нарощування кому не можна заздалегідь передбачити. Крім того, якщо на першому етапі всі експерти були з одного середовища, дотримувалися в чомусь близьких поглядів чи займалися подібною діяльністю, то і метод «сніжного кому» дасть, швидше за все результати на основі їх суджень, думки й аргументи інших експертів будуть упущені.
5. Метод «дерева цілей»	
Суть методу	Передбачає графічну побудову варіантів рішень, що можуть бути прийняті. Аналізуючи побудовані гілки та використовуючи спеціальні методики розрахунку ймовірності, менеджери оцінюють кожен шлях і потім вибирають найменш ризиковий.
Особливості	При формуванні критеріїв головним є не їх кількість, а те, наскільки повно вони характеризують ціль. Тому метод прагне досягти компромісу між повнотою описування цілей та кількістю критеріїв. При побудові „дерева цілей” необхідно зазначити три умови: 1) відгалуження, що виходять з однієї вершини, мають складати замкнену множину; 2) відгалуження, що виходять з однієї вершини, повинні взаємно виключати одна одну, тобто не може бути часткового співпадіння об'єктів, представлених двома різними гілками; 3) кожна вершина являє собою ціль для всіх своїх відгалужень.
6. Метод «комісії круглого столу»	
Суть методу	Ґрунтується на тому, що призначається чи вибирається комісія, яка наділяється правом попереднього або остаточного висновку, тобто комісія організує «круглий стіл», у рамках якого будуть узгоджуватись думки експертів з метою вироблення єдиної думки
Особливості	Поряд з порівняно швидким рішенням проблеми цей метод має істотний недолік, який полягає в тому, що експерти заздалегідь зорієнтовані на компромісне вирішення проблеми, а це у свою чергу припускає достатнє перекручування результатів прогнозування.
7. Метод євристичного прогнозування	
Суть методу	Передбачають здійснення прогнозних розробок за допомогою логічних прийомів і методичних правил теоретичних досліджень. Конкретні методи прогнозування цієї групи охоплюють дві підгрупи – інтуїтивні та аналітичні. З-поміж основних методів першої групи виокремлюють методи експертної оцінки й «мозкової атаки», а другої – методи морфологічного аналізу, побудови «дерева цілей», інформаційного моделювання, оптимізації.
Особливості	Євристичні методи мають універсальний характер і їх з метою прогнозування розвитку економічної ситуації; за умови нестачі інформації або повної її відсутності; якщо розв'язання сформульованої задачі іншими методами ускладнене; якщо необхідно провести оперативну оцінку діяльності підприємства.
8. Матричний метод	
Суть методу	Дає можливість порівняти різні напрями прогнозу за ступенем важливості для досягнення сукупності цілей або окремої мети. Оскільки розвиток об'єкту прогнозування залежить від значної кількості взаємозалежних факторів, то застосування матричного методу вимагає всю множину різних факторів розбити на групи, причому в кожну з цих груп мають входити лише відносно однорідні фактори. Далі оцінюється вплив цих груп одна на іншу і на досягнення результату.
Особливості	Використовується у випадку експертного прогнозування великих систем. Тоді виникає необхідність узгодження прогнозів окремих компонентів, встановлення і прогнозування основних зв'язків між ними, тобто події в системі мають перехресний вплив, який необхідно виявити.
3. Аналітичні методи	
Є формалізованими, в їх основі закладені математичні методи розрахунку втрат від ризику. Вибирається результативний показник, визначаються фактори, які на нього впливають, розраховуються показник за умов зміни факторів. Для кредитного ризику може застосовуватись через групування кредитів на основі рекомендацій НБУ. Кредити поділяються на групи, в залежності від прострочки платежу та забезпечення, відповідно по кожній групі встановлюється коефіцієнт ризику. Проте, даний метод недосконалий в плані того, що не можливо точно спрогнозувати можливі втрати.	
1. Метод «врахування кредитного ризику при обчисленні ставки відсотка»	
Суть методу	Базується на встановленні фундаментального зв'язку між ризиком та доходом, оскільки вважається, що відсоток за кредитами повинен компенсувати часову вартість грошей та ризик неповернення кредиту, використовуються формули, правила операцій з ймовірностями.
Особливості	Дозволяє обрахувати ставку відсотка за кредитами з різним рівнем ризиковості. Проблемою використання в Україні є неможливість точної оцінки рівня складових ризиків і тому для цього, як правило, використовують метод експертних оцінок. Застосування на практиці потребує певного програмного забезпечення і достатньо високого рівня професіоналізму та фахової підготовки експертів.

2. Сценарний метод	
Суть методу	Оцінка часу протягом якого банк наражається на ризик, його вимір та ймовірність виникнення. Самі сценарії формуються методом експертних оцінок, а потім піддаються аналізу за допомогою математичних моделей. Є прогнозованим, аналітичним та являє собою побудову варіантів розвитку події внаслідок динаміки змін кредитного портфелю. Застосовуються експертні гіпотези зміни факторів, які впливають на кредитний портфель, внаслідок чого він переоцінюється.
Особливості	Як показує практика, не всі фактори ризику можуть бути формалізованими, оскільки існують їх взаємовплив і взаємозумовленість, тому кількісні методи підвищують ефективність управління лише до певної межі, а потім її ефективність знижується. Прогнозування кредитного ризику можливе лише на певний період часу, тобто релевантність моделі з часом має тенденцію до зниження, необхідне періодичне її доопрацювання.
3. Стрес-тестування портфелю (stress-testing)	
Суть методу	Дає можливість спрогнозувати можливість втрат за портфелем внаслідок несприятливих економічних змін в країні. Метод кількісної оцінки ризику, який полягає у визначенні величини неузгодженої позиції, яка наражає банк на ризик та у визначенні шокової величини зміни зовнішнього фактора – валютного курсу, процентної ставки тощо. Поєднання цих величин дає уявлення про те, яку суму збитків чи доходів отримає банк, якщо події розвиватимуться за закладеними припущеннями. Широко використовується для оцінки кредитного ризику, ризику ліквідності, валютного ризику, ризику зміни процентної ставки та вартості активів.
Особливості	Для достовірної оцінки ймовірності дефолту, кореляції та інших параметрів, необхідні історичні дані за значну кількість років, що є проблематичним явищем в нашій країні. Внаслідок індивідуальності профілю кредитного ризику кожного банку, а також відсутності уніфікованих та загальноприйнятих стандартів у проведенні стрес-тестування, банки повинні самостійно розробляти моделі їх проведення, ґрунтуючись на методиках статистичного прогнозування дефолту, моделі Мертона, аналізу матриць міграції Маркова. Стрес-тести не оцінюють ймовірність настання події, а лише наслідки від її реалізації. Не можуть коректно змодельовати наслідки стресових сценаріїв для банків, оскільки аналізують кризове явище поверхнево, без системного підходу, який передбачає оцінку впливу усіх чинників ризику на об'єкт дослідження.
4. Аналіз чутливості	
Суть методу	Є одним з найпростіших методів врахування чинників невизначеності, характерних для оцінювання проєктів у бізнесі, за його допомогою з'ясовують, які з параметрів проєкту можна віднести до найбільш «ризикованих». Аналіз чутливості може здійснюватися двома етапами. Перший – формування моделі (за допомогою програмно-технічного комплексу), яка визначає математичні співвідношення між змінними (параметрами), що стосуються прогнозування (планування) очікуваних результатів. Другий – аналіз чутливості, що дає змогу ідентифікувати найважливіші (як чинники ризику) змінні в моделі оцінки об'єкта (проєкту). Його суть полягає у вимірюванні чутливості основних показників, наприклад, ефективності проєкту залежно від випадкової зміни чинників (тієї чи іншої змінної величини параметра). Наприклад, зростання чи падіння норми доходу залежно від зростання чи спаду експлуатаційних витрат.
Особливості	Використання методу є дещо обмеженим, адже він спирається на аналіз впливу на оцінку значення показника економічного ефекту чи ефективності, зокрема, норми доходу проєкту, лише окремих чинників (їх окремого впливу). Тоді як істотне значення має їх інтегральний вплив. Тому необхідне вираховування ефекту синергізму. Аналіз не враховує взаємозв'язку (взаємозалежності) між прогнозованими чинниками (змінними), тому результати аналізу ризиків можуть бути деформованими.
5. Метод достовірних еквівалентів	
Суть методу	Здійснюється коригування очікуваних значень потоку платежів шляхом введення спеціальних понижуючих коефіцієнтів з метою приведення очікуваних надходжень до величин платежів, отримання яких практично не викликає сумнівів і значення яких можуть бути достовірно визначені.
Особливості	Більш детально характеризує можливості прояву тих чи інших ризиків. Недоліками є складність розрахунку коефіцієнтів вірогідності, адекватних ризику на кожному етапі здійснення кредитного проєкту; неможливість здійснення аналізу імовірнісних розподілів ключових параметрів його успіху.
4. Моделі комплексного аналізу	
Дозволяють агрегувати кількісні та якісні характеристики позичальника. Широко використовуються банками, які часто не можуть визначити саме ті показники, які будуть відповідати реальному стану підприємства. Модель носять «емпіричний» характер, недостатня теоретико-методологічна опрацьованість, слабе використання математичного апарату. Основний акцент в їх реалізації робиться на суб'єктивну думку експертів. Дозволяє скоротити час аналізу кредитних заявок і бізнес-планів та термін прийняття кредиторами рішення щодо надання кредиту. Показники охоплюють увесь спектр діяльності та характеристику позичальника. Пристосованість та адекватність показників до змін в економічній та політичній ситуації в країні. Відсутність кількісної інтерпретації зазначених показників та чіткого розподілу показників за класами на основі проведеного дослідження	
1. Правило «шести сі»	
Суть методу	Використовується у практиці американських банків, де критерії відбору клієнтів позначені словами, що починаються на букву «сі»: character (характер особистості позичальника, репутація); capacity або cash flow (спроможність вчасно повернути кредит, фінансові можливості або потік грошових коштів); capital (капітал, майно, величина акціонерного капіталу); collateral (забезпечення, види та вартість активів); conditions (економічна кон'юнктура та її перспективи); control (контроль, відповідність кредитної заявки описові кредитної політики банку).
Особливості	Таким чином, менеджери кредитних відділів американських банків при підготовці кредитних меморандумів складають детальний звіт не тільки про основні характеристики діяльності позичальника

	(загальні відомості, дані про керівництво та його зміни, рейтингова оцінка акцій, облігацій і векселів, фінансові результати, інші кредитори), а й про галузь, де він працює, характер ринку його продукції тощо, причому такий меморандум складається за стандартною схемою з конкретними висновками та пропозиціями менеджера. Використання загальної схеми такого аналізу дає змогу мати чітко та повне уявлення про характер і особливості діяльності позичальника.
2. CAMPARI	
Суть методу	Методика, заснована на аналізі ділового ризику використовує якісні фактори при оцінці позичальника . Діловий ризик пов'язаний з безперервністю кругообігу оборотних коштів , з імовірністю не завершена ефективно цей кругообіг . Аналіз такого ризику дозволяє прогнозувати достатність джерел погашення позикових коштів. С – character – характеристика або репутація позичальника (його особисті якості); А – ability – здатність клієнта до повернення кредиту; М – margin – очікувана банком дохідність (маржа) кредитної операції; Р – purpose – мета (для чого береться позика); А – amount – загальна сума кредиту; R – return – умови повернення позики; І – insurance – страхування ризику неповернення кредиту.
Особливості	Методика CAMPARI полягає у почерговому виділенні з кредитної заявки і фінансових документів, що додаються, найсуттєвіших чинників, які визначають діяльність клієнта в їх оцінці та уточненні після особистої зустрічі з клієнтом. Грунтуються на послідовному розгляді зафіксованих у кредитній заявці та фінансових документах найсуттєвіших факторів, що характеризують клієнта, з метою виявлення потенційного ризику надання конкретної позики. Звертає увагу на експозицію грошових потоків та кредитних потреб, засоби погашення боргу та ціль надання кредиту
3. PARTS	
Суть методу	Застосовується банками Великобританії і розшифровується як: Р – purpose – призначення, мета кредиту; А – amount – суму, розмір кредиту; R – repayment – оплата, повернення заборгованості (основного боргу та відсотків); Т – term – термін; S – security – застава, забезпечення кредиту.
Особливості	Методика вдало поєднує аналізу особистих та ділових якостей клієнта.
4. PARSER	
Суть методу	Застосовують в англійських клірингових банках. Р – Person – інформація про особу – потенційного позичальника, його репутацію; А – Amount – обґрунтування суми запрошеного кредиту; R – Repayment – можливості погашення кредиту; S – Security – оцінка забезпечення; E – Expediency – доцільність кредиту; R – Remuneration – винагорода банку (відсоткова ставка) за ризик надання кредиту.
Особливості	Грунтуються на послідовному розгляді зафіксованих у кредитній заявці та фінансових документах найсуттєвіших факторів, що характеризують клієнта, з метою виявлення потенційного ризику надання конкретної позики. Акцентує увагу на доцільності надання кредиту.
5. MEMO RISK	
Суть методу	Management – управління Experience – досвід Market – ринок Operations – діяльність Repayment – погашення Interest – процент Security – забезпечення Kontrol – контроль
Особливості	Звертає увагу на досвід позичальника та контроль за його діяльністю
6. 4FC	
Суть методу	Management Quality – якість управління Industry Dynamics – динаміка галузі Security Realization – ліквідність застави Financial Condition – фінансові умови.
Особливості	Акцентує увагу на загальному середовищу бізнесу позичальника, специфіка галузі, динаміки та фінансовому становищі позичальника та оцінці його бізнесу.

Примітка: узагальнено та сформовано авторами на основі [29; 61; 75; 97; 118; 138; 151; 152; 154; 159; 182; 184; 253; 302]

Розподіл повноважень при прийнятті рішень щодо кредитної діяльності банку та управління кредитним ризиком

Орган прийняття рішень	Повноваження
Спостережна Рада	<ul style="list-style-type: none"> - затвердження в межах своєї компетенції положення, якими регулюються питання, пов'язані з діяльністю банку; - прийняття рішень щодо проведення кожної конкретної кредитної/інвестиційної операції та щодо таких із них, що мають ознаки правочину із заінтересованістю; - прийняття рішень про зміну умов укладених договорів та договорів забезпечення – за необхідності, за активними операціями, рішення про проведення яких початково приймалось Спостережною радою Банку - затвердження Бізнес-плану з врахуванням кредитного ризику, встановлення рівня толерантності до ризику.
Правління Банку	<ul style="list-style-type: none"> - прийняття рішення про створення постійно діючих комітетів/комісій Банку, визначення порядку їх діяльності та меж повноважень; затвердження положень про їх діяльність встановлення їх компетенції, в тому числі затвердженням внутрішніх документів Банку, що визначають правила, процедури, порядок проведення банківських операцій та інших угод, порядок взаємодії структурних підрозділів центрального апарату Банку, його філій; - прийняття рішень щодо проведення кожної конкретної кредитної/інвестиційної операції у сумі від 10% регулятивного капіталу Банку (з урахуванням Нормативу великих кредитних ризиків (Н8), встановленого НБУ), визначення умов її проведення, а також прийняття рішень щодо зміни умов укладених договорів (кредитних та/або договорів забезпечення) за такими операціями; - прийняття рішення щодо прийняття Банком кредитного ризику у випадках, визначених чинним законодавством України, Статутом Банку та внутрішніми нормативними документами; - прийняття рішення щодо прийняття Банком кредитного ризику у випадках, коли умови кредиту не відповідають чинним параметрам кредитного продукту та (або) лімітам на прийняття рішення, наданим Кредитно-Інвестиційному комітету; - практична реалізація Концепції управління щодо здійснення кредитних операцій в межах толерантності до кредитного ризику; - визначення політики Банку у сфері управління ризиками, забезпечення умов для її ефективної реалізації, організація процесу управління ризиками в Банку, визначення підрозділів, що відповідальні за управління ризиками; - затвердження внутрішніх нормативних документів Банку, що регулюють його поточну діяльність, в тому числі з питань кредитування та політики управління ризиками; - визначення політики Банку за основними напрямками діяльності; - затвердження результатів моніторингу ступеня схильності Банку до ризиків; - визначення шляхів реалізації пріоритетних сегментів кредитування.
Комітет по ризиках	<ul style="list-style-type: none"> - управління сукупними ризиками в рамках повноважень, вимог і обмежень, затверджених рішеннями Правління Банку, в тому числі: <ol style="list-style-type: none"> 1) затвердження регламентів управління апетиту до ризику, включаючи перелік окремих метрик апетиту до ризику, його величину, визначення зв'язку між ним, бізнес-планом і стратегією; 2) розподілення апетиту до ризику по банківських структурах, затвердження структури і рівня достатності капіталу Банку; 3) схвалення і представлення для затвердження Правлінню політики з управління виділеними групами ризиків (на рівні банку, окремої структурної одиниці); 4) схвалення і представлення для затвердження Правлінню Положення про Комітети за видами ризику; 5) здійснення моніторингу та контролю за використанням апетиту до ризику на періодичній основі; 6) затвердження цілей і визначення підходів до роботи з проблемними активами.

Департамент ризиків	<p>- розроблення, впровадження, супроводження та вдосконалення системи управління ризиками Банку на консолідованій основі на умовах відповідності вимогам стратегії розвитку Банку, рекомендаціям Базельського комітету з банківського нагляду і кращій світовій практиці:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) формування процесів ідентифікації ризиків, показників, що характеризують рівень ризику («ризик-метрики»), моделі та процедури оцінки ризиків Банку; 2) формування процесів та інструментів управління ризиками Банку (технологічні регламенти, системи розподілу повноважень, системи лімітів, інструменти хеджування, страхування тощо); 3) формування вимог до інформаційних систем Банку (баз даних, обсяг даних, програмних комплексів), необхідних для виконання своїх завдань; 4) забезпечення функціонування процесів ідентифікації ризиків Банку, прийняття домінуючої участі в процесах ідентифікації ризиків банку, методологічна підтримка структурних підрозділів Банку в процесі ідентифікації; 5) оцінка і аналіз ризиків Банку, формування пропозицій для Керівництва, уповноважених співробітників, структурних підрозділів, колегіальних органів з управління ризиками Банку; 6) формування комплексної системи звітності з ризиків та безпосередня підготовка звітів за ризиками для Керівництва Банку, органів управління та інших колегіальних органів, які здійснюють управління ризиками Банку, в обсязі, необхідному для прийняття рішень; 7) здійснення контролю за функціонуванням системи управління ризиками Банку; 8) оцінка втрат в результаті реалізації ризиків, аналіз адекватності застосовуваної методології управління ризиками; валідація моделі, що використовуються для оцінки та агрегації ризиків; 9) формування політики створення резервів на можливі втрати (у тому числі втрати по позиках) відповідно до вимог НБУ, Міжнародних стандартів фінансової звітності («МСФЗ») і інших вимог; 10) формування вимог до процедур оформлення та методів оцінки забезпечення за зобов'язаннями контрагентів; 11) прийняття участі у розробці та впровадженні процедур щодо простроченої та проблемної заборгованості; 12) аналіз ефективності процедур, що застосовуються для управління проблемною заборгованістю.
Комітет по активах і пасивах	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення управління активами та пасивами Банку з метою максимізації прибутку за умови збереження оптимального рівня ліквідності та ринкових ризиків; - здійснення управління ризиками ліквідності та кредитним ризиком Банку; - здійснення управління ризиками, в тому числі валютними, процентними і ринковими ризиками, (за винятком ринкових ризиків, що відносяться до сфери відповідальності Комітету з ризиків); - здійснення управління структурою і достатністю капіталу Банку в рамках встановлених вимог і обмежень; - здійснення моніторингу та контролю використання лімітів ризиків у тому числі валютних, процентних та ринкових ризиків; - затвердження внутрішніх нормативних документів з управління виділеними групами ризиків, у тому числі валютними, процентними і ринковими ризиками.
Служба (департамент) внутрішнього аудиту	<p>Департамент внутрішнього аудиту підпорядкований безпосередньо Спостержній раді Банку, здійснює діяльність за затвердженою нею планом і звітує їй про результати проведеної роботи, що дозволяє забезпечити необхідний рівень незалежності. Спостереження та рекомендації Департаменту внутрішнього аудиту розглядаються вищим керівництвом Банку, після чого здійснюються коригувальні заходи для усунення виявлених недоліків. Повноваження у:</p> <ul style="list-style-type: none"> - сфері управління ризиками – щодо ефективності процесів управління ризиками на підставі оцінки таких категорій: цілі банку відповідають його місії; істотні ризики виявляються й оцінюються; вибираються такі заходи реагування на ризики, які дозволяють утримувати ризики в рамках ризик-апетиту; інформація, що стосується ризиків, вчасно фіксується й передається всередині банку, що дає можливість персоналу,

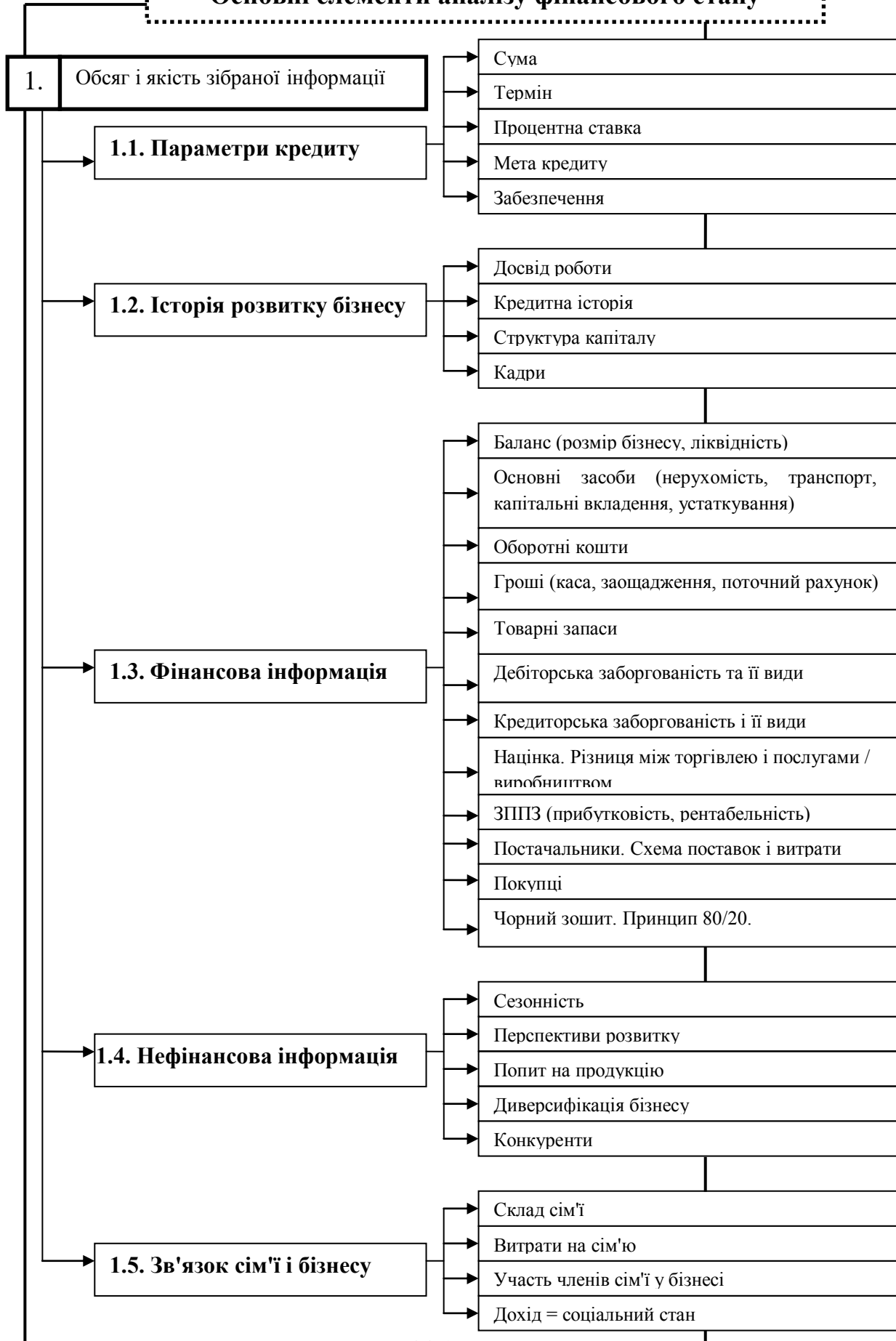
	<p>виконавчому керівництву й Раді виконувати свої обов'язки.</p> <ul style="list-style-type: none"> - проводить перевірку і оцінку системи внутрішнього контролю Банку, ефективності використовуваних процесів і процедур внутрішнього контролю, виявляє і аналізує проблеми, пов'язані з його функціонуванням; - проводить перевірку повноти застосування та ефективності прийнятої в Банку методології оцінки ризиків і процедур управління ризиками; - інформує Керівництво Банку про виявлені проблеми, ризики, порушення та недоліки; - формує вимоги до організації функції внутрішнього аудиту в тому числі розробляє і актуалізує єдині стандарти і вимоги до організаційної структури, розподілу повноважень, процесам і процедурам внутрішнього аудиту; - у сфері внутрішнього контролю – визначає, чи є адекватними механізми контролю, що використовуються (відповідно до існуючих критеріїв адекватності) і чи сприяє контроль досягненню цілей системи; <p>Здійснює контроль:</p> <ul style="list-style-type: none"> - за дотриманням встановлених Банком вимог до організації функції внутрішнього аудиту; - за своєчасністю інформування підрозділами внутрішнього аудиту для Банку про прийняті заходи контролю, неадекватні рівню ризику.
Кредитна рада	<p>Кредитна рада – це вибірний колегіальний орган, компетенція якого охоплює питання, пов'язані із прийняттям Банком кредитних ризиків. До зони відповідальності Кредитної ради належить:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розгляд і прийняття рішень за кредитними операціями Банку (кредитування, факторинг, лізинг, надання гарантій тощо); - визначення строків надання й умов кредиту; - моніторинг якості кредитного портфеля Банку; - моніторинг обсягів резервування для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями відповідно до вимог МСФЗ; - прийняття рішень про порядок та умови погашення проблемної заборгованості; - оцінка національних і галузевих ризиків із погляду управління кредитним портфелем; - контроль діяльності й рішень Кредитного комітету; - затвердження та винесення на узгодження з Наглядовою радою і Правлінням Банку методологічних і нормативних документів у сфері кредитної політики.
Кредитно-інвестиційний комітет	<ul style="list-style-type: none"> - затвердження загальних умов кредитування за кредитними продуктами Банку на підставі та в межах діапазону ставок, рекомендованого КУАП в розрізі напрямків бізнесу, строків, валют кредитування та внесення змін до них; - визначення засад та прийняття рішень про проведення Банком активних операцій в національній/іноземній валютах з банками, юридичними особами та іншими суб'єктами підприємницької діяльності, з фізичними особами, в тому числі надання кредитів, лізинг, факторинг, надання гарантій/порук за грошовими зобов'язаннями, активних операцій з цінними паперами, депозитних операцій на міжбанківському ринку, здійснення інвестицій; - встановлення граничних сум (лімітів) операцій на банки–контрагенти, на здійснення активних міжбанківських операцій, на вкладення в боргові цінні папери (облігації, векселі) у розрізі емітентів і видів цінних паперів; - прийняття рішень щодо проведення кожної конкретної кредитної/інвестиційної операції (в тому числі кредитів овердрафт) у сумі до 10% регулятивного капіталу Банку, визначення умов її проведення (з урахуванням затверджених умов кредитного продукту та/або меж діапазону процентних ставок, рекомендованих Комітетом по управлінню активами і пасивами Банку в розрізі напрямків бізнесу, строків, валют кредитування), а також прийняття рішень щодо зміни умов укладених договорів (кредитних та/або договорів забезпечення) за такими операціями; - щомісячний аналіз стану кредитного та інвестиційного портфеля Банку, оцінка ризику, класифікація кредитного портфеля, прийняття рішення про формування резервів на покриття можливих збитків від їх знецінення; - прийняття рішень щодо класифікації кредитного портфеля за категоріями забезпеченості та групах ризику відповідно до вимог нормативно-правових актів Національного банку України;

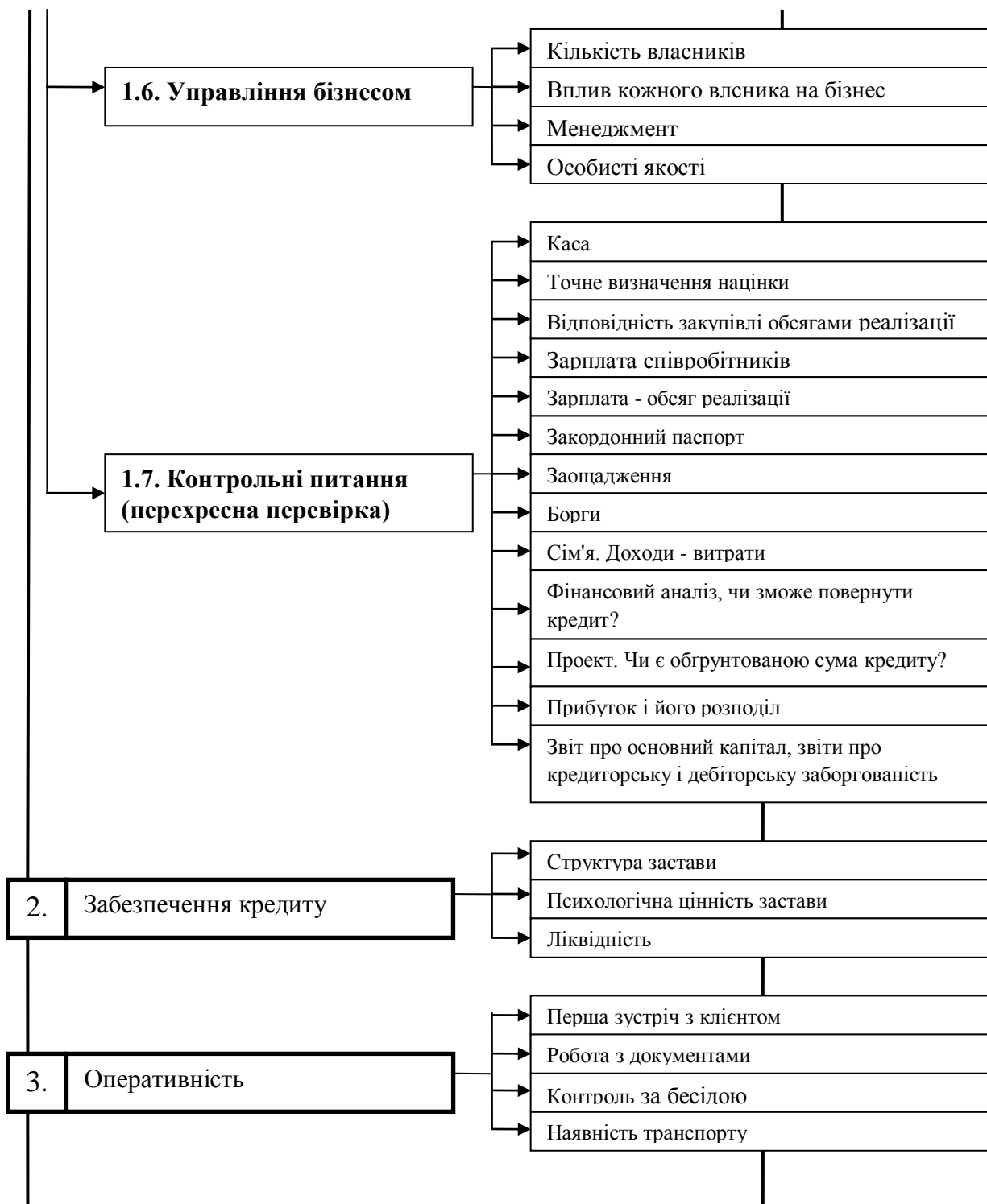
	<ul style="list-style-type: none"> - прийняття рішень щодо делегування (надання) повноважень/встановлення лімітів Кредитному комітету з мікрокредитування, Комітету з роздрібною кредитування, кредитним комісіям філій/відділень Банку; - прийняття рішень про проведення кредитних операцій, параметри яких перевищують ліміти/повноваження Кредитного комітету з мікрокредитування, Комітету з роздрібною кредитування, кредитних комісій філій/відділень Банку, та з інших питань, що знаходяться за межами повноважень зазначених колегіальних органів; - внесення на розгляд Правління Банку питань, що перевищують ліміт повноважень КК. - здійснення управління кредитними ризиками Банку (за винятком кредитних ризиків, що відносяться до сфери відповідальності Комітету з ризиків); - затвердження лімітів кредитного ризику відповідно до наданих повноважень; - затвердження методології з кредитних ризиків Банку; - затвердження делегування повноважень для інших комітетів; - здійснення моніторингу якості кредитного портфеля Банку;
Кредитний комітет з роздрібною кредитування	<ul style="list-style-type: none"> - прийняття рішень по кредитуванню фізичних осіб в межах власного ліміту повноважень, який встановлюється Кредитно-Інвестиційним комітетом; - подання на розгляд Кредитно-Інвестиційного комітету Банку пропозицій щодо затвердження/зміни умов кредитування фізичних осіб за діючими кредитними продуктами Банку; - розгляд заяв/документів та прийняття рішень за кредитними операціями, що перевищують ліміт повноважень Кредитної комісії філії/ відділень.
Кредитний комітет з малого і середнього бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> - визначення умов кредитування клієнтів МСБ, а саме: суму кредиту або траншу за кредитною лінією, строку кредитування, порядку видачі і погашення кредиту, розміру винагороди Банку з кредиту, цілей кредитування, складу і суми забезпечення, питань про реєстрацію застави рухомого майна (крім майна, що підлягає обов'язковій державній реєстрації) і страхування предметів застави; - моніторинг кредитних зобов'язань позичальників МСБ, стану кредитного портфелю МСБ філії/відділень, тенденцій змін у його структурі та впровадження заходів щодо його покращання; - зміна умов кредитування, продовження строків діючих кредитів МСБ та рішення щодо надання позичальником додаткового забезпечення; - класифікації кредитних зобов'язань МСБ за категоріями ризику.
Інші структурні підрозділи	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення окремих функцій управління ризиками відповідно до вимог кредитної політики та інших внутрішніх нормативних документів; - впровадження системи управління ризиками, в тому числі, в частині вимірювання ризиків і стрес-тестування (локальна підтримка розробки моделей ризиків - PD, скорингових карт, LGD, EaD, VaR, розробка та впровадження методик управління видами ризиків - ліміти ризику, політики резервування); - управління методологією кредитного процесу (роздрібною та корпоративного) на локальному рівні, у відповідності зі стандартами (постійне управління і контроль ризиків, моніторинг лімітів та резервів, управління проблемними активами (корпоративний кредитний ризик, роздрібний кредитний ризик), управління заставами, портфельний аналіз - якість кредитів, лімітна дисципліна, контроль нормативів); - звітність за ризиками та автоматизація процесів управління ризиками (автоматизація процесів, впровадження моделей в ІТ-системах - бізнес-вимоги і технічні вимоги, управління даними та надання даних про портфелі, операційних втратах, звітність).

Примітка: Узагальнено та сформовано авторами на основі звітів про діяльність банків України

Основні елементи аналізу фінансового стану

Рис. М.1 Основні елементи аналізу корпоративного позичальника
(складено авторами)

**Фінансові коефіцієнти, що використовуються для розрахунку
інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи
(за методикою НБУ) [228]**

Фінансовий коефіцієнт	Характеристика	Формула розрахунку
1. K_1, MK_1 – коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня)	Здатність підприємства покривати поточні зобов'язання оборотними активами.	$\frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$
2. K_2, MK_2 – проміжний коефіцієнт покриття	Здатність підприємства розраховуватися за своїми поточними зобов'язаннями монетарними оборотними активами. Характеризує очікувану платоспроможність боржника в короткостроковому періоді.	$\frac{\text{Монетарні оборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$
3. K_3, MK_3 – коефіцієнт фінансової незалежності	Питома вага власного капіталу в загальному обсязі джерел фінансування. Характеризує ступінь залежності підприємства від позичкових джерел фінансування.	$\frac{\text{Власний капітал}}{\text{Валюта балансу (пасив)}}$
4. K_4, MK_4 – коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом	Рівень фінансування необоротних (довгострокових) активів за рахунок власного капіталу підприємства.	$\frac{\text{Власний капітал}}{\text{Необоротні активи}}$
5. K_5 – коефіцієнт рентабельності власного капіталу	Ефективність використання капіталу підприємства, інвестованого власниками.	$\frac{\text{Чистий прибуток/збиток}}{\text{Інвестований власний капітал}}$
6. MK_5 – коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Здатність підприємства розраховуватися за кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги виручкою від реалізації продукції.	$\frac{\text{Чиста виручка від реалізації}}{\text{Кредиторська заборгованість}}$
7. K_6, MK_6 – коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності	Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності до оподаткування та здійснення витрат, пов'язаних із запозиченнями.	$\frac{\text{Фінансові результати від операційної діяльності}}{\text{Чиста виручка від реалізації}}$
8. K_7 – коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності	Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності до оподаткування, здійснення фінансових витрат та нарахування амортизації.	$\frac{\text{Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування}}{\text{Фінансових витрат та нарахування амортизації}}$ $\frac{\text{Чиста виручка від реалізації}}{\text{+ інші операційні доходи}}$
9. MK_7 – коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами до оподаткування	Характеризує рентабельність продажу за фінансовими результатами до оподаткування.	$\frac{\text{Фінансовий результат до оподаткування}}{\text{Разом чисті доходи}}$
10. K_8, MK_8 – коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком	Характеризує ефективність використання (рентабельність) активів підприємства.	$\frac{\text{Чистий прибуток (збиток)}}{\text{Валюта балансу (актив)}}$
11. K_9, MK_9 – коефіцієнт оборотності оборотних активів	Характеризує ефективність використання оборотних активів підприємства.	$\frac{\text{Чиста виручка від реалізації}}{\text{Оборотні активи}}$
12. K_{10} – коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами від звичайної діяльності	Здатність підприємства розраховуватися з боргами за рахунок внутрішніх фінансових джерел.	$\frac{\text{Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування}}{\text{Фінансових витрат та нарахування амортизації}}$ $\frac{\text{Довгострокові та поточні зобов'язання}}{\text{Довгострокові та поточні зобов'язання}}$
13. MK_{10} – коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами до оподаткування	Здатність підприємства розраховуватися з боргами за рахунок фінансового результату.	$\frac{\text{Фінансовий результат до оподаткування}}{\text{Довгострокові та поточні зобов'язання}}$

Моделі оцінки кредитного ризику на основі VAR

Назва моделі	Суть моделі	Переваги	Недоліки
<i>модель CreditRisk+ (актуарний підхід)</i>	Заснована на моделюванні дефолту	<ul style="list-style-type: none"> - ймовірність дефолту не є постійною величиною, а може змінюватись; -аналітичний метод розрахунку кредитного VaR; - порівняно невеликий обсяг вхідних даних; - врахування макроекономічних факторів при оцінці ймовірності дефолту; - простота та швидкість обчислення, а також можливість простої технічної реалізації. 	<ul style="list-style-type: none"> - спрощеність, не аналізує причини виникнення дефолту - неможливість інтегрувати кредитний ризик з ринковим - використання гіпотези про нормальний розподіл, що практично унеможливило використання аналітичного методу розрахунку кредитного VaR за сучасних умов; - призначена лише для оцінки дефолту і не дає змоги визначити втрати від інших кредитних подій;
<i>система KMV Portfolio Manager</i>	Кредитний ризик не ототожнюється лише з дефолтом, а визначається як зміна майбутньої ринкової вартості активів	<ul style="list-style-type: none"> - оцінка ймовірності дефолту та кореляції між дефолтами розраховується на основі доступної інформації (ринкових цін на акції); - точний та своєчасний прогноз ймовірності дефолту; - можливість визначення структури оптимального портфелю через зміну питомої ваги існуючих позицій, розрахунку справедливої ціни активам, рівня капіталу, необхідного для підтримки портфелю та вкладів кожного наступного активу в загальний профіль портфельного ризику. 	<ul style="list-style-type: none"> - залежність від даних фінансової звітності; - необхідність повних, точних, ретроспективних даних.
<i>система Creditmetrics</i>	Заснована на концепції ризикової вартості як підсумкової міри ризику, необхідної для розрахунку розміру капіталу банку	<ul style="list-style-type: none"> - використання моделювання методом Монте-Карло, який є більш універсальним та дозволяє отримати проміжні сценарії і більш точну оцінку з огляду на велике число реалізації; - висока точність та здатність моделювати практично всі змінні; - простий та гнучкий, що дозволяє один раз запрограмувати алгоритм та використовувати його для всіх розподілів; -дозволяє створити єдиний критерій оцінки кредитного ризику по різних кредитних інструментах; - розподілення капіталу з врахуванням ризику 	<ul style="list-style-type: none"> - ігнорування факторів ринкового ризику, а саме випадкових змін відсоткових ставок та валютних курсів; - необхідність значної роботи по збору, систематизації та обробки статистичної інформації щодо зміни якості кредитів, кредитного ризику.
<i>модель Credit Portfolio View (оптимально-теоретичний підхід)</i>	Врахування впливу макроекономічних показників на кредитний ризик портфеля	<ul style="list-style-type: none"> - врахування впливу макроекономічної та галузевої кон'юнктури на ймовірність дефолту контрагента; - побудована на основі підходу “зверху вниз”; - ототожнення кредитного ризику не лише з дефолтом, а й з зміною майбутньої ринкової вартості активів 	<ul style="list-style-type: none"> -відсутність можливості детально аналізувати кредитний ризик за окремими контрагентами.

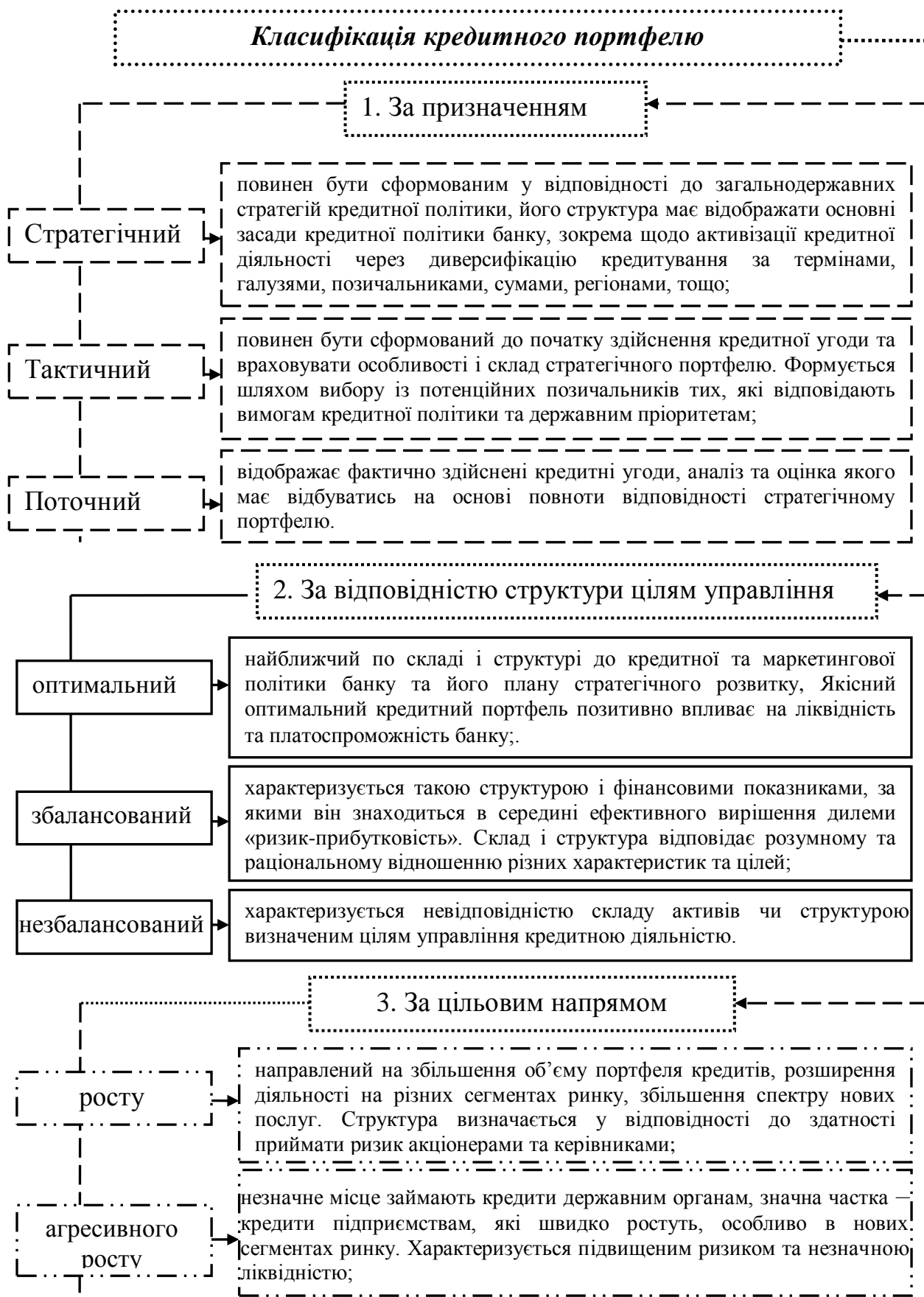
Примітка: узагальнено та сформовано авторами на основі [61; 179; 304; 306]

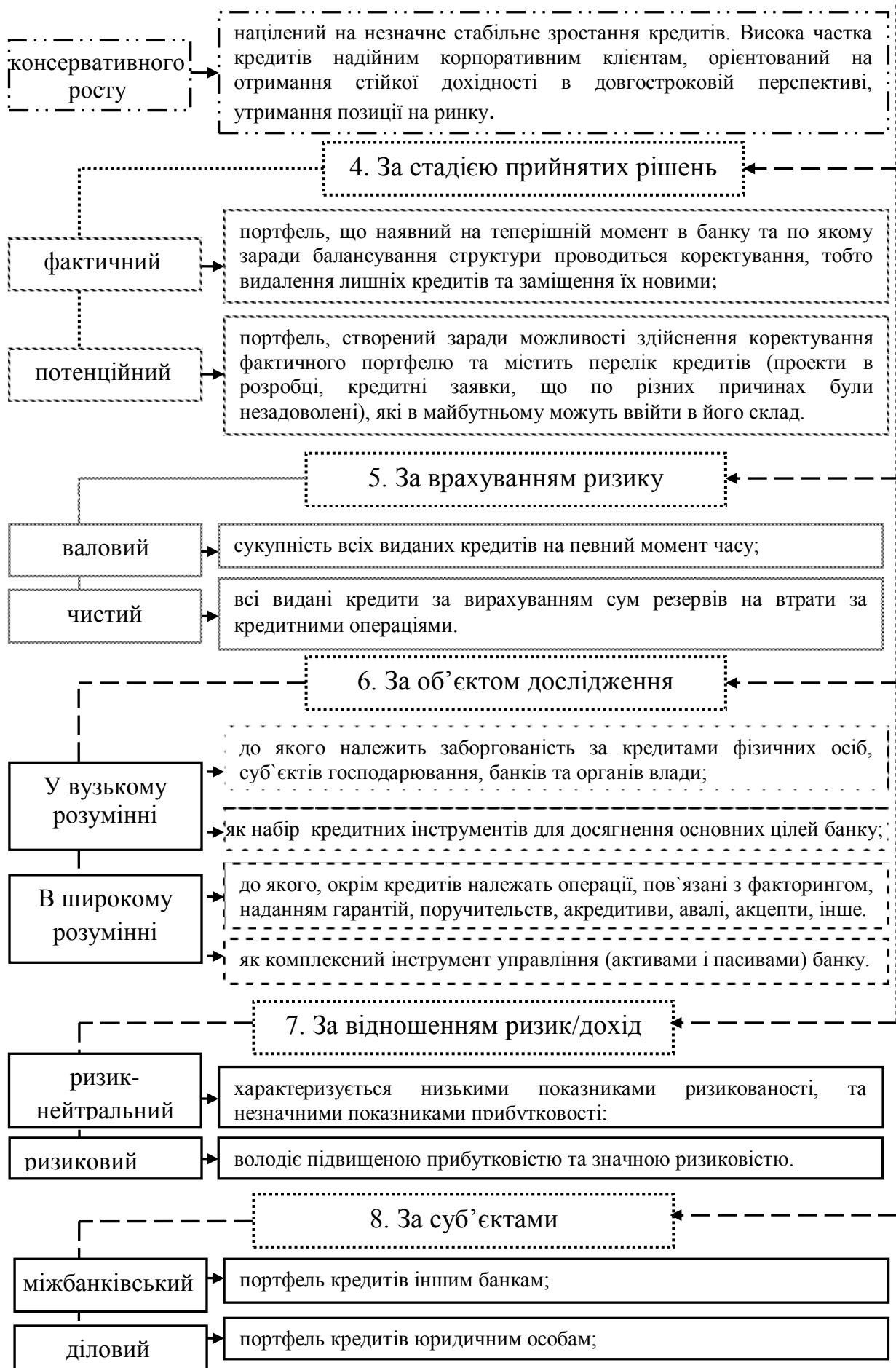
Технологічна схема проведення моніторингу кредитного ризику банку

Терміни проведення	Відповідальні особи	Зміст моніторингу
Розподіл обов'язків		
Кредитний експерт		Кредитний адміністратор
Пошук клієнта, перша співбесіда з клієнтом, проведення фінансово-економічного аналізу бізнесу клієнта; надання необхідного пакету документів клієнта відповідальним підрозділам для формування фахового висновку; формування резюме клієнта з урахуванням отриманих фахових висновків; винесення питання на Кредитний комітет з щодо можливості проведення кредитної операції; підготовка та оформлення усіх необхідних договорів по кредитній операції; перевірка предмету забезпечення за кредитною операцією; систематичний моніторинг фінансового стану (моніторинг бізнесу) позичальника; перевірка цільового використання кредитних коштів безпосередньо за місцем ведення бізнесу позичальника; за необхідності, здійснює фінансово-економічний аналіз позичальника з метою реструктуризації його кредитної заборгованості.	формує кредитну справу позичальника; контролює виконання умов видачі кредиту, зазначених в протоколі Кредитного комітету та в кредитному договорі; здійснює надання кредитних коштів позичальнику; здійснює перевірку цільового використання кредитних коштів відповідно до наданих позичальником платіжних документів; здійснює поточний моніторинг кредитної операції; контролює своєчасне страхування предмету застави/іпотеки; здійснює контроль за своєчасним погашенням позичальником нарахованих процентів за кредитом; здійснює контроль за виконанням позичальником графіка погашення кредитної заборгованості; за необхідності, ініціює перед керівництвом підрозділу кредитування питання щодо реструктуризації кредиту позичальника.	
Перевірка цільового використання кредитних коштів		
проводиться через 15 днів після надання позичальнику кредиту	<i>Кредитний адміністратор</i>	перевіряє цільове використання кредитних коштів на основі наданих позичальником документів, що підтверджують право власності клієнта на майно, що було придбано за рахунок кредитних коштів (квитанції про сплату, сплачені рахунки-фактури, накладні або акти закупки, , а також наявність товарно-матеріальних цінностей та ін.).
	<i>Кредитний експерт</i>	перевіряє цільове використання кредитних коштів безпосередньо за місцем ведення бізнесу позичальником.
Моніторинг забезпечення		
здійснюється відповідно до вимог відповідних внутрішніх нормативних документів банку	<i>Кредитним експертом та представником Департаменту безпеки та захисту інтересів банку</i>	перевірка забезпечення кредитів проводиться на предмет наявності, умов збереження і технічного стану заставного майна.
Моніторинг поточних платежів за кредитом		
не пізніше, ніж за день до чергового внеску з повернення кредиту	<i>Кредитний адміністратор</i>	щомісячно повідомляє позичальника щодо необхідності здійснення погашення кредиту шляхом проведення телефонних переговорів
Моніторинг фінансово-економічного стану клієнтів		
Періодичність проведення даного виду моніторингу встановлюється в залежності від групи ризику в структурі кредитного портфелю, до якого віднесено кредит: а) стабільна – один раз на півроку. б) контрольована – не рідше одного разу на 3 три місяці. в) загрозлива – екстрено,	<i>Кредитним експертом</i>	з обов'язковим відвідуванням місця ведення бізнесу, відповідно до технології фінансово-економічного аналізу для визначення поточного стану платоспроможності клієнта.

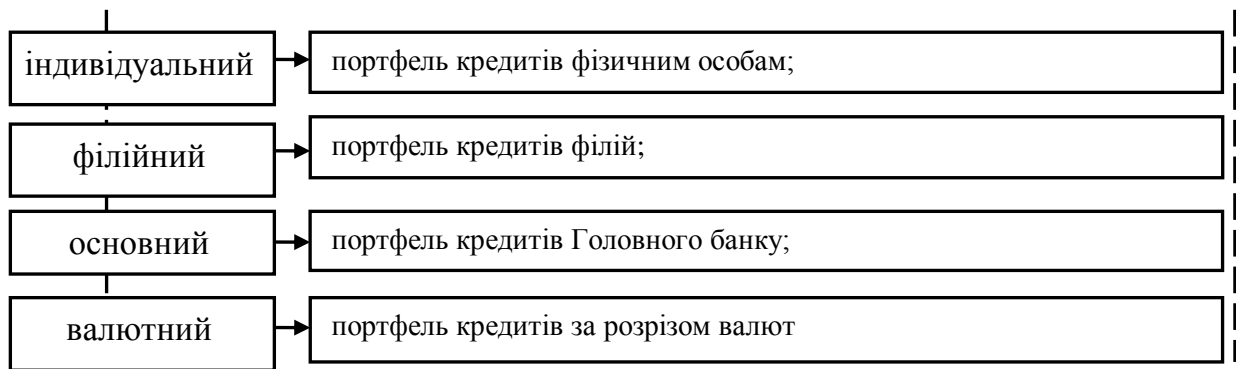
по мірі необхідності, але не рідше одного разу на місяць.		
Моніторинг фінансового стану		
Є обов'язковим в наступних випадках: а) згідно з графіком моніторингу б) при передачі кредиту на супроводження іншому кредитному експерту; в) при появі або загрозі появи простроченої заборгованості; г) при виявленні інших факторів, які можуть викликати проблеми в бізнесі позичальника; д) на вимогу керівництва	<i>Кредитний експерт</i> <i>Кредитний адміністратор</i>	застосовується для виявлення та прогнозування можливих змін у фінансовому стані позичальника.
Робота з простроченою та проблемною заборгованістю		
На наступний день після виникнення простроченого платежу	<i>Кредитний адміністратор</i>	телефонує позичальнику з метою встановлення контакту та визначення часу проведення зустрічі в Банку або на місці ведення бізнесу для проведення моніторингу.
	<i>Кредитний експерт</i>	- з'ясовує причини виникнення простроченої заборгованості, пояснює позичальнику можливі наслідки порушення умов кредитного договору, здійснює повний фінансово-економічний аналіз діяльності позичальника протягом останніх 3-х місяців, здійснює перевірку заставного майна. Обумовлює з позичальником можливі шляхи покриття простроченої заборгованості (часткове погашення кредиту за рахунок поточних надходжень від підприємницької діяльності або заощаджень клієнта; можливість отримання клієнтом позики від третіх осіб для погашення суми заборгованості перед банком), а також обумовлює можливість надання позичальником додаткового забезпечення (підписання договору застави будь-якого майна, договору поруки) або переоформлення договорів застави; - у разі, якщо за попереднім висновком кредитного експерта, джерелом погашення проблемної заборгованості є лише реалізація заставного майна, то він повинен спробувати під час моніторингу досягти домовленості з позичальником на реалізацію такого майна в позасудовому порядку; - на початок кожного місяця, в перший робочий день кредитним експертом готується і направляється у встановленому порядку претензійний лист (відповідно до внутрішніх нормативних документів банку щодо роботи з простроченою та проблемною заборгованістю) на адресу кожного позичальника, у якого виникла прострочена заборгованість за попередній місяць.
	Начальник підрозділу кредитування філії/відділення, а також за необхідності фахівець підрозділу безпеки та захисту інтересів банку	робота по врегулюванню проблемної заборгованості шляхом вказівок, розпоряджень або методологічних рекомендацій кредитним експертам, методом проведення реструктуризації.

Примітка: складено авторами на основі даних фінансової звітності банків

Примітка: складено авторами на основі [41; 49; 63; 219; 238]

Рис. Р.1. Класифікація видів кредитного портфеля банку

Принципи управління кредитним ризиком банку

<i>Назва</i>	<i>Суть</i>
Базові принципи управління	
Цільової спрямованості	направлена на виконання цілей державної кредитної політики, а також отримання доходів при заданому рівні ліквідності і ризиковості. Суть даного принципу зумовлений в першу чергу сприяттям економічного розвитку держави із врахуванням власних інтересів. Розуміючи принцип саме з такої позиції, будь-яка видача кредиту банком буде підпорядкована не лише цілі отримання прибутку, а й державній кредитній стратегії, направленої на розширене відтворенню економіки. Передбачає також виділення головної мети системи кредитного ризик-менеджменту, проведення її декомпозиції на систему впорядковано пов'язаних підцілей і фіксацію послідовності їх досягнення;
Зваженості та узгодженості	обґрунтована з позиції впливу кредитного портфеля на ефективність діяльності як окремого банку так і всієї банківської системи. Означає, що серед різноманітних альтернативних варіантів потрібно обрати такий, що забезпечував би оптимальне співвідношення між ризиком та дохідністю відповідно до загальної стратегії банку;
Обережності	зумовлений тим, що оцінка ризиків здійснюється в умовах невизначеності і динамічності фінансових ринків, а також прийняттям під час оцінки певних допущень, пов'язаних із вірогідним характером ризику. Кожна виконана банком операція несе в собі ризик і має супроводжуватись здійсненням операції, що хеджує, страхує або обмежує її ризик;
Економічності	витрати банку з нейтралізації можливих негативних фінансових наслідків при настанні ризикової події не повинні перевищувати можливі банківські втрати навіть за умов високого ступеня ймовірності настання ризикового випадку;
Комплексності	спрямоване на повний аналіз кредитної діяльності банку для визначення реального рівня кредитного ризику, ліквідності та дохідності, вироблення адекватних заходів впливу нього та факторів, які його зумовлюють. Ризик є інтегральною величиною, яка має визначатися з урахуванням всіх загроз його виникнення та врахування людського чинника;
Участі та інтегрованості	необхідність обов'язкового залучення до процесу управління ризиками всіх рівнів – починаючи від кредитного менеджера до Правління банку. Охоплення в процес управління всіх структурних одиниць, які генерують ризик дозволить сформувати культуру ризику та чіткіше її усвідомлювати при здійсненні кредитної діяльності;
Ефективності	система управління кредитним ризиком має бути спрямована на досягнення максимуму своєї ефективності;
Регламентованості	усі процеси, які відбуваються в банку мають бути підпорядковані певним правилам й відповідати установленим принципам, що обумовлює необхідність в системі правил та норм, які визначають механізм та основи функціонування ризик-менеджменту банку.
Специфічні принципи	
Вибірковості	кредитний портфель повинен формуватись із кредитів, які наділені найвищими показниками якості (стійкий бізнес позичальника, ліквідне забезпечення, хороша кредитна історія тощо);
Усвідомленості	кредитний ризик має прийматись усвідомлено з певною толерантністю до нього і розумінням, що бажання отримати додатковий прибуток може призвести й до негативного розвитку подій. Усвідомленість прийняття тих чи інших видів кредитного ризику є найважливішою умовою нейтралізації його негативних наслідків у процесі управління ним;
Збалансованості	видача кредитних коштів має відповідати сумі залучених ресурсів із

	врахуванням нормативів, встановлених НБУ;
Пріоритетності	в процесі управління особлива увага повинна спрямовуватись на високо ризикові кредити із врахування середовища кредитування та динаміки грошових потоків позичальників. Необхідне чітке розуміння черговості рішень щодо управління кредитним ризиком;
Інформативності	для ефективного управління кредитним ризиком потрібна актуальна, об'єктивна, достовірна, точна, повна інформація щодо джерела його виникнення;
Безперервності та циклічності	означає, що процес управління кредитним ризиком не зупиняється на прийнятому рішенні, етапи управління ним змінюють один одного;
Порівняності	результати порівняння альтернативних варіантів рішень є основою прийняття конкретного рішення та визначають наслідки його реалізації. Можливість порівняння сприяє обґрунтованому вибору з урахуванням рівня ризику у кожному окремому випадку;
Оперативності та гнучкості	система управління кредитним ризиком повинна адекватно та своєчасно реагувати на реальні чи потенційно можливі зміни у виявлених ризик-факторах. Слід також урахувати, що рівень ризику може варіювати вже після прийняття рішення, що потребує систематичного моніторингу. Слід передбачити такі часові відрізки від прийняття управлінського рішення до його виконання, які б дозволяли своєчасно коригувати поведінкові характеристики відкритих кредитних позицій;
Оптимізації дохідності	передбачає зв'язок із принципом кредиту – платності, тобто крім того, що кредити мають мати певну «ціну» у формі процента, її рівень ще й повинен відповідати рівню ризикової діяльності банку;
Ієрархічності та адресності	обов'язковий розподіл центрів відповідальності, адже кредитним ризиком повинен управляти той, хто його створює;
Превентивності	максимально можливе і завчасне виявлення небезпечних значень параметрів стану чи процесу і ініціюючих подій, які створюють загрозу виникнення кредитного ризику, та вжиття конкретних заходів, спрямованих на нейтралізацію цієї загрози або пом'якшення її наслідків;
Мінімізації	кредитний ризик необхідно знижувати настільки, наскільки це можливо, добиватися досягнення розумного компромісу між рівнем дохідності і розміром витрат на її забезпечення;
Толерантності	суб'єкт управління кредитним ризиком забезпечує в межах свого рівня відповідальності таке значення ризику, яке він вважає доцільним, виходячи з наявних у нього ресурсів та існуючих умов;
Відповідності	прийнятий кредитний ризик повинен відповідати не лише очікуваній віддачі від нього, а й фінансовим можливостям банку. Очікуваний розмір витрат банку повинен відповідати тій частці капіталу, яка забезпечує внутрішнє страхування ризиків. В іншому варіанті настання ризикового випадку спричинить собою втрату певної частини доходів, тобто знизить потенціал формування прибутку і темпи майбутнього розвитку. Розмір ризикового капіталу, що включає і відповідні внутрішні резервні фонди, повинен бути визначений банком заздалегідь, і служити межею прийняття кредитного ризику.

Примітка: сформовано та узагальнено авторами на основі [4; 107; 130; 137]

Додаток Т

Таблиця Т.1

Дані щодо обсягу доходів та втрат банку при кредитуванні домогосподарств

Вид кредиту	Обсяг доходу, <i>D</i>	Обсяг втрат, <i>V</i>
Іпотечний кредит на купівлю житла на первинному ринку	172 991,57	52 960,36
Іпотечний кредит на купівлю житла на вторинному ринку	297 172,92	99 434,58
Кредит готівкою	3 779,86	5 516,92
Кредит на купівлю нових автомобілів	85 045,11	36 498,03
Кредит під заставу нерухомості	60 886,36	14 229,52
Кредит під заставу депозиту	2 752,42	955,6
Кредитування під поруку	3 507,05	1 033,87

Таблиця Т.2

Складена платіжна матриця гри, *H*

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7
y_1	172991,6	-52960,4	-52960,4	-52960,4	-52960,4	-52960,4	-52960,4
y_2	-99434,6	297172,9	-99434,6	-99434,6	-99434,6	-99434,6	-99434,6
y_3	-5516,92	-5516,92	3779,86	-5516,92	-5516,92	-5516,92	-5516,92
y_4	-36498	-36498	-36498	85045,11	-36498	-36498	-36498
y_5	-14229,5	-14229,5	-14229,5	-14229,5	60886,36	-14229,5	-14229,5
y_6	-955,6	-955,6	-955,6	-955,6	-955,6	2752,42	-955,6
y_7	-1033,87	-1033,87	-1033,87	-1033,87	-1033,87	-1033,87	3507,05

Таблиця Т.3

Спрощена платіжна матриця *H**

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7
y_1	0	-9296,78	-9296,78	-9296,78	-9296,78	-9296,78	-9296,78
y_2	-5402,03	0	-5402,03	-5402,03	-5402,03	-5402,03	-5402,03
y_3	-5092,17	-5092,17	0	-5092,17	-5092,17	-5092,17	-5092,17
y_4	-5044,61	-5044,61	-5044,61	0	-5044,61	-5044,61	-5044,61
y_5	-4937,04	-4937,04	-4937,04	-4937,04	0	-4937,04	-4937,04
y_6	-4894,15	-4894,15	-4894,15	-4894,15	-4894,15	0	-4894,15
y_7	-4663,24	-4663,24	-4663,24	-4663,24	-4663,24	-4663,24	0

Таблиця Т.4

Дані щодо обсягу доходів та втрат банку при кредитуванні юридичних осіб

Вид кредиту	Обсяг доходу, <i>D</i>	Обсяг втрат, <i>V</i>
Комерційний кредит	59 032,47	28 846,48
Фінансування поповнення оборотних коштів	32 869,45	84 726,24
Лізинг	13 088,41	10 743,39
Кредитна лінія	11 299,10	3 821,06
Кредити для придбання нерухомості та земельних ділянок	349 778,05	156 713,38
Вексельне фінансування	4 359,77	13 487,74
Кредит на купівлю транспортних засобів	63 385,79	33 501,57
Інвестиційний кредит	183 245,10	66 301,4

Таблиця Т.5

Складена платіжна матриця H

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8
y_1	59 032,47	-13487,7	-13487,7	-13487,7	-13487,7	-13487,7	-13487,7	-13487,7
y_2	-84726,2	32869,45	-84726,2	-84726,2	-84726,2	-84726,2	-84726,2	-84726,2
y_3	-10743,4	-10743,4	13088,41	-10743,4	-10743,4	-10743,4	-10743,4	-10743,4
y_4	-33501,6	-33501,6	-33501,6	63385,79	-33501,6	-33501,6	-33501,6	-33501,6
y_5	-28846,5	-28846,5	-28846,5	-28846,5	59032,47	-28846,5	-28846,5	-28846,5
y_6	-156713	-156713	-156713	-156713	-156713	349778,1	-156713	-156713
y_7	-66301,4	-66301,4	-66301,4	-66301,4	-66301,4	-66301,4	183245,1	-66301,4
y_8	-3821,06	-3821,06	-3821,06	-3821,06	-3821,06	-3821,06	-3821,06	11299,1

Таблиця Т.6

Спрощена платіжна матриця H^*

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8
y_1	0	17847,51	17847,51	17847,51	-17847,51	17847,51	-17847,51	-17847,51
y_2	15597,77	0	15597,77	15597,77	-15597,77	15597,77	-15597,77	-15597,77
y_3	-7938,41	-7938,41	0	-7938,41	-7938,41	-7938,41	-7938,41	-7938,41
y_4	-6664,06	-6664,06	-6664,06	0	-6664,06	-6664,06	-6664,06	-6664,06
y_5	-6490,19	-6490,19	-6490,19	-6490,19	0	-6490,19	-6490,19	-6490,19
y_6	-6313,11	-6313,11	-6313,11	-6313,11	-6313,11	0	-6313,11	-6313,11
y_7	-5937,21	-5937,21	-5937,21	-5937,21	-5937,21	-5937,21	0	-5937,21
y_8	-5834,13	-5834,13	-5834,13	-5834,13	-5834,13	-5834,13	-5834,13	0

Таблиця Т.7

Оптимізована спрощена платіжна матриця H^*

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5
y_1	0	-96887,4	-96887,4	-96887,4	-96887,4
y_2	-94359,5	0	-94359,5	-94359,5	-94359,5
y_3	-91784,9	-91784,9	0	-91784,9	-91784,9
y_4	-86319,9	-86319,9	-86319,9	0	-86319,9
y_5	-84821,2	-84821,2	-84821,2	-84821,2	0

Додаток Т.1

Зразок моделі за пріоритетності збереження вхідних ресурсів банку

Основні параметри збережені з основної моделі, проте дохід від кредитної операції визначається за наступною формулою:

$$D_i = K_i - V_i + \sum_{t=1}^T p_t \cdot K_i, t = \overline{1, T}.$$

Апробація запропонованої моделі проведена на наступних даних.

Таблиця Т.1.1

Вихідні дані для моделі

Вид кредиту	Обсяг, грн..	Реальна ставка, річних (сер) %	Термін (сер), рік	% втрат
Кредити населенню				
Іпотечний кредит на купівлю житла на первинному ринку	100000	25,00%	10	19,40
Іпотечний кредит на купівлю житла на вторинному ринку	200000	18,40%	12	20,00
Кредит готівкою	20000	33,23%	1	23,20
Кредит на купівлю нових автомобілів	120000	23,50%	5	17,80
Кредит під заставу нерухомості	80000	25,00%	5	10,10
Кредит під заставу депозиту	20000	24,50%	1	4,20
Кредитування під поруку	16000	26,10%	1,5	5,30
Кредити юридичним особам				
Комерційний кредит	150000	23	3	13,8
Фінансування поповнення оборотних коштів	500000	22,2	0,5	15,9
Лізинг	100000	12,1	2	9,5
Кредитна лінія	70000	19,5	1,5	4,7
Кредити для придбання нерухомості та земельних ділянок	600000	19,8	5	16,5
Вексельне фінансування	200000	4	1	6,6
Кредит на купівлю транспортних засобів	150000	18,5	4	15,7
Інвестиційний кредит	200000	21	7	17,3

Таблиця Т.1.2

Розрахунок доходів та втрат за кредитами, наданими домашнім господарствам

Вид кредиту	Обсяг доходу, D	Обсяг втрат, V
Іпотечний кредит на купівлю житла на первинному ринку	330600	19400
Іпотечний кредит на купівлю житла на вторинному ринку	640000	40000
Кредит готівкою	22006	4640
Кредит на купівлю нових автомобілів	239640	21360
Кредит під заставу нерухомості	171920	8080
Кредит під заставу депозиту	24060	840
Кредитування під поруку	21416	848

Таблиця Т.1.3

Складена платіжна матриця гри за кредитами, наданими домашнім господарствам, H

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7
y_1	22006	- 4640	- 4640	- 4640	- 4640	- 4640	- 4640
y_2	- 21360	239640	- 21360	- 21360	- 21360	- 21360	- 21360
y_3	- 40000	- 40000	640000	- 40000	- 40000	- 40000	- 40000
y_4	- 19400	- 19400	- 19400	330600	- 19400	- 19400	- 19400
y_5	- 8080	- 8080	- 8080	- 8080	171920	- 8080	- 8080
y_6	- 848	- 848	- 848	- 848	- 848	21416	- 848
y_7	- 840	- 840	- 840	- 840	- 840	- 840	24060

Таблиця Т.1.4

Спрощена платіжна матриця за кредитами, наданими домашнім господарствам, H^*

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7
y_1	0	- 26646	- 26646	- 26646	- 26646	- 26646	- 26646
y_2	- 23967	0	- 23967	- 23967	- 23967	- 23967	- 23967
y_3	- 23381	- 23381	0	- 23381	- 23381	- 23381	- 23381
y_4	- 23297	- 23297	- 23297	0	- 23297	- 23297	- 23297
y_5	- 23040	- 23040	- 23040	- 23040	0	- 23040	- 23040
y_6	- 22877	- 22877	- 22877	- 22877	- 22877	0	- 22877
y_7	- 22774	- 22774	- 22774	- 22774	- 22774	- 22774	0

Таблиця Т.1.5

Отримані результати стратегій банку за кредитами, наданими домашнім господарствам

x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7
0,1605	0,1444	0,1409	0,1404	0,1388	0,1378	0,1372

Таблиця Т.1.6

Стратегій банку для формування кредитного портфелю кредитів для домашніх господарств

Вид кредиту	Частка обсягу кредиту в кредитному портфелі
Кредит під заставу нерухомості	16,05%
Кредит на купівлю нових автомобілів	14,44%
Іпотечний кредит на купівлю житла на вторинному ринку	14,09%
Іпотечний кредит на купівлю житла на первинному ринку	14,04%
Кредит під заставу нерухомості	13,88%
Кредит під заставу депозиту	13,78%
Кредитування під поруку	13,72%

Якщо в кредитному портфелі банку в загальній кількості виданих кредитів для населення, частка кредитів відповідних номіналів будуть займати величину, що відповідає розрахованим стратегіям, банк понесе мінімальні втрати по кожному з видів кредиту, які становлять 3763,66 грн.

Таблиця Т.1.7

Розрахунок доходів та втрат за кредитами, наданими корпоративному бізнесу

Вид кредиту	Обсяг доходу, D	Обсяг втрат, V
Комерційний кредит	258430	20700
Фінансування поповнення оборотних коштів	473221	79500
Лізинг	116164	9500

Кредитна лінія	88153	3290
Кредити для придбання нерухомості та земельних ділянок	1381592	99000
Вексельне фінансування	194800	13200
Кредит на купівлю транспортних засобів	272227	23550
Інвестиційний кредит	724900	34600

Таблиця Т.1.8

Складена платіжна матриця гри за за кредитами, наданими корпоративному бізнесу.

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8
y_1	473221	-79500	-79500	-79500	-79500	-79500	-79500	-79500
y_2	-23550	272227	-23550	-23550	-23550	-23550	-23550	-23550
y_3	-9500	-9500	116164	-9500	-9500	-9500	-9500	-9500
y_4	-20700	-20700	-20700	258430	-20700	-20700	-20700	-20700
y_5	-99000	-99000	-99000	-99000	1381592	-99000	-99000	-99000
y_6	-13200	-13200	-13200	-13200	-13200	194800	-13200	-13200
y_7	-34600	-34600	-34600	-34600	-34600	-34600	724900	-34600
y_8	-3290	-3290	-3290	-3290	-3290	-3290	-3290	88153

Таблиця Т.1.9

Спрощена платіжна матриця за кредитами, наданими корпоративному бізнесу, H^*

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8
y_1	0	-552721	-552721	-552721	-552721	-552721	-552721	-552721
y_2	-514158	0	-514158	-514158	-514158	-514158	-514158	-514158
y_3	-511921	-511921	0	-511921	-511921	-511921	-511921	-511921
y_4	-511125	-511125	-511125	0	-511125	-511125	-511125	-511125
y_5	-507130	-507130	-507130	-507130	0	-507130	-507130	-507130
y_6	-505287	-505287	-505287	-505287	-505287	0	-505287	-505287
y_7	-495808	-495808	-495808	-495808	-495808	-495808	0	-495808
y_8	-490882	-490882	-490882	-490882	-490882	-490882	-490882	0

Таблиця Т.1.10

Отримані результати стратегій банку за кредитами, наданими корпоративному бізнесу

x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8
0,1352	0,1257	0,1252	0,1250	0,1240	0,1236	0,1213	0,1200

Таблиця Т.1.11

Стратегій банку для формування кредитного портфелю кредитів для корпоративного бізнесу

Вид кредиту	Частка обсягу кредиту в кредитному портфелі
Фінансування поповнення оборотних коштів	13,52%
Кредит на купівлю транспортних засобів	12,57%
Лізинг	12,52%
Комерційний кредит	12,50%
Кредити для придбання нерухомості та земельних ділянок	12,40%
Вексельне фінансування	12,36%
Інвестиційний кредит	12,13%
Кредитна лінія	12,00%

Якщо в кредитному портфелі банку відповідні кредити для юридичних осіб будуть становити частки, що відповідають розрахованим стратегіям, банк понесе мінімальні втрати по кожному з видів кредиту, які становлять 12038,72 грн.

Перелік можливих лімітів кредитної діяльності банків

Обмеження (лімітування)	Розмір обмежень/додаткові умови
Для юридичних осіб і фізичних осіб - підприємців:	
Ліміт ризику на одного позичальника та/або групу юридично і економічно пов'язаних позичальників	не більше 25 % регулятивного капіталу Банку.
Сукупний розмір великих кредитних ризиків (під великими розуміємо ризики за кредитними продуктам, наданим одному позичальнику/групі пов'язаних позичальників, сукупний розмір яких перевищує 5% власного капіталу Банку)	не більше 25% сукупної величини кредитного портфеля юридичних осіб (фізичних осіб – підприємців) Банку
Сукупний розмір кредитних продуктів, наданих інсайдерам Банку	не більше 5% від Статутного капіталу Банку, але загальна заборгованість інсайдерів не має перевищувати 30% Статутного капіталу.
Процедура прийняття рішень за такими кредитами визначена Кредитною політикою і внутрішніми документами Банку	
Для фізичних осіб:	
<i>По іпотечному кредитуванню:</i>	
Сукупний розмір кредитних продуктів під заставу об'єктів нерухомості	Не більше 50% портфеля іпотечного кредитування. Моніторинг і аналіз можливого обмеження структури іпотечного портфелю – щоквартально, за результатами аналізу ліквідності Банку
Максимальна сума кредиту	Не більше 25% Регулятивного капіталу на одного позичальника не інсайдера, 5% Статутного капіталу для інсайдерів Банку. <i>Але загальна заборгованість інсайдерів Банку не має перевищувати 30% Статутного капіталу.</i>
Індивідуальні ліміти:	
Індивідуальні ліміти прийняття рішень	ліміти повноважень посадових осіб і комітетів
Індивідуальні ліміти контрагентів	ліміти кредитного ризику, визначені у відповідності з внутрішніми нормативними документами та скориговані з урахуванням політики і стратегічних інтересів банку
Галузеві ліміти	ліміти на концентрацію ризиків кредитного портфеля за секторами (галузях) економіки
Ліміти за типами забезпечення	ліміти на покриття кредитних ризиків портфеля певним типом забезпечення
Ліміти на термін дії кредитів	ліміти на обсяг чи частку кредитів у портфелі, наданих на певний термін
Ліміти по валютах кредитування	ліміти на обсяг чи частку кредитів у портфелі, наданих у певній валюті
Ліміти за видами продуктів	ліміти на обсяг чи частку в портфелі певних видів кредитних продуктів
Інші ліміти	обмежують окремі операції або операції певного типу і встановлюються в міру необхідності

Примітка: сформовано та узагальнено авторами на основі звітів банків України

Динаміка показників діяльності банківських систем різних країн світу

Рік	Показник	Аргентина	Австрія	Китай	Франція	Греція	Великобританія	США	Росія	Україна	Польща	Японія
01.01.2006	Проблемні кредити	5.2	2.6	8.6	3.5	6.3	1.0	0.7	2.6	19.6	11.0	1.8
	Депозити	3.8	-	2.3	2.1	2.2	-	-	4.0	8.6	2.8	0.3
	Капітал до активів	12.9	4.8	4.4	4.4	5.9	6.1	10.3	12.8	12.4	7.9	4.9
	Кредити до ВВП	38.3	130.3	134.3	109.0	106.6	160.8	225.4	22.1	33.2	37.4	315.4
	Процентний спред	2.4	-	3.3	-	-	-	-	6.7	7.6	4.0	1.4
	Реальна кредитна ставка	-2.5	-	1.6	-	-	2.2	2.8	-7.2	-6.7	4.1	3.0
	Премія за ризик	-	-	-	-	-	0.1	3.0	-	-	1.9	1.7
01.01.2007	Проблемні кредити	3.4	2.7	7.1	3.0	5.4	0.9	0.8	2.4	4.0	7.4	1.5
	Депозити	6.4	-	2.5	2.4	-	-	-	4.1	7.6	2.2	0.7
	Капітал до активів	13.6	5.2	5.1	4.5	7.0	6.1	10.5	12.1	12.5	7.8	5.3
	Кредити до ВВП	30.8	129.6	133.5	115.1	109.1	171.0	235.5	22.5	45.7	42.0	306.2
	Процентний спред	2.2	-	3.6	-	-	-	-	6.4	7.6	3.3	1.0
	Реальна кредитна ставка	-4.2	-	2.2	--	-	1.7	4.6	-4.1	0.3	3.9	2.8
	Премія за ризик	-	-	-	-	-	-0.0	3.2	-	-	1.3	1.2
01.01.2008	Проблемні кредити	2.7	2.2	6.2	2.7	4.5	0.9	1.4	2.5	3.0	5.2	1.5
	Депозити	8.0	-	4.1	2.9	-	-	-	5.1	8.1	-	0.8
	Капітал до активів	13.1	6.5	5.7	4.1	6.8	5.5	10.3	13.3	11.6	8.0	5.3
	Кредити до ВВП	28.5	126.9	127.8	122.0	113.6	186.7	244.4	24.4	61.1	46.3	296.9
	Процентний спред	3.1	-	3.3	-	-	-	-	4.9	5.8	-	1.1
	Реальна кредитна ставка	-	-	-0.1	-	-	3.2	5.0	-3.3	-7.2	-	2.8
	Премія за ризик	-	-	-	-	-	-0.0	3.6	-	-	-	1.3
01.01.2009	Проблемні кредити	2.7	1.3	2.4	2.9	5.0	1.6	3.0	3.8	3.9	4.4	1.4
	Депозити	11.0	-	2.3	3.7	-	-	-	5.8	9.9	-	0.6
	Капітал до активів	12.9	6.3	6.0	3.7	4.9	4.4	9.3	10.8	12.9	7.5	10.7
	Кредити до ВВП	24.4	130.9	120.8	124.3	115.7	212.4	224.4	23.9	82.9	59.9	300.1
	Процентний спред	8.4	-	3.1	-	-	-	-	6.5	7.5	-	1.3
	Реальна кредитна ставка	-	-	-2.3	-	-	1.5	2.8	-4.9	-8.6	-	3.2
	Премія за ризик	-	-	-	-	-	0.3	3.6	-	-	-	1.6
01.01.2010	Проблемні кредити	3.0	2.0	1.6	4.2	7.7	3.5	5.4	9.5	13.7	7.9	1.6
	Депозити	11.6	-	2.3	1.9	-	-	-	8.6	13.8	-	0.4
	Капітал до активів	13.3	7.0	5.6	4.1	6.7	5.4	10.9	13.1	13.1	8.1	10.9
	Кредити до ВВП	28.0	140.2	145.1	128.8	115.9	227.9	233.1	33.7	89.1	61.4	326.8
	Процентний спред	4.1	-	3.1	-	-	-	-	6.7	7.1	-	1.3
	Реальна кредитна ставка	-	-	5.9	-	-	-0.7	2.4	13.1	6.9	-	2.2
	Премія за ризик	-	-	-	-	-	0.1	3.1	--	-	-	1.6
01.01.2011	Проблемні кредити	1.8	2.2	1.1	4.3	10.4	4.0	4.9	8.2	15.3	8.8	2.5
	Депозити	9.2	-	2.8	1.5	-	-	-	6.0	10.6	-	0.5
	Капітал до активів	11.9	7.5	6.1	4.9	6.5	5.4	11.1	12.9	14.6	7.8	11.0
	Кредити до ВВП	29.2	137.4	146.3	132.7	148.9	222.2	225.2	37.4	80.2	63.5	324.7

	Процентний спред	1.4	-	3.1	-	-	-	-	4.8	5.3	-	1.1
	Реальна кредитна ставка	-	-	-0.8	-	-	-2.2	1.9	-3.0	1.9	-	3.8
	Премія за ризик	-	-	-	-	-	0.0	3.1	-	-	-	1.5
01.01.2012	Проблемні кредити	1.2	2.0	1.0	4.3	14.4	4.0	4.1	6.6	14.7	8.2	2.4
	Депозити	10.7	-	3.5	2.1	-	-	-	4.4	7.9	-	0.5
	Капітал до активів	11.6	7.2	6.4	4.8	5.8	5.1	11.2	11.8	14.8	7.7	10.1
	Кредити до ВВП	31.3	135.3	145.4	133.1	153.2	212.7	226.2	38.6	74.7	66.1	337.5
	Процентний спред	3.4	-	3.1	-	-	-	-	4.0	8.0	-	1.0
	Реальна кредитна ставка	-	-	-1.2	-	-	-1.8	1.1	-6.1	1.4	-	3.4
	Премія за ризик	-	-	-	-	-	0.0	3.2	-	-	-	1.4
01.01.2013	Проблемні кредити	1.5	1.9	0.9	-	17.2	-	3.9	6.7	14.1	8.4	-
	Депозити	12.0	-	3.0	2.3	-	-	-	5.5	13.0	-	0.5
	Капітал до активів	12.1	7.4	6.3	-	-	-	11.3	12.4	14.7	8.6	-
	Кредити до ВВП	37.0	133.4	155.1	136.4	135.5	210.1	228.6	42.5	74.1	63.8	346.1
	Процентний спред	2.0	-	3.0	-	-	-	-	3.6	5.4	-	0.9
	Реальна кредитна ставка	-	-	4.1	-	-	-0.9	0.9	0.6	9.6	-	2.3
	Премія за ризик	-	-	-	-	-	0.2	3.2	-	-	-	1.3

Примітка: сформовано авторами на основі [168; 260]

Додаток У.2

Динаміка показників діяльності банківських систем різних країн світу

Рік	Показник	Аргентина	Австрія	Китай	Франція	Греція	Англія	США	Росія	Україна	Польща
01.01.2009	ВВП, млрд. дол.	326,6	414,2	4 521,8	2 831,8	341,6	2 687,8	14 720,3	1 660,8	180,0	529,4
	Внутрішні кредити, млрд. дол.	79,7	542,2	5462,3	3519,9	3952	5708,9	33032,3	396,9	149,2	317,1
	Внутрішні кредити, % від ВВП	24,4	130,9	120,8	124,3	115,7	212,4	224,4	23,9	82,9	59,9
	Кредити приватному сектору, млрд. дол.	44,7	498,3	4689,1	3089,0	332,7	5601,3	27674,2	700,6	137,3	262,6
	Кредити приватному сектору, % від ВВП	13,7	120,3	103,7	108,8	97,4	208,4	188,0	42,2	76,3	49,6
	Проблемні кредити, % від наданих кредитів	3,1	1,9	1,2	2,8	4,7	1,6	3,0	3,8	3,9	2,8
	Процентна ставка за кредитами, %	19,5	-	5,3	-	-	4,6	5,1	12,2	17,5	-
01.01.2010	ВВП, млрд. дол.	307,1	383,7	4 991,3	2 619,7	321,0	2 208,0	14 417,9	1 222,6	117,2	430,9
	Внутрішні кредити, млрд. дол.	86,0	537,6	7242,4	3374,2	372,0	4976,8	33363,0	1089,3	104,4	264,6
	Внутрішні кредити, % від ВВП	28,0	140,1	145,1	128,8	115,9	225,4	231,4	89,1	89,1	61,4
	Кредити приватному сектору, млрд. дол.	41,5	483,5	6348,9	2921,0	302,7	4643,4	28187,0	564,8	89,1	217,2
	Кредити приватному сектору, % від ВВП	13,5	126,0	127,2	111,5	94,3	210,3	195,5	46,2	76,0	50,4
	Проблемні кредити, % від наданих кредитів	3,5	2,3	1,6	4,0	7,0	3,5	5,0	9,5	13,7	4,3
	Процентна ставка за кредитами, %	15,7	-	5,3	-	-	0,6	3,3	15,3	20,9	-
01.01.2011	ВВП, млрд. дол.	368,7	377,6	5 930,5	2 565,0	294,2	2 285,6	14 985,6	1 524,9	136,4	469,7
	Внутрішні кредити, млрд. дол.	107,7	521,1	8676,3	3403,8	438,1	5012,3	34182,2	1223,0	109,4	298,3
	Внутрішні кредити, % від ВВП	29,2	138,0	146,3	132,7	148,9	219,3	228,1	80,2	80,2	63,5
	Кредити приватному сектору, млрд. дол.	53,8	463,7	7703,7	2929,2	348,9	4568,9	28727,4	667,9	88,4	243,8
	Кредити приватному сектору, % від ВВП	14,6	122,8	129,9	114,2	118,6	199,9	191,7	43,8	64,8	51,9
	Проблемні кредити, % від наданих кредитів	2,1	2,8	1,1	3,8	9,1	4,0	4,4	8,2	15,3	4,9
	Процентна ставка за кредитами, %	10,6	-	5,8	-	-	0,5	3,3	10,8	15,9	-
01.01.2012	ВВП, млрд. дол.	446,0	416,0	7 321,9	2 782,2	289,9	2 478,9	15 533,8	1 899,1	163,4	515,7
	Внутрішні кредити, млрд. дол.	139,6	565,8	10646,0	3703,1	444,1	5198,3	35401,5	1525,0	122,1	340,9
	Внутрішні кредити, % від ВВП	31,3	136,0	145,4	133,1	153,2	209,7	227,9	80,3	74,7	66,1
	Кредити приватному сектору, млрд. дол.	74,0	500,4	9298,8	3224,6	353,4	4568,6	28442,4	869,8	104,7	282,6
	Кредити приватному сектору, % від ВВП	16,6	120,3	127,0	115,9	121,9	184,3	183,1	45,8	64,1	54,8
	Проблемні кредити, % від наданих кредитів	1,4	2,7	1,0	4,3	14,4	4,0	3,8	6,6	14,7	4,7
	Процентна ставка за кредитами, %	14,1	-	6,6	-	-	0,5	3,3	8,5	15,9	-
01.01.2013	ВВП, млрд. дол.	475,5	394,4	8 227,1	2 611,2	248,9	2 475,8	16 244,6	2 014,8	176,3	489,8
	Внутрішні кредити, млрд. дол.	177,4	532,4	12760,2	3561,7	337,3	5117,5	37346,3	1615,9	130,6	312,5
	Внутрішні кредити, % від ВВП	37,3	135,0	155,1	136,4	135,5	206,7	229,9	80,2	74,1	63,8
	Кредити приватному сектору, млрд. дол.	18,5	118,4	133,7	116,0	120,7	175,8	183,6	48,8	62,0	53,8
	Кредити приватному сектору, % від ВВП	88,0	467,0	10999,6	3029,0	300,4	4352,5	29825,1	983,2	109,3	263,5
	Проблемні кредити, % від наданих кредитів	1,7	2,8	1,0	4,3	23,3	3,7	3,3	6,0	16,5	5,2
	Процентна ставка за кредитами, %	14,1	-	6,0	-	-	0,5	3,3	9,1	18,4	-

Примітка: сформовано авторами на основі [168; 260]

Примірний зразок документарного оформлення концепції управління кредитним ризиком банку

**КОНЦЕПЦІЯ
управління кредитним ризиком банку**

Затверджено Правлінням банку
«__» _____ 201__р.

I. Загальні положення

В умовах нестабільності розвитку банківської системи України виникає гостра потреба в створенні комплексної системи управління банківськими ризиками.

Одним з основних видів ризиків в діяльності Банку є кредитний, при виникненні якого Банк несе найбільш суттєві втрати. Слабке управління кредитним ризиком позичальника і ризиками кредитного портфеля може привести до зниження вартості активів Банку, зменшення прибутку та якості капіталу.

Дана Концепція містить цілі, завдання, механізм управління кредитним ризиком Банку та спрямована на всебічне охоплення основних процесів, процедур, операцій, що можуть спровокувати ризикову подію, а також регламентацію взаємодії всіх учасників кредитних взаємовідносин для формування якісного кредитного портфеля, оптимально збалансованого по показниках ризиковості, прибутковості та ліквідності. Концепція описує стратегію управління кредитним ризиком Банку, визначає ключові аспекти управління кредитним ризиком, що дає змогу забезпечити здійснення кредитних операцій банку в межах допустимих параметрів кредитного ризику в такий спосіб, щоб забезпечити захист інтересів власників, вкладників та працівників. Крім того, визначає основні аспекти впровадження єдиної методологічної бази щодо оцінки кредитного ризику, принципи взаємодії структурних підрозділів в процесі управління ним. Концепція розроблена з урахуванням вимог Закону України «Про банки та банківську діяльність», рекомендацій Базельського комітету по нагляду за банками та нормативних актів НБУ.

II. Цілі, завдання та принципи управління кредитним ризиком Банку

В структуру кредитного ризику включається ризик окремого позичальника і портфельний ризик. Метою управління кредитним ризиком позичальника є зниження ймовірності невиконання зобов'язань і мінімізація втрат на рівні окремої угоди. Ризик кредитного портфелю виражається в наслідках невиконання зобов'язань декількома позичальниками одночасно (значний непередбачений збиток). Відхилення показників по кредитному портфелю від стандартних величин і їх збільшення є прямою загрозою зниження доходів та капіталу Банку і є проявом кредитного ризику портфеля. Метою управління ризиком сукупності активних операцій Банку є дотримання на певних рівнях фінансових показників, суттєве відхилення яких може принести значні втрати для Банку.

З точки зору ризик-менеджменту, банківська діяльність зводиться до прийняття кредитного ризику і отримання за це відповідної компенсації (економічної вигоди). Управління кредитним ризиком здійснюється на базі визначених механізмів прийняття рішень, їх контролю та супроводженні при здійсненні кредитних операцій з метою досягнення цілей, визначених стратегією розвитку Банку із забезпеченням оптимального співвідношення ризику і доходу.

Метою Концепції є:

-створення ефективної системи управління кредитним ризиком для досягнення поточних та стратегічних цілей Банку з застосуванням відповідних методів та засобів управління та контролю за ризиками, що генеруються зовнішнім середовищем, структурою активів і пасивів та бізнес-процесами Банку;

-мінімізація наслідків реалізації кредитного ризику, спричиненого факторами зовнішнього та внутрішнього середовища шляхом запровадження сучасних методів регулювання кредитних операцій на основі ризик-орієнтованого підходу;

-прийняття адекватного до зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування Банку кредитного ризику;

-підвищення вартості капіталу Банку;

-забезпечення цілей зацікавлених сторін (клієнтів, власників, керівництва, органів банківського нагляду, рейтингових агентств, інвесторів, кредиторів);

-максимальне збільшення дохідності, скоригованої на ризик;

-підтримання кредитного ризику в межах толерантності.

Основними завданнями Концепції є:

-забезпечення виконання бізнес-цілей Банку з врахуванням кредитного ризику та розподілу капіталу в такий спосіб, щоб був досягнутий максимальний позитивний ефект;

-реалізація сучасної і більш досконалої системи управління кредитним ризиком банку;

-досягнення належного рівня кредитного ризик-менеджменту;

-посилення превентивного характеру управління кредитним ризиком;

-створення передумов для формування кредитного портфеля із оптимальними показниками дохідності та прибутковості;

-визначення алгоритму роботи із проблемними кредитами з метою попередження та зниження наслідків реалізації кредитного ризику;

-встановлення ефективної системи підтримки прийняття управлінських рішень з урахуванням рівня кредитного ризику, на який наражається Банк;

-забезпечення проведення кредитних операцій у відповідності до встановлених політик, процедур і регламентів;

-забезпечення життєздатності Банку в кризових ситуаціях (в разі системної кризи або в умовах нестабільності);

-оптимізація очікуваних прибутків та збитків, зниження рівня неочікуваних збитків.

Принципи управління кредитним ризиком

Управління кредитним ризиком – це процес, за допомогою якого Банк виявляє кредитний ризик, проводить оцінку його величини, здійснює моніторинг і контролює свої ризикові позиції. Комплекс дій з ризик-менеджменту має на меті забезпечити досягнення наступних цілей:

-кредитний ризик має бути зрозумілим та усвідомлюватись керівництвом Банку;

-кредитний ризик має знаходитись у межах рівнів толерантності, встановлених Комітетом з управління ризиками Спостережної ради;

-рішення з прийняття кредитного ризику має відповідати стратегічним завданням діяльності Банку;

-рішення з прийняття кредитного ризику мають бути конкретними і чіткими;

-очікувана дохідність має компенсувати прийнятий кредитний ризик;

-розподіл капіталу має покривати суму кредитного ризику, на який наражається Банк;

-стимули до досягнення високих результатів діяльності мають узгоджуватися з рівнем толерантності до кредитного ризику.

Управління кредитним ризиком має здійснюватися на основі базових та специфічних принципів (**додаток С**).

Комплексне дотримання принципів управління кредитним ризиком має забезпечити досягнення наступних положень:

1. Поінформованості відповідальних працівників про кредитний ризик. Процес управління кредитним ризиком стосується кожного задіяного безпосередньо чи опосередковано співробітника. Прийняття рішень про проведення кредитної операції проводиться лише після всебічного аналізу кредитного ризику, що виникає в результаті такої операції. Банківські працівники здійснюють ризикову операцію лише після ідентифікації, аналізу й оцінки ризику кредитної операції. Здійснення нових кредитних операцій за

відсутності нормативних, розпорядчих документів або відповідних рішень колегіальних органів, що регламентують порядок їх проведення, не допускається.

2. Розподіл повноважень. Мають забезпечуватись такі управлінські структури, в яких відсутній конфлікт інтересів: на рівні організаційної структури розділені підрозділи і співробітники, на яких покладено обов'язки з проведення ризикових операцій, здійснення їх обліку, управління і контролю.

3. Контроль за рівнем ризику. Керівництво Банку, колегіальні органи Банку на регулярній основі повинні отримувати інформацію про рівень прийнятого кредитного ризику і фактах порушень встановлених процедур управління ним, лімітів та обмежень. На рівні Банку функціонує система внутрішнього контролю, що дозволяє здійснювати ефективний контроль за функціонуванням системи управління ризиками кожної бізнес-одиниці.

4. Необхідність забезпечення «трьох ліній захисту». Встановлюється колективна відповідальність за дії з ухвалення кредитного ризику:

- прийняття кредитного ризику (1-я лінія захисту): бізнес-підрозділи повинні прагнути до досягнення оптимального поєднання дохідності та ризику, слідувати поставленим цілям з розвитку і співвідношення дохідності та ризику, здійснювати моніторинг рішень з прийняття кредитного ризику, враховувати профілі ризиків клієнтів при здійсненні операцій і угод, впроваджувати і управляти бізнес-процесами та інструментами, брати участь у процесах ідентифікації та оцінки кредитного ризику, дотримуватися вимог внутрішніх нормативних документів, в тому числі в частині управління кредитним ризиком;

- управління кредитним ризиком (2-я лінія захисту): функції Департаменту ризиків – розробляють стандарти управління кредитним ризиком, принципи, ліміти та обмеження, проводять моніторинг його рівня і готують звітність, перевіряють відповідність рівня кредитного ризику до апетиту до ризику, консультують, моделюють і агрегують загальний профіль ризику;

- аудит (3-я лінія захисту): функція внутрішнього і зовнішнього аудиту – проводять незалежну оцінку відповідності процесів управління кредитним ризиком встановленим стандартам, зовнішню оцінку рішень щодо прийняття кредитного ризику.

5. Поєднання централізованого та децентралізованого підходів до управління кредитним ризиком. Уповноважені колегіальні органи Банку з управління ризиками визначають вимоги, обмеження, ліміти, методологію в частині управління кредитним ризиком для структурних одиниць, які здійснюють управління ним в рамках встановлених для них уповноваженими органами та / або посадовими особами обмежень і повноважень.

6. Формування комітетів за ризиками вищого рівня (ті, що мають розширенні повноваження щодо управління значним кредитним ризиком).

- спеціалізовані комітети вищого рівня приймають рішення з управління кредитним ризиком;

- система комітетів сформована з урахуванням структури бізнес-моделі Банку.

7. Необхідність забезпечення незалежності функції кредитного ризику:

- забезпечення незалежності профільних підрозділів оцінки та аналізу кредитного ризику від підрозділів, що здійснюють ризикові операції / угоди;

- включення функції кредитного ризику в процес прийняття рішень на всіх рівнях, залучення функції як у високорівневий процес прийняття стратегічних рішень, так і в управління ризиками на операційному рівні;

- забезпечення незалежності функції валідації.

8. Використання інформаційних технологій. Процес управління кредитним ризиком базується на використанні сучасних інформаційних технологій. В Банку мають застосовуватись інформаційні системи, що дозволяють своєчасно ідентифікувати, аналізувати, оцінювати, управляти і контролювати кредитний ризик.

9. Постійне вдосконалення систем управління кредитним ризиком. Банк повинен постійно вдосконалювати всі елементи управління кредитним ризиком, включаючи

інформаційні системи, процедури та методики з урахуванням стратегічних завдань, змін у зовнішньому середовищі, нововведень у світовій практиці управління кредитним ризиком.

10. Управління діяльністю Банку з урахуванням прийнятого ризику. Банк має здійснювати оцінку достатності наявного в його розпорядженні (доступного) капіталу для покриття прийнятого і потенційного кредитного ризику. Банк виділяє пріоритетні напрямки розвитку та розподілу капіталу з використанням аналізу скоригованих за кредитним ризиком показників ефективності окремих підрозділів і напрямів бізнесу.

11. Обмеження прийнятого кредитного ризику за допомогою встановлення значень лімітів в рамках сформованої системи лімітів. У Банку діє система лімітів та обмежень, що дозволяє забезпечити прийнятний рівень кредитного ризику по агрегованих позиціях.

12. Методологія ідентифікації, оцінки та управління кредитним ризиком в Банку формується на основі єдності методологічних підходів.

Сутнісні, принципові засади кредитного ризик-менеджменту проявляються у виконуваних ним функціях:

- методологічної (створення внутрішньої нормативної бази банку, стратегічного і тактичного планів, системи регламентів, процедур, делегування повноважень і розподілу зон відповідальності в процесі управління кредитним ризиком);

- регулюючої (системний, комплексний підхід у відстеженні поведінкових характеристик передбачуваних до відкриття і відкритих ризикових кредитних позицій; реалізація ризикових кредитних стратегій і кредитної політики; лімітування, квотування, фондування, резервування і хеджування кредитного ризику);

- контрольної (налагодження системи кредитного моніторингу, своєчасне оперативне коригування траєкторій руху відкритих ризикових позицій, ефективне функціонування банківського аудиту).

III. Межі та рівні управління кредитним ризиком Банку

Межами управління кредитним ризиком є:

- управління стосується Банку в цілому, всіх його структурних підрозділів та бізнес-напрямоків;

- охоплює всі види кредитної діяльності, що впливають на параметри кредитного ризику;

- управління є безперервним процесом аналізу ситуації та середовища, в якому функціонує Банк та прийняття рішень щодо впливу на кредитний ризик чи рівень вразливості Банку до нього.

Рівнями управління кредитним ризиком є:

1. З організаційної позиції:

- рівень банку;
- рівень бізнес-напрямоків.

2. З функціональної:

- Спостережна Рада (в межах своїх функцій і відповідальності перед власниками);

- Правління банку (в межах своїх повноважень та відповідальності перед Спостережною радою, власниками, органами банківського нагляду);

- Спеціалізовані колегіальні органи (в межах компетентності щодо окремих напрямів діяльності або банківських продуктів);

- Підрозділ ризик-менеджменту (в межах функцій щодо виявлення, кількісної і якісної оцінки, контролю та моніторингу кредитного ризику);

- Підрозділ внутрішнього аудиту (здійснення оцінки адекватності чинної системи управління кредитним ризиком Банку);

- Підрозділи та окремі виконавці, якими безпосередньо генерується кредитний ризик (в межах своїх функцій та в рамках доведених повноважень і лімітів).

IV. Механізм реалізації управління кредитним ризиком Банку

1. Організаційний блок.

Першим напрямом роботи Банку щодо здійснення управління кредитним ризиком в межах організаційного блоку є інформаційне забезпечення досягнення цілей та завдань Банку.

1.1. Система інформаційного забезпечення діяльності Банку щодо управління кредитним ризиком

Банк створює систему інформаційного забезпечення процесу управління кредитним ризиком, що гарантує надходження своєчасної інформації про невідповідності або порушення в системі управління кредитним ризиком.

Основними цілями системи інформаційного забезпечення процесу управління кредитним ризиком є:

- формування достовірної інформації про Банк;
- формування позитивного образу Банку, що не допускає порушень чинного законодавства України, стандартів професійної діяльності, прийняття надмірних ризиків;
- формування адекватної інформації, достатньої для прийняття належного управлінського рішення.

Основними завданнями системи інформаційного забезпечення процесу управління кредитним ризиком є:

- забезпечення органів управління Банку та керівників структурних одиниць обсягом інформації, достатнім для прийняття відповідних управлінських рішень;
- формування оперативної, достовірної та адекватної звітності з управління кредитним ризиком.

Основоположними принципами системи інформаційного забезпечення процесу управління кредитним ризиком є:

- неприпустимість дублювання інформації щодо операцій або інших дій, які впливають на стан і розмір кредитного ризику, виділення в самостійну частину інформаційної системи інформаційних потоків з кредитного ризику, які мають нефінансову природу;
- наявність відповідальності за якість інформації, що надається у підрозділи, що управляють бізнес-процесом, пов'язаним із кредитуванням та здійснення контролю збору, аналізу та систематизації інформації про відповідний напрям діяльності Банку, неприпустимість «вторгнення» будь-якого рівня системи в зону відповідальності іншого рівня;
- достовірність, адекватність, безперервність передачі інформації, регулярність функціонування інформаційної системи;
- оперативність передачі інформації про кредитні операції, що впливають на стан і розмір кредитного ризику.

Частота руху інформаційного потоку повинна забезпечувати прийняття управлінських рішень щодо конкретного напрямку кредитної діяльності Банку та належне формування аналітичних звітів про стан Банку в цілому.

1.2. Система нормативно-методологічного забезпечення управління кредитним ризиком

1. Нормативне забезпечення щодо управління кредитним ризиком складається з наступних блоків:

1) Міжнародні документи:

- «Управління ризиками організації – інтегрована модель» або модель COSO-REM (Комісія Тредвея, США);
- «Стандарти управління ризиками» або модель RMS (Інститут ризик-менеджменту і страхування, Національний форум ризик-менеджменту в суспільному секторі, Великобританія);
- «Міжнародні стандарти вимірювання капіталу» або угоди «Базель I», «Базель II», «Базель III» (Базельський комітет з банківського нагляду).

2) Нормативні-правові документи НБУ:

- Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України;
- Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України;
- Методичні вказівки «Система оцінки ризиків».

3) Нормативна база Банку:

- перший рівень: базові документи (Статут Банку, Стратегія управління ризиками Банку);
- другий рівень: Політика управління ризиками, Положення про органи управління, комітети, структурні підрозділи з управління кредитним ризиком, інші структурні підрозділи Банку;
- третій рівень: операційні інструкції, методики і порядки з конкретних питань управління кредитним ризиком;
- четвертий рівень: документи (рішення), прийняті в рамках функціонування системи управління кредитним ризиком.

1.3. Організаційна структура управління кредитним ризиком Банку

Для ефективної побудови системи управління кредитним ризиком, важливо дотримуватись принципу незалежності, а саме уникнення конфлікту інтересів шляхом відокремлення функцій ризик-менеджменту від підрозділів, які безпосередньо здійснюють кредитні операції. Банком передбачена комбінована модель управління кредитним ризиком, за якою управління відбувається на трьох ієрархічних рівнях: Загальнобанківському, Середньому та Операційному.

Перший рівень, що здійснює управління сукупним ризиком складається із Правління та Комітету управління кредитним ризиком. Даний рівень повинен забезпечити формування вимог і обмежень щодо процесів управління кредитним ризиком, а також визначити конкретні колегіальні органи та структурні підрозділи Банку, що відповідальні за управління кредитним ризиком. Крім того, до їх компетенції входить визначення і затвердження політики та стандартів управління кредитним ризиком.

Другий рівень здійснює управління кредитним ризиком в рамках обмежень і вимог, установлених на 1-му рівні. В його структуру входять Комітети та інші колегіальні органи, що визначені Правлінням. В межах власної діяльності вони формують вимоги і обмеження по окремих операціях та позиціях, що породжують кредитний ризик відповідного типу.

Третій рівень управління кредитним ризиком проводиться в рамках вимог та обмежень, встановлених на 1-му і 2-му рівнях. Його склад включає колегіальні органи та структурні підрозділи Банку.

Для ефективного функціонування системи управління кредитним ризиком забезпечується чітка відповідність процесів третього рівня управління обмеженням і вимогам, що встановлені на першому і другому рівнях управління. Зазначений взаємозв'язок передбачає побудову ефективної системи корпоративного управління в Банку.

Профільні підрозділи аналізу та оцінки кредитного ризику складаються з:

1. Підрозділів аналізу та оцінки кредитного ризику Банку (Департамент ризиків), які в свою чергу представлені:
  - підрозділом, що забезпечує аналіз та оцінку кредитного ризику на консолідованій основі по Банку в цілому на основі інформації, наданої іншими підрозділами Банку;
  - підрозділом, що здійснює валідацію моделей оцінки кредитного ризику;
  - підрозділом, що здійснює андеррайтинг.

2. Підрозділів аналізу та оцінки кредитного ризику структурних одиниць.

Основними аспектами взаємодії профільних підрозділів аналізу та оцінки кредитного ризику Банку і профільних підрозділів аналізу та оцінки кредитного ризику структурних учасників є:

1. Надання з рівня всього Банку на рівень структурних одиниць:
  - політик і стандартів управління кредитним ризиком;
  - методології моделей аналізу та оцінки кредитного ризику, стрес-тестування і ін.;
  - групового виділеного апетиту до ризику і окремих лімітів;
  - величини економічного капіталу, видів кредитного ризику, бізнес-одиниць;
  - результати стрес-тестування на рівні Банку.

2. Надання з рівня структурної одиниці на рівень Банку:

- інформації по кредитних портфелях;
- звітності за кредитним ризиком за встановленим форматом;
- оцінки суттєвості кредитного ризику на основі відповідної методології;
- параметрів, необхідних для агрегації кредитного ризику;
- сценаріїв і значень окремих параметрів для стрес-тестування.

Ієрархія підрозділів з управління кредитним ризиком, лінії організаційної та функціональної підпорядкованості, а також окремі функції підрозділів з управління ризиками наведені на *рис. 3.1.*

2. Економічний блок

1. Планування кредитного ризику

Планування кредитного ризику на рівні Банку здійснюється на основі вибору однієї з наступних стратегій управління кредитним ризиком:

- стратегія уникнення кредитного ризику застосовується у випадку, якщо вартість реалізації ризикової події перевищує оціночну вартість об'єкту, що наражається на ризик, при відсутності критичної необхідності у даному об'єкті. Застосовується у виключних випадках. Є одним із найрадикальніших методів управління, тому має застосовуватись з обережністю за наступних умов:

- 1) якщо відмова від кредитного ризику не призведе до виникнення іншого ризику, який призведе до значніших втрат;
- 2) якщо відсутня відповідність правила «дохідність-ризиковість» за даною операцією;
- 3) якщо втрати будуть більшими ніж власні джерела Банку щодо їх відшкодування;
- 4) якщо операція носить інноваційний та нетрадиційний для Банку характер та відсутня достатня інформаційна база щоб виміряти рівень ризику.

- стратегія прийняття і нехтування застосовується у випадку, якщо затрати на управління ризиковою позицією перевищують вартість реалізації ризикової події, а уникнення є неможливим. Означає готовність Банку до появи та управління потенційно можливим кредитним ризиком, який знаходиться в прийнятних для нього межах (безризикова чи зона допустимого ризику);

- стратегія прийняття і управління використовується при відсутності можливості застосування вищезазначених стратегій через використання спеціального інструментарію з управління банківськими ризиками. Мінімізація кредитного ризику досягається через раціонування, диверсифікацію, резервування та структурування кредитів;

- стратегія утримання кредитного ризику на визначеному рівні – створення структурних підрозділів по роботі із проблемними кредитами, призупинення кредитної діяльності у високо ризикових галузях, пошук нових ніш кредитного ринку та створення нових кредитних продуктів. Досягається шляхом ліквідації передумов виникнення кредитного ризику. Включає відбір і оцінку кредитних спеціалістів, оптимізацію процесу кредитування, розвиток персоналу, аналіз потенційного позичальника, моніторинг фінансового стану позичальника.

Банк повинен для себе визначити одну із стратегій:

1. Відмова у наданні кредиту (уникнення);
2. Прийняття і управління (надання кредиту);
3. Прийняття з умовами мінімізації (встановлення додаткових вимог до позичальника, кредиту, застави, часткове затвердження параметрів кредиту).

Відповідно до обраної стратегії, Банк здійснює подальше планування роботи щодо управління кредитним ризиком, зокрема обирає відповідні інструменти та заходи управління.

2. Інструменти і методологія управління кредитним ризиком

Процес управління кредитним ризиком має охоплювати всі види діяльності Банку, які впливають на його параметри, адже це безперервний процес аналізу ситуації та оточення, в яких виникає кредитний ризик, та прийняття управлінських рішень щодо впливу на нього чи на ризикову позицію. Управління кредитним ризиком має здійснюватись на тому рівні, де він виникає, а також вищих рівнях в результаті його виявлення під час незалежного аудиту та моніторингу.

При здійсненні кредитних операцій Банк виходить з пріоритетності розміщення коштів в якісні кредитні активи, які забезпечують достатній рівень дохідності навіть при негативних змінах макроекономічних умов і зміні умов ведення бізнесу клієнта. Базою створення якісних кредитних активів є функціонування в Банку системи управління кредитним ризиком, в яку включені всі учасники кредитного процесу Банку.

Управління кредитним ризиком здійснюється за допомогою аналізу на рівні сукупного кредитного портфелю, окремого позичальника, продукту, операції, який проводиться системно та комплексно.

Система управління кредитним ризиком функціонує на основі реалізації повторюваного циклу наступних процесів управління на рівні окремих проектів та завдань і на рівні Банку:

- ідентифікація кредитного ризику з складанням переліку можливих ризиків при виконанні поставлених цілей і завдань на рівні Банку і на рівні окремих підрозділів.

Банк на початковому етапі розгляду кредитної заявки має забезпечити максимальне виключення кредитів, якість яких може погіршитися. Стійкий процес надання кредитів передбачає проведення аналізу наступними структурними підрозділами – Управлінням кредитного аналізу клієнтів Головного банку, Управлінням кредитного аналізу клієнтів регіональної мережі, Управлінням кредитування малого і середнього бізнесу, Управлінням роздрібних продаж і Департаменту ризиків. Проведення оцінки проектів зі сторони Департаменту ризиків, не пов'язаного з бізнес-підрозділами, забезпечує об'єктивність і незалежність оцінки проектів що аналізуються.

На даному етапі визначається рівень подібності ризикової позиції з її запланованими характеристиками, в результаті чого формується рейтинг ризикової позиції, що аналізується в залежності від того, наскільки відрізняються кількісні та якісні параметри об'єкту, що розпізнається, від параметрів прийнятих для Банку.

Головна ціль ідентифікації – створення умов для етапу управління кредитним ризиком, під час якого відбувається безпосередній вибір управлінського рішення.

Для ідентифікації ризику забезпечується:

- використання системи внутрішньої класифікації кредитного ризику;
- визначення ключових індикаторів кредитного ризику і ключових контрольних індикаторів, що використовуються для ідентифікації та оцінки матеріальності (суттєвості) ризикових випадків, прийняття рішення щодо них;

- документування результатів ідентифікації кредитного ризику.

- оцінка кредитного ризику, включаючи опис, вимірювання (кількісне і якісне) і аналіз ризиків. Оцінки факторів кредитного ризику враховуються протягом усього процесу стратегічного бізнес-планування; показники рівня кредитного ризику є одними з ключових вихідних показників і обмежують критерії при розробці бізнес-планів; беруть участь в оцінці потенційної ефективності нових бізнес-ініціатив і напрямків з урахуванням ризиків і очікуваної прибутковості. Оцінці підлягає кредитний ризик, визначений на етапі ідентифікації, в розрізі наступних часових категорій:

- дані минулих років. Проводиться збір статистичних даних, що дозволяє провести оцінку наслідків настання кредитного ризику та зробити висновки щодо статистичного характеру подій, пов'язаних з появою зазначеного ризику;

- дані на дату оцінки. Проводиться збір даних, що дозволяє здійснити корегування оцінки, що побудована на історичних даних, з метою їх використання в дійсному часі, оскільки така інформація дає можливість врахувати часові зміни в операційному середовищі Банку;

- прогнозування майбутніх позицій. Проводиться збір даних, необхідних для прогнозування, а також інформації, що дозволяє врахувати майбутні зміни, що впливають на характеристики операційного середовища.

Підходи до аналізу кредитоспроможності потенційного позичальника та загального рівня ризику за проектом залежать в першу чергу від виду кредитного продукту та визначаються у відповідності з методикою, розробленою для кожного напрямку кредитування. Методики оцінки кредитоспроможності складаються з врахуванням прийнятих процедур Банку в сфері регулювання кредитних ризиків. Підходи, що використовуються в Банку для оцінки кредитного ризику за кредитними продуктами базуються на оцінці платоспроможності позичальника. Також виконується процедура перевірки відповідності кредитного продукту, що надається, затвердженим умовам кредитування.

Кількісна оцінка кредитного ризику конкретного позичальника проводиться в процесі розгляду кредитної заявки позичальника, на протязі моніторингу кредитної операції, а також в процесі розгляду необхідності і можливості зміни умов кредитування. Склад кількісної оцінки кредитного ризику індивідуального позичальника складається з визначення його кредитоспроможності. Процес визначення кредитоспроможності складається з оцінки ймовірності виконання позичальником умов кредитного договору.

Банк, маючи систему класифікації позичальників застосовує її на момент прийняття рішення щодо надання кредитів. Після надання кредиту клас позичальника оновлюється на основі нової фінансової інформації. При регулярному оновленні класифікації позичальника, ризик-менеджментом ідентифікується погіршення фінансового стану позичальника.

Присвоєння позичальнику категорії і визначення рівня ризику дають можливість Банку групувати надані кредити в класи ризику і здійснювати моніторинг кредитних ризиків на рівні портфеля кредитів.

Класифікація портфелю кредитів за групами ризику дозволяє визначити відхилення фактичних показників від очікуваних стандартних величин й встановлює величину кредитного ризику до капіталу і прибутку Банку на фактичну дату та дає змогу прогнозувати якість активів й умовних зобов'язань на перспективу.

Результати ідентифікації та оцінки кредитного ризику оформляються у висновках відповідних служб Банку, в картах (профілях) ризиків. На даному етапі оцінюються види кредитного ризику, з яким стикається Банк при відсутності будь-якого впливу з його боку щодо зміни ймовірності або ступеня впливу даного ризику.

- вироблення заходів з управління кредитним ризиком, його нейтралізації та контролю, прийняття рішення про рівень прийнятого ризику.

На даному етапі визначаються залишковий кредитний ризик, що залишаються з урахуванням проведення заходів з управління ним. Процес управління кредитним ризиком може ґрунтуватися на виборі його рівня в межах від мінімального (який вважається досить малим) до максимально припустимого, який повинен бути економічно обґрунтованим, виходячи з існуючих обмежень на ресурси і час. Головними елементами цієї діяльності є визначення достатності превентивних заходів для забезпечення стійкості Банку до зовнішніх впливів та оптимальний розподіл обмежених фінансових ресурсів.

1. Напрями управління кредитним ризиком

Для зниження ступеня кредитного ризику Банку застосовуються:

1. Інформаційне забезпечення Банку щодо діяльності позичальника (експертиза Клієнтських підрозділів, Департаменту ризиків, експертні висновки щодо вартості та ліквідності заставного майна, Юридичного департаменту, Департаменту безпеки і захисту інтересів банку, наступний моніторинг кредитної операції).

2. Система ранжування повноважень і процедур колегіального прийняття рішення.

3. Забезпечення повернення кредиту через прийняття застави, поруки, гарантій і інших прийнятних форм забезпечення.

4. Підвищення фінансових можливостей позичальника (Банк надає консультації при структуруванні угоди, проводиться робота з реструктуризації кредиту тощо).

5. Етапне кредитування в рамках ліміту кредитної лінії (практика кредитування великих сум траншами, в результаті чого основний борг ділиться на більш дрібні суми, що дозволяє за необхідності на певному етапі припинити фінансування проекту).

6. З метою ефективного управління кредитним ризиком і обмеження його надмірної концентрації Банк здійснює кредитну діяльність в рамках системи постійного моніторингу структури, складу і якості кредитного портфеля.

7. Управління «апетитом» до кредитного ризику Банку.

8. Управління економічним капіталом Банку (здійснюється оцінка кредитного ризику, яка враховується при розрахунку економічного капіталу) та його розподіл серед підрозділів Банку.

9. Побудова ефективної організаційної структури і системи методологічного забезпечення та валідації для забезпечення точності оцінок й надійності процесів управління.

10. Формування показників сукупного кредитного ризику Банку та його прогнозування з урахуванням результатів стрес-тестування.

2. *Інструменти управління кредитним ризиком.*

Всі інструменти управління слід розділити на ті, які є обов'язковими для Банку та ті, які він може здійснювати як додаткову складову задля можливості мінімізації ризикової події. До обов'язкових відносять:

1. Лімітування – застосовується для операцій, які можуть знаходитись в зоні катастрофічного та критичного ризику, тобто рівень кредитного ризику по яких виходить за межі припустимого для Банку. Ліміти встановлюються на позичальників; відповідальності щодо сум кредитування; об'єм кредитного портфеля; галузеве лімітування. Ліміти відповідальності застосовуються для кращої диверсифікації кредитного портфеля й підвищення відповідальності працівників за свої рішення. Ліміти для них мають бути встановлені як для кредитування одного позичальника так і загальної суми кредитів на філію.

2. Самострахування здійснюється через резервування шляхом створення загальних та спеціальних фондів для покриття втрат за кредитними операціями. Однак страхові фонди відволікають значний об'єм коштів Банку у вигляді «заморожених» активів, що може призвести до неефективного застосування капіталу й до значної залежності від зовнішнього фінансування.

3. Диверсифікація здійснюється за допомогою розпорошення кредитного ризику для уникнення концентрації, проте не зводить його до нульової позначки в результаті дії зовнішніх чинників, які не залежать від вибору конкретних контрагентів за операцією чи галуззю. Ресурси мають бути розподілені між активами із слабкими кореляційними зв'язками. Диверсифікація здійснюється в розрізі позичальників; забезпечення за кредитами, кредитного портфелю за галузевою та регіональною належністю, за цілями кредитування, застосування різноманітних процентних ставок й способів нарахування і сплати процентів по кредиту. З метою обмеження кредитного ризику, що приймає Банк за формами кредитування (кредитних продуктів), управління кредитним портфелем має здійснюватись у попередньому порядку в процесі відбору заявок потенційних позичальників з врахуванням ризику концентрації за пов'язаністю позичальників, галузевою ознакою, за строками надання, форм

кредитування (кредитних продуктів), у розрізі валют, за параметрами, що визначені Кредитною політикою.

Застосування диверсифікації в Банку має обмежений характер, однак, являється одним із найдієвіших методів мінімізації ризику кредитного портфелю.

До додаткових включається:

1. Хеджування здійснюється через фінансові інструменти типу опціонів, ф'ючерсів, форвардів, свопів з метою мінімізації кредитного ризику. Використовують мікрохеджування (по певних визначених статтях балансу), макрохеджування (всього балансу), природне хеджування (форма відповідності статей балансу одна одній – за термінами, за валютою, тощо), синтетичне хеджування (застосовується небалансові методи). Використовується як превентивний метод мінімізації ризику.

2. Страхування від неповернення кредиту, відповідальності Банку за його непогашення, застави якщо вона виражена в речовій формі здійснюється із залученням страхової компанії. Даний метод відволікає частину грошових ресурсів, що призводить до зниження ефективного функціонування позичальника. Застосовується тоді, коли неможливе управління кредитний ризиком.

3. Комплаєнс-контроль, що забезпечує контроль за дотриманням Банком нормативних актів України, внутрішніх процедур, правил і політик, введених в Банку і основних морально-етичних принципів ведення бізнесу.

4. Розподіл ризику між іншими контрагентами (консорціумне кредитування).

В якості результатів цього етапу виступають рішення щодо мінімізації кредитного ризику; його перерозподілу і передачі чи прийняття. Рішення оформляються у протоколах колегіальних органів управління, рішеннях і розпорядженнях виконавчих органів.

Контроль і моніторинг реалізації заходів з управління кредитним ризиком, що включає оцінку ефективності застосованих заходів. Інструментами контролю виступають система внутрішнього контролю, прийняті нормативи, ліміти, регламенти.

Загалом система кредитного контролю складається з:

-контролю достовірності наданої в експертному висновку інформації (Департаменти: відповідних бізнес-процесів корпоративного бізнесу; кредитування та координації роботи з корпоративними проектами; роздрібного бізнесу);

-контролю якості проведення комплексної експертизи позичальника/поручителя (Департаментом ризиків Банку за наданими висновками (ініціюючих підрозділів): Департаментів корпоративного бізнесу; кредитування та координації роботи з корпоративними проектами, роздрібного бізнесу; та допоміжних підрозділів: Юридичний департамент, Департамент безпеки та захисту інтересів банку, Відділ моніторингу заставного майна);

-контролю рівня кредитного ризику за кожним проектом (супроводжуючі підрозділи (Департаменти: корпоративного бізнесу; кредитування та координації роботи з корпоративними проектами; роздрібного бізнесу), і інші підрозділи, які задіяні в процес підготовки документів і технічного надання кредиту);

-контролю цільового використання кредитних коштів (якщо кредитні кошти надавалися із цільовим призначенням);

-контролю коректності оформлення кредитних договорів та договорів забезпечення (Департаменти: корпоративного бізнесу; кредитування та координації роботи з корпоративними проектами; роздрібного бізнесу; казначейства та фінансових ринків);

-контролю виконання рішень уповноважених органів Банку (відповідальні працівники Департаментів: корпоративного бізнесу; кредитування та координації роботи з корпоративними проектами; роздрібного бізнесу; казначейства та фінансових ринків, а також внутрішнього аудиту);

-контролю коректності і повноти формування кредитної справи (підрозділи Департаментів: корпоративного бізнесу, кредитування та координації роботи з

корпоративними проектами; роздрібно́го бізнесу, а також внутрішнього аудиту і безпеки та захисту інтересів банку);

-контролю стану і порядку зберігання кредитних справ (підрозділи Департаментів: корпоративного бізнесу, кредитування та координації роботи з корпоративними проектами, роздрібно́го бізнесу, внутрішнього аудиту і безпеки та захисту інтересів банку);

-контролю коректності і повноти формування резервів на можливі втрати за кредитними операціями;

-контролю і виявлення юридичної та економічної пов'язаності позичальників (Департамент ризиків);

-контролю лімітів (Ризик-менеджмент Банку);

-контролю роботи кредитних підрозділів (Заступники Голови Правління Банку, за якими закріплені відповідні кредитні підрозділи, Департамент внутрішнього аудиту).

-контролю роботи Департаменту ризиків Банку (Спостережна рада, Правління Банку та Департамент внутрішнього аудиту).

Отже, до рівнів контролю в частині проведення кредитних операцій належать:

1 рівень – самоконтроль/поточний контроль, який проводиться під час здійснення кредитної операції Банку і включає контроль за дотриманням внутрішніх документів та порядку прийняття рішень щодо їх здійснення, коректності внесення даних, за своєчасним і достовірним відображенням операцій у бухгалтерському обліку та звітності, за збереженням майна Банку.

2 рівень – подальший контроль, який проводиться після здійснення операцій Банку і полягає у перевірці обґрунтованості та правильності проведених кредитних операцій за період (портфельний підхід до аналізу й контролю операцій), відповідності документів встановленим формам і вимогам щодо їх оформлення, відповідності виконуваних працівниками обов'язків їх посадовим інструкціям, виявлені причин порушень і недоліків та визначенні заходів щодо їх усунення, коригуванні планових і прогнозних показників, перевірці повноти та достовірності даних статистичної звітності, сформованої Банком.

3 рівень – інституційний контроль, що передбачає проведення планових перевірок Службою внутрішнього аудиту для незалежної оцінки ефективності роботи, впровадженої системи управління та контролю кредитного ризику, а також якості організації процесів та здійснення операцій учасниками процесів.

Моніторинг кредитного ризику. Головною метою моніторингу кредитного ризику є регулярний аналіз кредитного процесу та показників ризику задля можливості виявлення недоліків, упущень недовіри процедур управління кредитним ризиком з метою їх перегляду та оптимізації. Моніторинг здійснюється за допомогою звітності відповідальних осіб, яка дозволяє аналізувати поточну ризикову позицію та приймати управлінські рішення щодо її уникнення. Його здійснення допомагає коригувати діяльність щодо управління та сигналізувати про певні негативні зміни. Моніторинг включає розподіл обов'язків по моніторингу, визначення контрольних показників (основних та додаткових), методи регулювання кредитного ризику.

Рівень кредитного ризику до змін здійснюється за допомогою моніторингу показників ризику (якість обслуговування боргу, фінансовий стан позичальника, виконання умов кредитного договору, стан та якість забезпечення тощо), їх динаміки для своєчасного управлінського реагування в разі раптових відхилень значень ризикової позиції від запланованих/бюджетних величин.

Кінцевою метою моніторингу є звіт, в якому повинні бути зазначені ефективність всіх етапів кредитного процесу, зазначені недоліки та проаналізовані причини можливого погіршення кредитного рейтингу позичальника та виникнення проблемного кредиту.

3. Аналіз кредитного портфелю Банку

З метою контролю дотримання параметрів кредитного портфелю, що визначені Кредитною політикою та іншими документами Банку, які регламентують кредитну

діяльність, ризик-менеджментом на регулярній основі має проводитись аналіз кредитного портфелю, результати якого доводяться до керівництва Банку.

За результатами аналізу генеруються пропозиції для Клієнтських підрозділів щодо рекомендованих до залучення на кредитне обслуговування параметрів клієнтів. Також можуть бути визначені додаткові параметри, що обмежують концентрацію кредитного портфелю Банку і пропонуватись до внесення в існуючу Кредитну політику.

Інформацію щодо виконання планових показників структурними підрозділами Банку і короткостроковий прогноз можливої зміни структури кредитного портфелю в цілому надає Фінансовий департамент. За наданою інформацією з певною періодичністю вносяться корективи в плани роботи структурних підрозділів Банку для досягнення стратегічних показників його розвитку.

Якість управління ризиком кредитного портфеля можна проаналізувати за наступними індикаторами:

- обсягом негативно прокласифікованих показників (частки прострочених та протермінованих кредитів за термінами, відповідності сформованих резервів, відповідно до наданих кредитів та їх класів, відсотку капіталу під кредитний ризик тощо);
- складом негативно прокласифікованих показників (значна частка неповернених та сумнівних щодо повернення кредитів);
- негативні тенденції в зміні співвідношень складу кредитного портфелю;
- достатність та актуальність документації за кредитною операцією;
- якість концентрації та диверсифікації, тощо.

В разі виявлення погіршення якості кредитного портфеля Банку на основі аналізу базових показників якості управління кредитним ризиком, слід вжити міри щодо визначення причин таких відхилень та здійснити перегляд кредитної політики, кредитного ризик-менеджменту, технологій кредитування тощо.

4. Робота з нестандартними кредитами Банку

В разі виникнення ознак значного погіршення фінансового стану позичальника, якості обслуговування кредиту, що може призвести до зростання ризиків виникнення збитків у зв'язку з частковою або повною відмовою позичальника від виконання своїх зобов'язань, структурні підрозділи Банку зобов'язані інформувати керівництво Банку, уповноважені органи Банку про виникнення факторів з віднесення стандартної кредитної заборгованості до проблемної заборгованості і організувати роботу з подолання проблем що виникли.

Всі заходи, що здійснюються клієнтськими і кредитними підрозділами Банку в процесі моніторингу діючих кредитів, мають спрямовуватись на виявлення проблеми на якомога більш ранній стадії. Робота з проблемними кредитами регламентується відповідними внутрішніми документами Банку з зазначеного питання та здійснюється відповідно до вимог таких документів.

5. Антикризове управління

З метою управління кредитним ризиком в умовах циклічного розвитку економіки та настання непередбачуваних подій, розробляється і реалізується комплекс заходів для кризових ситуацій, головною метою яких є недопущення істотного погіршення стану конкретного виду бізнесу (напрями діяльності) Банку та / або досягнення кредитним ризиком критичного для Банку значення.

Певні стресові умови (передусім зовнішні по відношенню до Банку) можуть призвести до неможливості подальшої діяльності Банку і порядку прийняття рішень в звичайному режимі або взагалі поставити під загрозу його існування, як фінансової інституції.

З метою забезпечення керованості Банком в умовах нестабільності, стабілізації його діяльності та підтримання платоспроможності, необхідне застосування антикризового управління, що являє собою комплекс заходів, необхідних для подолання кризового стану, що загрожує існуванню Банку.

Антикризове управління має на меті підвищення інтенсивності застосування засобів і методів, необхідних для подолання ситуації, що загрожує існуванню Банку. При цьому слід перенести увагу на поточні й короткострокові проблеми, які для свого вирішення потребують проведення жорстких і негайних заходів.

Зміна критеріїв прийняття рішень є особливістю антикризового управління (довгостроковий аспект втрачає свою актуальність, а в короткостроковому аспекті найвищим пріоритетом стає максимізація надходжень для виконання зобов'язань перед клієнтами та контрагентами Банку) в порівнянні з управлінням в звичайних умовах (зводиться до досягнення стратегічних цілей розвитку в довгостроковому аспекті і максимізації прибутку в короткостроковому).

Антикризове управління припускає необхідні втрати (у тому числі і майбутні), ціною яких можна домогтися відновлення ліквідності і платоспроможності Банку сьогодні.

Право на вжиття необхідних заходів антикризового управління делегується Спостережною Радою Правління Банку. В разі виникнення кредитного ризику, що загрожує ліквідності або платоспроможності Банку або будь-яких інших подій, які можуть вплинути на подальшу діяльність Банку, кожний відповідний структурний підрозділ або окремий працівник зобов'язаний негайно проінформувати Департамент ризиків про всі наявні загрози, можливі наслідки, а також заходи, направлені на недопущення реалізації ризику.

Департамент ризиків в день виявлення ознак погіршення фінансового стану Банку або фінансової системи ініціює позачергове засідання Правління Банку. На засіданні Правління Банку вирішується питання про необхідність введення стану антикризового управління та застосування визначених прийомів управління Банком.

Розроблені заходи антикризового управління мають враховувати як погіршення фінансового стану самого Банку, так і погіршення ліквідності фінансової системи в цілому або наслідки загальної банківської кризи.

Основним завданням розробки та реалізації комплексу заходів для кризових ситуацій є:

- обмеження в часі використання антикризових процедур управління кредитним ризиком;
- мінімізація перехресного впливу певних ризиків, у тому числі зниження впливу кредитного ризику на Банк в цілому;
- запобігання виникненню аналогічних кризових ситуацій у майбутньому;
- повернення кредитної діяльності чи кредитного ризику в стан, в якому можливе управління ним.

Комплекс заходів для кризових ситуацій повинен містити чіткий перелік процедур з подолання кризової ситуації з деталізацією по інструментах і з зазначенням черговості їх використання; також вказується орган поточного управління ситуацією і періодичність здійснення контролю за належним виконанням відповідних процедур. Служба внутрішнього контролю в кризовій ситуації проводить перевірку реалізації заходів та виконання включених в них певних процедур.

Результати перевірок направляються до колегіального органу чи посадової особи, яка затвердила відповідний комплекс заходів.

Використовується й стрес-тестування, головними завданнями якого є: визначення комплексу заходів щодо компенсації можливих великих втрат Банку в екстремальній ситуації та розробка необхідних заходів щодо зменшення кредитного ризику і зниження його негативного впливу. Основними принципами застосування інструментів стрес-тестування є: регулярність використання, розгляд всіх можливих сценаріїв, які можуть мати критичний вплив на стан Банку. На основі результатів стрес-тестів розробляється комплекс заходів щодо зниження кредитного ризику. Результати стрес - тестування доводяться до Правління Банку.

V. Очікувані результати від реалізації Концепції управління кредитним ризиком Банку

Реалізація Концепції управління кредитним ризиком Банку має забезпечити:

- формування в банку якісної та ефективної організаційної структури, спрямованої на оперативну, раціональну, взаємоузгоджену систему прийняття управлінських рішень;
- створення умов для розширення спектру кредитних продуктів Банку завдяки можливості збільшення клієнтської бази на основі диференційованого підходу до позичальника;
- підвищення конкурентної позиції Банку та забезпечення підґрунтя для виходу на нові ринки;
- досягнення довгострокових цілей та отримання запланованого рівня прибутку.

Алгоритм роботи з проблемними кредитами

1. Визначення причини проблемного кредиту.

1.1. Низький рівень кредитної роботи (порушення технології кредитування).

Поверхнева співбесіда перед видачею кредиту	Початкова співбесіда визначає характер подальших відносин між клієнтом і кредитним експертом, тому важливо з самого початку домогтися, щоб клієнт вів себе відкрито, був готовий до співпраці і розумів необхідність дотримання встановленого графіку погашення кредиту. При зустрічі і спілкуванні з клієнтом необхідно приділяти увагу психологічному портрету клієнта (поведінка його в різних ситуаціях, реакція на події).
Нездатність адекватно оцінити керівництво	Своєчасне погашення кредитів вимагає дисциплінованого, ефективного та чесного керівництва. Велика частка проблемних кредитів виникає в результаті відсутності згоди між власниками і менеджерами. (В ході роботи над кредитом необхідно зустрітися з усіма власниками бізнесу, щоб з'ясувати позицію і настрій кожного з них).
Недостатній фінансовий аналіз	Основою прийняття рішення про кредитування конкретного позичальника є фінансова оцінка його бізнесу, що потребує достовірних та точних даних про його діяльність, оскільки якщо позичальник не в змозі заробляти достатню кількість грошових коштів, то виникнуть проблеми погашення кредиту.
Завищення суми кредиту	Надавати кредит на більшу суму, ніж це видається можливим за результатами фінансового аналізу є небезпечним. Якщо існують сумніви у визначенні суми кредиту, необхідно їх вирішувати в бік її зменшення.
Невірний графік кредиту (неправильне структурування)	Графік кредиту, що не відповідає циклу оборотності грошових коштів позичальника приречений на те, щоб стати проблемним. Для підготовки потрібного графіку погашення кредиту необхідне ретельне розуміння руху грошових коштів позичальника, його бізнесу і галузі, в якій він працює, а також його майбутніх фінансових потреб.
Недостатнє, неліквідне забезпечення кредиту	Необхідно проводити регулярні маркетингові дослідження для визначення реальної заставної вартості майна. Крім того, питання застави тісно пов'язане із моральною цінністю для самого клієнта.
Недостатня документація по кредиту	Якщо кредит недостатньо або неправильно задокументований, то в разі появи прострочення стягнення та реалізація застави буде проблематичною.
Недостатній моніторинг	Моніторинг кредиту відіграє таку ж важливу роль, як і початковий кредитний аналіз, адже раннє виявлення проблем є основою для реалізації заходів щодо роботи із повернення кредитних коштів.
<i>1.2. Низький рівень ведення бізнесу.</i>	
Слабке керівництво	Невеликі фірми не мають досить розвинутої політики керівництва. У процесі кредитування (частіше при повторному) можливий розвиток бізнесу, поява нових взаємопов'язаних компаній / підприємств. У міру зростання підприємства вміння, необхідні для керівництва ним мають бути підсилені.
Погіршення продукції або обслуговування позичальника	Погіршення може проявлятися в декількох формах, але, як правило, в ціні або якості:
	- низька якість часто є результатом використання поганої сировини або недосконалого виробничого процесу; - якість більшою мірою залежить від обслуговуючого персоналу, співбесіда з персоналом під час відвідин компанії / бізнесу підприємця є важливою складовою частиною процесу моніторингу.

Погана організація маркетингу	Досить часто підприємства не визначають маркетингову привабливість продукту та не здійснюють його маркетингове супроводження при розробці. Поширеною помилкою є й підміна поняття маркетингу і потенційного попиту або не фіксація змін на ринку, що спричиняє падіння показників реалізації до небезпечної позначки.
Поганий фінансовий контроль	Дуже важливо, щоб позичальник мав сильну бухгалтерію. Структура оподаткування вимагає підбору такого персоналу, який міг би захистити підприємство від податкового тиску. З фінансового боку фірма / підприємець повинні контролювати свої витрати і товарно-матеріальні запаси. Неадекватний аналіз становища з товарно-матеріальними запасами може привести до серйозного порушення виробництва.
Зайвий оптимізм в плануванні	Основна причина неплатежів - це нездатність реалістично прогнозувати приплив грошових коштів, що може спричинити їх необґрунтоване витрачання і в результаті сплата кредитних платежів може стати неможливою.
<i>1.3. Нечесність. Шахрайство</i>	
	Багато бізнесменів створюють більше однієї компанії і переводять готівку або активи з однієї компанії в іншу. Тому знання структури операцій позичальника важливе з позиції виявлення пов'язаних підприємств. Для уникнення факту шахрайства необхідно велику увагу приділяти перевірці наданих документів (справжність паспорта, місця прописки, реєстраційних документів, заставного майна, документів на заставне майно тощо).
<i>1.4. Несприятливі зовнішні чинники</i>	
Фактори середовища проживання	Це не лише вплив на бізнес клієнта природних лих, а й вплив організованої злочинності, податкового тиску. Необхідно оцінити здатність клієнта впоратися з ними.
Економічні чинники	Економічні спади або значне падіння курсу гривні може становити небезпеку для позичальника. Проте досвід показує, що за наявності сильного менеджменту, можливо подолати економічні казуси.
Фактори конкуренції	Очевидний ризик - зменшення обсягів продажів, а в результаті - зниження прибутку, що може викликати ризик неплатежів по кредиту.
Фактори дії регулюючих інструкцій	Ризик полягає в тому, що можуть змінитися закони, також до числа регулюючих факторів можуть бути віднесені зміни в порядку виплати дотацій галузі, до якої належить позичальник, що може спричинити прострочення кредитних платежів.
Технологічний фактор	В ході періодичних моніторингових візитів кредитні працівники повинні звертати увагу на якісний рівень продукції позичальника.
Податки	Питання податків є однією з найбільших загроз підприємствам малого бізнесу / підприємцям і потенційно - загрозою їх виживання.
2. Знання і розуміння позиції позичальника.	
Позичальник, який має проблеми з повернення кредиту переживає дві стадії:	
Стадія заперечення	Деякі позичальники відмовляються визнавати, що у них є проблеми. Вони прагнуть переконати банківських працівників в тому, що труднощі носять тимчасовий характер, не приходять в банк на призначені зустрічі. Важливо, щоб кредитний працівник відразу припинив таку реакцію і змусив позичальника визнати проблему.
Стадія паніки	Як тільки позичальник визнає наявність проблеми він переживає стадію розгубленості, тому на цьому етапі кредитний працівник повинен послабити тиск і надати клієнту підтримку, чітко роз'яснити можливі шляхи виходу із даної ситуації.

3. Швидкий і правильний аналіз ситуації.	
Визначення ступеня проблеми	Незначні проблеми можуть бути викликані наступними чинниками: затримка з поставкою обладнання; тимчасові проблеми, пов'язані з рухом грошових коштів; повільне надходження дебіторської заборгованості; незвично велике замовлення. До більш серйозних проблем відносяться такі: компанія / підприємець припинила операції; працює зі збитком; велика дебіторська заборгованість; не витримує конкуренції; існують випадки порушення законодавства; велика податкова заборгованість; виникли труднощі, породжені кримінальними угрупованнями. Про виникненні будь-якої проблем з клієнтом кредитний експерт зобов'язаний повідомити своє безпосереднє керівництво.
Перевірка документації та юридичної сторони питання	Першим кроком в оцінці є аналіз документації, який має бути зроблений відразу після прострочення виплати. Кредитний договір і всі документи по заставі перевіряються в контексті їх юридичної сили, що дозволить кредитному працівнику виявити розбіжності, які необхідно буде підкоректувати при внесенні змін у графік погашення кредиту.
Обговорення ситуації з позичальником	Після оцінки стану позичальника, необхідно з ним зустрітись. Це має відбутися якнайшвидше після перших насторожуючих ознак. Чим швидша реакція, тим більша ймовірність повернення кредиту. Метою кредитного працівника виступає оцінка здатності і готовності клієнта гасити борг. Кредитний працівник повинен оглянути заставу, здійснити детальний огляд майна на предмет неполадок або збитку, що дозволить провести поточну оцінку вартості застави.
4. Вироблення шляхів вирішення проблеми.	
На основі вищенаведеного аналізу необхідна розробка плану дій для даної конкретної ситуації. Важливо, щоб і банк і позичальник прийшли до єдиного курсу дій, і щоб банк контролював його здійснення від початку до кінця. Ефективність заходів буде залежати в першу чергу від можливості реального співробітництва з позичальником.	
Перелік заходів по роботі з простроченою заборгованістю	1) про передачу заставленого майна на відповідальне зберігання в банк відповідно до внутрішніх нормативних документів Банку;
	2) про не стягнення штрафних санкцій (пені) в наступних випадках: - якщо затримка платежу відбулася з технічних причин і не з вини позичальника; - якщо позичальник не зміг здійснити платіж зважаючи на форс-мажорні обставини; - якщо оплата штрафних санкцій ставить під загрозу виплату кредитних платежів;
	3) про відтермінування платежів (мораторій), якщо несплата платежів носить тимчасовий характер внаслідок виникнення форс-мажорних обставин, при цьому кредитний експерт повинен обґрунтувати можливість поліпшення фінансового стану позичальника;
	4) про реструктуризацію кредитної заборгованості (в тому числі зміни графіку погашення): якщо неплатежі виникли внаслідок виникнення форс-мажорних обставин, за умови надання аргументів, що підтверджують реальність погашення кредитної заборгованості, і, безумовно, зацікавленості в погашенні кредиту.

Примітка: складено та згруповано авторами самостійно

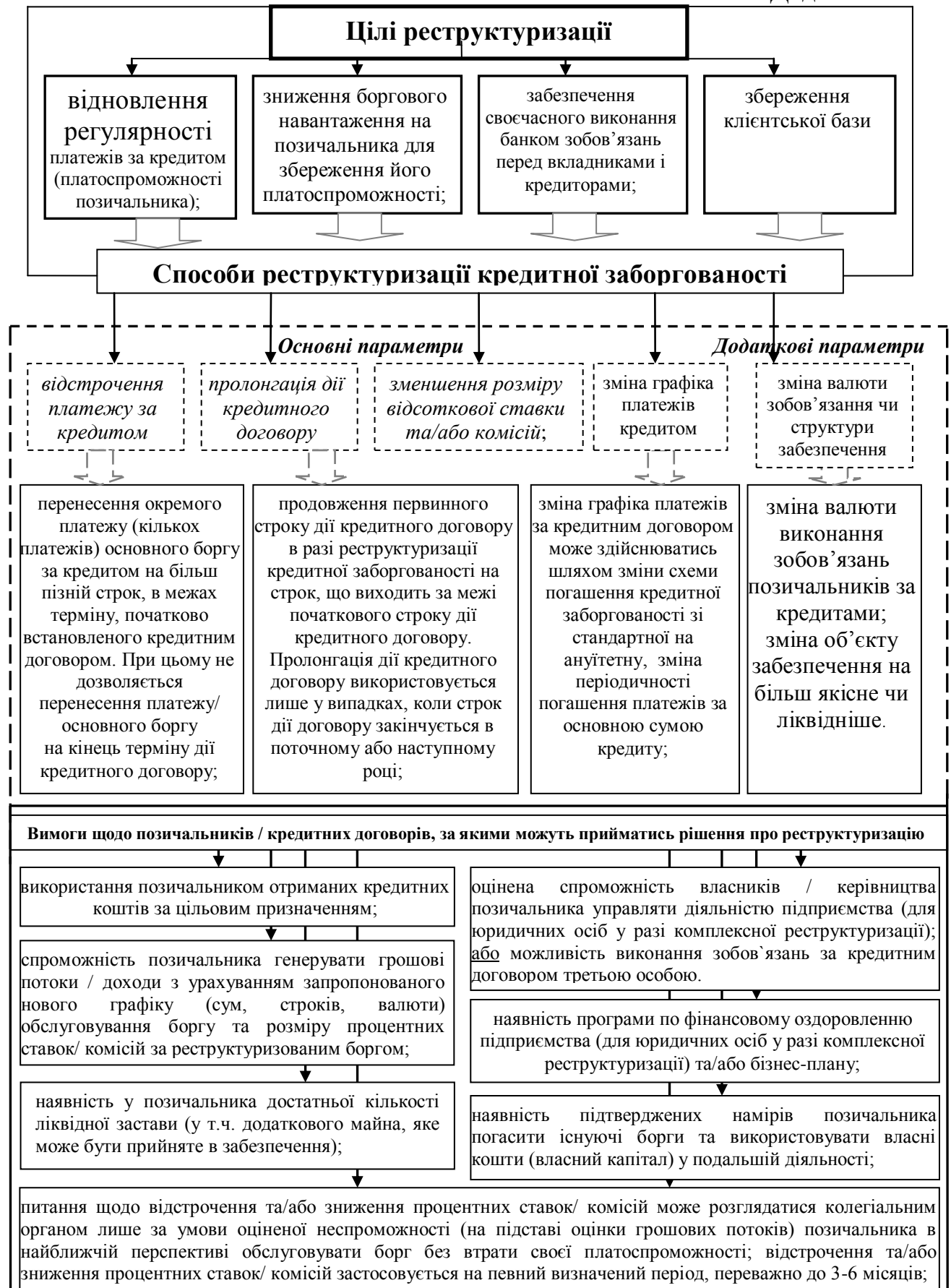

Рис Ф.1. Характеристика методів реструктуризації кредитної заборгованості позичальників

Зміна облікової ставки НБУ за 2001-2015 рр. [168]

Ставка	Початок дії
22,0%	25 вересня 2015 р.
27,0%	28 серпня 2015 р.
30,0%	04 березня 2015 р.
19,5%	06 лютого 2015 р.
14,0%	13 листопада 2014 р.
12,5%	17 липня 2014 р.
9,5%	15 квітня 2014 р.
6,50%	13 серпня 2013 р.
7,0%	10 червня 2013 р.
7,50%	23 березня 2012
7,75%	10 серпня 2010
8,50%	08 липня 2010
9,50%	08 червня 2010
10,25%	12 серпня 2009
11,00%	15 червня 2009
12,00%	30 квітня 2008
10,00%	01 січня 2008
8,00%	01 червня 2007
8,50%	10 червня 2006
9,50%	10 серпня 2005
9,00%	09 листопада 2004
8,00%	07 жовтня 2004
7,50%	09 червня 2004
7,00%	05 грудня 2002
8,00%	05 липня 2002
10,00%	04 квітня 2002
11,50%	11 березня 2002
12,50%	10 грудня 2001
15,00%	10 вересня 2001
17,00%	09 серпня 2001
19,00%	11 червня 2001
21,00%	07 квітня 2001
25,00%	10 березня 2001

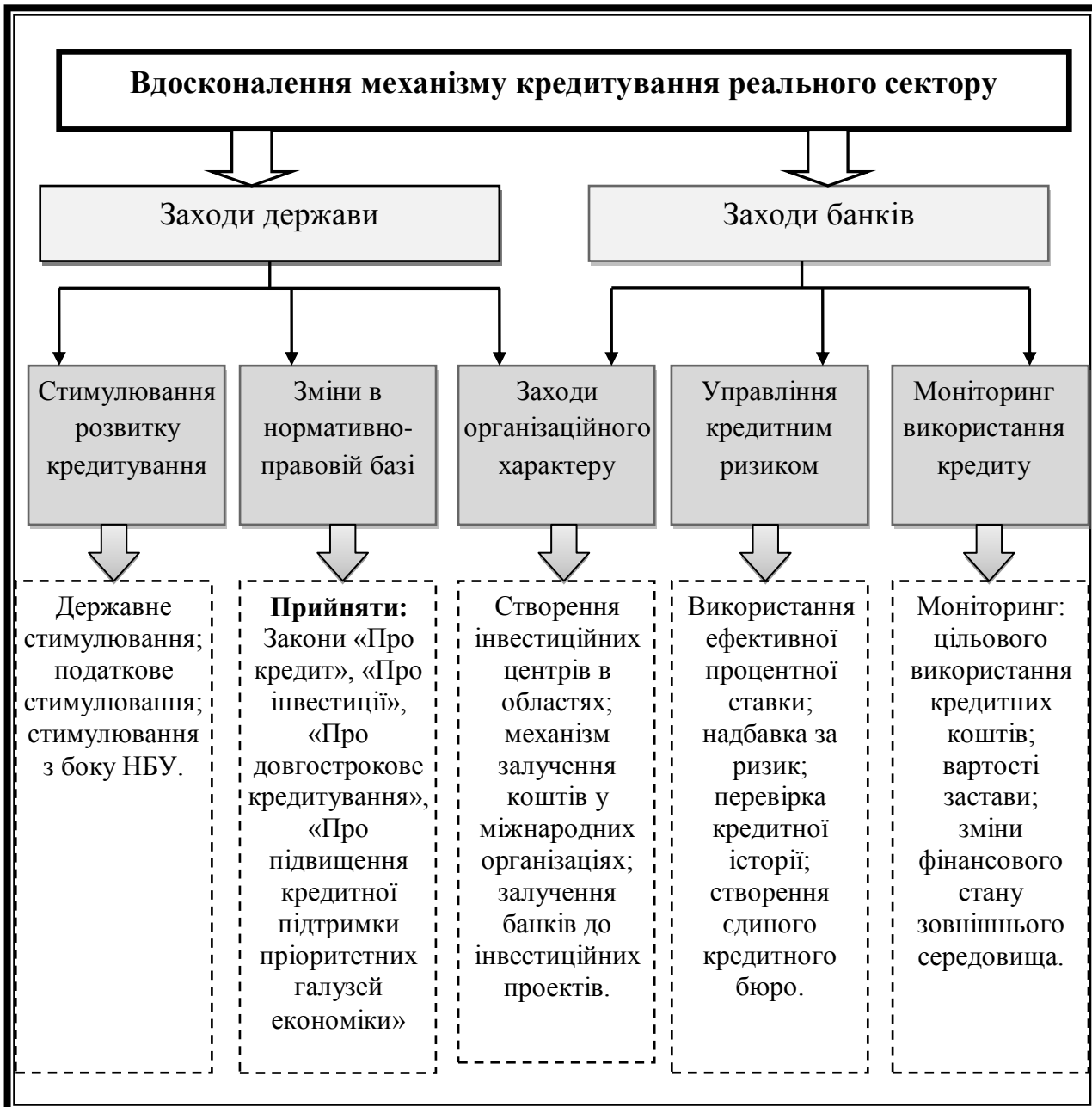
Додаток Х.1

Зміна нормативів обов'язкового резервування для формування банками
обов'язкових резервів [168]

Період дії	Нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів, %								
	за короткостроковими депозитами нефінансових корпорацій у національній валюті	за короткостроковими депозитами домашніх господарств у національній валюті	за короткостроковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств в іноземній валюті	за довгостроковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств в іноземній валюті	за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств				
					у національній валюті	в іноземній валюті	в іноземній валюті		
20.11.2003 – 30.09.2004	6	2	10	8	8	12			
	за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств		за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств		за коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів				
	у національній валюті	в іноземній валюті	у національній валюті	в іноземній валюті					
01.10.2004 – 24.12.2004	7	7	8	8	-				
25.12.2004 – 31.08.2005	6	6	7	7	-				
01.09.2005 – 09.05.2006	6	6	8	8	-				
10.05.2006 – 31.07.2006	4	4	6	6	-				
01.08.2006 – 30.09.2006	2	3	3	5	-				
01.10.2006 – 04.12.2008	0,5	4	1	5	-				
05.12.2008 – 04.01.2009	0	3	0	5	-				
05.01.2009 – 31.01.2009	0	4	0	7	-				
01.02.2009 – 30.06.2011	0	4	0	7	2				
	за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств		за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств		за коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від депозитних корпорацій-нерезидентів				
	у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті	у національній валюті	в іноземній валюті (крім рос.рублів)	у російських рублях	
		короткострокові	довгострокові						
01.07.2011- 29.11.2011	0	6	2	0	8	0	2	-	
30.11.2011- 30.03.2012	0	7,5	2	0	8	0	2	-	
31.03.2012- 29.06.2012	0	8	2	0	8,5	0	2	0	
30.06.2012- 30.06.2013	0	9	3	0	10	0	3	0	
	за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домашніх господарств		за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств		за коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від депозитних корпорацій-нерезидентів				
	у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті (крім рос.рублів)	у російських рублях
		короткострокові	довгострокові		нефінансові корпорації	домашні господарства			
01.07.2013- 29.09.2013	0	10	5	0	10	15	0	5	0
30.09.2013- 18.08.2014	0	10	7	0	10	15	0	5	0
19.08.2014- 30.12.2014	0	10	7	0	10	15	0	5	5
з 31.12.2014	за строковими депозитами			за коштами на поточних рахунках					
	3			6,5					

Регулювання банків в країнах світу станом на 01.01.2013 р. [260]

Країна	Активи банків до ВВП (%)	Кількість банків на 100 000 жителів	Активи топ-5 банків (%)	Активи держбанків (%)	Активи іноземних банків (%)	Кількість працівників регулятора на один банк
Канада	195	н/а	86	0	н/а	0,8
Австрія	349	9,9	35	12	18	н/а
Кайманові о-ви	н/а	437,5	38	0	100	0,1
Швейцарія	548	4,2	67	16	12	0,2
Кіпр	729	3,5	69	1	35	0,8
Сінгапур	676	3,2	39	0	71	1,1
Німеччина	124	2,3	25	32	12	н/а
США	84	2,1	47	0	н/а	0,3
Фінляндія	256	1,8	91	0	74	0,7
Ісландія	193	1,6	100	41	0	5
Італія	204	1,3	66	0,1	18	0,9
Португалія	314	1,1	74	23	22	1
Франція	368	1,1	87	2	12	н/а
Ірландія	483	1	72	21	63	1,6
Вірменія	46	0,7	46	0	67	1,7
Росія	75	0,7	48	41	18	4,3
Іспанія	376	0,6	64	0	8	1
Великобританія	607	0,5	68	26	18	0,8
Україна	100	0,4	37	17	48	1,8
Австралія	155	0,2	77	0	13	9,2
Аргентина	35	0,2	55	44	26	3,4
Греція	212	0,2	78	11	21	6,1
Бразилія	105	0,1	71	44	18	2,1
Польща	74	0,1	49	22	62	6,8
Колумбія	42	0,04	63	6	20	25,3
Китай	189	0,02	63	н/а	н/а	н/а

Примітка: складено та згруповано авторами самостійно

Рис. Ц.1. Забезпечення законодавчого регулювання кредитної діяльності банків

Характеристика методів та інструментів управління кредитним ризиком банку

Метод	Суть
Розподіл ризику	часткова передача кредитного ризику партнерам на такій основі, щоб втрати учасників зводились до мінімуму і певна частка відповідальності за ризик перекидалася на співучасника кредитного проекту (в рамках банківського консорціуму). Досить поширеним за кордоном є продаж активів з низькою прибутковістю інвесторам, в результаті чого звільняються ресурси для фінансування більш прибуткових активів, що допомагає керівництву банку досягти кращого балансу між збільшенням банківського капіталу та ризиком, пов'язаним із кредитуванням.
Прийняття ризику	банк повністю бере на себе ризик, якщо впевнений, що матиме змогу його покрити за рахунок капіталу. Це означає готовність до появи та управління потенційно можливим кредитним ризиком, який знаходиться в прийнятних для банку межах (безризикова чи зона допустимого ризику). Якщо його неможливо уникнути, то використовують різноманітні інструменти регулювання його рівня.
Уникнення ризику	відмова від здійснення операції передбачає й відмову від можливих прибутків, що в підсумку призводить до неможливості використання активної та сприятливої складової ризику, та спричиняє неефективне використання капіталу. Використовується коли банк в достатньому обсязі володіє інформацією про клієнта та виміряв як якісні так і кількісні показники ризику. За невірної оцінки, можлива втрата потенційних клієнтів через відмову у здійсненні операції.
Обмеження ризику	досягається за операціями за якими висока ймовірність збитків через застосування граничних норм реалізації кредитних операцій. Регламентуються нормативними актами на основі яких складаються внутрішньобанківські положення (нормативи кредитних ризиків). Реалізується через обмеження операцій, які провокують ризик, що дозволяє зменшити можливі втрати чи скорочення ризикового періоду, протягом якого банк на нього наражається та знизити ймовірність настання ризикової події.
Інструмент	Суть
Забезпечення	дозволяє банку у разі неповернення кредиту повністю або частково компенсувати витрати за кредитними операціями за рахунок коштів, отриманих від реалізації заставленого майна. Забезпечення дозволяє стимулювати повернення наданих банком кредитних коштів, забезпечити їх зворотність, стримувати нарощення кредитної заборгованості позичальника у інших фінансових організацій, мінімізувати ризики навмисного виведення активів боржника, коригувати резерви при простроченні платежу. Також спрацьовує психологічний фактор: навіть якщо позичальник отримав кредит, він не захоче втрачати свої власні цінності. Використання вимог банку щодо забезпечення кредиту повністю не знімає ризику, тому не слід вважати процес кредитування процесом обміну кредиту на забезпечення.
Гарантія (порука)	зобов'язання гаранта (поручителя) перед кредитором позичальника відповідати за виконання боржником свого зобов'язання в повному обсязі або частково. Має три основні специфічні риси: 1) підпорядкованість відповідальності гаранта (поручителя) чинності основного боргу; 2) однорідність основного та додаткового боргових зобов'язань; 3) виникнення ще одного боржника без утрати попереднього (першочергового) і без зміни кредитора за основним зобов'язанням.
Страховання	здійснюється із залученням страхової компанії. Застосовується тоді, коли неможливе управління ризиком. Дозволяє банкам уникнути можливих втрат у випадку невиконання вимог за кредитними операціями. Кредитний ризик за допомогою страхування можна зменшувати двома способами: - страхування кредитів (страхувальником у цьому разі виступає банк, банк перекидає ризик на страховика і є одночасно страхувальником та застрахованим); - страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту (страхувальником тут виступає боржник, який страхує кредит на користь свого кредитора), страхування застави якщо вона виражена в речовій формі. Страховання відволікає частину грошових ресурсів, що призводить до зниження ефективного функціонування позичальника.
Лімітування зовнішнє	встановлення ліміту, тобто граничних сум здійснюваних кредитних операцій - нормативи кредитного ризику, установлені НБУ для банків: максимальний розмір ризику на одного позичальника; норматив "великих" кредитних ризиків; норматив максимального ризику на одного інсайдера; норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій і поручительств, наданих інсайдерам.
Лімітування внутрішнє	встановлюється банком та застосовується для операцій, які можуть знаходитись в зоні катастрофічного та критичного ризику, тобто рівень ризику по яких виходить за межі

	припустимого для банку. Платою за зменшення ризику є зменшення віддачі (як результат обмежень) і вилучення з розгляду привабливих стосовно прибутку і доходів варіантів.
Резервування	здійснюється шляхом створення спеціальних фондів для покриття збитків, зокрема для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями. Надає банкам можливість компенсувати неповернені кредити за рахунок коштів, що акумулюються відповідно до встановлених вимог та носять обов'язковий характер. Даний метод застосовується для оперативного подолання втрат по ризиках. Страхові фонди відволікають значний об'єм коштів банку вигляді «заморожених» активів, що може призвести до неефективного застосування капіталу та до значної залежності від зовнішнього фінансування. Для оптимізації слід використовувати операції з векселями - якщо у позичальника-юридичної особи недостатньо обігових коштів для обслуговування боргу він може видати вексель, який врахує банк та прийме у вигляді забезпечення. Коли клієнт отримує виручку від реалізації продукції він погасить відсотки і тим самим уникне виникнення простроченої заборгованості та формування резервів.
Реструктуризації проблемних боргів	найбільш оперативний в контексті зниження ризиків для банку та можливості відновлення кредитоспроможності позичальника. Суть у визначенні можливих шляхів уникнення непогашення кредиту через зміни умов кредитного договору. Водночас є недостатньо ефективним, оскільки дозволяє лише очистити баланси банків від ризику, а не суттєво вплинути на ситуацію, спричиняючи викривлення звітності банківських установ.
Диверсифікація	найпростіший та універсальний метод зниження кредитного ризику. Здійснюється за допомогою розпорощення ризику за допомогою раціонування кредиту - ресурси розподіляються між активами із слабкими кореляційними зв'язками. Може передбачати диверсифікацію позичальників за галузями, між: фізичними і юридичними особами, банками; підприємствами різних форм власності і різних сфер діяльності; галузями; країнами; продуктами; кредитів за розмірами, строками, видами відсоткових ставок; способів забезпечення повернення кредитів. Призводить до зниження очікуваної віддачі (дивідендів, доходів, прибутку тощо), оскільки розширення напрямів вкладення коштів, пов'язане з використанням менш прибуткових напрямів; не зводить ризик до мінімуму в результаті дії зовнішніх чинників, які не залежать від вибору конкретних контрагентів за операцією чи галузеві.
Аналіз кредитоспроможності позичальника	охоплює аналіз цілей кредитування, визначення джерел погашення кредиту, аналіз інформації про позичальника, забезпечення кредиту. Оцінка позичальників із застосуванням методології НБУ та розроблених на її основі методик призводить до реального завищення рейтингу внаслідок застосування якісних характеристик; неадекватності моделі оцінки до умов діяльності або виду діяльності позичальника; отримання неповної (а часом і недостовірної) оцінки фактичного ризику, який притаманний діяльності позичальника. Дають кредитору лише оцінку загальної тенденції розвитку.
Ціна кредиту з врахуванням кредитного ризику	полягає в тому, що відсоткова ставка за кредитами повинна враховувати премію за ризик неповернення кредиту та рівень інфляції. Метод покликаний компенсувати втрати за можливу реалізацію ризикової події. Принцип «хороші позичальники платять за поганих».
Сек'юритизація	трансформація неліквідних активів у ліквідні цінні папери. Банки передають частину своїх майбутніх грошових потоків в обмін на можливість інвестувати отримані кошти в будь-які прибуткові проекти, тим самим нейтралізуючи небезпеку недоінвестування в банківській справі. Здійснюється трансферт кредитних ризиків (передати ризик іншим учасникам ринку), оскільки разом із власністю на кредити та надходження за ними до інвесторів, які придбали цінні папери на ринку, переходить і кредитний ризик. Метод спроможний забезпечити адекватне управління кредитним ризиком, даючи змогу сформувати оптимальну структуру кредитного портфеля як із погляду прибутковості, так і надійності; знизити транзакційні витрати; підвищити рівень конкурентоспроможності банків на ринку кредитних вкладень, знизити кредитний ризик внаслідок його фактичного відокремлення від активів; вирішити проблему недостатності капіталу банку для проведення активних операцій, оскільки знижує частку проблемних позичок у структурі кредитного портфеля; диверсифікувати ресурсну базу банку. Гнучкість сек'юритизації визначається наявністю вторинного фондового ринку, що підвищує ліквідність відповідних цінних паперів та створює сприятливі можливості для банків під час проведення різних типів кредитних операцій. Сама по собі передача ризику не змінює ситуації, хтось має бути кінцевим держателем ризику.
Хеджування (використання похідних фінансових інструментів)	здійснюється через фінансові інструменти типу опціонів, ф'ючерсів, форвардів, свопів. Укладається балансуєча угода, яка порівнюється із базовою за прибутковістю. Використовується як превентивний метод мінімізації кредитного ризику. Кредитні деривативи як похідні цінні папери нового покоління володіють більш гнучкою структурою і спроможні покривати складніші кредитні ризики, що дозволяє зменшити вразливість банків щодо системних ризиків, уникати ризику неповернення кредиту.

Примітка: складено та згруповано авторами самостійно на основі [32; 39; 74; 116; 127; 137]

Рис. Ш.1. Методи та інструменти управління кредитним ризиком банку (складено та згруповано авторами на основі [41; 219; 316])

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдющенко А. Обґрунтування можливості використання агрегованого показника для оцінки економічного стану підприємства [Текст] / А. Авдющенко // Науковий вісник НГУ. – 2010. – №5. – С. 141- 147.
2. Агарков М. Основы банковского права: Курс лекцій [Текст] / М. Агарков. – Издание 2-е. Учение о ценных бумагах. Научное исследование.– М. : Изд-во «БЕК», 1994. – 350 с.
3. Азаренкова Г. Рейтингове оцінювання як метод визначення кредитоспроможності позичальників банку [Текст] / Г. Азаренкова, О. Беленкова // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – №1 (10). – С. 219-223.
4. Алимов С. Концепційні основи управління ризиками в комерційних банках [Текст] / С. Алимов // Управління ризиком. – 2009. – № 10. – С. 10-15.
5. Аналитический доклад «Стратегия развития финансовой системы России: блок «Стимулирование модернизации экономики (банковской сектор, денежно-кредитная политика, налоги) [Текст] / Коллектив авторов под. рук-ом д.э.н., проф. Я.М. Миркина. – Москва, 2010. – 459 с.
6. Андрійчук В. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз [Текст] / В. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2005. – 292 с.
7. Антонюк Г. Управління кредитним ризиком в банківській діяльності [Текст] // Наукові записки. – 2007. – № 15. – С. 93-99.
8. Арбузов С. Банківська енциклопедія [Текст] : енциклопедія / С. Арбузов, Ю. Колобов, В. Міщенко, С. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с.
9. Бабкин В. Минимизация банковских рисков с позиции экономической безопасности [Текст] / В. Бабкин // Управление в кредитной организации. – 2007. – №2. – С. 101-115.
10. Банки и банковские операции: Букварь кредитования. Технологии банковских ссуд. Окологанковское рыночное пространство [Текст] : учебник / В. Челноков – М.: Высшая школа, 2008. – 291 с.
11. Банки и банковское дело [Текст] : учебник. / Под ред. И. Балабанова. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.
12. Банківська енциклопедія [Текст] : енциклопедія / Під ред. А. М. Мороза. – К. : Ельтон, 1993. – 328 с.
13. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів [Текст] : монографія / за ред. д.е.н. проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: Астон, 2012. – 358 с.
14. Банківське кредитування [Текст] : навч. посіб / У. Владичин, С. Реверчук. – К. : Атака, 2008. – 648 с.

15. Банківське право [Текст] : навч. посіб. / О. Качан. – К.: Юринком Інтер. – 2000. – 288 с.
16. Банківське право України [Текст] : підручник / О.А. Костюченко. – 3-тє вид. – К. Вид-во А.С.К., 2003. – 928 с.
17. Банківський менеджмент [Текст] : навч. посіб. / П. Роуз. – М.: Фінанси, 1997. – 361 с.
18. Банківський менеджмент [Текст] : підручник / за ред. О. Кириченка, В. Міщенко. – К. : Знання, 2005. – 831 с.
19. Банківські операції [Текст] : навч. посібник / О. Васюренко. – 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 311 с.
20. Банківські операції [Текст] : навч. посіб. / Т. Косова, О. Циганов. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 372 с.
21. Банківські операції [Текст] : навч. посібник / В. Капран, М. Кривченко, О. Коваленко, С. Омельченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
22. Банковские операции [Текст] : учеб. для студ. / М. Каджаева, С. Дубровская. – 4-е изд., стер. – М. : Академия, 2008. – 400 с.
23. Банковские риски: [Текст] : учеб.пособие / кол. авторов; под ред. О. Лаврушина, Н. Валенцевой. – М. : КНОРУС, 2007. – 232 с.
24. Банковское дело [Текст] : учеб. пособие / Т. Костерина. – М.: ММИЭИФиП, 2002. – 176 с.
25. Банковское дело [Текст] : учебник / Е. Жарковская. – 4-е изд., исправ. и доп. – М. : Омега-Л, 2006. – 452 с.
26. Банковское дело [Текст] : / под ред. О. Лаврушина. – М. : Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992. – 428 с.
27. Банковское дело [Текст] : учебник / под ред. Г. Белоглазовой, Л. Кроливецкой. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 592 с.
28. Банковское дело. Управление и технологии [Текст] : учебник / ред. А. Тавасиев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юнити-Дана, 2005. – 671 с.
29. Барановська О. Аналіз фінансового стану як інструмент запобігання кризі та виведення підприємства з неї [Текст] / О.М. Барановська // Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2008. – № 12. – С. 36-40.
30. Беляков А. Банковские риски: Проблемы учета, управления и регулирования [Текст] / А. Беляков. – М. : БДЦ-Пресс, 2006. – 265 с.
31. Бессараб Т. Проблемні питання визначення поняття «банківський кредит» [Текст] / Т. Бессараб // Наукові записки. – 2003. – № 22. – С. 217- 220.
32. Белянко Г. Управління ризиками – запорука фінансової стійкості

- банківської системи України [Текст] / Г. Белянко // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 97. – С. 29-30.
33. Благодир Я. Аналіз впливу кредитного ризику на прибутковість банку [Текст] / Я. Благодир // Галицький економічний вісник. – 2004. – № 4. – С.99-105.
34. Бобиль В. Сучасний ризик-менеджмент у банківській діяльності: теоретичний аспект [Текст] / В. Бобиль // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 11. – С. 28-32.
35. Бойко Д. Використання норм обов'язкових резервів у грошово-кредитній політиці України [Текст] / Д. Бойко, О. Коковіхіна // Економічний часопис – XXI. – 2011. – №3-4. – С. 45-47.
36. Большая экономическая энциклопедия [Текст] : энциклопедия / Т. Варламова, Н. Васильева, Л. Неганова и др. – М. : Эксмо, 2007. – 816 с.
37. Большой бухгалтерский словарь [Текст] : словарь / под ред. А. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 574 с.
38. Бордюг В. Теоретичні аспекти оцінки кредитоспроможності позичальника банку [Текст] / В. Бордюг // Вісник УБСНБУ. – 2008. – №3. – С.112-115.
39. Брутян К. С. Організація та функціонування системи ризик-менеджменту в банку [Текст] / К. Брутян, Т. Салип // Фінансовий ринок України. – 2008. – № 4(54). – С. 239-243.
40. Бугель Ю. Комерційні банки як інституційна основа організації кредитних відносин в економіці ринкового типу [Текст] / Ю. Бугель // Інноваційна економіка. – 2010. – № 4. – С. 234-238.
41. Бугель Ю. Напрями удосконалення сучасних методів управління банківським кредитним портфелем [Текст] / Ю.Бугель // Галицький економічний вісник. – 2010. – №2(27). – С.157-163.
42. Бунге Н. Теория кредита [Текст] / Н. Бунге. – Киев, 1852. – 312 с.
43. Буряк А. Особливості визначення ефективної діяльності банку [Текст] / А. Буряк // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Вип. 1(8). – 2010. – Частина II. – Харків, 2010. – С. 41-46.
44. Бычко Ю. Построение эффективной системы управления кредитными рисками [Текст] / Ю. Бычко // Финансы и кредит. – 2007. – № 26 (266). – С. 31-37.
45. Валенцева Н. Законы и закономерности развития кредита [Текст] / Н. Валенцева // Банковские услуги. – 2010. – № 12. – С. 2-9.
46. Ванц О. Сучасний стан розвитку страхування кредитних ризиків банків / О. Ванц // Вісник університету банківської справи НБУ. – 2010. – №4. – С. 12-13.
47. Васильченко З. Методологічні аспекти дослідження сутності банківських

- установ як фінансових посередників [Текст] / З. Васильченко // Банківська справа. – 2008. – №4. – С. 11-23.
48. Верхуша Н. Інструментарій оцінки кредитного ризику банку [Текст] / Н. Верхуша // Вісник УФБС. – 2010. – № 2. – С. 85-90.
49. Верхуша Н. Прогнозування портфельного кредитного ризику банку як ефективний спосіб оптимізації управлінських рішень [Текст] / Н. Верхуша // Вісник УБС НБУ. – 2012. – № 1(13). – С. 181-184.
50. Внукова Н. Мінімізація ризику кредитування фізичних осіб [Текст] / Н. Внукова, Ю. Шевченко, М. Кулешова // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2011. – №1 (10). – С. 60-65.
51. Вовченко О. Теоретичні аспекти визначення сутності сучасного банку [Текст] / О. Вовченко // Економіка та держава. – 2010. – № 4. – С. 85-87.
52. Волкова В. Методологічні аспекти ефективності кредитної діяльності банку [Текст] / В. Волкова, Н. Волкова, П. Правдивцев // Економіка і організація управління. – 2011. – Вип. 10. – С. 47-52.
53. Волохов В. Підвищення ефективності кредитування шляхом розподілу функцій у кредитному процесі [Текст] / В. Волохов // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 1. – С. 30-32.
54. Воробйова О. Напрямки концентрації основних ризиків кредитування економіки України [Текст] / О. Воробйова // Фінанси, банки, інвестиції: науковий вісник. – 2009. – № 1. – С. 6-13.
55. Воронін О. Визначення показників економічної ефективності виробництва на основі модифікації ресурсного підходу [Текст] / О. Воронін // Економіка України. – 2007. – № 10. – С. 29-37.
56. Вульфел Ч. Энциклопедия банковского дела и финансов [Текст] : энциклопедия / Ч. Вульфел. – М.: Федоров, 2000. – 1030 с.
57. Гаврилук С. Ризик, види ризиків та особливості банківських ризиків [Текст] / С. Гаврилук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 12. – С. 6-8.
58. Галайко Н. Методичні підходи до формування та реалізації стратегії забезпечення ефективності діяльності банку [Текст] / Н. Галайко // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 132-140.
59. Гарська Т. Страхування, як одна із форм забезпечення кредитів / Т. Гарська // Наукові праці Національного університету біоресурсів України. – 2011. – № 9. – С. 34-37.
60. Гаряга Л. Моніторинг кредитного ризику з використанням інтегрального показника [Текст] / Л. Гаряга, О. Білашенко // Вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 2 (29). – С. 64-69.
61. Гибизов Н. Сравнительная характеристика методов определения риска

- банкротства підприємства. Агрегирование полученных данных с помощью модели нечетких множеств [Текст] / Н. Г. Гибизов // Молодой ученый. – 2012. – № 5. – С. 141-144.
62. Гінзбург М. Термінологічні поради. Що таке підприємство, установа, організація, заклад, орган [Текст] / М. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2006. – № 2. – С. 33-36.
63. Голуб В. Кредитний портфель як об'єкт управління [Текст] // Банківська система в умовах трансформації фінансового ринку України: матеріали всеукр. наук.-практ. конференції. – К. : КНТЕУ, 2003. – С. 165-167.
64. Гончаров В. Менеджмент [Текст] : учеб. пособие / В. Гончаров. – Мн. : Мисанта, 2003. – 624 с.
65. Гроші і кредит [Текст] : підручник / О. Колодізєв, В. Колесніченко. – К. : Знання, 2010. – 615 с.
66. Гроші та кредит [Текст] : навч. посіб. / А. Демківський – К. : Дакор, 2005. – 528 с.
67. Гроші та кредит [Текст] : навч. посібник / І. Алексеєв, М. Колісник – К. : Знання, 2009. – 253 с.
68. Гроші та кредит [Текст] : навчальний посібник / Ільїна С. Б., Шило В. П. та ін. – К. : ВД «Професіонал», 2007. – 368 с.
69. Гроші та кредит [Текст] : підруч. для студ. ВНЗ / А. Щетинін. – 4-те видання, перероб. і доп. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 440 с.
70. Гроші та кредит [Текст] : підручник / М. Савлук, А. Мороз, М. Пудовкіна та ін.; за заг. ред. М. Савлука. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 598 с.
71. Гроші та кредит: теорія і практика [Текст] : навч. посібник / Д. Коваленко. – 3-є вид. доп. та перероб. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 352 с.
72. Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації і ефективності функціонування банківської системи України / [О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Г. Р. Балянт та ін.]; за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка – Тернопіль: Економічна думка, 2013. – 387 с.
73. Гуляєва Л. Роль банків у системі розширеного відтворення ВВП [Текст] / Л. Гуляєва // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008 – № 11.– С.96-100.
74. Д'яконов К. Концептуальні засади удосконалення механізму управління кредитним ризиком в банку [Текст] / К. Д'яконов // Финансы, учет, банки. – 2010. – № 1(16). – С. 164–171.
75. Даниленко В. Застосування моделей діагностики банкрутства для оцінки фінансової стійкості промислових підприємств України [Текст] /

- В. Даниленко // Науковий вісник Академії муніципального управління : зб. наук. праць. – 2009. – № 7. – С. 45-47.
76. Демчик И. Управление кредитным риском: финансово-правовой анализ [Текст] / И. Демчик // Банковский менеджмент. – 2012. – № 6. – С. 13-19.
77. Денежное обращение, кредит и банки [Текст] : учеб. / Н. Антонов, М. Пессель. – М. : Финстатинформ, 1995. – 573 с.
78. Деньги, кредит, банки [Текст] : учеб. / под ред. Е. Жукова – 2-е перераб. и доп. – М. : Юнити-Дана, 2003. – 600 с.
79. Деньги, кредит, банки [Текст] : учеб. / Г. Кравцова, Г. Кузьменко, Е. Кравцов, и др. ; под ред. Г. Кравцовой. – Мн.: БГЭУ, 2003. – 527 с.
80. Деньги, кредит, банки [Текст] : учеб. пособие / О. Свиридов. – М. : МарТ, 2004. – 480 с.
81. Деньги, кредит, банки [Текст]: учеб. пособие / М. Владимирова. – 2-е изд., стер. – М. : КНОРУС, 2006. – 288 с.
82. Деньги, кредит, банки [Текст]: учеб. / под ред. Г. Сейткасимова. – 2-е перераб. и доп. – А. : Экономика, 1999. – 432 с.
83. Дзюблюк О. Сучасні аспекти розуміння сутності і ролі кредиту як економічної категорії [Текст] / О. Дзюблюк // Світ фінансів. – 2010. – № 1. – С. 7-16.
84. Економічна енциклопедія [Текст] : енциклопедія / під. ред. С. Мочерного. – К. : Академія, 2000. – Т. 1. – 508 с.
85. Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка) [Текст] : навч. посібник / Л. Білецька, О. Білецький, В. Савич. – 2-ге вид. перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 688 с.
86. Економічна теорія: політична економія [Текст] : підручник / за заг. ред. С. Юрія. – К. : Кондор, 2009. – 604 с.
87. Економічний словник [Текст] : словник / під. ред. Г. Осовської, О. Юшкевича, П. Завальського. – К. : Кондор, 2007. – 358 с.
88. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський) [Текст] : словник / Л. Алексеєнко, В. Олексієнко. – Т. : Астон, 2003. – 672 с.
89. Енциклопедія банківської справи України [Текст] : енциклопедія / редкол. : В. Стельмах [голова] та ін. – К. : Ін Юре, 2001. – 680 с.
90. Жукова. Н. Визначення ефективності кредитної діяльності комерційних банків України [Текст] / Н. Жукова, В. Пересунько // Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Економіка. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2007. – Вип. 91. – С. 43-45.
91. Загородній А. Ринок фінансових послуг: Термінологічний словник

- [Текст] : словник / А. Загородній, Г. Вознюк. – Л : Бескид Біт, 2008. – 544 с.
92. Загородній А. Фінансово-економічний словник [Текст] : словник / А. Загородній, Г. Вознюк. – К. : Знання, 2007. – 1072 с.
93. Заруцька О. Управління ризиками – провідний чинник фінансової стійкості вітчизняних банків [Текст] / О. Заруцька // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 94-105.
94. Иващенко Н. Экономика фирмы [Текст] : ученик / Н. Иващенко – М. : ИНФРА, 2006. – 528 с.
95. Иода Е. Классификация банковских рисков и их оптимизация [Текст] : монографія / под. ред. Е. Иода. – 2-е изд., испр., перераб. – Тамбов : ТГТУ, 2002. – 120 с.
96. Іванієнко В. Фінансовий аналіз [Текст] : навч. посіб. / В. Іванієнко. – 2-е вид. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 168 с.
97. Іванова М., Потьомкін Д. Порівняння методів діагностування банкрутства [Текст] / М. Іванова, Д. Потьомкін // Економічний простір: зб. наук. праць. – 2009. – № 31. – С. 184 -200.
98. Іванюта С. Антикризове управління [Текст] : навч. посібник / С. Іванюта. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.
99. Казакова О. Дискуссионные вопросы содержания понятий «кредит» и «межбанковский кредит» [Текст] / О. Казакова // Банковские услуги. – 2008. – № 9. – С. 2-11.
100. Караченцева Т. Теория кредита и его функциональная роль в экономике [Текст] / Т. Караченцова // Банковский вестник. – 2006. – №11. – С. 42-44.
101. Каримов А. Подходы и приемы снижения степени риска при выдаче кредитов [Текст] / А. Каримов // Бухгалтерский учет, статистика. – 2011. – №4. – С. 243-247.
102. Карпінський Б. Фінанси: термінологічний словник [Текст] : навч. посібн. / Б. Карпінський, Т. Шира. – К. : Професіонал, 2008. – 608 с.
103. Кишакевич Б. Особливості застосування моделей оцінки кредитного ризику в Україні [Текст] / Б. Кишакевич // Економічний простір. – 2008. – №12. –С. 32-39.
104. Кісіль М. Критерії і показники економічної ефективності малого і середнього бізнесу на селі [Текст] / М. Кісіль // Економіка АПК. – 2001. – № 8. – С. 59-64.
105. Классика экономической мысли [Текст] : сочинения / В. Петти, А. Смит, Д. Рикардо, Дж. Кейнс, М. Фридмен. – М. : ЭКС-МО-Пресс, 2000. – 895 с.
106. Ключко Л. Фінансова стабільність банків та її визначальні характеристики [Текст] / Л. Ключко, Н. Маслак // НУДПСУ : збірник наук. праць. – 2009. –

№ 1. – С. 143-150.

107. Кльоба Л. Ризик-менеджмент комерційного банку [Текст] / Л. Кльоба, В. Кльоба // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.9. – С. 213-223.
108. Кобушко І. Діяльність професійних учасників інвестиційного ринку: проблеми і перспективи [Текст] / І. Кобушко // Економіка та держава. – 2011.- № 11. – С. 28-30.
109. Ковалев А. Банковское дело без опасности. Риск и кризис-менеджмент в практике западных банков // Банковская практика за рубежом. – 2006. – № 8 (92). – С. 28-43.
110. Ковалев А. Кредитный риск-менеджмент [Текст] : монография / А. Ковалев. – К. : Сузір'я, 2007. – 406 с.
111. Ковалев В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия [Текст] : учебник / В. Ковалев, О. Волкова – М.: ООО ТК «Велби», 2002. – 424 с.
112. Коваленко В. Ефективність банківської системи в умовах глобальної конкуренції / В.В. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 5 (83). – С. 169-176.
113. Коваленко М. Грошово-кредитна політика національного банку в контексті кредитування реального сектору економіки країни / Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. : – Х. : Вид-во ХарР. – Вип. 3 (34). – С. 345-356.
114. Коммерческие банки и их операции [Текст] : учеб. пособие / О. Маркова, Л. Сахарова, В. Сидоров. – М. : ЮНИТИ, 1995. – 288с.
115. Комплексные оценки в системе управления предприятием [Текст] : монография / А. Белый, Ю. Лысенко, А. Мадых и др.; под общ. ред. Ю. Лысенко. – Донецк : Юго-Восток, 2003. – 120 с.
116. Корецька С. Ризики комерційних банків на кредитному ринку в умовах ринкової трансформації економіки [Електронний ресурс] / С.О. Корецька // Ефективна економіка. – 2011. – №9. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=677>
117. Кравець В. Західноєвропейський банківський бізнес: становлення і сучасність [Текст] / За ред. В.І. Міщанка. – К. : Знання-Прес, 2003. – 470 с.
118. Кравченко В., Кравченко В. Удосконалення оцінок кредитоспроможності позичальника [Електронний ресурс] / В. Кравченко, В. Кравченко // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – Режим доступу : http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/32.pdf
119. Кредит и банки [Текст] / В. Лексис; пер.с нем. Р. и Ф. Михалевских. – М. : Перспектива, 1993. – 118 с.
120. Кредит і банківська справа [Текст] : підручник / О. Вовчак, Н. Рушишин,

- Т. Андрейків. – К. : Знання, 2008. – 564с.
- 121.Кредитний ризик комерційного банку [Текст] : навч. посібник / В. Вітлінський та ін . – К. : Знання, 2000. – 251с.
- 122.Кредитування та ризики [Текст] : навч. посібник / М. Денисенко, В. Домрачев, В. Кабанов, А. Ігнатенко. – К. : Професіонал, 2008. – 480 с.
- 123.Кредитування: теорія і практика [Текст] : навч. посібник / В. Лагутін. – К. : Знання, 2000. – 215 с.
- 124.Криклій О. Управління кредитним ризиком банку [Текст] : монографія / О. Криклій, Н. Маслак. – Суми : УАБС НБУ, 2008. – 86 с.
- 125.Крылова Л. Деньги, кредит, банки [Текст] : учеб. пособие / Л. Крылова. – М. : ИД АТИСО, 2008 – 160 с.
- 126.Кузнецов І. Проблеми та особливості банківського ризик-менеджменту в умовах економічної кризи [Текст] / І. Кузнецов // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – Рівне : НУВГП, 2009. – Вип. 3 (47) – С. 136-141.
- 127.Кузьмак О. Ефективна система ризик-менеджменту як дієвий засіб забезпечення стійкості банківських установ [Текст] / О. Кузьмак // Вісник Хмельницького національного університету – 2011. – № 2 (Т.2). –С.164-166.
- 128.Кузьминчук Н. Методы оценки кредитного риска в банковской деятельности [Текст] / Н. Кузьминчук, О. Мандрыка // Бизнесинформ. – 2009. – № 1. – С. 113-117.
- 129.Куликов Ю. Шляхи зниження кредитного ризику комерційного банку [Текст] / Ю. Куликов, А. Інюшин // Економічний простір. – 2008. – № 15. – С. 136-143.
- 130.Куш О. Управління інвестиційним ризиком банків [Текст] / О. Куш // Економічний простір. – 2012. – № 64. – С. 179-190.
- 131.Лазур С. Методи та інструменти грошово-кредитного регулювання трансформаційної економіки України [Текст] / С. Лазур, Я. Лапчук, І. Шевчик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.2. – С.194-201.
- 132.Лапішко М. Проблеми реструктуризація мікрокредитів малого бізнесу в період фінансової кризи [Текст] / М. Лапішко, В. Кривень // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.5. – С. 184-191.
- 133.Левченко В. Актуальні проблеми визначення та мінімізації ризиків українських підприємств [Текст] / В. Левченко, О. Галушко, М. Скрипова // Економічний простір : збірник наук. праць. – 2008. – № 20/2. – С. 200-206.
- 134.Лисиченко Г. Природний, техногенний та екологічний ризики: аналіз, оцінка, управління [Текст] : монографія / Г. Лисиченко, Ю. Забулонов, Г. Хміль. – К. : Наукова думка, 2008. – 537 с.

- 135.Лямець В. Системний аналіз. Вступний курс [Текст] / В. Лямець, А. Тевяшев. – 2-е вид, перероб. та допов. – Х. : ХНУРЕ, 2004. – 448 с.
- 136.Макаренко І. Алгоритм антикризового управління підприємством [Текст] // І. Макаренко. – Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 3 (45). – С. 104-110.
- 137.Макаровська Н. Аналіз підходів до управління банківськими ризиками / Н. Макаровська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : ДВНЗ УАБС НБУ, 2011. – Вип. 33. – С. 294-303.
- 138.Мамонова И. Как банки оценивают кредитоспособность своих клиентов / И. Мамонова [Електронний ресурс]. – 2006. – Режим доступа : http://www.cfin.ru/finanalysis/banks/borrowing_capacity.shtml.
- 139.Маршал В. Оценка эффективности бизнеса [Текст] / В. Маршал ; пер. с англ. А. Корсунский. – М. : Вершина, 2004. – 272 с.
- 140.Маслак Н. Теоретичні аспекти ефективності банківської діяльності та її оцінки [Текст] / Н. Маслак // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія фінанси і кредит. – 2009. – № 2 (27). – С. 57-62.
- 141.Мельник Л. Економіка підприємства [Текст] : навч. посіб. / Л. Мельник, О. Карінцева. – Суми: Університетська книга, 2003. – 412 с.
- 142.Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104 : – Режим доступа : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show /v0104500-04>.
- 143.Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств [Електронний ресурс] : затверджено Центральною спілкою споживчих товариств України від 28.07.2006 р. – Режим доступа : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=n0005626-06>.
- 144.Миллер Р. Современные деньги и банковское дело [Текст] / Р.Миллер, Д. Ван-Хуз. ; пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 856 с.
- 145.Милль Дж. Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии [Текст] / Дж. С. Милль – М. : Прогресс, 1990. – 352 с.
- 146.Моргенштерн О. Теория игр и экономическое поведение: монография / О. Моргенштерн, Дж. фон Нейман – М. : Книга по Требованию, 2012. – 708 с.
- 147.Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль [Текст] / Ф. Найт. ; пер. с англ. – М. : Дело, 2003. – 360 с.
- 148.Наумов Д. Різниця та взаємозв'язок між поняттями «невизначеність», «непевність» і «ризик» [Текст] / Д. Наумов // Банківська справа. – 2007. – №2. – С. 27-37.
- 149.Никитіна К. Кредитний ризик: генезис і дефініція [Текст] / К. Никитіна //

- Торгівля і ринок України : зб. наук. праць. – Донецьк, 2009. – Т.3. – С. 231-239.
- 150.Общая теория занятости, процента и денег [Текст] / Дж. М. Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
- 151.Овдій Л. Оцінка інвестиційної привабливості підприємств за допомогою статистичних моделей [Текст] / Л. Овдій, Я. Некрасова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 4. – Т. 2. – С. 184-188.
- 152.Орлов П. Экономика предприятия [Текст] : учеб. пособие / П. Орлов – Х. : РИО ХГЭУ, 2000. – 401 с.
- 153.Осипов В. Экономика предприятия [Текст] : підручник / В. Осипов – О. : Маяк, 2005. – 724 с.
- 154.Основи аналізу банківської діяльності [Текст] : навч. посібник / В. Кочетков. – К. : Вид-во Європ ун-ту, 2007. – 116 с.
- 155.Основи банківської справи [Текст] : навч. посібник / І. Прокопенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 410 с.
- 156.Основи банківської справи та управління кредитними ризиками [Текст] : навч. посібник / О. Геєць, В. Домрачев, С. Лондор. – К. : Вид-во Європ ун-ту, 2004. – 237 с.
- 157.Основные тенденции грошово-кредитного рынка Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58038
- 158.Основы банковской деятельности [Текст] / под. ред. К. Тагирбекова. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 720 с.
- 159.Островська О. Удосконалення інструментарію прогнозування банкрутства підприємств [Текст] / О. Островська // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – 2010. – №1. – С.14-18.
- 160.Офіційний сайт FMA [Електронний ресурс] / Фінансові ринки в Австрії. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/internal_market/bank/docs/windingup/200908/annex1_finalcountryreport_at-3-austrian%20banking%20act_en.pdf.
- 161.Офіційний сайт Австрійського національного банку. Міжнародні порівняння [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oenb.at/isaweb/report.do?lang=DE&report=10.4>
- 162.Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- 163.Офіційний сайт національного банку Білорусії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbrb.by/eng/statistics/ratio.asp>
- 164.Офіційний сайт національного банку Молдови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bnm.md/ru/monetary_policy_report

- 165.Офіційний сайт національного банку Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/onbp/informacje/polityka_pieniezna.html
- 166.Офіційний сайт національного банку Республіки Казахстан. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nationalbank.kz/?docid=1022>
- 167.Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>
- 168.Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>
- 169.Офіційний сайт Федеральної резервної системи США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/reservereq.htm>
- 170.Офіційний сайт Інституту правової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.law.cornell.edu/ucc/1>.
- 171.Офіційний сайт рейтингового агентства ІВІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ibi.com.ua/>
- 172.Офіційний сайт рейтингового агентства Рюрик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rurik.com.ua/>
- 173.Падерин И. Научные и практические аспекты повышения экономической эффективности современного предприятия [Текст] : монографія / И. Падерин. – Днепропетровск : ДГФЭН, 2002. – 338 с.
- 174.Панова Г. Кредитная политика коммерческого банка [Текст] / Г.С. Панова. – М. : ИКЦ «ДИС», 2000. – 464 с.
- 175.Парасій-Вергуненко І. Аналіз банківської діяльності [Текст] : навч.-метод. посібник./ І. Парасій-Вергуненко. – К. : КНЕУ, 2003. – 347 с.
- 176.Парламентська бібліотека законів Юаня [Електронний ресурс] / Закон про банківську діяльність (Banking Act 2009). – Режим доступу : <http://npl.ly.gov.tw/pdf/6748.pdf>.
- 177.Партин Г. Ризики у сучасній банківській діяльності та шляхи їх зниження [Текст] / Г. Партин, У. Путько // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.9 – С. 247-253.
- 178.Пернарівський О. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків [Текст] / О. Пернарівський // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 44-48.
- 179.Петрук О. Банківська справа [Текст] : курс лекцій / О. Петрук; за ред. Ф. Бутинця. – К. : Кондор, 2004. – 461 с.
- 180.Пигу А. Экономическая теория благосостояния [Текст] / А. Пигу. – Прогресс, 1985. – 512 с.
- 181.Піджарко Н. Моделі оптимізації ризиків при управлінні активами та

- пасивами комерційних банків в умовах кризових ситуацій [Текст] / Н. Піджарко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 2. – С. 156-162.
182. Підхомний О. Діагностика загрози банкрутства підприємств у системі фінансової безпеки економіки України [Електронний ресурс] / О. Підхомний, О. Вятрович, О. Явна // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : збірник наук. праць. – Івано-Франківськ, 2010. – Вип. 5 (Т.1). – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Aprer/2009_5_1/35.pdf.
183. Подчесова В. Кредитний ризик як різновид банківського ризику та його основні класифікаційні ознаки [Текст] / В. Подчесова // Вісник УАБС НБУ. – 2008. – № 2 (25). – С. 70-76.
184. Покропивний С. Економіка підприємства [Текст] : підручник / С. Покропивний – К. : КНЕУ, 2003. – 608 с.
185. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.2001 р. № 599. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01>.
186. Прийдун Л. Бюро кредитних історій у системі заходів щодо оптимізації роботи банків з управління кредитним ризиком [Текст] / Л. Прийдун // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2009. – Вип. 1. – С. 117-125.
187. Прийдун Л. Взаємозв'язок кредитного та інших видів ризиків банківської діяльності та їх вплив на ефективну роботу банку [Текст] / Л. Прийдун // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XI Всеукраїнської науково – практичної конференції : у 2 томах. – Суми, 2009. – Т. 2. – С. 101-102.
188. Прийдун Л. Вплив кредитного ризику на ефективність банківської діяльності [Текст] / Л. Прийдун // Розвиток банківської системи України у контексті глобалізації економічних процесів : збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції. – Тернопіль, 2012. – С. 145-147.
189. Прийдун Л. Ефективне управління проблемними кредитами як основа оптимізації відносин між банком та позичальником [Текст] / Л. Прийдун // Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив : матеріали Шостої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. – Київ, 2009. – Ч. 2. – С. 46-50.
190. Прийдун Л. Зарубіжна банківська практика управління проблемними кредитами [Текст] / Л. Прийдун // Сучасні тенденції розвитку банківських систем в умовах подолання наслідків світової фінансової кризи : збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової інтернет-конференції. – Тернопіль,

2011. – С. 122-124.

191. Прийдун Л. Кредитний ризик банку: суть та значення [Текст] / Л. Прийдун // Сучасна освіта і наука в Україні: традиції та інновації : матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції. – Харків, 2012. – Том 1. – С. 86-89.
192. Прийдун Л. Нормативно-правова основа функціонування банківських установ і напрямки її вдосконалення [Текст] / Л. Прийдун // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2010. – Вип. 14-15. – С. 3-21.
193. Прийдун Л. Оптимізація регулятивного впливу НБУ на ризиковість банківських кредитних операцій [Текст] / Л. Прийдун // Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації та ефективності функціонування банківської системи України : збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової конференції. – Тернопіль : Вектор, 2013. – С. 45-47.
194. Прийдун Л. Особливості виникнення кредитного ризику в сучасних умовах та управління проблемною заборгованістю [Текст] / Л. Прийдун // Світ фінансів. – 2010. – Вип. 3. – С. 39-48.
195. Прийдун Л. Особливості кредитування реального сектору економіки в сучасних умовах [Текст] / Л. Прийдун // Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи України : тези доповідей учасників III науково-практичної конференції. – К. : УБС НБУ, 2013. – С. 67-69.
196. Прийдун Л. Особливості управління кредитним ризиком банків в сучасних умовах [Текст] / Л. Прийдун // Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми : збірник тез доповідей XII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Тернопіль, 2012. – С. 140-141.
197. Прийдун Л. Особливості управління проблемними кредитами в умовах кризи [Текст] / Л. Прийдун // Стратегія розвитку України у глобальному середовищі : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. – Сімферополь : ВіТроПринт, 2009. – Т. II. – С. 125-127.
198. Прийдун Л. Оцінка зарубіжного досвіду мінімізації рівня проблемної заборгованості у кредитних операціях банків [Текст] / Л. Прийдун // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2011. – Вип. 16. – С. 201-209.
199. Прийдун Л. Оцінка кредитоспроможності корпоративного позичальника як основа оптимізації кредитного ризику банків [Текст] / Л. Прийдун // Фінансово-банківські механізми державного управління економікою України : збірник наукових праць ДонДУУ. – 2012. – Т. XIII (серія

«Економіка»). – Вип. 236. – С. 104-115.

200. Прийдун Л. Перспективи оптимізації управління кредитним ризиком з урахуванням банківської практики розвинутих країн [Текст] / Л. Прийдун // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2008. – Вип. 13. – С. 93-99.
201. Прийдун Л. Проблеми оцінки кредитоспроможності корпоративних позичальників банку [Текст] / Л. Прийдун // Проблеми соціально-економічного розвитку підприємництва : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної Інтернет–конференції. – Дніпропетровськ : Герда, 2012. – С. 143-144.
202. Прийдун Л. Проблеми розвитку кредитної діяльності банків України [Текст] / Л. Прийдун // Ефективність функціонування банківської системи України як основа макроекономічної стабілізації : збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової конференції. – Тернопіль, 2012. – С. 128-129.
203. Прийдун Л. Проблеми та особливості застосування стрес-тестування кредитного ризику в Україні [Текст] / Л. Прийдун // Ефективна монетарна політика як необхідна умова стабільного розвитку банківської системи : збірник тез доповідей Міжвузівської наукової конференції студентів та молодих вчених. – Тернопіль, 2011. – С. 72-74.
204. Прийдун Л. Проблеми та перспективи адаптації положень Базель III в Україні [Текст] / Л. Прийдун, О. Дзюблюк // Регіональний розвиток – основа розбудови української держави : Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк : ДонДУУ, 2013. – С. 92-97.
205. Прийдун Л. Проблеми та перспективи активізації банківського кредитування реального сектору економіки України [Текст] / Л. Прийдун, О. Дзюблюк // Проблеми соціально-економічного розвитку регіонів, інфраструктурне забезпечення їх комплексного розвитку на державному та регіональному рівнях : збірник наукових праць ДонДУУ. – 2013. – Т. XIV (Серія «Економіка»). – Вип. 263. – С. 94-100.
206. Прийдун Л. Розвиток банківської системи в умовах інтеграції економіки України у світове господарство і лібералізації міжнародного руху капіталу [Текст] / Л. Прийдун, О. Дзюблюк // Світ фінансів. – 2008. – № 2. – С. 8-19.
207. Прийдун Л. Роль БКІ в управлінні кредитними ризиками банків [Текст] / Л. Прийдун // Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. – Тернопіль, 2008. – С. 140-142.
208. Прийдун Л. Роль та значення іноземного капіталу у формуванні структури і розвитку банківської системи України [Текст] / Л. Прийдун, О. Дзюблюк // Фінансова політика України: реалії та перспективи розвитку : збірник

- матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Хмельницький, 2008. –Т 1. – С. 94-96.
- 209.Прийдун Л. Стимулювання кредитної діяльності банків в контексті взаємодії з реальним сектором економіки [Текст] / Л. Прийдун // Реформування банківської системи в контексті глобалізаційних процесів : збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції. – Тернопіль : Вектор, 2012. – С. 175-177.
- 210.Прийдун Л. Стрес-тестування кредитного ризику банку: загальна характеристика та особливості практичного застосування [Текст] / Л. Прийдун // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2011. – Вип. 2. – С. 67-74.
- 211.Прийдун Л. Суть та особливості проведення стрес-тестування для кредитного ризику [Текст] / Л. Прийдун // Україна наукова : матеріали сьомої Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. – Київ, 2010.– Ч. 3. – С. 6-9.
- 212.Прийдун Л. Теоретичні аспекти визначення сутності кредитного ризику банку [Текст] / Л. Прийдун // Економічні науки : збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 8. – С. 233-244.
- 213.Прийдун Л. Теоретичні аспекти управління кредитним ризиком банку [Текст] / Л. Прийдун // Проблеми формування нової економіки ХХІ столітті : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції : у 8 т. – Дніпропетровськ, 2011. – Т. 7. – С. 58-60.
- 214.Прийдун Л. Управління кредитним ризиком в банківській діяльності [Текст] / Л. Прийдун // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : збірник тез доповідей Шостої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. – Тернопіль, 2009. – Ч. 2. – С. 169-170.
- 215.Прийдун Л. Управління кредитним ризиком в сучасних умовах [Текст] / Л. Прийдун // Нові шляхи розвитку країн Вишеградської четвірки та України : збірник тез доповідей III Міжнародної інтернет-конференції. – Луцьк : ВІЕМ, 2011. – С. 182-185.
- 216.Прийдун Л. Управління кредитним ризиком як основа забезпечення ефективності банківської діяльності [Текст] / Л. Прийдун // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 2 (12). – С. 307-312.
- 217.Прийдун Л. Шляхи підвищення ефективності управління кредитним ризиком банку [Текст] / Л. Прийдун // Розвиток банківського бізнесу в умовах глобальної нестабільності : збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції. – Тернопіль : Вектор, 2013. – С. 163-166.
- 218.Прийдун Л.М. Оптимізація регулятивного впливу Національного банку

- України на банківські кредитні операції [Текст] / Л. Прийдун // Економічний часопис –ХХІ. – 2013. – № 5-6 (2). – С. 34-37.
- 219.Примостка Л. Моделювання ризику та прибутковості кредитного портфеля банку [Текст] / Л. Примостка, В. Козлов // Вісник КЕФ КНЕУ ім. В. Гетьмана. – 2011. – №1. – С. 192-202.
- 220.Примостка Л. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі [Текст] : монографія / Л. Примостка. – К. : КНЕУ, 2002. – 314 с.
- 221.Принципы экономической науки [Текст] / А. Маршал. – М. : Прогресс. – 1993. – 594 с.
- 222.Про банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон Німеччини. – Режим доступу : <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/KWG.htm#1>.
- 223.Про діяльність в Україні внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 25.09.2007 р. № 348. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1173-07>.
- 224.Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом [Електронний ресурс] : Закон України від 28.11.2002 р. № 249-IV. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.
- 225.Про затвердження Положення про управління ризиками, пов'язаними з державним боргом [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 16.06.2010 № 461. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.
- 226.Про об'єкти підвищеної небезпеки [Електронний ресурс] : Закон України від 18.01.2001 № 2245-III. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2245-14>.
227. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : інструкція [затверджено постановою Правління НБУ 28.08.2001 р. № 368]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
- 228.Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 25.01.2012 р. № 23. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
- 229.Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 28.03.2007 р. № 98. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/korp_uprav/METHOD40.pdf.
- 230.Про управління ризиками, пов'язаними з наданням державних гарантій, та розподіл таких ризиків між державою, кредиторами і позичальниками управління ризиками від [Електронний ресурс] : Постанова КМУ від 23.02.2011 № 131. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/131-2011-%D0%BF>.

231. Про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок [Електронний ресурс] : положення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг в Україні від 16.01.2004 р. № 7. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0148-04>.
232. Про страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
233. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : Закон України від 2002 р. №1. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
234. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
235. Просович О. Управління ризиками комерційного банку [Текст] / О. Просович, К. Процак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 684. – С. 194-200.
236. Прут М. Управління ризиками в банківській діяльності [Текст] / М. Прут // Ринок праці та зайнятість населення. – 2010. – № 3. – С. 20-23.
237. Прядко О. До питання оптимізації кредитних ризиків банків України [Текст] / О. Прядко, Г. Цегелик // Фінанси України. – 2005. – № 13. – С. 45-53.
238. Пустовалова Т. Управление кредитным риском кредитного портфеля коммерческого банка [Текст] / Т. Пустовалова, Р. Кутуев // Вестник С.-Петербург. ун-та. – 2008. – Вып. 1. – С. 135-155.
239. Радаев Н. Параметры, управляющие банковским кредитным риском: оценка и взаимосвязь [Текст] / Н. Радаев, А. Иванченко, О. Гальчич // Управление в кредитной организации. – 2008. – № 3. – С. 106-121.
240. Рац О. Визначення сутності поняття «ефективність функціонування підприємства» [Текст] / О. Рац // Економічний простір. – 2008. – №15. – С. 275-286.
241. Рекомендації щодо оцінки комерційними банками кредитоспроможності та фінансової стабільності позичальника [Електронний ресурс] : Рекомендації НБУ від 2.05.1994 р. № 23011/79. – Режим доступу : http://zakon.nau.ua/doc/?code=v1_79500-94.
242. Ринок фінансових послуг [Текст] : навч. посібник / В. Унінець-Ходаківська, О. Костюкевич, О. Лятамбор. – К. : Кондор, 2009. – 392 с.
243. Ринок фінансових послуг [Текст] : навч. посібник / С. Черкесова. – Львів : Магнолія 2006, 2008. – 496 с.
244. Рогачев А. Психологические аспекты управления финансовыми рисками

- [Текст] / А. Рогачев // Финансовый менеджмент. – 2010. – № 2. – С. 136-143.
245. Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання [Текст] : монографія / за ред. д.е.н. проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 384 с.
246. Рясних Є. Система управління кредитним портфелем у комерційному банку [Текст] / Є. Рясних, А. Пономарьов, М. Микитин // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2011. – № 2. – С. 146-150.
247. Салтикова Г. Рефінансування банків: світова практика та напрями розвитку в Україні [Текст] / Г. Салтикова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 2. – С. 142-145.
248. Саркісян В. Сутність та зміст поняття «ефективність діяльності комерційного банку» [Текст] / В. Саркісян // Збірник наук. праць Національного УДПС України, 2009. – № 1. – С. 251-258.
249. Севрук В. Банковские риски [Текст] / В. Севрук. – М. : Дело, 1995. – 72 с.
250. Серік Ю. Вдосконалення методів управління кредитним ризиком [Текст] / Ю. Серік // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – 2006. – № 12. – С. 11-14.
251. Серік Ю. Система управління банківськими ризиками [Текст] / Ю. Серік // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 1. – С. 114-118.
252. Сидоренко В. Кредит: сутність, функції та форми прояву [Текст] / В. Сидоренко // Світ фінансів. – 2009. – № 3. – С. 24-33.
253. Сидяга Б. Прогнозування ймовірності банкрутства підприємства [Текст] / Б. Сидяга // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 80-83.
254. Синки Дж. Управление финансами в коммерческих банках [Текст] / Дж. Синки – М. : Gatallaxy, 1994. – 564 с.
255. Скічко О. Особливості банківського кредитування у сучасних умовах [Текст] / О. Скічко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – 2005. – Т. 14. – С. 341-347.
256. Слобода Л. Формування системи критеріїв та показників оцінювання ефективності регулювання кредитних ризиків банків [Текст] / Л. Слобода // Культура народів Причорномор'я. – 2005. – № 61. – С. 60-66.
257. Современные банковские системы [Текст] : учеб. пособие / Л. Кураков, В. Тимирясов, В. Кураков. – 3-е изд., перероб. и доп. – М. : Гелиос АРВ, 2000. – 320 с.
258. Ссудный капитал и кредит [Текст] : учебник / Э. Брегель. – М. : ИМО, 1962. – 143 с.
259. Стандарти рефінансування та обслуговування іпотечних житлових кредитів [Електронний ресурс] : Рішення правління Державної іпотечної установи від 13.02.2006 № 35. – Режим доступу :

http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0031534-08_

260. Статистична база даних «Eurostat» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.
261. Стрільчук В. Реінжиніринг процесу управління кредитними ризиками [Текст] / В. Стрільчук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : Мрія-1, 2005. – Т. 13. – С. 41-45.
262. Супрунович Є. Управління кредитним ризиком [Текст] / Є. Супрунович // Банкаускі веснік. – 2004. – № 25. – С. 25-31.
263. Сурмин Ю. Теория систем и системный анализ [Текст] : учеб. пособие / Ю. Сурмин – К. : МАУП, 2003. – 368 с.
264. Теория экономического развития [Текст] / Й. Шумпетер – М. : Прогресс, 1982. – 455с.
265. Теорія кредиту [Текст] : навч. посібник / Н. Версаль, Т. Дорошенко – К. : Києво-Могилянська академія, 2007. – 483 с.
266. Терещенко О. О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб / О. О. Терещенко // Вісник НБУ. – 2012. – №1. – С. 26-30
267. Терещенко О. О. Оцінка кредитних ризиків: відповідність новацій НБУ міжнародній практиці / О. О. Терещенко // Вісник НБУ. – 2012. – № 9. – С. 4-8.
268. Улюкаєв А. Новые вызовы денежно-кредитной политики [Текст] / А. Улюкаєв // Финансы и кредит. – 2012. – № 11. – С. 3-5.
269. Управління прибутком банку [Текст] : монографія / О. Криклій, Н. Маслак. – С : УАБС НБУ, 2008. – 136 с.
270. Управление кредитными рисками [Текст]: учеб. пособие / В. Жариков, М. Жарикова, А. Евсейчев. – Тамбов : Тамб. гос. техн. ун-т, 2009. – 244 с.
271. Управление риском [Текст] : учеб. пособие / Н. Хохлов – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 239 с.
272. Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах / ред. проф. А. Єпіфанова, проф. Т. Васильєвої. – Суми : УАБС НБУ, 2012. – Т. 1. – 283 с.
273. Фабоцци Ф. Управление инвестициями / Ф. Фабоцци. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 932 с.
274. Фалюта А. Забезпечення фінансової стабільності банку через систему управління ризиками [Текст] / А. Фалюта // Науковий вісник : зб. наук.-техн. праць. – Львів : НЛТУУ, 2007. – Вип. 17.2. – С. 230-235.
275. Фаррахов И.Т. Внутренние рейтинги: объективная или субъективная оценка вероятности дефолта? [Електронний ресурс]. / И.Т. Фаррахов // Риск-менеджмент в кредитной организации. – 2011. – № 2. – Режим доступу : http://www.reglament.net/bank/r/2011_2_article_5.htm

276. Федорова Н. Организационная структура управления предприятием [Текст] : учеб. пособие / Н. Федорова – М. : ТК Велби, 2003. – 256 с.
277. Федулова Л. Менеджмент організацій [Текст] : підручник / Л. Федулова – К. : Либідь, 2003. – 448 с.
278. Финансовый менеджмент [Текст] : учеб. курс / И. Бланк – К. : Ника-центр Эльга, 2004. – 656 с.
279. Финансовый учебник [Текст] / Ю. Лачинов. – М. : Либроком, 2010. – 104 с.
280. Финансы и кредит [Текст] : учебник / ред. Т. Ковалевой. – 5-е изд., доп. – М. : КНОРУС, 2009. – 382 с.
281. Финансы и кредит [Текст] : учебное пособие / под ред. А. Ковалевой. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 512 с.
282. Финансы, денежное обращение и кредит [Текст] : учебник / А. Нешиной. – 2-е изд., перероб., доп. – М. : Дашков и Ко, 2008. – 576 с.
283. Финансы, денежное обращение и кредит [Текст] : учебник / под ред. М. Романовский, О. Врублевской. – М. : Юрайт-Издат, 2006. – 543 с.
284. Финансы, денежное обращение и кредит [Текст] : учебник / ред. В. Сенчагов, А. Архипов. – 2-е изд., перероб. и доп. – М. : ТК Велби, 2004. – 720 с.
285. Финансы, деньги, кредит, банки [Текст] : учеб. пособие / В. Леонтьев, П. Радковская. – СПб. : Знание, ИВЭСЭП, 2003. – 384 с.
286. Финансы. Денежное обращение. Кредит [Текст] : учебник / под ред. Г. Поляка. – М. : Юнити-дана, 2008. – 639 с.
287. Финансы: терминологический словарь [Текст] : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Б. А. Карпинский, Т. Б. Шира. – М. : Професионал, 2008. - 608 с.
288. Финансы и кредит [Текст] : учеб. пособие / Ж. Голодова – М. : ИНФРА-М, 2009. – 448 с.
289. Фінансовий менеджмент у банках [Текст] : навч. посібник / А. Мещеряков, Л. Лисяк. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
290. Фінансовий ринок [Текст] : навч. посібник / С. Еш. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 528 с.
291. Фінансовий ринок [Текст] : підручник / В. Шелудько. – К. : Знання, 2008. – 535 с.
292. Фінансово-інвестиційний словник [Текст] : словник / Б. Карпінський, О. Герасименко. – Львів : Магнолія Плюс, 2005. – 304 с.
293. Фисенко Н. Система мониторинга кредитного риска банка [Текст] / Н. Фисенко, И. Рыкова // Банковское кредитование. – 2011. – № 3. С.67-72.
294. Хайлук С. Оцінка ефективності банківської діяльності на основі методу згортки даних [Текст] / С. Хайлук // Бизнес-Информ. – 2010. – № 4 (2). –

С. 99-102.

295. Хайлук С. Формування критеріїв комплексної моделі оцінювання ефективності банківської системи [Текст] / С. Хайлук // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 2 (14). – С. 260-263.
296. Ходакевич С. Сутність банківської діяльності в Україні [Текст] / С. Ходакевич // Банківська справа. – 2013. – № 4. – С. 84-93.
297. Цибко О. Банківська діяльність та ризики, що її супроводжують [Текст] / О. Цибко // Вісник УАБС. – 2003. – № 1. – С. 65-68.
298. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Відомоства ВРУ від 16.01.2003 р. № 435-IV. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
299. Цюцяк А. Впровадження системи комплаєнс-контролю у вітчизняну систему незалежного фінансового контролю та аудиту [Електронний ресурс] / А. Цюцяк // Науково-інформаційний вісник Економіка. – 2011. – № 3. – Режим доступу : http://www.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/Nivif/2011_3/30.pdf.
300. Череп А. Ефективність як економічна категорія [Електронний ресурс] / А. Череп, Є. Стрілець // Ефективна економіка. – 2013. – № 1. – Режим доступу : http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1727_
301. Череп А. Управління кредитними ризиками як фактор підвищення ефективності банківської діяльності [Текст] / А. Череп, А. Ниценко // Економічний простір. – 2009. – № 23/2. – С. 44-49.
302. Черничко Н. Деякі проблеми моделювання діагностики банкрутства підприємства [Текст] / Н. Черничко // Науковий вісник. – Львів, 2005. – Вип. 15.2. – С. 291-295.
303. Чуб О. Банки в глобальній економіці [Текст] : монографія / О. Чуб. – К. : КНЕУ, 2009. – 340 с.
304. Шапкин А. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций [Текст] / А. Шапкин. – М. : Дашков и Ко, 2005. – 880 с.
305. Шарп У., Олександр Г., Бэйли Дж. Инвестиции [Текст]: Пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 2001. – XII. – 1028 с.
306. Швець Н. Ризики банківських установ: проблеми визначення та управління [Текст] / Н. Швець // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 97-99.
307. Шегда А. Економіка підприємства [Текст] : підручник / за ред. А. Шегди. – К. : Знання, 2006. – 614 с.
308. Шеремет А. Методика фінансового аналізу [Текст] / А. Шеремет, Р. Сайфулин. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 176 с.
309. Шумский А. Общие принципы создания эффективной системы управления рисками в коммерческом банке [Текст] / А. Шумский // Банковский

- менеджмент. – 2007. – № 2. – С. 21–29.
310. Щеглова С. Риски банковского кредитования физических лиц и методы их минимизации [Текст] / С. Щеглова // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 83. – С. 47-50.
311. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения [Текст] : учеб. пособие / В. Гранатуров. – М. : Дело и сервис, 1999. – 112 с.
312. Юмашева Е. Инструменты диверсификации кредитных рисков как фактора модернизации экономики [Электронный ресурс] / Е. Юмашева, Л. Дробышевская, К. Исаков // Экономика и экологический менеджмент. – 2011. – № 2. – Режим доступа : <http://economics.ihbt.ifmo.ru/file/article/6662.pdf/6662.pdf>.
313. Юринець В. Вплив валютної політики і рівня інфляції на суб'єкти підприємництва [Текст] / В. Юринець // Формування ринкової економіки в Україні : зб. наук. праць. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка. – 2009. – Вип. 19. – С. 124-129.
314. Altman, E. and Saunders, A. Credit Risk Measurement: Developments over the Last Twenty Years [Text] / E Altman, A. Saunders // Journal of Banking and Finance. – 1997. – No. 21. – P. 1721-1742.
315. Basel Committee on Banking Supervision, Principles for the Management of Credit Risk, Bank for International Settlements, 2000. [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.bis.org/>. – Title from the screen.
316. Bessis J. Risk management in banking [Text] / Bessis J. – (2nd ed.). – Padstow: TJ International Ltd, 2002. – 792 p.
317. Christiano L. Two Reasons Why Money and Credit May be Useful in Monetary Policy [Electronic Resource] / Lawrence Christiano, Roberto Motto Massimo Rostagno // NBER Working Paper. – No. 13502 (October 2007). – Mode of access : <http://papers.nber.org/papers/w13502.pdf>. – Title from the screen.
318. Greuning, H, Brajovic Bratanovic, S. Analyzing Banking Risk [Text] / H. Greuning, S. Brajovic Bratanovic. – (3rd ed.). – Washington, D.C : EEI Communications, 2009. – 442 p.
319. Joseph P., Loretta J. Efficiency in Banking: Theory, Practice, and Evidence [Electronic Resource] / P. Joseph, J. Loretta // Federal Reserve Bank of Philadelphia, 2008. – Mode of access : <http://www.phil.frb.org/research-and-data/publications/working-papers/2008/wp08-1.pdf>. – Title from the screen.
320. Kenneth J. Arrow. Risk Perception in Psychology and Economics [Text] / J. Kenneth // Economic Inquiry. – 1982. – Vol. 20, No.1. – P. 1-9.
321. Machiraju H. Modern commercial banking [Text] / H. Machiraju. – (2nd ed.). – New Delhi : New age international, 2008. – 341 p.
322. Markowitz H. Portfolio Selection [Text] / Harry M. Markowitz // Journal of

Finance. – 1952. – № 7. – P. 77-91.

323. Polius T. Wendell S. Banking Efficiency in the Eastern Caribbean Currency Union: an Examination of the Structure-Conduct-Performance Paradigm and the Efficiency Hypothesis [Electronic Resource] / T. Polius, W. Samuel // Money Affairs. – 2003. – Vol. XV, issue 1. – P. 75-92. – Mode of access : http://www.ccmf-uwu.org/files/publications/misc/tracy_polius/ECCB_polius_samuels.pdf. – Title from the screen.
324. Rowe W. An anatomy of risk [Text] / W. Rowe. – NY : R.E. Krieger Publishing Company, 1977. – 488 p.
325. Stephen M. Frost. The bank analyst's handbook: money, risk, and conjuring tricks [Text] / Frost S. – Cornwall : MPG Limited, 2004. – 552 p.
326. Mayer Th. Money, Banking, and the economy [Text] / Th. Mayer, S. Duesenberry, Z. Alibar. – (5th. ed.). – New York : W.W. Norton&Company, Inc, 1990. – 750 p.
327. Thonabauer G., Nosslinger B. Credit Approval Process and Credit Risk Management [Text] / G. Thonabauer, B. Nosslinger. – Vienna : Otto Wagner Platz, 2004. – 103 p.
328. Tobin J. Liquidity Preference as Behavior Towards Risk [Text] / J. Tobin // The Review of Economics Studies. – 1958. – Vol. 25, No .2. – P. 65-86.
329. Woodford M. Interest and Prices: Foundations of a Theory of Monetary Policy [Text] / M. Woodford . – Princeton : Princeton University Press, 2009. – 804 p.

Наукове видання

О.В. Дзюблюк, Л.М. Прийдун

**КРЕДИТНИЙ РИЗИК І ЕФЕКТИВНІСТЬ
ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ**

Монографія

Підписано до друку 21.12.2015. Формат 60×90, 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура TimesNewRoman.
Умовно–друк. арк. 18. Наклад – 100 прим.
Замовлення № 2112201-1

*****

Друк ФОП Паляниця В. А.
Свідоцтво ДК №4870 від 20.03.2015 р.
м. Тернопіль, вул. Б. Хмельницького, 9а, оф.38.
тел. (0352) 528–777.